

QAZAQIYSTANNIN

A L D B N O I B

Q A T A R L B

Ç A S T A R B

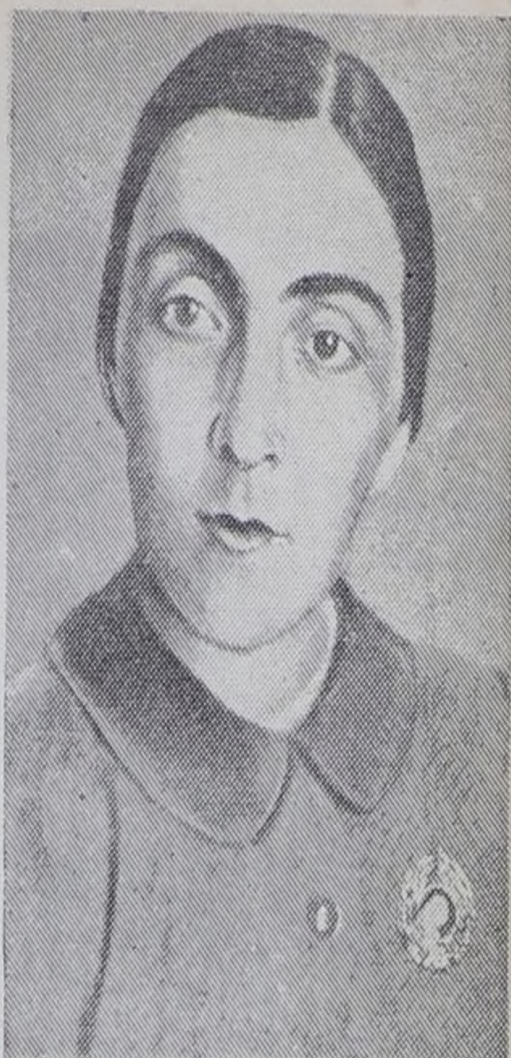
QLKÇS ORTALBQ KOMITETJNJN KOMSOMOL BASPASI

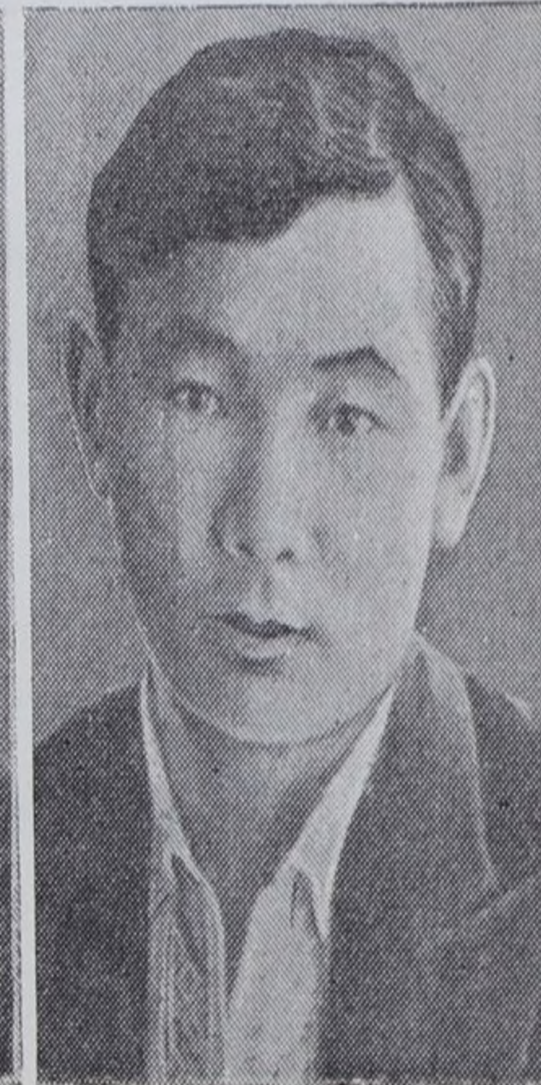
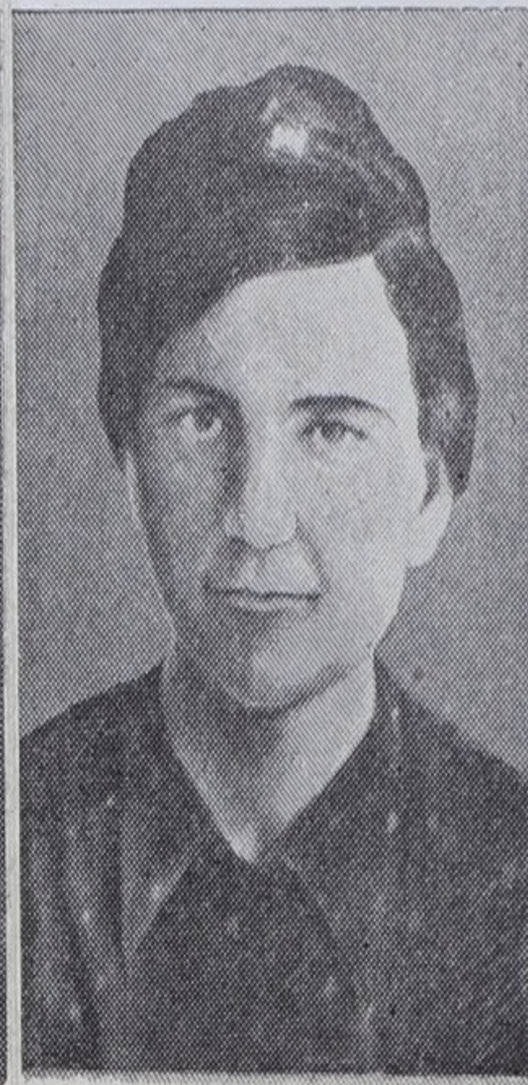
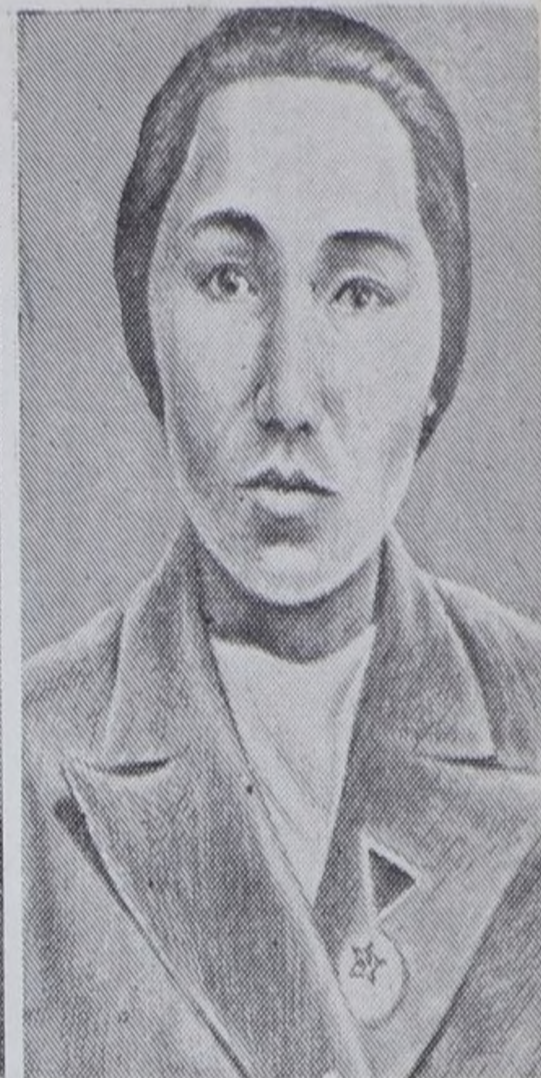
ALMA-ATA — 1940 ç.

QAZAQSTANNŪN
DANQTB ÇƏNE ALDĪŪŪ
QATARLB ÇASTARĪNŪN
BJR TOVB.

Surette:

Çoŷarŷ, vjŷncj qatarŷar
(soldan oŷŷa qarai): F. M. Korcu-
nov, N. Uçava, N. L. Kuptsov,
M. Avatov, Ə. Mũgŷvaev, U.
Amanvaeva, Ə. Əvjcev, Z. Masa-
vaeva.

Ekjncj qatarŷar (soldan oŷ-
ŷa qarai): U. Narmũrzaev, Ə. Mũŷ-
çanov, B. Məmbetov, B. Çataqvaev,
M. Smirnova, Ə. Esməmbetov, Ç.
Çalmũqambetova çana N. İmanve-
kov çoldastar.

B A S P A D A N

Qazaq SSR nıń qıyma qıldıqı toına — respublikamızdıń eńbekçilerj kóp silbqtar azırler, sın çyrekterjnen qalqtıq torqalı toıqa cası cactı. Mereke aldında, onıń qūrmetjne vaqalı tartular daıarlau qalqtıq zor qıymıqa, igjlyktj jrgelj jske aınalıp, neler mañızdı, vaqalı silbqtar azırlendj. Sonıń vjrgj — mınau, özderjnjz oqır otırqan kjtarpca—«Q a z a q ы s t a n ы ń a l d ы ң ы ғ a t a r ы ғ a s t a ғ ы».

Bıl kjtarpcaqa — oqucılardı respublikamızdıń önegelj çastarınan vjrnesce adamnıń erljek eńbekterjmen, ylgjly ömjrgj çäne ösu çoldarınan tañstıratın ocerktar kjrdj. Mındaı kjtaptj vıgın cıqarır kormegen, arj tegrivesj az komsomol vaspasına edaujr kyc çımsauqa tura keldj.

«Kijz kjmdjkj bolsa, vjlek sonjkj» — degendei, cıqatın kjtarpca çastardjkj volqandıqtan, respublikamızdıń ças ocerkist çurnalisterj çinaqtı çasauqa velsene qatnasır, Qazaqstan LKÇS Ortalıq Komitetjne, onıń komsomol vaspasına eleulj kömek kersetj.

Osı kjtaptj oqıanda vjrden közge tysetjn narse — çazılqan ocerkter da, ondaq adamdar da — çastar ekendjgj. Olar respublikamızda çyzdep, mındap sanaladı. Al, vılardıń vırgjn ocerk arqılı vjr kjtapta kormetu mymkjn de emes ekenj belgjlj. Solaida, osındaq ondaqan aldınqı qatarlı çastardıń çalındı patriotizmj, internatsionaldıq tegrivesj — Qazaqstanınıń mındaqan aldınqı qatarlı çastarın veinesjn oqucılardıń köz aldına elestetı aladı.

Mındaq ocerkterde naqtılı, tañdılı adamdar surettelgende olar özderj syigen jsterj ystjnde, qızqan eńbek maidanında, ömjrgj ystjnde suretteledj. Bıl çaqınan qaraqanda osındaq çastardıń arqaisı vjr-vjr kjtaptıq, tamaca taqırıptar. Azırce, vjz, toıqa cası-tartımbızdı osıai daıarladıq.

Respublikamızdıń XX çıldıq ılı merkesjne dañqtı çastarımızdıń ömjrgj men jsjn öz kuyjnde, fantaziasız kjtap etjr cıqarımızdıń özj — eljmjzdegj ylken öskendjktj kormetetjn faktı volmaq. Bıl

kjtapı oqıan Stalindjk ças çetkincekerimjz, vaqıtı çastarımz — çalındı patriot qırbılarını önegelı ömırlerıne, enlk eñbekterıne eljker ılgı alı ösedı.

Körkem öcerkterden kjtap sıqarı—qazaq әdebiatında, praktikada kör qoldanılr körmegen çeljsı ūzaq, örsı keñ, qürmetı sapar. Bıl kjtap sol saparqa vıgıngı dañqtı, öçet çastarımzдың önegesın keñ-baitaq elimjzge tanıstıruqa alı ūcın aq ıyq, mız valaq qıran-ını valararı sekıldı. Tutas kjtavımz sıaqtı mında çazılın çastarımz da, olardı çazın körçilk öcerkisterimjz de osı çandı vıgıngı tastylekterı — komsomoletster deuge voladı.

Bıraq, bılar öskelen qalqtı, Stalin дәuirinı, çengen sotsializm zamanını vaqıtı çastar. Bılar çәne sonđai-aq vıkjı çastarımz — sotsialistjk qırılstı eñbek maidanında, anası kommunistjk partıanı tәrbiesinde sıñdaladı, tez ösjr çedel çetıldı. Mın ıc ordındı qalq aqın Çәkeninı sözimen aitqanda:

Sәndı ömır sansız qızıl aluan-aluan,
Zor tabıs, ūlı çenıs çerdı çarın —
Атымен Сталиннің аталadı,
Алр кыс çerdı çенген, аспанды алın!

A. Temjrcanov.

ƏDLBAI

I

QЫZY sañmen tьstaqan kьnetoz eltjrij tьmaqьnyñ ekj qўlaqьn jсjne сьmьrəqan, acəñdj aqqўva vala keñ lavaqa yijljр qalqan kьmjrdj terlep-terсjр vagonetkaqa tier сyr. Bўl сўmьsqa onьñ tьskenj vugjn qana ekenjn, kьmjrdj kyregen saьn alaqaьna qaraьnan da sezuge voladь. Qolьnda etektei kyregj var, соqса saqaldь eñgezerdei qara kjsj valaqa tьnjр keldj de:

— Əi, valaqaim-ai, albьrtsьñdar, сassьñdar. Ekj alaqa-nyñdь qolbьratьр albьrsьn. Saq volu kerek qoi. Bəse, manadan berj сartь vagonetkanь tiei almai сatqanьnda vjr mən var edj-au. Kəne, сьraqьm, men tiesjр vereijn, — dep vala-nyñ aldьnda təve volьр yijljр сatqan kьmjrdj voratьр vagonetkaqa sala vastadь. Bala vўl kjsjge jсj сьli qaradь, vjraq tjs сarьр jсteñe aitqan соq. Alaida, onьñ сьrt veinesjnen-aq jckj dyniesjn, mьna kjsjge vьtjndei qўlap tўr-qaп bqlasьn vaicauqa volatьn edj.

Balanьñ ylesjne tigen vjr vagonetkanь qas qaqqanca tier voldь da, сañaqь eñgezerdei qara kjsj valaqa:

— Сьгащым, кјмнјн валасьсьн, — dedj.

— Мьнчан degen kjsjnјн.

— Атьн кјм?

— Әдјлваі.

— Qai çerdjkjsjn?

— Qarqaralьнькјмјн.

— Ә, тьс екенсјн қоі валам, мен де Qarqaralьньн адамь edjm. Būdan vьlai çaqьн çyreijk. Men saxtamen vjrge øsjr, vjte qainasьr kele çatqan adamьн. Bјlmegenјн volsa sūrap al. Esјnde volsьн, vūdan vьlai qarai kyregјндј qattь ūstama, alaqaьн қолвьrap қаладь да, çūmьсқа çaramai қаласьн.

Тапьс адам volmaqандьqtan vala çaqaщь kjsjge asa artьq сьг aitqьсь kelmedj, tek kyrektj vosaңdau ūsta degen aqьльн esjne toqьrattь da, vaiaщь kyij тьrваньr jstei verdj. Qolвьrap қалqan alaқандарьньн terjsj çūmsarьr, сьс сьққан саіьн valaьн çaьна ватьr varaдь. Bјraq, тјstenјr альрть, yndegjsj kelmeidj.

Оң қолна қала, сол қолна сам ūstaqan, vet auzь ves vatrap kyie, vjr çastau çjgjt keldj de, көмјr kyrep çatqan Әдјлваідьн eltјrј тьмащьн qaщьr çerge tysјrј çjverdј. Bala çalt qarap edj. Çaqaщь çjgjt:

— Ketjk Seken ve desem, sen ekenсјн қоі. Eі, мьна vala qacan kelgen. Әі saxta vascьlagь-ai, osьнь da çūmьс jstei aladь dep альr çyr me, ūsqьньн qarasaicь, kyreklј azar көterјr тūr. Мьнау ne çūmьс jstei alucь edj, — dep Әдјлваідь keleke etјr kyle vastadь. Өzј zavoiqa тūңqьс kelјr отьrқандьqtan Әдјлваі oqan ne desјн, çerde çatqan eltјrј тьмащьн альr kidj de, yndemei çūmьсьн jstei verdј.

— Saxtaqa alqacщь kelgenderge kesek vailap çjberucј edjk қоі, әі, Saңьq qaidasьн, ana cauьr çatqan çerdјн көмјrј jrј volucь edj, көne vjr çartь vūttai kesek альr kelcј, valaьн siraщьна vailap çjbereijk, — dep çaqaщь çjgjt qarq-qarq kyldj. Әдјлваі çaqaщьньн oіьн sөzјн сьн көрдј me қалаі:

— Aqatai, ne qьlsa da vailai көrmeңjz!..

— Al, vailamaııq, ne veresjñ?

— Yige ertjı varğr cai vereijn.

— Çoq, cai özjmjzdjn yide de var.

Ədlvai cararǵǵı özj jıjı kərmese de, vjraq çanaqǵı çjgjt taqǵmdar qoımaı tırqan soñ:

— Çaraidǵ, aitqanǵız-aq volsın, tek aıaǵıma kesek vailamasanǵız volqanǵı!..

Sırttan gudoktǵı dausǵ estjldj. Çımǵscǵlar vjr-vjrlep sırtqa kəterjle bastadı. Ylken kyrektj ıǵǵna salır çürt-rep jlesjı, sırtqa Ədlvai da sıǵtı. Bül Mǵçanov Ədlvai-dǵı saxtaǵa alqacǵı ret keljı tysken kynj edj. Ol, 1931 çıldǵı maı aıǵ volatǵı.

II

№ 6 saxtanǵı komsomol ııǵı 1932 çıldǵı kyzjnde ekrjndjlkıjtnı 10 kyndjgjn çarılady. Komsomoletster, çımǵstǵ ekrjndj jsteimjz, dep çalıp çinalǵta mjndetter alǵstǵ. Sol ekrjndj volamǵız, dep mjndet alqandardǵı jıjnde Mǵçanǵı Ədlvaiǵ da var-dǵı.

Ədlvai camadan tǵs, qol çetpeitjn mjndetke ımtǵqan çoq. Ol özjnjı kycjne sengen volatǵı. Öitkenj, osǵ saxtada vjr çılqı çıǵı uaqıt jstegendjkten, ol çımǵstǵı sıǵna tysjngen, al özj atqarğr çyrgen kəmjı kyreu jıjı edəujı meңgergen volatǵı. Sondǵtan, men vala ekenmjı, qolmnan kelmes, dep seğjncekter qalqan çoq, qaita çürt-tǵı alqan mjndetjn qoçtai kettj.

Onda № 6 saxtanǵı komsomol ııǵımda eñbek maidaǵna velsene sıqıdan gəgj, qaita əlj kelse, onǵ kerj tartqǵlarǵ keletjn kerj ketken alaiqtar da volatǵı. Olar auldan kece qana kelgen Ədlvaidǵı vatǵldǵına ıza voldǵı.

— Qaracǵ, qarçadai nemenjn velsendjlk kərseljı otǵqanǵı, mǵqıt neme, aldǵna kelgen tackelerdj kəz jlestj-meı tier tırqanǵı kərmjz, ekrjndj volır aq nan çegjn çana vəige alqǵı kelgen eken, ırtǵı çıǵır ketpesjn, — dep öre tyre keljstj. Bıǵın san çinalǵstarda yndemitjn Ədlvaidǵı vül çolǵ tıjı sıǵtı. Ol tjstenjı:

tackelerdj vjrnj vjrne qospastan tiei verdj. Vjraq, qanca tackenjn tielgenjn özj de esepregen çoq edj. Өitkenj, құмьстың қызу kezjnde tackenj eseprep çatu myldem çadyнан сьқыр ketken-dj. Құмьс kynj aiaqtaluqa oıьсыр kelgen kezde, tiegen tackelerjne özjnce esep çyrgjzvek volьp oilastьrьp көrjр edj, vjraq, kyn ūzaqqa tiegen tackelerdjñ sanьна çetu öte qıьn voldь. Sondьqtan, esep tj sol kyij tastady da, var kycjn salьp vaiaqь kyij jstei verdj. Құмьс kynj aiaqtalьp, çürt saxtadan сыrtqa сьqqanda, vular-dь vjr top adam kytjр тұрған-dь. Olardьñ jcjnde partia, komsomol ūıьmdaгьньñ sekretarlarь men saxta vastьqь var volatьn.

Partia ūıьмьньñ sekretarь ūзын voıь kjsj Әdjlvaidь, qol vьlqар саqьrьp aldь da, saxta vastьqьна:

— Çaңaqь smenada, 12 vagon көmjр tiegen çaңa ekrjndjñz osь kьckene vala, — dedj. Saxta vastьqь Әdjlvaiqa qolьn ūсырьp:

— Çjgjt, mjne senjn alqacqь qairatьньñ silьqь, — dep vjr cımaq aqcanь ūstata verdj. Әdjlvai vasta senerjn de, senbesjn de vjlmei aңьrьp тұrьp qalsa da, vjraq, silьq dep verjр тұrған соң vjr vımaq aqcanь qaitarqьсь kelmedj, aldь da vьkter qaltasьna saldь. Sөitse de, сьньmen ekrjndj voldьm va eken, dep oilai verdj. Vjraq, silьq dep aqca verjр тұrған ekrjndj атаqьна jlekkenjne serpjmeske volmadь.

Sonanson çürt Әdjlvaidь smenada 12 vagon көmjр tiegen vala, ekrjndj, dep ataitьn voldь. Bül esjm Әdjlvaidьñ özjne de ūnaitьn-dь. Osьdan keijn Әdjlvai sol çьь vjrnjnñ соңьнан vjrnj — nevarь altь vөige aldь. Çürt onь altь vөige alqan Әdjlvai, dep atap kettj.

III

Komsomol ūıьмьньñ tьrвiesj arqasьnda құмьстан тьs uaqьttarьnda sauatьn асьр, qat tanьqan соң Әdjlvaidь, saxta vascьlarь 1932 çьldьñ kyzjnde sotsialistjk eңbektjn

— Kjmniņ ystem volqanъn kørsek kørermjz, menjņ jsjmdj sender jstep verjр çyrgen çoqsъndar qoi, — der qarsъ soiledj. Ker tartpalar çūmqan auzdarъn aspadъ.

Kør komsomoletster osъ çilystan keijn saxtaqa tystj.

Ədjlvaiqa komsomol çilyсында tjsjñ qairap, øre tyre kelgenderdijñ vjreuj, Ədjlvai alqac saxtaqa tysken kynj siraqъña kesek bailaimъn der, mъsqyl etken Ыsqaiaq qara çjgjt volatъn. Lavaqa kjrjр, çūmъs bastalyсьmen çaңaqъ Ыsqaiaq qara çjgjt:

— Kəne, kycjñdj kørειjn, 10 tacke kəmjr tie de, ekrjñdj vola qoicъ, — der tjtendj Ədjlvaiqa. Ədjlvai onъmen çaңçaldassъn va, ne desjñ, kørsek kørermjz dedj de, aldyña kelgen tackelerdj tiei vastady.

10 kyndjk çūmъs ekrjñdjlgjñ çarialaqan № 6 saxta komsomoletsterjñjñ yckjr qailasъ men etektei kyrekterj qara çerdijñ qosъn yñgjr, lavanъñ astъn ystjne keltjrdj. Au deuge mūrca çoq, ərkjmnjñ kəzdegen maqsatъ özderj bastaqan initsiativanъ jske asъru. Maidanqa qanat çaiqan əskerdei varlqъ da at carъtъgm zavoidy yñgjr kəmjr tylъna alъstar ketjр varady.

Bet-auzъ ves vatran kyie Ədjlvai samaimъnan sorqalacaq terdj oqtъn-oqtъn syrtjр qoiьp, aqъlyp keljр çatqan tackelerdj əu-demde tier çəneljр çatъr.

— Mъnau vjр çyrmegjр vala qoi, tar mъna qimъlyña qaracaqanda çanъñdy qoiatъn emes, manadan verj qūdai vjledj-au eñ kemj oncaqtъ tacke tiegen cъqar, — deidj kyregjñ kəmjrge syiei salъp, lavada qisaiьp çatqan jstjk mūrъn sagъ kjsj.

— Bəse, mъnau Ədjlvai ma, vūl varъp tūrqañ qьrçьn kəktjñ øzj, mъnau vjzdijñ çanъmъzdy qoiady deisjñ ve, vūl tar vugjñ osъ lavadaqъ savьlqañ kəmjrđj tausъp cъqady, — deidj, kyregjne syienjр vos qarap tūrqañ kemiek qara çjgjt.

Qacannan çūmъs uaqъtynda kør soiler vos tūrudy ədet etpegen Ədjlvai, çaңaqъlardъñ aitъp tūrqañ səzderjñjñ vjrdе-vjrgjne çauar bergjsj kelmedj. Ol, tek sьrttan kelgen vos

masterlerjn daiarlap сьқаратын мектепке оқуға ~~сүрген-~~
dj. Әдjlбай вiл мектепте оқыр vгивтаcинист воьр сьқтб.

Onda vгивтаcинаға сүрттн таңсық kezj. Solардн vjrij
Әдjlбай-дб. Мектеп васылағь:

— № 12 сахтаға vгивтаcина keljptj, Әдjlбай сенj сон-
да сjверетjn воьдб, оқудь қандай оқысаң, көмjрдj де сон-
дай қақсь сар —dedj. Әдjlбайдн төвесj көкке ekj elj қана
timedj. Salқан ветjмен № 12 сахтаға keldj. Сахтаңь васы
иңенерjne:

— Мен қаңада қана мектеп vjtjrip сьқтм, sjzderge
vгивтаcинист воьқаль keldjm, — dedj. Иңенер:

— Соқ, сьрақ, рәлен тн som тiратн таcинаға vjz
сен сьқылдь салақай валань сенjр қоia \almaimьz, jstegjn
kelse, таcинистке көмекcj vol да jste, volmasa қолн
әне, — dedj.

Сахтаңь васы иңенерj айтп отьрқансон Әдjlбайдa та-
ласарьд дәрмен вар ма, таcинистке көмекcj воьуға көндj
де, jstei verdj.

Macинист, camadan тьs jckjc, ekj сөзjnн vjrij воьтб,
вагьр тiрқан алаiaқ. Jcjr mas воьр kelgen сайн Әдjlбай-
ға zekjr, iрсьр таң атьратн volмадь. Tjptj, таcинань
таңна сьма, деп әлек салдь. Vjрақ, таcинаға қап-тәnj-
мен вepjлjр, онь қапндай syigen Әдjlбай, онь сөзjn қi-
лақна jlmedj. Ol jcjr, kelmei қалқан uақыттarda таcинань
өзj сьргjzjр, көмjрдj сава verdj. Сөйтjр сьргjр, kyreste сь-
пьққан Әдjlбай vгивтаcинань әвден меңгерjр staxaпovсь
воьдб. Vjрақ, сахтаңь вiгьнқь қаи васыльқь Әдjlбайдн
jske қавьlettj ekenjne, техникань сьте меңгерjр алқандьқь-
на көздерj сьте тiгьр, қасақана онь сьқарьлатқыларь kelmedj.
Әдjlбай сахта васылағьнн jstep отьрқан қианатын әскере-
лер вастауьс қапа қалальд partia komitetterjne агьz вере
vastадь. Сөйтjр сьргенде сахта васылағь онь сьмьстан сь-
қарьр tastадь.

1935 сьль Әдjlбай № 19 сахтаға орньқтб. Vjрақ, вiл
сахтаңь да вiгьнқь қаи васыльқь Әдjlбайдн инициатива-
сьн қолдамай, онь сьртқа теptj. Būdan сьқьр № 17 сахта-

қа endj. Тап осы kez — қалқ қаулағының ұиасы талқан-
далып, қолынан js keletjn маңдай алды адамдарды кө-
терip қатқан kez edj. Partia ұиымы Әджлбайқа vгивмасина
bergjzдж.

Vгивмасина қолына тиген күнj, Әджлбай 100 тексе metr
көтjр савидың орнына 130 тексе metr сарты. Mjne, sodan
vылай қарай Әджлбай еңбектjн нелер қақар yлгjлерjн көрсетjр
келедj...

IV

Асыл вұиымдарқа lық толы yс вөлмелj сәулеттj yидjн дәл
ортасындағы вjк ystelge syienjр yс kjsj әңгjмеlesjр оты-
мыз. Менjң қарсы алдында қымтыр күлjр отыраған қой көз-
dj, орта воиль аққұва қjгjттjн төсjнде Еңбек Қызы Ту
ordenь қарғ-құрғ etedj.

— Bұл қарсадайымынан yirenjsken еңбектjн ұлы сiльды
қой, — dedj қаңақты қjгjt төсjнде қарқыраған ordenьн нұсқар.

Bұл, Қарақанды basseinjнjн атақты vгивмаcinistj, Kirov
audандық советjнjн, қалалық советтjн deputаты қана Qaza-
қьстан ЛKҚС Орталық Комитетjнjн plenum mycesj, vasta
aitқан kjckene вала, соңынан еңбек арқылы orden алған,
memleket қairatkerлерjнjн сапына қосылаған — Мыңқанов
Әджлбай edj.

Оl әрj komsomolets, әрj kommunist. Оның kjckene
құмыс komnatasының дәл ортасында тұрған вjк ystelde вjр-
қатар саياسي қана әдебиет kjтартары қалaulы тұр.

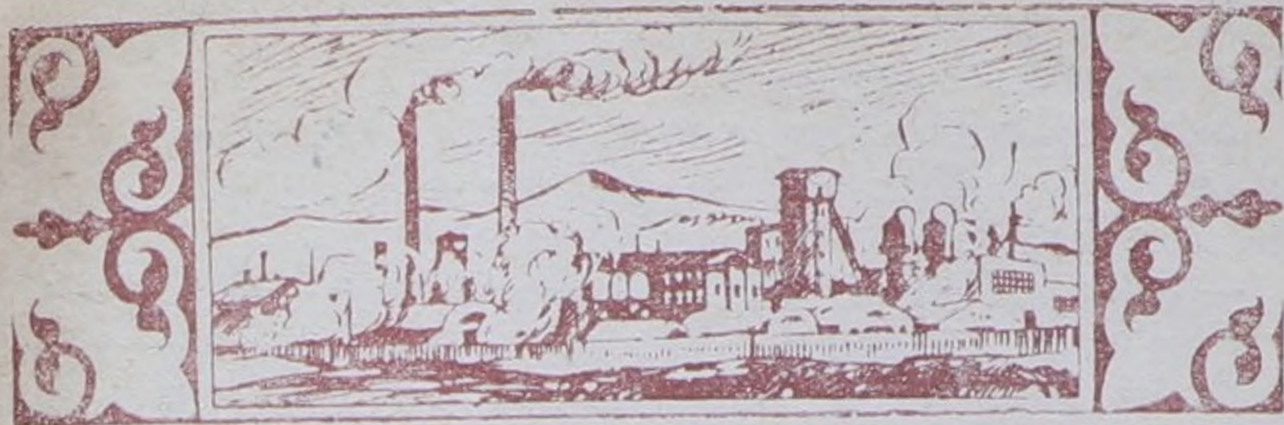
— ВК(в)Р тарихын қалай оқысын deimjз, — вjз Мыңқа-
новқа.

— Өздjгjмнен оқыр қурмjн, — deidj. Netken қақар
өскенджк deseңjзсj, вұдан 5-6 қыл самасы вұғын аulдан
kelgende қат тапымайтын вала marksizm-leninizm қылымының
entsiklopediasын өздjгjнен оқыды. Mjne, өскенджк. Bұқан
қалай қуанвассың!

Bұл секjldj өсу тек вjздjн eldjн қастары yсjн қана заң-
ды. Қjгjt dese қjгjt, Әджлбайдың өзjде варты тұрған сегjз
қылы, вjр сылы. Осындай ұлдарды мыңдар өсjрген алтын қа-

şırdan, ũlş Stalinnen ainalsaŋ volmai ma! Mjne, respub-
likamızdın quralıanına bergj XX ılıdın jcinde Mıŋ-
çanov sekjldj mındaan talantı çastar ısıp, ızıderjınjı
ınegesjn kırısettj. Olardıŋ otanıımızda sıjıretjn kyrde-
lj ııvek ınegelerj ılı alda!

Օյ. Мусјрепов.

ՁԼՇԱՆ ՄՐԻՆՅԱԵՎ

Կըն ըլսեսյշ ԵտԷԳ. Յըրյնյն կօլեղկեսյնե յըրյ յիշքեր, շօԷղտաղան զօլարԷնյն մաղաիԷ տըրտյ տԷնԷտԷԳ. Աինաղ տօղԷն-ճաղան շաղԷմ, ղլԷ զալԷ աւԷր յարա Շատղան օրԷաԷ յօկեննյն կօլեղկեսյն կօըրյ զաղղանԷալ յօլասԷն.

Կըն տօյեղԷ, կօլեղկե յաւԷրԷղղա. Ղւմ տաւար տօմեն զարալ ՇԷԷր յարա ՇատղանԷալ, եսնօրսե կօշյնե ճաղ կօըրյն-յեղԷ, յօըրյ ճե շաղԷմղա օրաղղան. Կօկ ՇԷղղալար յըրսե ՇաղԷն-ճար, յըրսե աԷտար, կընյ յօիԷ ղըրե զԷլաԷԷ.

Կըն ըաղղա յարղղան զօլԷղղան յարա կօշյնե տըսեր ճե ես նօրսե Շօղ, կօկեն ել, ՇարԷտղան զԷշ-յօշյալանԷ կօըրենԷ զօլԷ ՁլՇան ճա յըր Շասար զալաԷԷ. ԱԷտաղԷ օմըր ելեսյն կօըրյ, օշյնյն ՇաղԷշԷճաղղան, ՇաղԷշ զօլԷնԷնյն Էղղալ ել շաղԷ-նաԷն մւղղան ըմԷտղանԷալ յօլաԷԷ. ՄւնԷալ կընԷրԷ ՁլՇան-նյն օլԷ ճա ՇարԷտղանԷաղղան յըրղե ՇարԷտղան, կըլղենԷրմեն յըրղե կըլըր ՇըրղենԷալ կօտերըըր զալաԷն.

Յըրաղ զօլԷ ՁլՇանղա մւնԷալ կընԷր ճե սերեկ կեշԷսեղԷ, կեշԷսկենԷ տեկ աԷտան ելեսեղԷղԷ. Յւլ ճա շաղԷմ սիաղԷ: ՇաղղաԷ, ՇաղղանԷաղղալԷ, կօշյնե կօըրյնյեղԷղԷ, զօլԷնա տըսըրեղԷղԷ,

alъstan  te veredj. K c  ttj,  arъsqandar kettj,  l annъn qasъnda qoilary  ana qalady.

Bstъq sjldede qoi da  alqau, qoidъn qasъndaqъ oi da  alqau. Oidъ qozqar esn rse  oq. Manauraqan dala i qъnpan vasa tysedj.

—  ljm vaidъn yij vjr kynj  rtenjр ketse...  rtengende tygj qalmasa...  ljmnjn damъlsъz sipar otyratъn qara saqalъ da kyijр ketse... Q r saqalъ emes,  zj de kyijр  lse... Osъ maldar iesjz qalsa... Qoicsъlqtan men de vosanar edjm-au!.. — Dep oilaidъ vala qoicsъ —  l an.

 l anqa osъdan vasqa oi da kele vermeidj. B l oibъnъn qai  erj d rъs, qai  erj aqъlqa simaidъ, dep  l an teksermeidj de. Tekseru t rsъn, v l oidъn nege kele veretjnр  zj de vjlmeidj.  iteujр k vjne oilaitъnъ osъ. Vjraq, kynde kecke qaitър kelse,  ljmnjn yij  rtenvegen, vaiaqъ ognъnda t radъ.  ljm de sol yij k lenkesjnde otyradъ. Oņ qolъ  dettegjdei qara saqaldъ sъlap-sipar otyr.  as toqal da qoicsъ valanъn isjnen  erkengendei, aldъn orap alъstan  yredj. Bai yijne  aqъndai vergende, kyndjzgj  alqъzdyqtan q tylqandai quana vastasa, qara yige kjre vere odan taqъ airъladъ.  itkenj, qoicsъnъn yi ma aiъndaqъ, adam arasъndaqъ ognъ da v lek. Ol — qara yi. Qara yige kjrdjm degence, oi da qara qъ, y gjрге qamalqandai aldъ t iыqtalър qalady.

Osъ vjr volъmsъz  mjр on  ylqa sozъldъ.  r kyn vjrjne vjrj  qsar  te verdj,  te verdj.  l annъn v l on  ylda tarqanъ —  ljm vaidъn vala qoicsъsъ degen  irenjctj at voldъ.  ljm —  l anqa,  l an —  ljmge  rъs vola alqan  oq.

 l annъn syietjn ekj n rsesj var edj. Vjрj — sonau alъstan elestegen eldjn  mjрj, sol  mjрге  l an nege ortaq emes? B l  gei  l ma eken sol elge? Nege m nъn q saqъna almaidъ? Vaidъn qoibn tastar elge nege tartър otyrmaidъ?..

 oq,  l an onъ jstei almaidъ.  ke-cece vjrdei  ldj: qoicsъ caldъn qalai  lgenjn «Buryl-tau» dъn etegj qana

vjledj, qoicъ caldъ çoqtaqan qoilarъ qana volqanъn Əlçan-
nъn özj qana vjledj. Solai volqan soñ, Əlçan vaidъ tastar
kete alar ma!

Əlçannъn ekjncj syietjn j sonau vjr vūlaqtъn vasъnda-
qъ vau-aqas, vaudъn kolenkesj qoicqa da, Əlçanqa da ke-
rek. Sol kolenkege varъ çetse Əlçannъn oib da jzdene
bastaidъ.

Əlçan çalqъz otъrъ oilaudъ çaqъs koredj. Əlj ūctal-
maqan da, əlj mūqalmaqan da asau oi, Əlçandъ əlde qai-
da alъp ketedj, eñ aldъmen Əlçan özjn jn qalъn koptjn
ortasъnda ən salъp otъrqanъn koredj... «Əulie-ata» da sal-
qan ən Tyrkstanqa çetjr, meçtke ketjr vara çatqan çūrt
azandъ estjmei, əndj estjr, vərj əncj Əlçannъn qasъna çî-
nalъstъ... Ətjr vara çatqan tyielj keruen, səndj kœcter kœ-
ljgn tysjrj, vərj osъ araqqa ornar çatъr... Soday soñ?..

Onъn ar çaqъ belgjsjz, Əlçannъn oib ekjncj vjr dyniege
kœcedj... Çoq, ol əncj emes, osъ tavъn-tavъn qoidъn iesj
Əlçan mъrza eken... Keckj salqъnda, vaudъn kolenkesjnde
tœrt qavat kœrpenjn ystjnde otъr... Ədemj ças keljncegj
var qasъnda... Ərjsten qoi kele çatъr. Əlçan mъrza cai
kesenj auzъna apara bergende keljncegj:

— Ei, qoicъ! Qoibъdъ ərj qair! — dedj qoicъqa çer-
kene qarar. «Əlçan mъrzanъn» kesesj qolъnan tysjr kettj,
œitkenj, vala qoicъ — Əlçannъn özj volъp sьqtъ. Ystj-vasъ
çalva-çūlva, ernj çalaq, qara siraq qoicъ-bala Əlçan volma-
qanda kjm volъn! Çaçaqъ kese qaida, keljncek qaida?
Vərj vьt-сьt voldъ.

Əlçannъn alъrt oib vjrden-vjrge kœce çyrjr, eseijr te
qaldъ. Əuelj alъstaqъ eleske qūmartsa, vara-vara sьn
œmjrdjn aqarъna tystj. Oi œmjrden tuatъndъqъn jstedj.
œmjrdjn œz maqnasъ oicqa ūialar, zaman jsterj zaman
çastarъn saqъrdъ. Talartъ çasqa taudai jster varъn tysjndj
Əlçan.

Çalqъzdbqtan çerjgen qoicъ-bala, el œmjrnjn qainaqan
çerjn jzdedj. Qoidъ tastar elge tarttъ. Vjraq, sai koljk,
atъn volmasa, çjrener malъn volmasa, çaiav qoicъnъn

qırdaqь өмјrј de çaiau kyijnde qala beredj eken. Əlçan ucjn qьr өмјrј әrј qьsaң, әrј tar көrјndj.

Əlçan aiaңdap, oсь kyngj Çамбыl qalasьna keldj. Oньң көzjne vјrјncj көrјngen nәrse zavod moинь, zavod tytјnj edj.

1930 çьbь Əlçan Mүгьпваев qara çүмьsker volьp «Əulie-ata» qorqasьn zavodьna kjrdj. Oсьdan vьlai qarai talai sьn, talai vasqьctan өtken ças çүмьskerdјң өмјrј bastaladь. Oidan өрге, velden dөңge сьqqan, oсь kyngj ataqtь staxanovсь Əlçan Mүгьпваев sol qoicь-bala!

* *
*

Əlçan «Əulie-ata» qorqasьn zavodьna kjrgende 18 çasьnda edj. Kyc sarqu, çalьqu degendj vјlmeitјn ças çүмьsker sotsialistјk еңбектјң mazmүньн ерекce tysјngendei, vјrden-aq көzge tyse bastadь.

Clak aidaitьn çүмьskerdјң 8 saqattaqь normasь elu tјzvek volsa, Əlçan әuelj çetpјs tјzvek, odan keijп çyz tјzvek aidap çurdj. Oньң ystјne normasь artьq orьndau—anda-sanda emes, Əlçanньң ynemj әdetjne ainaldь. Ças çүмьsker zavod өzјnjkj ekenјn sūramai-aq vјldj.

— Zavod өмјrј qьrqa ūqsamaitьnьn vјrden-aq seze-sјn, — deidj Əlçan çoldas. — Qьrda әr kjm өzјnjң çalьz-çarьm qarasьmen volьp çatadь da, әrkјmnјң tamьrь әr tyrlj soqadь. Etek-çеңј çinalmaqan, erte-kectјң qadj-rјn onca eskere vermeidj qoi. Al, zavodta varьbь çyrek vјrge soqadь. Çүмьsker mjnezj, çүмьsker sөzj, zavod levj siaqtь, өz aldьna vјr gaiь var, vül çaңa kelgen çүмьsker ucjn alqacqь vasqьc. Oсь gaiqa qalьptasqanca elden çaңa kelgenderdјң çеke mеncјktјk sezјmderj ystem volьp çyredj... Çүмьsker ucjn kelesj vasqьc — zavodтьң өzјңdjkj ekenјn qaltqьsьz ūqьnu. Vül ystјrt ūqьnudь taqь kerek etpeidj. Öitkenj, өzјңdjkj degende — zavodть qaltaңa salьp, ne iьqьңa çamьlp ketuge volmaidь. Zavodть өzјmdјkj dei alatьn adam — өzјm degenj el, өzјmdјkj degenj — eldjkj ekenјn var salmaqьmen tysјne aluqa ke-

rek. Oсь ekj basqьctan ɵtken soñ, texnika tjlj — ɵz tjljñ, ɵnjmdj eñbek — ɵz tjlegjñ volьp kьnve-kьngj qalьpть ɵdetjñe kjredj, — deidj Ɖlçan. Ɖzj vїl basqьctardan tez ɵtken. Ol, el qaznasьna iesjnce qarai vjledj.

Oсь kьngj Cjmkenttegj qoqasьn alьvьnьñ vjr tɵrkj-ñj — Çambyl qalasь: Çambyl qalasьndaqь qoqasьn zavodь 1932 çьlь Cjmkent zavodьna qosьldь. Ylken zavodьtñ ɵtauьndai volьp ɵlj tїr sonda. Ɖlçan sol zavodpen vjrgе kəzjrgj Lenin ordenjñ taqьnqan, Kalinin çoldas atьndaqь qoqasьn alьvьna kɵctj.

Qoqasьn alьvьnьñ çyregj 1934 çьldьñ vasьnda soqьa bastadь. Ɖlçan sol kezde yc ai vьnkircjk volьp jsteidj de, sodan keijn vьnkirde vrigadir volьp jstedj.

Ɖzjndegj calalьqtarqьa da sьn kɵzjmen qarai alatьn Ɖlçan sol kezeñdegj jsj çaiьnda tьnadai qьzьqть aitadь:

— Brigadir volmaimьn dep em, erkjme qoimadь: ɵz noгmamдь artьq oғьndau qana az voladь, sen vjr vrigadapь vasqar da, solardь tygel ekrjndj etjр сьqar, — dep menj erjksjz vrigadir ettj. Sodan soñ bastaldь deimjñ vьlьq!.. Bastan airьlьp qaldьm.. Ɖz noгmamдь asьra-asьra oғьndaimьn, mañdai terjmdj sьpьramьn, vjraq, vrigadamпьñ planь kьn saiьn kɵc çer keijn qaladь... Uiqьdan da, kylkьden de airьldьm.. Ol kezde vrigadalardьñ jsjñ suret arqьlь kɵrsetetjñ vjr salt var da, vjr kьnj menj esekke mjngjzjр qoiьpть... Macinaqьa mjngen, poiьzqьa mjngen, samolɵtren uьsqandardь kɵrgende varlьq casьm aqarьp ketkendei voldь. Surettj kɵre salьp, yige qaitpai zavodqьa qaita kjrjр kettjм.. Taqь da ves kьn ɵttj, jckj ьza kьceimese, ɵlsjremeidj. Çumьstь vїrçьratьp-aq jsteimjñ, vjraq, veskьndjktjñ aiaqьnda esekten tysjр tasvaqarqьa mjnjр qalьppьn!.. Bїdan da ɵlgenjм çaqсь qoi! — dedjм, deidj Ɖlçan. — Ɖlgenjм çaqсь qoi degen ɵdet vor ketken sɵz qoi, nege ɵleijn! Jsjmnjñ qai çerjnde qandai kedergj var, sonь jzdei bastadьm. Çoldastardan sїradьm, var çaidь çasьrmai, aitьp verdjм.. Baqsam... Çumьstь ɵzjм çaqсь jstei versem kerek te, vrigadamпьñ qalai jstep çyrgenjne

қарамамын қой! Басқарып көрмеген басым, өнім орны-
на өнімсіздік туғызып сүрген өзім екенмін — деіді.

Кедергінің қайда екенін білгеннен бастап, Әлжан бри-
гадасы өрлеі бастады. Тасбақа мен есекті бір-ақ аттар,
қардан белге, одан қояғы самолётке көседі.

— Озыр кеткен бригадалардың соңынан тыре тыйып қу-
янымызда Әлжан заводқа күнде 2-3 сағат бүгін вага-
тын еді. Бригада құмысқа қол қойғанға барлық машина тек-
серілген, тызелген, бірден іргеіес sextардың қай Әлжанның
алақанында болатын еді, — деіді сол кезде Әлжан бригада-
сында болған құмыскер қолдастары. — Кесеу қалсақ та,
месеу болмадық, сүргісек те құрылмадық. Сол бір қары
кеткеніміз содан бері естен сыққан емес. Содан бері
Әлжан басқарған бригада қай sexta болса да, озыр тоқты
ісінде келеді. 1935-36 жылы завод ісіне зиянестік сүяпа-
нақ қолдар араласқанда да Әлжан бригадасы заводтың ав-
тоы үсіні қатты күрескен, туын қолдан тыйрмеген.

* *
*

Әлжан ылаі сынды өткел үстінде тәрбиеленген. Сотсialis-
тік еңбектің қаға тырлерін орнатсында Әлжан қасан да со-
пың туыстары сияқты. Әлжан өткен сынды өткелдердің қалы
мазмұнын ылай деуге болар еді: қыппан қияға өрлеу,
дене күсіні де, ой күсіні де үнемі сынықтыға беру; қалыр-
тасқан тавысқа қанағат етпей, іздене беру. Әлжан ойы да,
воыны да сергек ұстады.

Совет заводтарына рекорды сменалар кіргенде Әлжан
бригадасы ісірілген кенді агломерат сеянан ватер-қа-
кетке құлату құмысында еді. Бұл, отпен ойнайтын сер.
Мың екі сүз градус ыстықты бар дувайт-лойд машинасынан
қыр-қызыл бор қайнаған күйінде темір вагонеткегерге
күрсілдеп құлап қатқан консентратты одан да ыстық ватер-
қакетке арағы аударасын. Алаулаған от ортасынан бір
сықпайсын. Қатраған қавыға, векімеген ыуы, сыналма-
ған қайрат болса, тап осы сек бірін сындар сықаратындай
seziledі. Zavodты аралай келген тоын адамдар оңтүстіктің

Съпънда да Әлчан, Владимир, Бердјбек сияқты қолдас-
тар стхановтық қозғалыстың өрјс алуына үлкен тўғындық
болған қјгјттер. Ел алдындағы мјндет үсјн voida баръ
мен ойда барън аіамай берген, отанын сыіетјнјн јсјмен
көрсеткен қолдастар.

* *
*

Әлчан өте сьраиь қјгјт. Јсјн асыра оғьндаудь қандаі
syise, сөзјн асыра сөілеудј тьм-ақ қаратпаидь. Қўмьскер-
лердјң көрјсјмен де, қасьмен де қўрдас сияқты, вәрјмен
де қараса кетедј. Вјлгенјн айтър, вјлмегенјн сўрап алу
Әлчан мјнезјндегј вјр ерекceljk сияқты. — Јс устјнде қаңа
вјр әдјс тавьlsa, қасан қолдастарьма қеткјзгence јсјме
simaidь, — deidj. Вјрақ мақтана вјлmeidj.

Јсјмен emes, көвјnese тјлјмен амалдап қыретјnder
zavod қастарьның јсјнен де тавьладь. Әлчанньң вјр қirene
qaraitьн нәрсesj ось мјnez. Сондықтан ол өзјн өзј көрјн-
gen көзге tosa берmei, алдыңы оғьнға қолдастарьн ұсь-
на қыредј.

Degenmen, вјздјң ел еңбек etkendj tasada қалдырмай-
тынь әлемге мәлјм, Әлчандь tasada қалдырған қоқ. Әлчан
1935 қыль Qazaқьstan стхановсыларьның I siezjne қјве-
гјledj. Eскј орда — Ridder, Qarsaqpai, Qaraqandь stxa-
novсыларьның јsterјмен тапысадь. — Тун воіь ұиқы берmeitјн
қјгјт, — degen at альр қaitьрть sol қоль. Sonda оның унемј
сўрай беретјн нәрсesj — Qazaқьstанның қай қерјнде қандаі
тавьстар бар, қаңа әдјster бар, — sol edj.

1937 қылдан vastар Сјmkent қорқасын zavodь алдыңы
qatarдағы zavodтарға қосыды. Lenin ordenјн алды. Zavod-
тың стхановсыларь Соіуздық құртсылыққа мәлјм boldь.
Sverdlov қаласында тустј метал zavodтарьның директорларь
мен стхановсыларьның бас қосубь болғанда Әлчан да бар-
ды сонда. Әр zavodтың өндјрјs-finans plandarьн қарасыр,
тәқривелерјн тексерјsedj. Sol қоль Әлчан «Алтын-platina өн-
дјрјsјнјң» znacogјн альр қaitады.

Әлчан 1934 қыль қат тапымайтын қара құмьскер edj,

1936 ғылы сикта вѳлжмјнјн вастыѳъ, 1937 ғылы агломерат сеѳъ вастыѳынын огыпвасаръ, ал, қара ҫымыскермен агломерат сеѳынын тјлјн вјлудјн арасъ талай кѳс ҫер! Бұл — вјлјмдј инҫенерлер васыаратын јс! Әлҫан осы вelderдј ус ҫыдын јсјнде ѳтјр, инҫенер јсјн еркјн менҫерјр ѳтыр. Јс тетјгј мен техника тјлјн јс ҫызјнде, тавандъ кырес устјнде уйренјр сыққан ҫастын вјрј осы Әлҫан Мұрыпваев ҫoldas.

Өйткенј ол, заман јстерј сақарған ҫас, өйткенј ол, коммунизм заманынын қозғалысынан туған ҫас.

Әлҫаннын өндјрјстегј вар өмјрј вјр арнаға келјр қуіатын ус салаға вѳлјнедј: өндјрјс усјн кырес, ҫүртсылыр-қоғам јстерј, өзјнјн техникалыр ҫана ҫалыр мәдениеттјк вјлжмјн көтеру. Осы ус саланын қайсысында да ол улгјлј комсомоlets. Сондықтан да, оны Оңтустјк Қазақстан облысы Союздыр Үль Советке депутат етјр sailаған.

* *
*

ҫоғарыда Әлҫаннын мјнезјндегј тавандылыр қасиетјн айттыр қой. Endј sol қасиеттјн қыпынан қйаға ұмтылғанда, вelden-belge сыққанда нықайа берујн қоса кеткјмјз келедј. Өйткенј, орнықарған тавыс, ҫайылыр қалған қарқын сияқты, вайансыз ҫаидын вјрј. Ол екјнјн вјрјнен тавыла беруј мүмкјн. Ал, Әлҫаннын қасиетј ондай емес, берјк, тавандъ қасиет, алдамайтын қасиет.

Әлҫан 1938 ғылы Мәскеуге курсқа варады.

— Қат-қалам ҫақым самалы, алқасқъ екј айда ҫөнј вутјн еспәрсе ұға алмадым, — deидј Әлҫан, — professor, инҫенерлердјн берген савақтары кеиде өзјм вјлетјн өндјргјске ҫанасынқырап келе ҫатадъ да, кеиде әлде қайда әкетедј... Айыр савақта емес, өзјмде екенјн вјлдім де, Кaganovic ҫoldasқа қат ҫаздым: мен сияқты әзјрлјгј самалыларды оңаса кытпесеңіз, көр дүрмекпен сала кететјн вјз dedім, — deидј.

Кaganovic ҫoldas вјз усјн арналы ҫеке вѳлжм асыр, вѳлек программалармен оқытытыр сықарды.

Bjraq, kurs vjtkenson, vjzdjñ alqacqь ekj aibmьz vos-
qa kettj dep Əlçan sūranьp kurstь taqь da ekj aiqa soz-
dьgьrtь.

— Baiaqь cala qalqan çerjmjz volsa pьsьqtar ətcijk
degendjk qoi... deidj Əlçan.

Vjljm kəteru çolьnda Əlçannьñ taqь vjr mьqtь ūsta-
qan ylgjsj var.

— Sessiada Stalin, Molotov, Kalinin çoldastardь kərp,
kəpten kytken armanьm oğьndalqan volatьn. Kalinin qart-
qa çaqьnьraq tanьsьp ta alqamьn. 1938 çьbь kurortqa ke-
tjр vara çatьp Məskeuge toqtadьm da, Kalinin çoldasqa
kjrđjm.

— Səlem, Kalinin əke! — dep qolьn aldьm deidj.

Tani kettj: — Mūgьnvaevpьsьn? Qalai? — dep sūradь.

Amandьq-saulьq aitьsьp volqan soñ, — oquqa çjber, —
dedjm.

Sonda Kalinin çoldastьñ aitqan, ətjrdjñ təçrivesjnen
alьnqan, sьnnañ ətken aqьlьn aitadь.

— Əlçan! Oquqa çjber deisjn ve?.. Dūgьs soz... Nar-
komatьñ çjberer oquqa! Ol qibьn emes. Bjraq, ətjñ qalai-
sьñ, tavandьmьsьñ oquqa? Əngjme osьnda qoi! Өz vetjñ-
men oqu çaqьñ qandai? Tavandьlьq degen osь çaqta çata-
dь. Өzjn ətj vjr jske tygel moibьndatu oñai js emes, —
dedj. Sodan keijn ət ətjrdjññ təçrivesjn aita keljр, menjñ
çaiьmdь alaqaпьndaqьdai vjljр, mьnadai qortьndь aqьl
aitь:

— Mence bastasañ qaiter? Balalar kjtavьnan bastap
oqь! Sodan keijn eresekterge arnalqan kjtaptardь oqь!
Ar çaqьnda vərgjmjzge arnalqan kjtaptardь oqь! Sonda
qaljм volьp sьqubьña da voladь! — dedj.

Men ne aitarьmdь vjlmei qaldьm.

— Kalinin qart maqan tavandьlьqь yirettj, vjr jstjñ so-
пьna tyssenə — qalma, kjejden bastap, ylkenge çetesjñ
dedj, — deidj Əlçan çoldas.

Sol çolъ Əlçan kurortta ekj cemodan balalar kјtabьn арагьр оқьртъ.

„Ақылдыдан сыққан сөз —
Саналыға болсын кез“, —

degen сияқты, даньсран ақы — саналъ ойға қона қалған.

Sodan берj Əlçan оқудың соңына çарық альр тuskendei Tau-ken texnikumьnda da оқидъ, yijnde de оқидъ. Өzj de савақ бередj. Endj өндjрjс akademiasьna тysuge əzjrlenjр çyг.

Zavodta өtken altъ çы, артта қалған altъ қьг сияқты, вəгj de mazmündъ, вəгj de kyres pen çeңjste өtken. El namьсь erjnde — Əlçan eldjң əгj атақты, əгj ardaқты ũль!

P. Telski.

ТАҢДАУЛЫЛАРДЫҢ ВЈРЈ

Būdan onbes қы самась вўгьп...

«Оспанваидьң қызь edjm мен Зьлиқа,
Зьлиқаның қолында гармония», —

degen өлеңдј тўлтсақь қалыбраған кјckене қыз ыңылар аитар да қыгер edj. Bўl өлеңнјң iesj кјckене қыздың арась да, қеңgesj de emes, керек desең өлең iesjn ol көрген de қоқ, таьмас та edj. El аузына тарар ketken вјг өлең. Basqadaı emes, өлеңge сонca қўмар volатып вјг сеbebј var edj: кјckене қыздың ать Зьлиқа volatўқьп. Зьлиқаның Sўluqia degen арась volдь. Қоқарқь өлеңнјң vastарқь қолдарып қана айтър verjр, соңып айтарақара ызась kelgendeı, Sўluqia ylkendjgjn vўldai отьрър:

— Aıtsaң дўгьстар ait, вјlmesең әг қерjнен қјр тақьр қўлақьтпыңь mazасып alma, — der edj. Сонда Зьлиқа қьр etjр: — Aidарль нақасьт kelgende қалқанып yırenjр alam... — deıtjn. Aidарль deıtjn өлеңcј нақасьсь volатып, vўl айтър отьрқанып sol. Зьлиқа degenjне қettj — «Зьлиқа» әпjn нақасьсьнан yırenjр te aldь. Bјraq:

«Ekj auldyň arasy qamyş rjcen,
Qyz kynjme qūdai-au, qacan tysem?
Qyz kynjme çasaqan tyser edjm,
Aiaqymda sen boldyň temjr kjsen!
Əldi-ai...», —

der «Osranbai Zыliqasъnyň» nege zarlaqanъn kjckene Zыliqa vjle almaitъn. Mũnъ tartatъn — ənnjň mũndъ sazъmen Zыliqa degen esjm volatъn. «Men siaqъ Zыliqa attъ qъz ən sьqarqan eken, men de ən sьqaratъn volarmъn», — degen oi onqа çeter-çetpes çastaqъ çaңa oqъp çyrgen Zыliqanъ tervetetjn sekjldj edj.

Oral əzenjnň terjstjk çaqasъnda, Gurievten 8 saqъym çerde Stalindjk Bjrjncj Besçyldьqъň ũgraqъ konservj kombinatъ var. Kombinattъn onsaqъ mekemelerjnň jcinde sьmvattъ konservj zavodъ asqar sьndai vor kəzge tusedj.

Zavod çastar ycjn tamaca mektep boldъ. Çyzdegen çjgjtter men qъzdar zavodtъň sextarъnan əstj. Mũnan tek, sotsialistjk eňvektjň severlerj qana emes, onъmen qatar memleket qairatkerlerj de əstj.

Osylardъň jcinen vaiaqъ kjckene Zыliqanъ da kərdjk. Ol vjraq, o kыngjdei emes, voičetken; komsomolka. Onъ zavodqa çjbergen de komsomol ũiъmъ edj.

Bũl, vũdan çetj çyl vũrъn edj. Ol kezde Zыliqa pedagogika texnikumъnda oqitъn-dъ, Zыliqa qalq oqьtusъsъ voludъ arman etetjn. Ol çaqъsъ oqьdъ. Pedagogtjk çũmъsъn ol mekteptegj çyldarъnan-aq bastadъ.

Zыliqa ycjncj klasta oqъp çyrgen kezjnde, odan oqьtusъ: — «Kjm volъp sьqqъň keledj? Masavaeva», — der sũraqanda, Zыliqa — «Oqьtusъ volarmъn», — der vaty çauar beretjn.

Zыliqa çaqъsъ oquъn qoqamdьq çũmъspen ũctastьrdъ, vastaуc komsomol ũiъmъnyň sekretarъ volъp qъzmet jstetdj.

Kynderdjň vjr kynjnde, çazqъ sьnaqъň vjr qъzu kezjnde Zыliqanъ okrugtjk komsomol komitetjnň sekretarъ saqьrdъ. Sekretar ças Zыliqaqa eljmjzdj industrializatsialau

çənjnde, vjrnjncj vesçyldьq çənjnde, vaqьttь çaңa ɵmjr qūru çənjnde ūzaq əngjmeler aittь da, sɵzjnjң eң aqьgьnda, — Senj, komsomol ūiьmь konservjcler kursjne çjverudj ūiçarьp ɵtьr, — dedj.

— Bjz kadrьdь ɵzjmjzden daiarlaуьmьz kerek, oquça eң taңdaulь komsomoletstj çjveremjz, — dedj ol.

Oqьp çyrgen oquьn tastar ketu Zьliçaça qıьndaу boldь, degenmen, egerde, komsomol ūiьmь talap etse:

— Çaqsь varaiьn, — dedj Zьliça.

Sonьmen, taңdaulь komsomoletstermen vjrgе Zьliça da Astraxan qalasьndaçь kurske kettj.

* *
*

Kombinat asa tez qarçьnmen salьndь. Baltanьң tarsьbь, lomnьң duңkjlj sɵtke voiьna çaңçьgьqьp çattь. Alçac vaiçau ycnj çyrgjzjlgен util seqь kyn-tyн demei çyrgь tūr. Qalaiь-banke saçtalatьn sexça, valьq vɵljnetjn sexça çana vasça sextarça çaңa stanoktar ornatyldь; olardaçь konveierler nьçaitьbьp, elektro-motorlar tekserjldj. Ūzamai-aq «Guriev Konservj Kombinatь» degen çazuь var alçacçь konservjler cьça bastadь. Kombinatqa kyn saiьn çaңa mamandar açьla bastadь. Qūrybьstьң salьbьp vjtujne sanaulь çana kyn qaldь. Kursanttar da keljр çattь. Būlar altь ailyq oçuda teoria çənjnen əzjrenjр, endj praktikada ɵndjrstе jsteuge kelgen naçьz sorttaucьlar, rasfasovcikter (valьqtь qaңьltьr sauytça salucьlar), valьqtardь sortqa vɵletjn çana tazalaitьn masterler.

Masabaeva Zьliça rasfasovcitsa deitjn mamandьq aldь. Zьliça oqudьң alçacçь kynnen bastar-aq əgvjр məselelerdj var ьqlasьmen tekserdj: konservj çūmьbьn vaçailap yirendj. Kurstь otlicno vjtjrdj.

Zavod çūmьsqa qosьldь. Katөл trubalarьnan tytjnj vudaçtadь, sextarda macinalar zьgьldadь. Bərg de çyrgjр, bərg de zьr ainaldь. Konveierdjң ɵnvoiьn qūldilar çyrgjzjр çattь.

Çaңa ɵmjr vastaldь.

Saqtat çetj. Gudoktın dausı çürttē enbek maidanına saqrıd. Zlıqa tezdjkpen kijnjr, tamaqtanır alır, zavodqa qarai tartır otırad. Çımıstın bastalına 20-30 minut qalqanda Zlıqa sextan kørjnedj. Bül mezgıldjn jcinde Zlıqa çımıs jsteitjn ornın oıdar, tørtjpteidj; rısaqtarın daiarlaid, cömekterdj tazartır alad. Saqtat segjzdz soq-qanda konveier qozqalır çuge bastaid. Zlıqa zavod kollektivj jcinde vjrjncj volır çımısnıa kjrjsedj.

Zlıqa özj jstep çyrgen öndjrjsjn, ondaq çımıscı kollektivjn çanıdai çaqı koredj. Özjne tapsırlıqan jstj yirenjr alıqqa qızı kjrjstj. Kør üzamai Zlıqa ekpjndj volır sıqt. Öndjrjstjk planın 120-150 protsentsen ornıdar çyrdj...

* *
*

Çımıscı posökesj. Keckj salqında sırdalıqan en, tartılqan garmon. Saubı qırqan çastar. Bıındaır vılqıdar, ças denelerj vıranıdalan, çaidar, çarqın çuzven sılanıdalan çastardın vilerj-tansılar. Daırqıa kylgen kylkj, aıqailalan daus tımıq tındj çaqırlıqtır vassna koterdj. Zlıqa da en sırdaid. Bıraı, onın enj vaıaq «Zlıqa enjndeı» mınıd emes, cattı, rıxtı, kuctj en... Tek ortasına taıanqanda valıvırata kyige vassan garmon daus vöseıder, çastardın køjldj sırlar, sırdalan endergj toqtala bastaid. Posökenj tıngj üıq tıctıqlı qısaqlana alad. Taıerteı çanı kyspen stanokke keljr memlekettjk mındetteınenj asıra ornıdalanıa kjrjsedj.

* *
*

Aılar ötjr, çıdar çettj. Zavod östj. Bjrılgj kuctj, ücımıd dos kollektivtın jcinde çyjr Zlıqa Masavaeva da ösjr, tərvielendj. Zavodtaqlı ekpjndj qızmetj men qoıam tırımısnıa velsene qatısumen Zlıqa vıkjı kollektivten özjne sıı ataı, ylken avrı ald.

1935 çıl. Staxanovsılardın quattı qozqalısınını dıvjrj vıkjı sovet eljne çalıqan kez.

Ҷоғарь сараь еңбек өнјмдјлјгјн өгјстету җоьндаоь кyрес инициаторларьньн алдыоь қатарьнда Зьлиқа Масаваяева җолдас та вольдь. Васқа стахановсылармен вјрге заводта еңбектј дүгьс ұймдастьру усјн, җүмьс кунјн тоьлқ райдалану усјн волсевиктјк тавандььқпен кyрестј; ескј норма вўзыльдь.

Алқасқь аиларда Зьлиқа өндјрјстјк җаңа планьн 200 процент етјр оғьндар җyрдј. Алайда, ол мўньмен қанақаттаньр қалмайдь, онан сайьн зор җетјстјктерге җетуге ұмтыладь. Вјғаз иақьттан соң Зьлиқа 3 нормадан оғьндайдь. Стахановка-Зьлиқаньн атаоь комбинат аумақьнан асьр, төңгекке җайладь. Зьлиқа әлденесе рет сільқ аладь курортқа җйвегјледј, оньн творчество җақьнан өсе тусујне җақдай җасаладь.

Зьлиқа қоғам җүмьсьна вўгьнқьдан да гөргь вельсене қатынасьр җyрдј. Ол Каяанович атындаоь мектептјн пионерлерјне воҗати волюқа ұйқарьльдь. Зьлиқа җүмьстан келгennen кейн мектерке барқанса асьрқадь. Содан кекке сейн балалар арасьнда вольр қайтадь.

Зьлиқа пионерлер алдында да веделдј вольдь. Пионерлер кунј вугјнге дейн өздерјнјн воҗатиларьн ұмьтқан җоқ. Олар Зьлиқаньн мјнезјн, оньн балалармен достьқьн зор мақтаньспен айтадь.

* *
*

Ҷадьғар җаз сьрқьр, кун қьза вастақан кез. Даллада қьзқалдақ қўлрьгьр, вәйсеcek гылдене вастадь. Април айньн суикјмдј қоңьр салқьн самаль естј. Вўлтсьз асьрқ аспан, таза ауа адамньн көңлјн көтерјр, война кыс, quat бергендеі.

Зьлиқа, вaspалдақпен екјнсј етаққа көтерјлјр кеке җатыр, вўдан 6 җьл вўгьн ось yиде өзјнјн вјргјнсј рет воьланьн есьне тусјрдј.

Кәзјрде вўл yи округком емес, комсомольдньн овльстьқ комитетј. Ал, Зьлиқа пленумқа келјр отьр. 6 җьлдьн јсјнде мўньн вәргь қалай өзгерјр кеткен? Вјр кезде Атығандьн

nar qamььн çamyqan iesjz çer edj-au. Endj mjne, onda konservj kombinatьнъ gigantь, keң kɵbegen çumьscь posɵkесj. Qalanь kɵseңjz çaңadan salьnqan ədenese yiler, onьң sansьz kɵp kɵcelerj de çasь çarьraqtь aqac-tarqa bɵlengen.

Adamdarь da ɵsjr, çetjlgен. Mjne, Qadica Qlavdolo-va — kecegj kynj konservj zavodьнъ çumьscьсь, bygjn Qazaq SSR Ʈль Sovietjnъ deputatь, obьstьq Atqaru Komitetj predsedateljnъ oгьnbasarь.

Ia, tjptj Zьliqanьң ɵzj de vьrьnqь Zьliqa emez.

...Bьdan vjг çьl vьrьn zavodьнъ direktorь, Zьliqanь talantь Ʈimdastryсь adam, valьq zavodь çumьсьнъ texnikasьн çetjk vjledj, — dep, — rasfasovka seqьнъ masterj etjр taqaiьndaqan. Zьliqa vьl çaңa çumьсьnda da staxanovсьlar qozqalьсьna asa çjgerlj ьntamen basсььq ettj; ɵz kollektivjn ɵndjrstjk mjndetteменj asьra oгьndaу kyresjne attandьrdь. Memleketke çoqarь saralь pro-dukcia veru çolьnda volcevikce kyrestj.

Valьq ɵndjrs kəsьvjnъ artta qaluьн çoiu çɵnjnde qa-çьrьььqren çumьь çyrgjzdj. Zьliqanьң seqь planьн ai sa-iьн asьra oгьndaidь. Zьliqa onьmen qatar kollektiv jсjnde oгasan ylken təgьie çumьсьн da çyrgjzjр oгьrdь. Zьliqanьң tjkelei basсььqь arqasьnda sextan çaңa adamdar ɵstj, tamaca staxanovсьlar, mamandanqan rasfasovcikter Max-naceva, Xoxlaseva, Nazarenko çana basqalar ɵstj. Olar kynjne 2-3 normadan veretjn voldь...

Zьliqa plenum volatьн kabinetke kjrgende, çьrttьң vəгj çinalьр qalqan eken. Qaçьrь, çarqьн sɵzder vɵlmenj çaң-qьrьqьrady. Az uaqьttan soң ovkomнъң sekretarь keljр kjrdj, qasьnda ekj ɵkjlj var. Sekretardьң aqьrьн qana çьmьр kylgen, alvarьnqan vet veinesj vjг qьria sьrdьң var ekenjn vjldjр tьrdь. Bɵlme tьр-tьс vola qaldь. Oгь-qandarqa qadala qarar, ovkomнъң sekretarь quanьсть tyрmen vьlai dedj:

— Çoldastar, çoqarqь ykmet oгьnqan osь çaңa qana telegramma aldьq. Sotsialistjk eңvektjн taңdaulь master-

lerjnıñ vırgı, Guriev obılsınbıñ vırgıncı staxanovkası, eñvektıñ çoqarqı öñımj usın belsendı kyresucı, vızdın çoldasymız — Zlıqa Masabaevaqa partia men ykmet «Qırmet belgısj» ordenın nagradqa verdı, — dedı.

— Men odan ağı ne volqanbın vılmeımjn. Quandıandı-ıymnan çyregıjn alıp ıstı. Çırttıñ vırgı oğındağbınan tyregeldı. Qıttıqtıqlar... Qol caralaqtı... Men oğbınnan tırdım, sın çyregıjnpen alqıstı aıtqım keldı, vıraq quandıandıbınnan auzıma söz tısseıcı... — deıdı Zlıqa.

Ekıncı künı zavodtıñ keñ klubında kombinattıñ çımbsılagı men qızmetkerlerı, inçener-texnikterı çınalıp orden alqan çoldastarın qarıs aldı. Bykıl kollektiv atınan zavodtıñ direktorı, çastar atınan komsomol komitetınıñ sekretarı qıttıqtıqlar sözder söıledı. Zavodtıñ çımbsılagı men inçener-texnikterı vırgınen soñ vırgı sıqır qıttıqtadı. Olar Zlıqanıñ sıñırgen eñvegı turalı, onıñ staxanovtıq çımbsı turalı zor maqtanıstı sözder söıledı.

Vırgınen keıjn Zlıqa sıqır söıledı.

Zlıqa çoqarqı nagrad bergenj usın partia men ykmetke, volcevıktık tırgıe bergenj usın zavod kollektivıne sın çyregıjnpen alqıstı aıtı.

— Bıl nagradtı ılken avroımen, naqız adal eñvekpen aqtı usın varlıq kuc-qairatımdı çımısaimın, — degen Zlıqanıñ sözın öркеstrdın ını kyıge völedı.

Rasfasovka seıbındaqlardıñ vırgı de çaqıstı jstedı. Ças master sex çımbsındaqlı kezdesken kemcılıkterdı kezınde tezdıkpen çoiudıñ çolın asa severlıkpen taıbr otırdı. Az uaqıttan soñ bıl sex — staxanovsılar seıbına aınaldı.

— Bıl qız erekce çaralqan adam, — deıtın völdı Zlıqa turalı çımbsılar men çımbsıstı aılder. Zlıqanıñ esımj Guriev obılsınbıñ seğıjnpen tısqarqı çerlerge de aın völdı.

Oral-Kaspi valıq tresınıñ eñvekcılerı ötken sailau kezınde onı eñvekcılerdın obılstıq çana qalalıq sovetınıñ deputattıqlına ısbınır, Zlıqaqa zor senım vıldırdı. Sailau aldındaqlı çınalısta söılegen sözınde: — Özımnın çıger-

Осы Edjldjн воиьнда вiгьнqъ Tver guberniasьнда Apolevo degen selo voldь. Bил selo — egerge qerj az, vaqarqa malь qoq, qazь, qьсь kəsjvj valьq aulau volqan nasar selo-nyн vjгj edj. Albarьнда cөvj, qorasьнда malь, yijnde astь-qъ qoq kedei krestianдар kecegj Romanovtar vilegen Russiada aңсььq өmjrdjн azavьn sektj. Bилardьн vjrsьp-rasь kəsjp jzder qaңqьp ta qьrdj, qorьq kөrdj, ezjldj.

Осы Apolevoda өmjг voиь vaqь acьlmaqan, tapqanь ta-maqьna qetpegen nasardьн vjreuj — Ilia Iakovlevic Smirnov eken. Özj motьn, vjreuge vjг qattь sөz aitraqan, qoqsььqтьн zardavь qattь vatqan kьsj eken. — «Damvalь-nyн qьrtьqъ qandai көp volsa, valasь da sondai көp», — dep көrcjlerj kyledj eken. — «Qeitjн auz segjz, aiasaң nan qegjz» — dep Ilia көrcjlerjnjн aқuasьn elemegensjp qьre bergен. Vjraq, ac-қalaңac көp valanь qaitsem asьraimьn, degen uaim Ilianьн qьregjne ketpestei vjг daq vor qavь-sadь. Savatasь tesjk, cülqauь qьrtьq, müz qagьp, valьq aular, arqasьнда otьnь yijne qaitqanda, әlde neden dөme-tjг, aldьnan valalarь cьqatьn.

Vjг cьь Edjl voиьнда qūt voldь, onьн ystjne ova keljp qalq qьgьnqа ucьradь, aqьl-tegjl қас aqtь. Oсьндаi, qalq qattь kyizelgen cьь Ilianьн әielj taqь da vjг qьz tapть.

— Balam көp, dep qürttan qaiьr sүgamasьpн, azdьн ve-rekesjn көpke versjn, — dep adal niettj aqkөңjl Ilia қаңa tuqan səvidjн maңdaиьnan sipar atalьq maqavvatьn vjldjrdj. Russia qerjnde әiel valaқa verjletjn qasiettj esjm Maria edj dep, қas nөrestenjн esjmjn Maria qoidь. Ilia qьrtьq tonдь қarь vol-sa da: — «qūdai maqan vaq vermedj, vөle verdj», — dep esuaqьtta da qaralanvaitьn. Balalarьn kezек-kezek syietjn. Kөrcj yilerdegj kemrjг-samьpг Ilianьн valasьnyн көrtjgjn, malьnyн qoqtьqьn өzderjnсе qogucь edj.

— Cььna vjг vala tapqansa, cььna vjг mal tapsaicь, — dep Ilianьн әieljn cьrtьnan sөz qьp qoiatьn.

Alqacqь cьldagь Maria orasan aгьq voldь, aiaq-qoьь sidiqan nөzjk vala volьp өstj.

— Özj aгьq volsa da, qьzj қarqьn, — dep cecesj kjcken-

N. Bulin.

EDJL QBZB

Kyn çybnyp, qar egr, sai-salamen su aqsa, çarqygar çaz kelgenj. Eñsesj vijk çartasqa iterjle soqtyqyp, көvjgjn casyp çan-çaqqa tolqyn men tolqyn çarbyssa, Aq Edjldjn arnasъ tulai tasyp tolqanъ. Qbzyldь-çasy organyp myñ qulryg-sa çaqasъ... çaryraqyna çan vjtjr, qaptai өsse qalyñ nu, sьvdyr qaqsа sәuleler... dala gylge oransa, aspan nūrqа oransa, terbeled çan, tevjrened tәn; çan-maqulьq quanad, qumartad.

— O, Edjl! Edjl! Dөnderden asqan, көrj Kaspige qulaqan Edjl, özen sudьñ vavasъ Edjl, neler qıyn kezeñder vasyñnan өttj, talai-talai legendalaryñ tarixta qaldь, — deisjn, aqynъ kycjtj Aq Edjl өtkendj, ketkendj eske tysjred, oi tuqьzad.

Bül Edjl ulь ogyb qalqynьñ vaiaqьdan bergj ata mekenj. Bül Edjl vasqьncьlyqtъ көp көrdj. Kesegj qily zamannyñ zarly әnjn, mūñdy kyijn estjseñ, aqyn sudьñ alavь asьmaqan sьrdьñ, aitylmaqan çьrdьñ qoimasъ eken, dep oilaisьñ; Aq Edjl voıyn çailaqan көp qalqynьñ tarixъ, taqьdygьmen tanьsqandaisьñ.

tai Marinkanъ keremet çaqşь көretjn, — ertegjnъ qandai тындаидь, aitqanъндь jsteidj, — dep cecesj maqtanъp ta qoiatъn. Bjr kynj Iia vazardan quьgсаq әкер veredj. Bұrъn mұndaidь көrmegen vala quьgсаqtъ qъзыq көrjр quanъp qaladъ. Әitsede, osъ quьgсаqtъnъ jсjnде ne var eken dep, pьсаqpen quьgсаqtъnъ jсjn çарса, jсjndegjsj aqactъnъ kesjn-dj qiqъmъ volъp сьqадъ. Mұnъ көrjр kjckentai Marinka quьgсаqtъ laqtъrъp çjberedj.

— Çanъ çоq quьgсаqtъnъ maqan keregj ne... odanda ertegj ait, — dep Marinka cecesjne maza vermeidj. Cecesj aqсаqа satъp alqan nәrsenj nege byldjрjр tastadъnъ dep ұrsadъ. Bjraq, kjckentai Marinkanъnъ quьgсаqpen yijrljgъ çоqtъqъnъ sezjр, vicәgә cese valasъnъnъ maңdaibnan sipар, qъzmetjnen qoль vosasъmen-aq qasъna aль, ьlqi ertek aitatъn, Marinka тындаитъn, çальqраi тындаитъn, sөitjр, тындар, тындар çatъp ұibqtар ketetjn.

Әse kele Marinka kjckene balalарmen qosъlp oinaudъ da qoiadъ. Çalqъzdan çalqъz, qоrъqраi орmanqа varъp gyl teredj, gylj vjрjne vjрjn çalqар vjlezjk çasaidъ, moipъna taqadъ, vasъna oraidъ, qaitarda сьpьrъqъc bailар aльp qaitadъ. Marinkanъnъ mjnezjne taңqalqan qatъn-qalac өз balalаръna:

— Senderdjnъ esjl-dertjnъ oibn, alba-dūlva volъp çyresjn-der de qoiasъndар, — dep ұrsatъn...

* *
*

1921 çы. Astъq çоq. Egjn сьqрадъ. Qalq kyizeldj. Iia-пъnъ semiasъ vjрde ac, vjрde toq çұrt qatarль kyneltj. Marusәnъ oquqа verdj.

Mekteptjnъ esjgjn vjрjncj acqan kyn — vjрjncj vaqъt kynj Marusәnъnъ әlj esjnде. Qoльna vjрjncj alqan qalamъ, vjрjncj сьzqan tjke tairaq, ucitelnitsanъnъ, — oquqа zirek ekensjn, — dep çъль сьraimen maңdaibnan sipaqanъ әlj esjnде. Partaqа vjрjncj oтыrqan kynnen bastар-aq Marusә savaqqa var ьntasъn saldъ. Oqucъ balalardъnъ aldъ voldъ. Bala vjtken Maru-

sənyň qasňnan sьqraitьn, ɵzderjnň balalyq «časьryn sьrla-
rьn» aitatьn, aqyl sьgraitьn. Marusə ɵznen egesek qьzdarqа
da aqyl aituqа җarady, olarqа sandь qalai sьqarudy, ərptj
qalai җazudy yiretucj edj. ɵzjnň zirektjgj, tərtjptjljgjmen
Marusə wasqа balalardyň wəjne ylgj boldь. Bala җasňnan
kjtarpqа yijrljgj, tjl alqьstьqь, arьr-topьr, ũu-cumen jsj җoq,
ertelj-kec qolьnan qaqaz, qarьndacьn tastamaitьndьqь ata-
anasьn da, ucitelderjn de talai taňqaldьrqan volatьn.

Marusə pioner voҗatibь boldь. Pionerlerdj qatarqа tьrqь-
zьp əskeri marcpen җyrgjzjр te yirettj. Marusənyň moiny-
daqь qьzyl galstugjn kɵrjр waqьzь vjr kempjrler terjs ai-
nalьp соqьnyр ta qoiatьn.

— Osь senjň Marusəň vjzdjň balalardyň moinyна qьzyl
cyberek bailap җeljktjrjр җyр, oqan qoi dep aitsaңdarсь, —
dep talai kempjr Iliаqа arьz etetjn. Ol kempjrlerdj Iliа ma-
zaq qьlucь edj.

Ol kezde, Edjl woiyndaqь selolarda, kedei җarualardyň
kulaktar qьsьmьnan tegjs wosanyр volmaqan kezj. Ғarualar
arasьnda sauatsьzdar da kɵp edj. Marusə kjtarpqanadaqь
kjtartardyň kɵvjn oqьdy. Ғalqьz oqьp qana qoimai, qolь
vos җьrttь ũiymdastьrьp, klassikterdjň keivjr sьqarmalarьn
җinalqan җьrtqа oqьp wercuj edj. Marusəny selo җьrtсьlьqь
ɵte җaqсь kɵrucj edj. Vjraq Marusə auruqа caldьqь. Vjr
җyl woiy volnitsada җattь. Sɵitjr, toqьz җyldьq mekteptj te-
gjs vjtjre-almady. Yi tьrmьsьnyň nasarьqь, җoqсьlьq mьr-
ca wemedj, sondьqtan, qarcadai bala ylkender mektevjne
oqьtucьlьqqa qьzmetke kjrdj. ɵzjnň tuqan җerj Apolevo
selosь: Sen җas walaşьň demedj, ylkenj, kьcjsj auzьna
qarady...

1930 җьlь, I-Mai kynj, Maria Smirnova komsomolqа
alьndь. Iliа Smirnov wala-җaqasьmen kolhozqа kjrdj. Maң-
dai terj, tawan aqьсь tamaqьna җetpei, saqal-cəсj aqarqanса
mьqtaҗdьqьny zardavьn cekken Iliа kolhozqа wasqа җьrttan
wьrьn kjrdj.

— Kolhoz degen pəle taqь qaidan сьqtь, — dep kulak-

tar қытығыла, тығыла bastaidь, вўл-вўл ма, олар қўртты аз-
қўрадъ:

— «Илань қызы қандай қындъ volsa, өзj сондай қындъ,
оқан ермендер, вjрдемеge ұғынасындар», — деп кулктар
ygjt қyргjzedj, kyledj, mazaq қыладъ.

Аpolevo selosьnda қаңа өмjрдjн bastalubь, вьтыrandь са-
гualардьн vas qosubь, kolhoz volubь оңаисьльqpen volmadь.
Қандъ балақ қара ауздар қарсы сықты. Komsomolka Maria
Smirnova, kolhozсы Iliа Smirnovtar kulaktardan talai қар-
қыс estjdj. «Қалаң аиақ, қалаң vastar, вjреudjн қерjне,
сына ie volқыларьн kelgen eken, оңвақандар, senderdj қў-
даидьн қарқысы atсьн», — деп кулктар қатын-қаласымен си-
лар қарқысы аитты, degenmen, kolhozсыларды қарқысы атпады,
қарқысы қарқалқан dynienjн қара ауздарьн атты. Қарқалқан
dynienjн арам тамақтарь, қўзқьндарь арадан alastaldь.
Kolhoz vekjndj, қаңа өмjрдjн осақып орнатты. Edjl қызы —
Marusə Smirnova, Edjl carуасы Iliа Smirnovtarьныз қаңа
өмjрдjн осақына ie voldь.

Kelesj қылы Marusənjн тақы да оқықысы keldj. — Azды-
көртj еңbegjн var, қўртқа ylgj volқан бала edjн, оқықаньн
қөн, оқыр маман volьp, eljне, қўртына еңбек et, — деп
Аpolevo kolhozсыларь вjг ауздан қаулы альp, Marianь Viaz-
ma қаласына, қўғылыс техникумына оқиға қjберdj. Maria қў-
ғылыс техникумын қақысы вjтjрjр сықты, қўғылыс қўмысыны
маманы voldь. Məskeuge keldj. Oktəbr stroitresjnde tex-
nik-desətnik volьp қызмет jstedj. Marianьн қўғылыс қўмысы-
на ьнқайлылықына, техникалық вjлjмjнjн мықтылықына таңқал-
қан себерлер, — сырақым, sen қай қақтыkj edjн? — деп сў-
rau қоiatьн.

— Мен Edjl воьннан, — деп Marusə ақығын қана қауар
beretjн, вjрақ, Marusəдан вjгсырығалар қаймықатын edj. Ma-
rusə қўмысы тəртjвjн нық ұstaitьн. Вjг кунj Marusəнь қауар-
ты огьн Glavugөл сақығыр алды да:

— Қoldas Smirnova, вjз sjzdj вjг қауарты қўмысықа,
vasқа respublikaқа қjbergelj отьгмыз... Qazaқыстанқа...
Məskeuden алысырақ қерде... қўғылыс қўмысын қақысы вj-

ledj dep sjzdj Qaraqandьqа çjbereljk dep ek, onda çañadan qala salььp çatьr, — deidj.

— Boladь, vагаиьп, — deidj Maria.

* *
*

1934 çь. Texnik Smirnova Qaraqandьda. Çalьndь volsevik Kirov atьna mædeniet saraиь salьna bastadь. Ne san çumьscь, çan-çaqtaп qartaqan køljk, kьrьc, tas, aqac, toьp çatqan qumььs materialdarь... Çygьre vasьp Maria Smirnova çyr.

— Çoldas texnik, mьnanь qaittjk...

— Çoldas texnik, mьnanь kørsetjь çjberjьzсj...

— Çoldas texnik, ьlai dumьs daiarlanvartь...

Texnik Smirnova qumььs çumьscьlarьnьң arasьnda özj-njң var ønerjп qoldandь. Alqacqь kezde keivjь «kørj» mamandar: — «Bul əlj ças vala qoi, vьldjьp alar» — dep senveidj. Marianьң vьljmьne, jskerljgьne køzderj çetkensoң, kørj mamandar qipalaqtai bastaidь, — «Mьnau vjь øçet vala eken», — dep taңьrқasadь.

Mædeniet saraиьnьң salььp volььnьң özj Qaraqandь qalasьna yьken olça voldь. Terezesj sьqьraиqan çerkepeler Mædeniet saraиьnьң qasьnda əlde nemenege uьcadь. №3 saxtanьң çumьscьlar posølkesjnde Mædeniet saraиьnьң tez arada salььp volьь yьken toиqа ainaldь. Maria maqtau aldь. Marianь çürttьң vəgь vьletjп voldь. Çumьscь əielder køcede kørgende Marianьң qolьnan uьstar kør raxmet aitatьп voldь. Qumььs çumьscьndaqь bul ylgь Qaraqandь çürtcьь-qьna yьken ønege voldь.

Kirov atьndaqь saxta çumьscьlarьnьң valalarь ucjп mektep salu çumьscь vumьnnan jstep kele çatqan, eң mьqtь degen progavqa tapsььlqan volatьп. Vьraq, bul progav mektep salu çumьscьп vььqьtььp aldь, atqara-almadь. Sonsoң, bul çumьscьtь trest Maria Smirnovaqа tapsьrdь.

— Mьna qьz ne vьtjьucь edj, — dep vьrsььpьra mamansьmaqtar øzara kylьsedj. Øitkenj, alqacqь kezde çumьs oиdaqьdai çyre qoimaidь. Qumььs materialdarь çoq, çumьscь-

lar çetkijlksjz, tørtjz nacar, tapa-taltyste calqasъnan tyszp ũiq-tap çatqan çalqaulardъ oiatsa:

— Bjzge endj sen komanda bergjñ keldj me, — dep olar qiqan cъqarqan. Tresten kelgen inçenerler ananъ-тннанъ dælel qыль, qaidaqъ-çaidaqъqa vailanъсьр kedergj çasai bergen. Osъññ vægj alqacqъ uaqъt Mariaqa kør kedergj etedj. Maria sonda da volmai, kyn-tyñj talmai jstep, mekteptj sroktan vŭgъñ salъr vjtjrdj, silъq aldъ. Kəzjr Maria Smirnova Qaraqandъ ovkomъññ eñ çaqъsъ ygjtçlerjññ vjrj. ũль Sovet, çergjlyktj Sovet sailaularъnda Maria sailau ucaskelerjññ eñ çauartъ çerlerjnde çyrdj...

Maria Smirnova — Lenin — Stalin partiasъññ mycesj. Aur øndjrjs qŭgъльсьññ professialъq soiuзъññ Ortalъq Komitetjññ mycesj. Maria Smirnova Qaraqandъ çastarъññ eñ aldъñqъ qatardaqъ adamdarъññ vjrj.

Ər kynj çŭmъs bastalmastan ekj saqat vŭgъñ tŭgъr «BK(в)P tarixъññ qъsqaca kursъñ» oqıdъ. Aldъ tolqan konspektjler, zapister. Ыnta qandai, zeijn qandai, vjrde-vjr çalъqı, carcau çoq.

Maria Ilinica vjr sөzdjñ retjñde vjzven sөilesjr otъgъr:

— Promakademianъ oqъr vjtjrgjm keledj. Bjljmjm køterjlgen saıñ, otanъma paidam da kør tier edj, — dedj.

— Qŭgъльs maidanъnda vykjl Soiuз vjletjñdei ylgjly eñbek etudj arman etjr çyrmjn, — dedj.

Aq Edjldjñ voıñnda, acъq-tesjk aqac yide, çoqсъльqтñ zarдавъñ cekken, kør valanъñ vjrj volъr acъqta, suьqta øsken Marinka, orman arasъnda gyl terjr, çalqъz cъrçar øñ salqan Marinka, — kəzjr Maria Ilia qъzъ Smirnova, kør næsenj arman qыladъ. Armanъna çetedj, çetetjñne vjz senemjz.

Qaraqandъ, 1940 çы.

A. Mūzdьbaev.

BÜRÜҢЬСЬLAR

Baiaqьda — eñ varsa kelmes, — dep, çetj qavat çer astьn misal etedj eken. Solai da сьqar zamanьnda. Al, vjz çerdjñ toqьzьncь qavat astьnda çyrmjz. Oйьmьzqа есвjr sekem alatьn emespjz. Mylde qьzьq, ainalaңnan көz alqьñ kelmeidj. Asьь, qьzulь eңbek qимьь qaida bolsa, көңjl tartarььq qьzьqtь өmjr de sonда siaqtь. Mūnda айьвь кун суақь çoq demese, çarьq ta jzdeitjn emes, aqьl-tegjl sevjlgen elektr nūğь сахтаңьñ jcjn kyndjzgjden de çarqь-ratьr tūr. Dəl көzjr kyndj de jzdei qoiatьn tyrmjz çoq. Öitkenj, çaңa qana әue ainalьp çerge tyskendei ьstьq volьp tūrqan qьrdan сахта өmjrjmen тапьсуqа tyskenj-mjzge аньq on minut ta vola qoiqan çoq.

Sьrttan vjzdjñ ьstьqtар kelgenjmjzdj sezjr, sьi көrsetkjsj kelgendei-aq, сахта dyniesj çjбектеi çūmsaq qoңьr salqьn levjmen, qьzulь eңbek maidanьmen qarсь aldь. Mjne, сахта! Tek, көr de qьzьqqa vata бер. Taram-taram tūs-tūsqa sozььp ketken ctrekterdj voilai tartьloqan relstermen ruda tartьp zьgььp çyrgen — elektrovozdar, tastь tesjr, taudь opььp çyrgen — vūgььsьlar, төbelerge taianьc

tjrep, tastь taspadaı ɵrjр, сьндь cegelegen, соқьлардьн тун-
djgjn асьр ьырген — krepilcikter (bekjtucjler). Қорарьлаан
rudalardь (kenderdj) elektrj syrgjmen vagonetkalarqa ьы-
сьта қотарьр тўрған lebedcikter (kyrekcjler)...

Məskeu metrosь (ьer astьndaqь temjr ьol) tərjzdes
san-savьr qozqalьs. Aqьl-tegjl sevjlgen elektr səulesj saxta
əlemjn keң qūcaqьna aьp tўr. Saqьldaан ferferatorlar,
зьrқьлаан elektrovozdar, liukterden satьr-kytjr aqтарьлаан
ruda-tastar, tau astьn сьrьqtarmen torlap, temjrmen таңьр,
tyijр tastar vara ьatqan krepilcikter — osьnьн vərj de kəzjr
eңbek maidanьnda, ərқaisьsь ɵz ьūmьstarьn ьamқarьр ьыг.
Tek tўrған tjrj ьan kəzge tyspeidj. «Kөceler» воьна керjle
tartьлаан temjr ьoldarda rudaqa сjrə tolqan vagonetkalar
tьnvaı ьosьр ьыг. Ystj rudalь vagonetkalardan kyndjz-tynj
vjrdei sergjmeitjnjne ьer astьnьн temjr ьolь qaçitьn emes,
qaita ystjnen neqūrlьm ьыrjs-tўrьstьн ьıblai tysujn tjleitjn
siaqьtь. El auzьnda: «Aқac көrkj ьарьraq...» dese, saxta
ьўrtсьльqь, onьн metrosь: «Bjzdnь көcelerdjnь көrkj—ken
kjrelerj» desedj. Bўl tauьр aitьлаан sөz!

— Өmjr qьzьq-qoi... — deidj Leiner ferferatorьn ьыtьr,
qattь qara tasqa qadar, tūtqasьn vavьmen ɵzjne qarai ainal-
dьrьр tўrған bўrқьsь ьjgjt, — ɵmjr dep vjz eңbektj tysj-
nemjz... Eger eңbek volmasa, tjrcjlk volar ma edj.
Tjrcjlkten qalu — eңbekten, ɵmjrden сьqи-qoi. Qандаı
sубq, ьirenjctj nərse!.. «Densaulьq zor vailьq» dep dўrьs
aitьлаан-qoi. Sol densaulьqtьн mьqtь volьna, saxtөрlerdnь
ɵmjrjne qaupsьzdbьq, kəzjr, osьnda verjk ornatьlaан. Bўrқь
mьnau — gazdьн quatьmen ьyredj. Rudanьн ũntaqtarь кө-
terjlr ɵkrenj qauьр, qolqanь atrauь ycjn ferferatorlar
(bўrқьlar) sumen ьavdbьqtalqan. Osьndaqь negjzgj ьūmьs-
tardьн көrcjlgj qol kycjn mexanizm tetjkerjne austь-
rьlaан. Saxtadaqь tazalьqtь көrjр ьыrsjzder. Maqtanқandьq
emes, keivjr salaq vastьqtьн kontorьnan ьınaqьtь, kytjmdj
desek asьra aitqandьq volmas... Ferferator varqan saıbn
ьūmьr qara tasqa sjnr varadь. Bўrқьnьн ьzьн vjr kelkj,
qoңrлар сьqьр, qūlaqqa ьeңjs kyijn qūьr tўrқандаı.

Әнж-мјне degence volmadь, tastь vјr ҫarьm metrdei tesјr tastadь. Bүrқьсьь apparatusьn qattь qara tastьn ҫana vјr ҫerјnen taiadь. «Qattььььn qara tastai-aq сььar» deitјn qara tas emes pe, oda qarьсььr vaqatьn siaqtь. Bүrқьсььньn almas ūctь soıьldai vүrқьсьь јсјr-ҫemge ҫan qoiar emes. Leinerge gaz ven sudь qatar ҫјberјr, onьn tūtqasьn әkkј qol qozqai bergende-aq, qьr-qьzьl ҫalьn сьььldar, сасьla bastadь. Bүl — мылqau taviqattьn tetјr kycјmen texnikalь adam kycј arpalьsqanda kәterјlgen «саң» mәнzeldes. Taita-lasu vјrnece minutqa ҫana sozьldь. Bүrқьсььньn qūdјretј taviqattьn tarpaңdььn vasьr tastadь. Mүньn belgјsj — ūсььньн Өсүј, vүrқььньн «myijz qara» tasqa voilar bata bergenj edj...

Tәvelcik qьz ycј mүqalьr, ferferatorдан vosaqan vүr-қьларdь kәrјr, markasьn qarar, tastь qanca santimetr tesu-ge ҫараqanьn ҫазьr alьr tүгьr, vүrқьсьь ҫјgјtke qalсьнdar:

— Saqan vүrқь сьdamas! Bүl, ne? Мына vүrқьларdьn јсјnde ycј ketpegen vүrқь qalmarьtь!..

— Ә, qarьndasьm, ol vүrқьлар aqьсьn ҫјbergen ҫoq. Bјzdјn qimьldь da vaiqar tүrsьz-qoi, ә! Oqan vүrқь tygјl, мынау kәlber ҫatqan ҫartas ta tәter vermei, vүgјn-erteң vјr aunar tysјr, ekјncј ҫambasьmen сьntaqtaitьn сььar... Әnәrse өзјnн Өlceulј merzјmјn, tijstј vогьсьn өter өң vere vermek-qoi, — dep vүrқьсьь sөzјnн qūirььn tәvelcik qьzqa audarьr, әzјlge ainaldьrdь. Bјraq, onьn sөzј, aң-қarqan adamqa aiaqtalmai qalqandььь vaiqalqandai edj. Ol, taqь da vјr nәsenј aitatьn сьңaıь var edj, vүrқььньn ycјn ūzartьnқьraitьn sekund tura kelgendјkten, sonьmen ainalьсьr kettј. Bүrқьсььньn qolqavьсьсьь da ferferatorдьn vintterјn vјrese vosatьr, vјrese qaitadan bekјtјr qolьndaqь ҫalpaq, ҫartь metrdei kliucpen Leiner apparatusьn ne qilь kyige tysјrјr ҫyr.

* *
*

Ridder rudnigјnн ҫaxtasьna tyser aldьnda inçener Dјl-mүхамбет (rudnikтјn direktorь) pen partviuronьn sekretarь

Fadeevten ken kollektivjnıñ çalır çümbs çaynda epter tapısqamız. Rudnikte 1250 camasında adam çümbs jsteidj. Mıñnı 900 deij Qazaqıstannıñ XX çıldıq atındaqı sotsialistjk çarısqa qosılr, 250 den astam staxanovcılar volır cıqqandar, degen. Mıñdai ylken kollektivte zäude vjreuler qana yzdk oza cıqadı. Osı rudnikte jlgerjrekte Bjläl Bqlasov vırqıdan yzdkısjz rekord çasar, dañqı vykjl otanımbızdıñ aimaqna tarağan. Sol Bjläl osı kende staxanovcılar eñbegjnıñ nısqaucısb. Ataqtı vırqıbcılar: Andrian Dmitrievic Medvedev, Aleksandr Efimovic Afanasiev, Taiçanov ta osı rudnikte.

— «Üiada ne körse, ücqanda sonı jledj» degendei, vı-lardıñ erlk eñbekterjn körjp elkteucj, severlkterjne cın ıntalağın sala yirencj çastar da kör. Olardıñ közge tyse bastaqandar da var, — dedj, vjr sözdjn retjnde sekretar Fadeev. Mıñnı rudniktnı vas inçenerj — instituttı çırda qana vjtjrjp kelgen ças çjgjt Abdulla däleldep:

— Bül tarixi дәstır, zañdı qıvıls-qoi! Quattı staxanovcılar qozqalısnı tudırqan çümbscılar ortalıq, sotsialistjk qıvıls, vjzdnı çastarımızdıñ da, qart çümbscılarımızdıñ da sañlaqın köterjp, qılactağın keñ sermete tyse-dj... Onı özj kәzjrden-aq keñ öjsteude. Vjraq, bygjngj qarqınnıñ ceñberjnde tırmaidı. Eñbek önjmdjlgj arta tyspek. Staxanovcılar qatarı öse vermek. Vjzdnı rudnıgj-mjz vıtnıdei — staxanovcılarca jsteitjn kәsjp ornına ainalmaqsb. Ol kın — qacıq emes! Çartı çylda: rudnikte әzjrlen çümbsımızdıñ planın 130 protsentten artıq, kyrdelj taulıq çümbsımızdıñ planın 115 protsent orındadıq. Tek ruda berude qana 97 protsent-aq volır qaldı. Mıñnı cıratuqa kjrjstjk-qoi. Betke alsaq vjtpeitjn çümbs çoq. Çy sonına deijn ruda berudj 150 % ke araqır vjr tianaqtatamız. Oqan cıvәlanbasa da voladı...

Sözge ara-tıra vjr qosılr ketjp otırqan çjgjt vül çolb ornınan tyre keljp, ylken stolqa syiene tırır:

— Әsjrese, ças kencjlerdnı ösjp, nıqarır kele çatqanın quanıs etuge voladı... Vjzdnı çetpısves komsomoletsjmjz na-

qыз maqtauqa tūrarlıqtai, staxanovca jstep çyr. Bularđnı taı çımььna tez tōseluj — ylken çetjskendjgmjz. Men, tek osь staxanovcь komsomletster turalь qana aitьp otьrqa-nyı çoq. Çımььstьnı egçei-tegçeijne kənjgjr, kōzge kōrjne bastaqan ças çyzdegen çımььscьlardь sōz qььp otьrmyı. Cickin, Curova sekjldj çastardan da ylken çemjs kytuge voladь... Bular kəzjrdjı özjnde-aq öz qatarьna ylgj kōrsete-bastaqandar...

— Əlgj toqььncь gorizonttaqь vūrqььcь Cickin-qoi! Molodets ol... Bjde, — dedj partkom sekretarь Fadeev, — aldьnıqь qatarь adamdar, əsjrese, çastar çaqьnan top-tovь-men əsjr keledj. Olardьnı erekeljgjn ynemj eskerjр otьruьmьz kerek. Saiasi tərviе çımььsmьzđь nьqaita tysujmiz qaçet. Çastardьnı vəgj de Cickindei deı qate. Ol əzj — asa zerek ças, əgj tьndьgmьđ çjgjt. Esterjnde var ma? Partianьnı XVIII siezj aldьnda ol ūsьncь çasar, siez atьna komsomoldьnı vūrqььscьlar brigadasьn qūrastьrьp əzj vūrqььda jstegen. Sonda qoi onьn ailyq planьn 200-250 protsentten oğьndar, komsomoldьnı qalalyq komitetjnen vaqaly silьq alatьncь. Bjr kezde ol elektр stansiasьnı taıdaulь motorisь eken. Bjzdjı rudniktegj əne vjr Anastasia Mixailova degen qьz var edj qoi, sol ekeuj çastьq əzljmen çyrjр saxtada vjrge jsteuge uədelesedj... Bül çastar degen, əzderj qьzьq qalı emes pe!.. Saxtaqa orıalasqannan keijп vjrazdan soı ekeuj tūrmys qosadь. Bül çaiьnda naqьz vjzdjı çastardьnı ylgj alularьna volatьn tamaca çaqalyq var...

— Sonьmen, ekeuj qosььp pa?

— Qosьlmaq tygjl, olardьnı valasь da var. Əielj kom-somolka, osьnda lebedcitsa volьp jsteidj, əgj asa çaqьs traktoristka, onь komsomol ūiьmь, otken çьь qala maıьn-daqь sovhoz egjsjn vjtjre almaı, qьsьlcaı çaqdaıda tūrqa-nynda, kōmekke çjbergende smenalyq çer çьrtu normasьn yzdjksjz asьra oğьndar, silьq alьp qaitqan volatьn, — dedj Pestunov, mūncь vjlgenjne maqtanqandai çadьrap. Bū da çetkjljksjz voldь ma degendei ol, — Cickindj partiaqa tysu-ge əzjrlegen de komsomol komitetj, — dedj. Mьna əıgь-

melerdj estjgen vjz, Cickindj køruge, onьmen auz-ekj
søilesuge ьнтьqa tystjk.

* *
*

Stansiaqa tysjsjmen aimaqqa zer sala vastadyq. Qala,
keң qovьнь qualai, alqartьn tystjk çana terjstjk tьsьnan
сьqьsqa qarai kølbegen taudь vøkterlei альр çатыр. Qalanьn
ylkendjgjne qaraqanda, çaңa salьnqan temjr çoldьn stan-
siasь da øzjnьn kençeljgjn vjldjretjn emes. Temjrçolсьлардын
vokzal maңьndaqь qūgььstarь mьnau ylken qalaqa aldaqь
сьldardaqь ortalyqьn: «sonau çaңa qala» dep tūrqaп tərjzдж.

Ridderdjn qūgььs tresj soңqь сьldarь salqan kør pə-
terlj ylken yilerdjn vərj de qalanьn osь stansia çaqьnda.
Mūнь çaңa qala deidj. Ondaqь çaңa qūgььs çyrjr çatqan
çerdjn alaңь 5 — 6 çyz gektardai keledj. Būl arada salьньр
vjtken 4 — 5 qatarь, səulettj yiler. Olardьn ərqaisьsьnda
40 — 50 den pəter yiler var.

Sonau qorqasьn соqьsьньn vetkeijndegj vaььtu fabri-
kalarь men qorqasьn zavodьньn, kombinattьn, Ridder rud-
nigjnьn dəu korпустarьmen mьna temjrçol stansiasь çaq-
taqь çaңa qalanьn nən yilerj moььndarьn køkke sozьp,
Ridder qalasьньn ekj cetjnen vjrn-vjrn qolьn vūlqar saqь-
gьp tūrqaп siaqь. Qalalyq parktjn tənjregjndegj: çūmьscь-
lardьn pəter-yi kombinattarь, asqana fabrikasь, texnikter
yij, kombinattьn geologialьq varlau komissiasьньn korpusь,
fabrik-zavod ucillicsesjnьn yij, ortalyq posta-telegraftьn,
teatrlar, mektepter, bibliotekalar, «Altai» gostinitsasь, qala-
ньn osьlar siaqь kəzjrgj ortalyqьndaqь mekeme yilerj,—
ylken Altaidьn tez øsjr kele çatqan ken qalasьna ortalyq
voluqa çaramaqanьna rençjmeitjn vьlai tūrсьn, tjptj qua-
natьn kørjnedj.

Asьь, çaңaqa eskj çol vermek-qoi. Qalanьn tystjk
vatьs tьsьnan çaңa qalanьn samaladaı qatar tyzer køterjl-
gen zəuljm yilerjne vūl tūstьn da tjlektes ekenjn vaıqauqa
voladь. Qalaqa çaңa qana keljr tysken vjzджn kəzjmjz
qomaqailanьp, Ridderdjn ər taravьna vjr çygjrumen keledj.

Qalanıñ oñtystjk çaqında qısb-çazb vjrdei basınan mənıgı qar arımaıtın, aspanmen astasqan seņgjr taular. Odan bergj qalıñ, cıljık aqactı vūıratıtar, kəkoraı orman.

Qalanıñ tūs-tūsınan kese aqqan tørt özennıñ suı men aınaladaqı çaiqalqan kəgaldıñ xoc isıñıñ ııqalı vjrgjır, ertēngjsın qalaqa cökken çūqa kəkciı vualdırdı aqvas taudıñ ııqıñnan sıqalalaqan kın nūgı sūıltır vjrqıl, kımjs-ke altın çalatqandai, vıkjı aimaqtı çaltıratır keledj. Qalanıñ tystjk sıqısbındaqı qarıb betkeidıñ er çerjnen: vjr qoıu kək tytın tyıljır, sıratıla koterjledj. Ol çerden taıaq voıb koterjle bergende: «gyrs» etken ın estjledj. Kəvjnese vjzdıñ nazarımızdı erjksız damıl-damıl özjne audarır kele çatqan sol oñjr. Əuelden onıñ ne zat ekenın vjrden tysjne qoımaqanmen, jlezde-aq, vūnıñ dinamitpen qorağır çatqan rudalı taular ekenın tysjndjk. Soñınan vjldjk, vūl ara—kombınattıñ Sokolnı rudnıgı eken.

* *
*

Tys aua vatıstan koterjıgen çel vūlt sıqarır, volması sırkjregen çaqırmen demıgın basqandai völd. Körtēn çaqır volmaı tyter, sañta bastaqan qala mañ çadırap sala berdj. Çauın vasıbısmen köceler adamqa tola vastadı. Vūl keckj smenadaqılardıñ çımıstan ausqanıñ belgısı volu kerek. Baqana saxtada çyrgenıjızde toqızıp gorigontta taulardı tarap, çartastardı bordaı ykken, qaçır qairatına almas ıctı vūrdılardı sıdatıraı çyrgen Cickinge kecke kezdesuge uədeleskemız. Ol saqatına qarap tūr:

— Saqat 7 camasında çolqasarmız, — degen volatın. Onı sırtınan estır körüge qūctar edjk. Vjzdıñ oımızca ol erekce vjr zor adam sekjldj edj. Mjne, Cickındj kördjk, çürt qatarlı, sırt körjnsjnde kədjmgj, çai saxtörlerden esvjr özgecelıgı vaıqalmaidı. Sımır denelı, qımı çedel-deu, ötkjr közdj aqqūva çjgjt. Ol çımıs ıstjnde volqandıqtan, vjz onıñ eñbegın silap, sözge aınaldırmaidı. Alaida, tau çımısına əvden toselgen ol qımıldaqan saın vjzge

vjr tyrlj çaňalyq kørsetjr tūrǵandai edj. Esj-dertj ɵzjnıñ ċũmььна берjlr ċyrgen ol, vjzge əlde qalai vjr-ekj ret kɵzjnıñ qũıǵymen qarady. Bũl ċerde vjzdıñ odan alqan ċauabyмыз: «saqat 7 camasьnda ċolyǵarmыз» — boldь.

ċũmььstan kelgenjne saqattan asa uaqьt volьp qaldь. Ol ədettegjsjndeı, bygjn de ylken ċazu stolьna oьrды da, partia tarixьn qolьna aldь. Kjtartьn ɵzj toqtaqan vetjn acqanda, sıfь var alaқandai qaқazды kɵzj calды. Oıьna tyse qalьp, oqan kece qalalyq partia komitetjnıñ sekretarь Oralbaev ċolyǵьp, osь telefondь aıtyр ċazдыrқan. Oьnmen bygjn sɵilesuj tijs edj, sɵiles degen adamdarь vaқana sax-tada kezdestj. Olarqa ɵzjnıñ keckj saqat 7 kezjnde ũcьra-sarmыз degenj esjne tysjr, saqatьn qarap edj, uaqьt əlj ves ċarьm qana. Əlj de vjr ċarьm saqat var. Oqan deijn... dedj de qolьndaqь kjtartь oquqa kjrjstj. Ol, oquдыñ qьzь-qьna vatьp oьrқanda, aldyñqь yiden nemeresjn ċetekter cecesj keldj. Oqan serpjmeı Cickin kjtavьn oqi berjr edj, cecesjnen vũlqьnpьr vosanqan kjckentəı Olek kele, papalar Cickinge ċarmastь. Savaqьnıñ ċeljsjn yzgjsj kelmegen ol, vjr ċaқqa vettegelj tūrқan cecesjnıñ ьñqaiьn añqarьp:

— Mama, мына балаңды ala ketkjn. Keljnıñ komsomol ċinalььна ketken. Мынауыñ maқan savaq oqьtraı maza-laidь!..

Kempjr nemeresjn tьsqa ɵzjmen vjrgе alьp kettj, Cickin savaqьna qaita tɵndj. Endj ol manadan berj kjtaptan oqьqandarьn dəpterjne qьsqa-qьsqa ċazuqa kjrjstj. Sausaq-tarь savaudai Cickin vjr qalamды alьp ċazьp kɵrjr edj, tjptj qolь ċɵndj ċyrmedj. Osь qalamnan volьp oьr-au de-gendeı, ol ekjncj vjr qalamды aldь. Sonda da ċazuь reñsjz-deu, jrj tysjr oьr. Oqan qanaqattanvaқan ol — fer-ferator nemese tjreu bolsa qandai oıьmdaқьdai cьqar edj, dedj jcjnen. Var zeijnjn oqu, ċazuqa salьp oьrқan vũrқьcь mañaqь «saqat 7 nj de» ũmьтть. Vjz esjktj qaқqanda, ċai qana — «kjrjñjz» degen dьвьs estjldj. Ol, vjzdj kɵrgende varьp saqatqa qarap, avьl-qũvьl ystel ystjndegj kjtar, qaқaz, gazetterjn ċıbьtьra bastady.

— Qapu etijzder! — dedj ol, — osь kijtapть oqьp cьqиqа moйьnqа aьp edjm, vjtjre almai cьrgenjm, osьmen oтьгьp sjzderdjн keletjn mezgjlderjnъzдж aнqармай qaьp-рьп-qoi. Bўl ɵzj maqan kəzjr җeнjldei bastaqan siaqть. Degenmen, vaiqaimьп, saxtadaqь җўmьsьmdai emes... Sɵz osьdan bastalьp onьmen sɵillesek degen oidь orьndadьq. Asa kјcјpeijl ol, ɵzjnн ɵndjrjstegj tamaca ɵmјrn җьrdai qььp aitьp verdj. Bўl qataradaqь җўmьscьylardьн vјrј. Al, mўnьн saiasi ўqьmь, oi-ɵrјsj tjptj keң җatьp. Өndjrjste de ɵzn adal eңbegjmen tanьtqan. Sјrə, bўl eljmјzde oi eңbegj men dene eңbegjnн qavьsьp ўctasиqа ainalqanьньн veinesj voluqа tijs.

* *
*

Ridder qalasьna poйьzdan aьqacqь tyskende vјzge qьzьq kɵrјngen qalanьн tystjk cьqьs җaqьndaqь vijktjn vetkeijn-de vўrқ etјp, ciratьla kɵterјlgen qaraqocqьl tytjn, oqan jlese kyrs-kyrs atьlqan dinamittьн dausь edj. Bўl Sokolni rudnigjnн җўmьsьndaqь sьrtqь kɵrјnjsterjnн ўcььпь volatьп. Az mezgjldjn јcјnde onьн ɵndjrјsjmen de, adamdarьmen de tanьsьp, midai aralasьp yirenјsjp qaldьq. Endj mjne, rudniktjn maqtaulь җastarьньн vјrј — tau masterj Axmet-qalidьн ɵndjrjstegj ɵnegelј јsterјmen tanьsьp җьrgmjz. Bўdan yc-tɵrt җьl vўrьп qana ɵndjrјske kelgen җas, kəzjr staxanovсь cteiger. Osь kombinatta onь vјlmeitjn adam kemde-kem dese voladь.

Ridderdjн җaidarь, җazqь kecј. Ken qalasьньн qalqь vaqcalardaqь teatrlardьн maңьnda kyndegјden de bygjn kɵp sekјldj. Mўnь sьrtьnan qaraqan adam, erteң demalьs ekenjn ɵzјnen-ɵzј vјlgendei. Өsjrese җastar җaqь, mylde, qarasa kɵz aьqьsьz, vərј de vјrјmen-vјrј sɵz bailasqandai, җainar kijnr cьqqan. Qalanьн keңeјp, tez ɵrkender kele җatqanьna ьspattama sekјldj, җas vaqcanьн aqactarь men gylderј de artьqа җelpјlder, җedel ɵsjp, menј kɵrdjn ve degendei, qўlрьгьp elektrdjн ɵtkјr nўrьna malьna valььrap tўr. Baqcada tɵttj muzika qўlaqть qўльqtaqandai, јckј se-

zımgе саттықтың ғаусар сусынын құттығандай болды. Оның устїне бақсаның аромат ісін, қастардың воіһнан аңқыған дүхи-құрағын Ridderдің қыбектеі құмсақ кеckj самалы қеліріп, үлкен аймаққа қайыр тұрғандай.

Bұл кестегі бақсанда қаланың: бүгүһсылағы да, крөпілсіктері де, іңгенерлері де, оқушы, оқытушылағы да, еңкеіген көргі, еңбектеген қастағы да бар. Олардың картина көретіні де, estradada болғышы келетіңдері де, серуендеп қайтатыңдары да, театр уйіндегі өнерпазшылар уйімесіне қатыналатыңдары да бар.

Бақсаның ортасындағы Октавр атындағы кино-театрдың ең устїңгі қатарындағы бір уйдің үлкен асық тереzesінен сыққан әп-күйдің sazды уні, бақсандағылардың талайын елеңдете тусты. Бір mezgilde:

«Altın Altai:
Қаңарғандай,
Үіқысынан оіаныр —
Cattanғандай . . .» —

деген қоңыраудай сыңқырлаған масық даус ғармонның сағынды күйіне араласа көтеріліп, әуе толқынымен бақса устїн баса үлкен, сәулетті қала аймағынан аса, Altaidың біік сыңдарын қаңқырғытырғандай болды. Bұл сырды естїген Ridder кенсілері мақтапыр, бірїне бірї: «өзіміздің Altai» сығы деседі, масаірап өзара күлісіп. Бақсанда серуендеп қырген қастардан — әңсінің ғармон мен әніне ыңыдар қосылыр кеткендері де болып еді.

Bұл Ridder театр қапындағы өнерпаз қас сахтөрлер оіһн-сауық уйімесінің қазғы бір кестегі өздеріңсе әзірлігі еді. Мұны көргенде Ridder — алтын, күміс, қорғасын қана басқа да бақалы тусты металдардың қана осағы емес, опымен бірїге тау өзеніндеі тасындаған қылымпаз, өнерпаз, талант асқар таудай, қайлар өскен дағынды қастардың ordасы деуге тура келеді.

* *
*

Iul айындағы қымыз қандай сыікімді, сыттїң сыіектенген mezgılı емес пе! Сілденің күнінде сағы алтындай таза,

saıqın qıtmız voıqa qandai sıngıe keledj. Keñ otırıp, sılter, ças tau masterj — Axmetçanov Axmetqalidan sax-torlerdın qızıq omırınen neler kelelj ańgımelerge qılaqıt-mızdın qırғысын qandırudamız. Axmetqali ańgımesınıń vırınen vırj asır tısedj. Ol vır rette qolındaq saqatına qaradı da, vızge:

— Radiodan «soñqı qabarlar» tındaııq, ańgımenj aıtır ta, estır te ylgırermız, uaqıt aıj erte, — dedj. Vız onı qostai kettjk.

Maskeu soilei bastadı, qılaqıtımız sonda. Qabarlardıń vırj de qızıqlıqtı volır sıqtı. Baltıq teńızj tırre-gındeğj elder eńbekçilerınıń, Ulı Sovetter Soıuzınan: — ozderın kapitalıstjk qırısaudan qıtqarudı otıngeñ qabarın — Komintern stansiası çetkızır te ylgerdj. Mıne, çaqсылıq qabar!.. Bıl minutteğj koterılgen rux serpınınıń, dariadai tasır lerjrgen kónıldın kyıjn, vet aıpetteğj cattyqtıń saulesın dól ozındei qalırında tısjretın suretcj de, aıtır çetkızetın tıl de sirek kezdesetın sıaqtı kórındj vızge.

Bıl qabar çalındaq çyrekten çalındap sıqqan mejrvandılıq ańgımeler saxta «çырынан» da tättj tırjzdendj. Yzvei gazet oqır, radio tındap çyretın master çıgıt gazette vasyqan, radioda aıtılqan, vıraq, vızdın estı qoımaqan ekj-yc çaqa qabaradı vızge aıtır, oqan kadjmgıdei ozınce saıası mın bere qortındı çasadı. Onı qortındıсы öte dırғыs, ylken vır saıası qairatkerlerdın qana çasaitın tıjınndeı volır sıqtı. Osynıń ozınen de vızdın öndırjstegj çastardıń tamaca osu orjsın vaıqauqa tolıq volatın edj. Bıqan qaraqanda vızdın öndırjsterımızdj — omırılık ylken universitet desek, — artıq aıtılqan söz volmas edj.

Çıтмыссылар qalасындаq vır aqac yıdın çoqarqı qatırғындаq sındj yide otırımız. Əne: Alma-Ata ən salır, kyı tartır çatır. Baqanadan tınvai oınar tırqan patefon—radio-ның ən-kyıjne kezek bergendeı voldı. Yc völmelj taza, çarq, mol çavdıqtı yıdın jcın çıbıstırudın özj de — öte ıqırıtı qolda sıaqtı. Kım qoıatın сынылы ckaftar da, ylken avdıra da, çaltıraqan volski krovat ta, ylken çazu ystelj

de, yidjñ əuesjn tazartьp tūrathьn gylder de, kjsj voib qalьñ aina da — wəgьj de, çarasьmьdь, əzдж-əzjnñ ornьnda tūr.

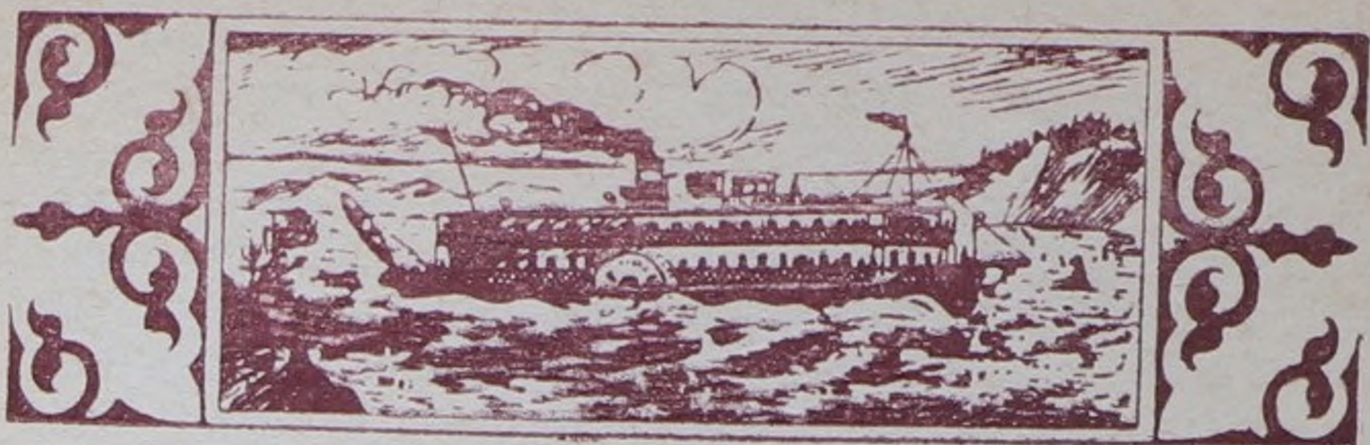
Asa kјcјpeijl, əgьj mədenietj Axmetqali garmonь men domььrasь kuəljьk aitьp tūrса da, əzjnñ çaqьsь garmonьsь, əgьj əncьj, domььrasь ekenjn moibьndaqьsь kelmeidj. Vjraq, onьñ vül ənerjn kece waqьcadaqь teatrđñ ənerpazьsьlar kruçogььndaqь garmonьja qosььp salqan ənjnen, domььra-men tartqan kyijnen vjz vjletjnvjz. Vül çerde ol vültarqan çoq. Çьrma vjr tjldj garmonьn qolьna ūstaqanьnda, onьñ varmaqьna əuelgьj jljngen — «Otan çьrь», «Altьn Altai», «Parovoz» voldь. Sodan aғь qarai, ol qazaqьñ, tatardьñ, oғьstьñ, ukrainьñ neler tamaca qalq ən, çьrlaғьn tamь-çьta tarta, aita verdj...

Vjz saxtərdjñ yijnen «Altai» gostinitsasьna çetkence saxtərlerdjñ əsken mədenietjn, aqьl-tegьjl molьsььq qьzьq tūrмьsьn, kərkeigen kenjn, qьzu salььp vара çatqan qalasьn, tez, wəgьk salььqan temjr çolьn, wolasaqь zor Altai əndjrsjñ çьr qьlumen voldьq. Ainalaqa kəz salqanьmьzda kyn watqan, vjraq, tənjrek kyndjzgjden de çaғьq edj... Ərine, elektr stansiasь kycьtj, lampasь da kəp! Būdan da gəgьj çar-qьrai tyspek-qoi vül, dedjk vjz əzara.

Ylken qala, zor kombinat, mūnь ornatqan wolcevik partiasьnьñ, Stalinññ vascььqь, saxtərlerdjñ quattь qolь, mjne, gyldei çainaqan əmjr! Onьñ iesj — saxtərləg, vūgь-çьlar.

Ridder. 1940 çьl.

Շ. Դյեկով.

ՕՆՆ ԹՄՐԸ

I

Բյզ Էրտյս օշենյաւն չօղար օղեր, չյզյր կեւեմյզ. Էրտյս-տյն չազօրտիւրմօր ասաւ զիւլա տօղնիւր քարօղօտիւր չօղղաձաւ տեղսելտյր, կեւձ արկե, սիւլա զիւզձաւ վիւլեձձյ. Կեւձ Էրտյս տօղնձար քարօղօտիւր կեւձեսյնե չաղնձաղաձաձա եկյ չաղղա աւրնիւր չաղ-չաղիւմիւզվեղ արղաւիւր, զիւլձար օղտյր, ՕՅ օշենյնե վյզձյն չալնձ սօլեմյմյզձյ չեձկյզըղե ասիղատիւր սիաղիւ.

Էրտյստյն եկյ չաղղասիւ չաւղղաղաղ չարիւղաղիւ կօկ տօղղիւղղա օղաղաղ զալնիւր տօղղաւ. Չաս սիւլուձաւ վիւրաղղաղ տալ, տերեկեր «կել միւնձաղաղ» ալաձիւ. Իսյ չիւրաձաւ աղղիւղղաղ կօկ մաւսաղղա մեւրյն զաղիւր մաւսիւրաւսիւնիւ. զիւստար ասւրաղղաղ զալնիւր ուլձնիւր զաղ օղղասիւմեղ վիւրաղղաղ աղղաղ արկե Էրտյսկե մաղաղաղատիւրն արտա տյսձձյ. Տօնձա մեղնիւր օղիւմա միւնա օղեղ տյստյ:

Շօվյ չյղղյն, սիւ զօսար,
Իսյ չիւրաղ կօղղիւղ Էրտյս,
Կօկ տօղղիւր կօղղիւր տարտար,
Կօրկեւտյր տիւր օղղիւրձ Էրտյս! . . .

Բյզձյն թալուվաձա — կօղղյ օղղաղ կաւնաղղաղ, օղղա վօղղիւր չաս մատրօսղա կօղղյմյզ տյստյ. Օղ րնեղմյ Էրտյստյն տօղղիւրնա, սիւլձնիւր

ақылна, түбектерге қараиды. Пароходтың ақылға қарсы, өзіндік өрлеп қызу қимылына байқайды. Кеңде өзіннен басқа матростарға Ертісте қызу сарап туралы ақыл-әңгімелерін де айтты. Оның сәртқы құбылысына қарағанда пароход капитанынан соңғы басшысы осы екен деісіні. Өйткені, ол капитанмен кездесіп қалған уақытта капитанның бұйрығын өзгелерден ерекше қайталап айтты, мылтықсыз отындайтындығын сөздерді. Ал, капитанның оған көзқарасы да басқадан бөлек, оның игілігі жері атқаратынына айыбы қанша немесе ойдағысын отындайтындығына секиріксіз сенетіні сияқты.

— Осы матростың елден ерекше бір қасиеті болуға тиіс, — деді қолдасым, — не күткі бауан, не өсет батыл, не қызғыл, не себер, не сесен. Өйткені теңізі емес!.. Қолдасымның айтқанына мен де қосылдым. Біздің ендігі бұйрықтарымыз: осы матроспен әңгімелесу болды.

— Пароходта көптен бері жетеуіңіз ме едіңіз, құрбым? — деп сұрадық біз әлгі матростан, бір қайы уақытта.

— Ертісі өзенінің Семеидегі пристанына 1937 жыл маркіровіктік құтымына енген едім, ал пароход құтымында 1938 жылдың басынан бері...

— Бұл сарапта көр қырдңыз бе? — деді, қолдасым матросты сөйлету ниетімен.

— Біріңізгі рет.

— Іе, сұда қызу әркі көңілді, әркі қақсы өнер, — деп тақы қайталады ол, матрос оның әлгі сұрағына дәл қысқа қауап берген соң, матрос қығды, біздің өзімізнен әңгімелескіміз кер тұлғаның бұйрығы ма, әлде өзінің еңбек өмірігі бастамасының бір епізодын айтқысы келді ме, бізге өзің таңыстыға бастады.

— Өнердің тарауы көр-қой, мысалы біздің әкеміз әркі ақпастан тыйып тыиетінін бастады, әркі құрбылысы, — деп бастады әңгімесіні матрос, — сөйтсе де, біздің өмірімізден қалаған өнеріміз өзенде қызу болды...

Матростың сөзіні, кенеттен пароход моторы тоқтай қалуы бөлгі әкетті. Пароход моторының тоқтай қалуы кыткендеі-ақ, соңғы бағалар тоқынмен қосылыр біздің кейіні қарай сүйреі

çeneldj. Paroxodtaqъ çolaucьlar da, matrostar da yreilendj. Apat volu qaupъ tudъ. Paroxodta cūqыl davыl çarialandъ. Kapitan çaqaqa iakor tastauqa komanda verdj. Bjraq, apaitöstj çarqьraçan çalpaq Ertjstjн çazqьtүгьmqъ tasqan arnashnan çөndj ortaimaqan caqъ, paroxod Ertjstjн qaq ortasьnda, calqalar aғьndap keledj. Paroxodtьн pristanqa toqtarda çaqьndap ker tastaitьn travь (satьсь) çeterljк çaqa çoq.

Sol kezde vjzdjн көzjmjz әlgj әngjmelesjп түгqan matrosьmьzqa tystj. Ol çuan kendjг arqandъ veljne vailap ap paroxodtan suqa qarqьp qūlactap, ә degence çaqaqa cьqть. Bjraq, asau tolqьndъ aqьп syiregen varçalagь var paroxodtь vjг adamньн qalai toqtatubъ vjzge kymөndj js boldъ. Öitkenj, matrostьн çaqaqa cьqьp buksirdj jlgen motorь tyvjnen çūlyndъ. Tavıqattьн asau, dolь kycterj vjгjп vjгj çūlyp qıratьp adam өmjгjmen aльсьp çatьг.

Buksirden aıgьlmaqan ças matros çaqaqa iakorдъ cьqardъ. Paroxodtь toqtattъ. Asau tolqьnqa vas yırettj. Aqьпньн kycjп çөндj. Bjгnese adam өmjгjп apattan qūtqardъ. Myljktj aman ap qaldъ. Ol matrosqa vjz cьп çyregjmjzden көp aлqьs aittьq.

II

Kәгjvaidьн Cьңqьstaudan Semeige көcjь kelgendegj vastь maqsatь valalagьп өndjгjske çūmьsqa ьrnalastьru volatьп. Ol vūl oıьп oғьndadъ.

Ylken valasъ Blias pristanqa gruzcık vor çūmьsqa kjгjsken. Al, Qalken ce?

17 çasar Qalkennjн oıьп audagьp, voıьп viler çyrgen vjг maqsatь var. Ol maqsatь Ertjs özenjп өrlei çyзу edj.

Bjг kynj Semeidjн soltystjk çaqьndaqъ, qala cetjndegj çer qьstauda oтьгьp, Kәгjvai Bliasqa:

— Osъ vala su çolьndaqъ çūmьsqa kjгrem degen vjгdemenj cьqagьp çyг. Mūнь өз qasьнnan әlj keletjп vjг çūmьsqa ьrnalastьrsaңсь, — dedj. Blias Qalkennjн çastai

çūmьsqа епuјne çапъ асьдъ та, әлде өзjп әкесjпjп алдында Qalkennen мьқть қьльр көрsetkјsj keldj me, ol:

— Mūпъп қолыпaп пемene kelucj edj, батpандар пароходқа çык tier deimјsjп? — dedj, әкесjпjп вұл ұсьпъсьп ұнатрақпaп дауспен.

— Men, sensjz de өз алдыта қойқап nietjmdj оғьндай алармып, көмектеспесең өзjп вjл, вjрақ, мьқтьсьпва! — деп Ыласқа реңçjген Qalken тaltyste çer қьстаудап сьқьр kettj. Qalkendj çапьндай çақсь көретjп анальқ мақавбатъ кyctj Jпkac:

— Balапъп ветjп қaitарьр қaitesjпder, ойпа алқап екен вагсьп. «Ақыл çастап, асьл тастап» degendei çапа заманып çась. Oсьндай-ақ балалар емес пе, ось дyниedegjпjп вәгjп тындырьр çyрген, «jлгерj tartқап çасть, керj tartқап көрj оңваидь» degjzvei...

Qalken sol ketkennen түр-тура Ertjs өзенjпjп Semeidegj portъ vastьқьпа вагьр, агьз берdj; portтап өз әj keletjп қьзмет алды. Port vastьқь онып агьзып оқьқаппап кейп көзjпjп асьмен Qalkenge вjраз қарар отьрды да, оны сөiletjр көру мақсатымен, portқа не сеveptj kjrgјsj keletjпj çөпjнде вjрnecе сұрақтар қойды. Ol өзjпjп nietjп aittь, Qalkenмен аузба-ауз әңgjmelesken, онып асқар таудай талавьпа әвден тysjпген port vastьқь:

— Molodets. Çūmьsqа ornalastьramьп, pristanda марkirovcik volасьп, — dedj оқап. Qalkennjп pristanda марkirovcik volьр çyгjр атқарқап екpјndj еңbegj оны portтып вагьр қьзметкерлерj мен çūmьсьларьпа тапьтть. Tјptj, Кәгjваидьп өзj de keide yide отьгьр Jпkacқа:

— Oсь баланып yige ұшьс-ұшьс ақса әkeluj көвейр kettj. Sјгә, еңбек çақьпап Ыластап озьр вага çатыр-ау, — deitjп.

— E, men o vasta aitrap па em, — деп Jпkac та көteгjлjр қойатып.

Өзjпjп қандай çūmьsqа да ұқьртыльқьп, берjлjр jsteitјndjгjп әвден тапьтқап Qalkendj port васыларь затондақь кеме ремонтъ заводьпа çjberdj. Oнда Qalken матрос

вор jsteidj. Qьsta kemeler remonttaidь. Ҷазoьtūrьm oьzēn Ҷuzetjnje, oьmjrden qalar alqan oьnerjn oьrьndaitьndьoьna Qalkennjn toььq kōzj Ҷettj.

— Sjz Soiuzqa, Lenin komsomolьnьn 2X Ҷasqa toь-
qan toьь volatьn Ҷььь engen komsomoletssjz, toьiqa ūь
tavьstardan casu aьkelujьjz kerek, — deitjn komsomol
ūььmьnьn sekretarь Savilova Qalkenge.

— Men komsomoldьn 2X Ҷьldьq toььna staxanovcьlar
qatarьna qosьlamьn, toьiqa staxanovtьq eьvekpen casu
casamьn, — dep Ҷauar veretjn ol.

Mjne, Ertjstjn Ҷazoьtūrьoь asau toьqьnь aqьnьmen
aььsqanda Ҷeьjь cьqqan veldj baluan matrosьmьz, Lenin
komsomolьnьn mьcesj, oьь Qalken eken.

III

Ertjstjn Semeidegj pristanьna taiau varsaььz, Ҷyktj
tonnalap tartьp Ҷatatьn macinaqa kōzjьjz tьsedj. Oьnь
atьn porttьn qьzmetkerlerj men Ҷūmьscьlarьnьn tьljmen
aitqanda: «mexanizm konsentratno-soləni prical» deidj. Al,
oьn Ҷyrgjzucjlerdj «mexanizatorlar» deitjn.

Bjz pristanqa Ҷaqьndai vergenjmjzde elektr togьn
naҶaqaidai Ҷarqьldatьp macinasьn Ҷyrgjzjь, varҶalardьn
Ҷygn tonna-tonnasьmen aьker yijь Ҷyrgen mexanizatorlar-
dь kōrdjk. Bjь brigadanь vasqarьp Ҷyrgen Ҷjgjt anadaidan
kōzge Ҷarq ete tьstj. Cūrqrasьp, tanьsa kettjk. Būl Ҷaz-
oьtūrьm bjz Ertjь oьzenjmen Zaisanqa sapar cekkendegj
tanьsqan dosьmьz Qalken eken.

— Komsomol ūььmьnьn tapsьruьmen mьnau macina-
daqь mexanizatorlar brigadasьnьn brigadirьlk qьzmetjn
atqarьp Ҷyrmjn, — dep bastadь ol aьngjmesjn, — kōnjl
cat, toь aldьndaqь Ҷastar Ҷarььsqa qьzuda, oьzgelерden oьzьp
ta kele Ҷatьmьz. Misalь: menjn normamdaqь saqatьna 32
tonna Ҷyк volsa, tonnasь 90 nan 100 ge de Ҷetjь tūr. Būl,
bjь adamnьn 3 adam atqaratьn Ҷūmьсьn oьrьndaqandьq
emes pe? — dep bjzge ol kyle qaraqanda, bjz de oьnь
eьbegjnjn igjlgjn qūttьqtar, kōterjь tastadьq.

Qalken komsomoldıń XX җылдық тоиы җарысында озыр сыўыр вәиге алды. Пристанның атақты стхановсыз болды. Qalkenniң атақты Ertis воиы җайлаған елдиң қўлақна дүңк ете тусты. Komsomol ұйымдарының сол җылды sailau kezinde Qalkendj komitet myceljgjne ұсыныр, порттың 40 тап аса komsomoldары тегиснен даус берди.

Qalken komsomol ұйымының басшылық җўмысына sailanғаннан кейин, өзиниң вилжимн көтерудж тьқтар қолға алды. Komsomoldар курсың өтти. Ол, өз масинасының тетжгjn — тилjn бес саусақндай вилжр алды. Көр ұзамай-ақ ол масина masterj болды.

IV

Dekavrdjн зәриҗ сыўында lek-lek вор, ақшыр кеде җатқан cat қалқтың әңгimesjнн көрсилггj вжг adam туралы:

— Qoынан js keletjn җjgjt җана сондай берилжр jsteidj.

— Опың өзиниң җўмысты stхановца jsteitjndjgj вьлай тўрсын-ау, җастарды җўмысқа җўмылдыға ұйымдастырудақы себерилггjn айтасың!..

— Еңбек қазанында қайнар өскен кедидиң валасы-қой.

— Qalqты җанындай җақсы көредж.

— Өзj җас bolsa да, соңқы җылдарда җарықтар өстj-ау!

— Опы өсирген komsomol ұйымы...

Осындай әңгimelerмен ақылған қалқтың алды улкен клубқа енжр җатты. Вжз де келди, клубтың кең залы лық толы қалқ, оркестр Сталиндиҗ Konstitutsia әниң ойнады.

Бұл 1939 җылдың 24-декавринде волатың sailau кунj алдындақы Semeidegj Oktabr ауданы sailаушыларының кандидатармен җолықсатың saltanатты җиылысы edj.

җиылысты sailau учаскесj komissiasының predsedatelj actь. Kommunister мен partiada җоқтардың Сталиндиҗ блогы ұсыныған кандидат — Qalken Кәргяев президиум столына сыққанда, опы sailаушылар ду қол җаралақтар, оватсиамен қарсы алды. Клубқа кеде җатқан қалқтың аузындақы җаңақы әңгime_осы Qalken туралы волатың.

Saltanатты җиылысы, sailau кунj учаскеге қалмай вату,

kandidatlarına çarrai daus beru ūranьmen ottj. Saltanattъ çinalьsta sailaucьlar aldьna cьqьp oлең oqьqan sailaucь aqьn:

«Ūль jstjң ūль toiь — sailau kynjm,
Toi vastap, sanduqactai sairar kynjm.
Çazьnda Stalindjk çaңa zaңьñ
Qũlрьгьp gylbaqcadai çainar kynjm.
Dekabr — çьrma tørtj daңqtьcь
Deputat sovetjme sailar kynjm», —

der aiaqtadь. Dekabrđjң 24 kynj taңertemen sailau ucac-kelerjне aqьlqan sailaucьlar Qalkenge çarrai daus berdj.

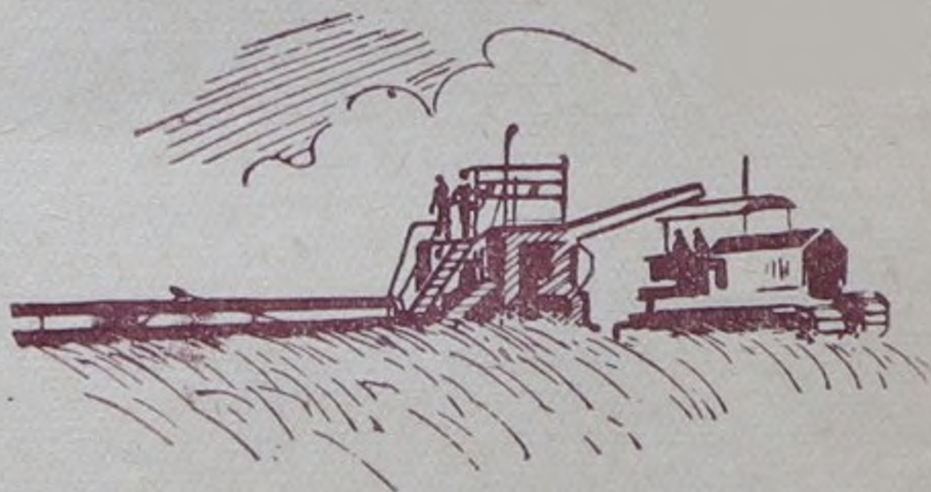
Mjne, vjzdjң Qalken Oktabr audandьq sovetjnjң qalq sengen deputatь boldь. Ol, audandьq sovetjñ otan qor-qau-dene cьpьqtьru komissiasьpñ mycesj volьp, qalq ycjñ igjlyktj qьzmetter atqarьp çyr. Respublikamьzda komsomol tərvieler, onegelj oскen mьңdaqan çastar var. Sonьñ vjгj — Qalken. Onьñ oсу oмjгj oсьndai.

• Qozboqa toldь kogenjm.
Tulpar soldь kovenjm.
Tyr kjrgjzdz dalama —
Ceksjz maqta, kəp egjn“.

(Ç a m b l).

III

Շ. Շւտազանով.

ՄԱՐԺՄ

Շիւնս աիգտաի արցենդե, քրեզիդիումդե օտրօզանդարդն յսյ-
նըն յյր ունի յօիւն, սիդաղ զարա տյրեղեդյ դե:

— Շօլդաստար, — դեդյ, — կյն տրտիւյնդեղյ յեղյզղյ մաթե-
լելը յիտյ, Ենդյ աղիմդաղի յստըդե ճեճյր ալատն ուսաղ մաթե-
լելը յար Եդյ.

Օսիւնս աիտի ճա, օլ կյմյլճյր օղիւնա օտրա կետյ.

— Մսաղ մաթե յօլզանդա, օլ զանդաի մաթե? — դեդյ
կօրտյն յսյնըն յյրեւ. Եւլ կեզդե ճղյ սիւզսիւրդաի զարա զա-
սնդաղի օտրօզանդարմըն յյրդեղելըդյ յասզալարզա Եստյրտրեի,
կյւյրլեսյր ճատր Եդյ, կօր յսյնըն ճիւզզան ճայր օլարդն
կյւյրյն յօլյր ճյւերդյ. Օլ, զաիտա տյրեղեդյ (տեղյնդե, միւնս
կօլխօզսիւրդն ճզդըյ սյիկյմսյզ տյսյնը զարար, «Տիւզսիւր»
ճըր ատար կետկըն Եդյ).

— Շիւզիւզա յյրեւ յեղյլեթեկ, — դեդյ օլ.

— Եյրեւիյն կյմ?

— Շիւզիւզ ճա...

— Շիւզիւզիւզ ճաի յյրեւ ճըր զօիասիւն-աւ, ճզյն?

— Տըն, ճիւզիւզ յեղյլեւդյ յեղե ուսաղ մաթե ճեիսյն?

— «Մսաղի» տարզան Եկընսյն!

— Bykj kolhozdyň qarap otyrgan çylqyşyň waqy oňai çuýmýs bolmas, qaraçym!

Oşyndai cälkem-calýs sözder çilysta otyrýandaryň arasynda çelde güledj. Baiqaçan adam, wül aitylýandardan ekj tyrlj qortýndý çasaçandai edj. Eň әuelj, kolhozçylardyň Sūqsyrqa degen kekesjñ acyý wag sýqyldý, sonьmen wjрге, көртjñ çylqý waçuqa, oçan çylqýsý belgjeuge qalai wolsa-solai emes, űqyrtý, çauartý qaraitýndýqý da көrjñjр түr-çandýqý.

— Al, көрсjлк, айтýндар, çylqýqa kjmdj belgjeisjñдер!

— Bastырмалатра, sen! Oilanaıyq.

— Oilanатынь çоq, sailau kerek, — dedj әlgj Sūqsyr.

— Sen, Sūqsyr, аузымды неге қысытасың? Тijc отыр!

— Nege oilanwaımyz?! Çylqý waçuqa sen çeñjl qaraçanьmen, мына оtyrgan көрсjлк çeñjl qarai almaıdy. Maңdaıymьzdaçy açymьz, qarap otyrgan дәuletjмjz çylqынь sen aıttý eken деп, kjm көrjngennjñ qоlyна берjр qоia almaımyz, eň wjр senjmdj adamqa tapsыramьz. Сыдар отыра алмасаң sen сықыр кете бер, өзjмjz belgjeımjz.

— Çаным-ау, осы не айтý түр, jzdep түрçаныñ űrys pa, өзjññjñ?

— Ūrys deseñ—űrysьm... dűrys deseñ — dűrysьm... Qандаı mәselenjñ «űsaq», qandai mәselenjñ kesek ekenjñ көртjñ өзj wjledj. Ūзын sözdjñ қысқасы, wjз eñ çақсы degen adamьmьzды çana çylqýsý etemjz, — dedj. Sonь aıttý da Dyisen ylken wjр jstjñ wetjñ qaıгыр tastaçan keskjñmen огына отырды.

— Dyisendjkj сын söz, — destj kolhozçylar.

— Sonьmen, çylqýsý kjm wolsьn?..

Dyisennjñ cala sauattыlyqы wolmasa, көртjñ ortасында wedelj wag çjgjt edj çana partia űıymь da onь wauьгына tartыр, keide onьmen aqyl qosыр отыратын. Sol sebepтj me, wolmasa çаңаçy aitçan sözderj көñjlderjne çақыр ket-tj me, әiteujr: «Sonьmen, çylqýsý kjm wolsьn?» degende, көрсjлк «мынау wolsьn» desken çоq, çaltaq-çaltaq Dyisen-

ge qarai verdj. Olardñ bet əlpetterj «Dyisen aitsyn» degen üqmñ vjldjrjп tūr edj. Mññ sezgen Dyisen:

— Basqarmanñ üsññan adamь kjm eken? — dep sñrau qoidь.

Bñl çolь Sñqsyr stoldan vasyn almai, tñmen qarap yn-sjz otьrdь. Onñ qasñnda otьrñan esercj çjgjt tyregeljп:

— Basqarmanñ üsññan adamь var, — dedj.

— Var bolsa, kjm?

Esercj vñl sөzge çauar vere almai, öte vjr ьñqaisьz-dьqqa üsьrañan çanca, vjrese stoldaqь qaçazqa, vjrese çañndaqь Sñqsyrqa qarai verdj.

— Mññau nege kymjçjdj?

— Nege aitraidь üsññan adamdarñ, onñ ne çñm-vaqь var?

— Çñmvaqtap tūrñan eckjm çoç, basqarmanñ qalañan adamь — Razaç, — dedj esercj.

— Öte vjr «senjmdj» adam üsññan eken!

— «Çьlqьсьm-aç!...»

— Öz jñsjñ çetektegendegjsj çoi, vñl.

Osь tərjzdes kekesjndj sөzder vjraz köterjle tystj de, çilyь çьm-çьrt voldь. Prezidiumde de yn çoç, tjrtj Sñqsyrđñ vasь çerge kjrjп ketken sьqьdanadь. Basqalar yndemese de, mana vetj asььr qalañan Dyisen taqь da sөiledj.

— Erte kyndj kec çьlmaibь, kəñj, Razaçть sailaimьz va?

— Özjñ ait.

— Özjm aitsam, Razaç vjzge tьñqьlьqtь çьlqьсь vola almaitьñ vьlai tūrсьñ, at qoranñ mañña da vara almaidь. Ol mñña Sñqsyrđñ tuьsqandьq vyiregj vñğьr üsññьr otьrñan adamь. Sөzdj mañan versenđer көpcjlk, vjz-djñ çьlqьсьmьz — özj komsomol mycesj — Avatov Maç-zñm volñañ çөн.

— Mjne, vññan qñlaç qoiuqa voladь.

Mññ qostañan sөz ərkjmnjñ-aç auzññan sьqьr edj,

Sūqsyr taqь tyregeldj, «vūl çolь cьп aityp tūrmyн» degen keskjнmen oңjн vūzьp, tamaqьн kenep aldь da:

— Çoldastar, мәselege seriezno kelujmьz kerek, — dep bastadь.

— Ia, vьz seriezno kelьp otyrmyз.

— Olai bolsa, Razaq çьlqьcь volmai-aq qoisyп, oпь menjн tuьsqanьm deңder. Vьraq, Maqьzūmьdь çьlqьcь voladь dep men aita almaimьп. Vūl da vьr jctei çaqьndьqpen aityla salqan Dyisennjн көp sөzjнjн vьrj dep vьljңder. Maqьzūm — vala, aңqal.

— «Qoi asьqь demenңder, qolaiьңa çaqsa...» degen qaida?

— Çoq, Maqьzūm vьzdjн qolaiьmyзqа əzjг.

Ol çoqtan var «dəlelderdj» çьbьstьgьp qalaida Maqьzūmьdь çьlqьcь etuge qarsь voldь, çүrttьң vəgь vьrdei me, көp jcьnen Sūqsyrдьң sөzjн qostaqan adamdar da cьqьtь. Sonьmen, çьbьcь vьr çaqь «Maqьzūm çьlqьcь» volsьп, ekjncь çaqь «volmasьп» dep көp daulastь. Vьrsьpьra çүrt sөiler voldь-au, degen kezde, kezek komsomol ūiьmyпьң sekretarь Qairatqa tidj.

— Maqьzūm Avatov çoldastь anau edj, myпau edj deudjн keregь çoq. Sailaidь ekensjңder, ol çьlqьcь voluqа əvden çaraidь. Çarap qana qoimaidь, sol çūmyсьпnan ol çemьs cьqaradь. Avatov — komsomoldьң taңdaulь mycesь. Tegjnde, vьljьp qoibьzdar, Maqьzūm komsomol ycьп çauar beredь, al, komsomol ūiьmy Maqьzūm ycьп çauar beredь.

— Əiteujг çauartь volьңdarcь.

— Ia, çauartь volamьz.

— Endece, sөz qьsqa emes pe, komsomolqа ūnaqan adam, kolhozqа ūnamai ma, sailaimьz vьz, Maqьzūmьdь.

Kөpcьljк osь sөzge ūiьp qaldь. Qol көtergende, jcьnde Sūqsyr men esercь var, 4 — 5-aq adam qarsь voldь. Qaulь aьndь. Js vьttj. Dəl osь kezde, көptjң ortasьnan dөңgelek çyзdj, vetjnde cecektjң tam-tūm daqь var qara toгь vala çjgьt tyregeldj. Çүrttьң vəgь oqan qaradь, ol төmen qaradь.

— Komsomol men kolhoz tapsyrgan çümьstan, men bas tartraimьn. Bьraq, çыqьmьzдың көbeie beruj çolьnda eңvektenedj dep maqan senjьzder, — dedj ol.

— Sөit qaraqьm, sendjk saqan, — dedj kolhozдың qar-
ты Kөгjvai.

Qarьna qūrьq jьp, moйна mьltьq asьnpьr, astьna çal-
das çirendj mьnjьr, sol kynj kecke Maqzūm Avatov kol-
hoz çыqьsьn өrjske qarai aidadь.

* *
*

«Bьzджң çыqьmьzдың атаqьn сыqарqan Maqzūm voldь,
al Maqzūmьnьң атаqьn сыqарqan çыqь voldь». Eger, «Rod-
nik Novьi» kolhozьna vага qalsaңьz, osьndai vьr əzjl-qal-
çьңь aralas sөzдж өrkjmnjң ауьnan estisjz. Mūnьң өзj
ras sьqьldь. Maqzūm 4 çы çыqь vaqqanda, onьң өзjnjң
de, aldьndaqь mальnьң da daңqь vьrden vьrge taradь. Būl
daңqь vastар vьr qana Saraev audanьna, odansonь vykj
Batьs Qazaqьstan ovlьsьna, vага-vaга vykj respublikaqa
çaiьldь. Kolhoz çыqьsь men onьң çыqьsьsьnьң daңqь көp
ūzamai vūl ceңberden de asьr tysjьr, Soiuzqa taradь. Seve-
vь: Avatov vaqьp, qaqqan 90 mama vienjң ekeuj Bykjlsö-
iuzdьq aulcaruacььq көrmesjne vardь. Ol vielер көrmede
tūrqanda iesjnjң daңqьn car tarарqa tarata tūrды.

— Cьrkjп-oi! Mьna ekj vienj өsjrucj kjm voldь eken?

Mūndai qaçaptanqan sөzдж көrmede «Rodnik Novьi-
дың» ekj viesjп көrgen çannьң varьqьnьң ауьnan estuge
volatьn edj. Bielerdj көrgen көz «өsjrgen kjm voldь eken-
ge» çauар ta tavatьn. Ol çauар belgjьj: Maqzūm Avatov.
Sьrt qaraqanda kjcj-gьrjm төbedei vьlqьldaqan çaldas,
gauhar көzдж çanuarlarqa tamsanqan çүrttьң qaisьsь vol-
sa da, onь өsjrucj adamnьң atьn oilarьna saqtaitьn. Mū-
nьң cet-çaqasьn Maqzūmьnьң өзj de sezgen edj. Sonьң
vьr misalьn keltjreijk.

Soңqь çыldarda Maqzūm Avatov Məskeuge varqьctau
volьp kettj. Kədjmgj, kynde du-du Məskeudjң көcesjnde,

ökcesj «Gostinitsa Moskva», vetj Qъзы alaң Maqzūm aiaңdap kele çattъ. Çaqсъ kijngen vjr көzjldjrkjtj, вuгыл сactъ qart adam оның çанынан өte verdj de, qaita-qaita qарады. Sөittj de, вuгыла ketjр, qol verdj.

— Aman-esensjz ve, qarū etjñjz, Avatov sjz emes pe? — dedj ol kjsj vastьmalata.

— Ia, men edjm... Тапмадық па?

— Тапмайтын çөñjñjz var. Sjz dj men, menj sjz vetpevet көrjsjр түрқанымыз осы. Ça, Avatov çoldas, мына көрmede түрқан екj vie senjkj qoi.—Өsjrgen viesj mündai, münьñ iesj qandai boldь eken? — dep oilap edjm. Көрmede түрқан senjñ suretjñe ұзақ қарақан volатынмын. Çаңа senj көrgende, sol surettegj adamьm qoi dep oiladym, aqr terjs ketpegen ekenmjñ.

Maqzūm өзjñ suretj война тапн түрқан qartьñ münсалықты zerektjgjne таңқалды, al qart anadai qaçайр vielerdj өsjre vjlgен Maqzūmqa таңқалды. Оның өзj vjr çылық qūmar adam eken.

— Арымай, sen çар-çас çjgjtсjñ, çылықны ойна мәpelep өsjrudj qaida çyrjр yirendjñ?

— Kolhozda çyrjр yirendjm, — dedj Maqzūm, — qarçadaiьmnan malmen ainalьсьр kelemjñ. Вuгьñ әkem de, өзjm de posөлke bailaгьныñ маьн ваққан çalsь edjk, 1929 çыль kolhozqa ұймдastьқ, sol kynnen bailardyñ emes, өз maьmьzды вақатын boldьқ. Men çылықсь boldьm. Көрmede көrgен vienjzdei vie «Rodnik Novьi» kolhozьnda çyz сақты. Выл 90 vie 90 qūльñ verdj, vәrj de saubьgnan tamсь domalaqandai semjz, көzjrdjñ өзjnde taidai deuge volady. Qъзы әskerlerge silaқаль отьрқан сәigyljk attaгьmьz da көр. Вұл çылықлардыñ vәrj, verjsj vjr қана vjzdjñ kolhozдыñ, әrjsj vykjl отанымыздыñ маь. Olai deitjñjm: eger erteñ соқьс volса, qoьmьzdaқы сәigyljk attaгьmьzqa mjñjр, lek-lek volьр maidanqa attanamьz. Bәlkjm, sjzge belgjlj volar, qazaq qalқы salt atqa mjñjр el qorқaudь çaqсь көredj...

Münñ vərj qarttñ oıñdaqı söz edj. Oilaqañ aitqan Maqzūmqı ol bastan-aiıq qarap ɵttj. Onñ aldında, rasında da, ɵte qaqlız, denesjərj sımır, ərj çenjl, kədjmgj attı əsker tərjzđj qara toır qazaq çjgjtj türđ. Qart onñ qolın qattı qıstı da, ɵz çənjne kettj.

* *
*

1936 çıl kɵktem aıñnı vjr kynjnde, poctalion basqarmanñ keşesjne vjr tjldei qaqlız əker tapsırdı. Ol kezde kolhoz basqarması baıaqlı Sūqsır sıaqlı adamdardan tazara qoımaqan edj. Olar tjldei qaqlızdı asır oqlı da, nege ekenj belgjsjz tɵvelerjnen çai tyskendei voldı. Qaqlızdı qaita-qaita oqlı. «Maqzūm Avatov mal ɵsjrucjlerđjñ Məskeude volatın Bykjlsouıuzdıq keşesjne tez çjberjlsjn», degen telegramma. Mün olar Maqzūmqı kɵrsetpeuge tırđı. Vıraql, çasıra veruge artıq ɵkcelerjne qaradı, vjrer kyndj ɵtkjzjr vaır vıl qavardı Maqzūmqı estjrttj.

Komsomol üııııññ sekretarı Qairat keljr, Məskeuge varatın degen qıanıtın ıstjnde tırqan Maqzūmqı:

— Baıaqlı vjr çılıs esjnde var ma? — dedj.

— Nege volmasıñ, ol çılısta men kolhoz çılqısn kɵveitemjn dep, komsomol men kolhozqa uəde bergenjn qaida, uədemđj üııııpasam, ol çılıstı da üııııııı.

— Sonda senjmen vjrge kolhozçılarqa komsomol üıııı da uəde bergen, komsomol Maqzūm ıcn çauar veredj, degen edj. Bıl serttj sen kjrcjksjz oırnadıñ. Mjne, endj Məskeuge varqalı ɵtırsın, aldına qoılatın taudai talar var, onı oırnadıñ dep senemjz, kolhoz komsomolsterj senj maqtanıç etedj, çolın volsın, Maqzūm! Qairat pen Maqzūm sɵilesjr tırqanda, olardıñ qasına Batırqalı, Dyisen, Tapal, Tjles degen kolhozçılar keldj.

— Çı, Maqzūm senj Məskeuge çyrgelj çatır dep estjđk pe? — dedj Dyisen kogalqa çantaıa verjr.

— İa, vıgjn çyremjn. Maqan tapsırar amanattarıñ var ma?

— Nege volmasıñ!

— Айтыңдар!

— Осы елдің, — dedj Батырқали қинала тусыр, — саған тапсырғалы отырған мықты вжр аманаты бар. Ол аманат мынау: Осыдан сен Мәскеуге барасың. Барғанда, қалада ретін тауыр Сталин қолдасқа қолың. Қолыңда, қақсылар тұыр қол бер, егер реті келсе құсақта. Сонда айт: «Сізге де, Сталин қолдас де, «Родник Новы» колхозының колхозсыларынан мың мәртебе сәлем де, олар өте қақсы тұрады де!» — Мjne құрттың аманаты осы.

— Қараидь, Сталин қолдасқа кездессем, вұл аманаттыңды отындайың. Ал, endj сіздерге тапсыратын менің де аманатым бар, оны қайтесіздер?

— Қайткенің несі, қолдан келді, айт!

— Айтсам, вjздjң басқармада өтен адамдардың бары сіздерге белгілі ме?

— Белгілі.

— Endесе, оларға сенбей, мал-басқа өздерің бас-көз болыңдар...

Сол күнің jңjрде Мақзұм Мәскеуге аттанды.

* *
*

Қоңақан посөлкесінде кәdjmgj қала тәртjвjмен салың-
қан тамаса yiler көр. Солардың jсінде өте-мөте көзге
тысетjнj — клуб. Мұнда кино-картина, ойың, сауық кестерj
yзdjksjз болыр қатады, қана да клубқа кjрген адам «Род-
ник Новы» колхозының барлық вайықтыңнан да, сағуасылық-
нан да қысқа мәлjмет ала-алады. Оның стenalарында колхоз-
дың өсу тұрғысың көрсеткен диаграммалар тұр. 25.000 қой,
800 деі қылық, 700 деі сiығ, 15 тые, 40 сосқа, тақы-тақы
осылай вор кете барады. Осының вәгj де вjр колхоздың ма-
лы. Колхоз 1938 қылы 100 вjеден 95 құлып, 100 сiырдан
93 вjзau, 100 саулықтан 105 қозы алды. 1938-1939 қылдары
орта есеппен, әгвjр сiырдан 1920 литрден сyt сауыр, әгвjр
қойдан 2 килограммадан артық қын алды. Вұл қерде айта

ketetjn vjr söz: kolhoz qoidь elektr quatьmen qьrqaдь, malдь qoldan ұrьqtandьradь.

Осыпсама байьqtь көрjр тұрған адам kolhozдың кyсjн көз алдына әkelgendei voladь, мүньң басцьсь, kolhozqa komandir volьр отьрған vjr тыqmьт адам ekenjн sezedj.

— Kolhoz байaқь ziankes басцьlardan tazartьloғan, көңljmьzdegj адамдарьтыздь басqарма sailaғanбыз. Бастьqьтызь — Мағзүм, — dedj vьzge тапыс Dyisen.

Dyisen сыqьлдылар Аватов қoldасть aitqanda, аузын toltьrьр, оны мағтапыс ete aitadь. Мүньсьпың есвjр söket-tjgь çoғ. Северь: Оl Lenin — Stalin komsomольның valараны. Мағзүм Аватов тек vjr kolhozдың qана емес, выкьl Qazaқьstанның мағтапысь. Оl kolhoz өмjрjн gyldendjру çольнда аianбай еңбек сьnjrjр kele çatqan ças volcevik, senjmdj адам. Qalq oғan senetjнjн 1938 çьль өткен sailauda da көрsettj. Оны Jьvcjн sailau okrugьпың еңбексьlerj Qazaқь SSR ның Ыль Sovetjне deputat etjр sailadь. Аватов çoldas өз sailaucьларьпың алдында тұrьр:

— Sьzderdjн мағan çyктер отьрған mjndetterjнjzджн қансальqtь ylken ekenjн, senjmderjнjzджн zor ekenjн çaqсь tysjнемjн. Көртjн artqan mjndetj мен senjmjн aqtaidь, деп senjнjzder! — degen edj. Bұл sözдж estjgende kolhoz-сьлардың esjne Мағзүмның вүдан vjрnese çьл вүгьп aitqan sözj тьstj. Oнда Мағзүм:

— Çьлqьтыздың көвеie берuj çольнда еңбекtenedj, деп мағan senjнjzder! — degen edj.

— Оваль көне, — deidj Тоqьтыс degen kolhozсь, — Мағзүм тек çьлqь емес, kolhozдь көгertjр çьberdj qoi.

Әрине, kolhoz дәuletjнjн өrkendeujне северсь vjr qана Мағзүм емес сыqар, вjрақ, «Rodnik Новь» kolhozьнда volqan тавьstardьн вәгjne de басць volqan адамның vjгj sol ekenj dausьз.

Мағзүм өзjne tapsьrьloғan mjndetterdj adal oғьндар kele çatьr. Mjndet te көр. Оl Qazaқьstan komsomоль Ortальq Komitetjнjн mycesj, Bатыс Qazaқьstan овльстьq

komitetjnıñ mycesj, Qoçaqar poselkeljk sovetjnıñ deputatı.

Mal esjrucjlerdjñ Məskeude volatın Bykjlsoiuzdıq keñesjne qatınasqan çolı, ol otırgaına eñ ülb nagrad — Lenin ordenjn taqır qaittı. 1939 çyl Bykjlsoiuzdıq aulcaruacılıq körmesjnıñ çoqarqıl komitetj Maqzımınñ otırgaına ylken kımjs medel taqtı. Kecegj çalıl, bygjn kolhoz komandirj volır otırqan Maqzım — osındai ülb qürmetke, qürmettj däreçege ie volır otır. Bül onıñ aldına çañ talaptar qoiatıl belgij.

XX çıldıq otırjnde sovettjk Qazaqıstan talai ülb men qızıl esjır, er çetkızdj. Mjne, Maqzım solardıñ jcjnde sotsialistjk aul caruacılıqınan esjır, çetjlgenderdjñ vırj — özjızdjñ malıl Maqzım.

Iul, 1940 çyl.
Alma-Ata.

A. Lekerov.

«QЫZYЛ BIDAИ»

I

— Qaraqым qolyňnan kelmeitjn jske nesjn әuge vola-
syn. Egjn salu senjn kestenә qoi deimjsjn. Odan da, çaz
dem alьp, qьsqь oquьna daiьndal.

— Egjncj oqьmasьn degendj kьm aittь, men egjndj
de egemjn, savaqtь da oqimьn.

— Sonca nege çilyndьn, qarьnьn ac, kьmjn çьrtьq vo-
lyp otyr ma? Әkeňjn tabьsь da çetpei me? — dep qьzь-
nьn sөzjne tjksjngen Çamal, jstep otyrqan jsjn toqtatьp,
әngjmege kьrstj.

— Mәsele kьm, tamaqta emes, kolhozdьn mendei-aq
çastarь çyr qoi sonda, yide çalqьz qarap otyra almaimьn.

— Yidjn çimьsь da çetkьljktj, vaqca kytemjz.

— Baqсапь da vaqьp alamьz.

— Qaraqым-au sen vala emessjn ve, ylkenderdjn çu-
mьsьna kiljgьp neң var. Senj çimсар çyrgen kьm, taqь da
әlgj komsomolьn va?

— Eckьm de çimсаqan çoq, vala emespjn, 17 çastaqь
azamatьp. Özjn aitqan komsomolьn, Aculandyrsaң senen

gūqsat sūraibn men der, ças qūz tūra çoneldj. Bza volp qalqan əieljnjn mjnezjn sōket kōrgendei Nūrçan kylp:

— Būrñoqlar «17 çasta otau iesj» deitjn volsa, vjzdjn balalar 17 çasnda eñbek iesj. Sen sōz dj qoi, erteñ valañ özjnpen ozp ketjp ūialp qalp çyrme! — dedj de, sōzjnjn aiaqñ qalçñqa ainaldğdğ.

— Sondaq oib çalqz valanp kunge kyigjzjp egjnge salmaqç qoi, tım volmaqanda erkek vala da emes. Men kəzjp vasqarmaqa varaiñ, — der Çamal cala vyljnjp yijnen çyqa çoneldj.

— Öz-özjn ūqambsñ. Men de emes, vasqarma da emes. Əsianpñ özj. Çalqz Əsia emes, oş kolxozdaq qzdarğñ varlqç çūmbsqa çyqal çatp. Özderj vjr zve-no volp jstemek kōrjnedy. Blyt özderj aqac ekken egjstjk-ke viyl egjn ekrekçj. Toqta deimjn. Eldjn vasñ auytra deimjn, — der Nūrçan keijdj. Bjraq, Çamal toqtamai aculanqan vetjmen çyçp kettj.

Çazq tūrçq alasarpğañ mezgjl. Kōse voib saz, vatpaq. Aculanqan Çamal asyqa vasp kele çatp, sazda qalqan kalosñ da vaiqamadğ. Onpñ syğñ vjletjn Petka aculanp kele çatqanp, anadaidan syrt veinesjnen vjlp aldyñ tostğ.

— Ara qaida varasñ?

— Vasqarmañ qaida, vasqarmañ? — dedj alqñp Çamal.

— Myna yide otğ, — der Petka Çamaldğ klvqa qarai ertjp çyrdj.

Klvta komsomoldarğñ çalp çinalbs volqal çatqan. Kyn tərtjvj efremovçylarğñ zvenosñ qūru, kolhoz pred-sedatelj, partia ūibmññ sekretarğ da osnda edj.

Çastarğñ vas qosylqan çerde cattç kyijnjn çarğtai kōterjletjn ədetj emes pe, klvqa taianqan saibñ aldyñan eskektegen ən Çamaldğñ alqñqan çyregjn vjrte-vjrte va-saibñ dedj. Bjraq, asyqa attas əlj özgergen çoq.

Esjkten kjre çastarğñ arasñnan Əsianp jzdegen Çamal-dğñ kōzj partkom sekretarğñ caldğ. Kolhoz vasqarmasñna vatyl volqanmen, ol partia ūibmññ sekretarğñ silap qatt çūrmetteitjn. Əitkenj ol, Çamaldğñ çalqz sibğ əljp

тарьыр қалқанда, колхоздың қалып қиналысына салқызыр вјг сіг бергјзген. Өткен кызде еңбектј қақыс јстегенј усјп 6 метр пұл сільқ бергјзјр, салтанатты қылысқа да қатыстығыр, үлкен көмек көрсеткен қана қылыс сайып «вјздјп Қамал» деп аузынан тастамайтып. «Оның алдында бақалаңдасам сөгјр, ұялтыр тастар» деген оимен, сықыр кетуге тақы ұялыр кейнгј столдың вјргіне отыра кеттј.

Оны көзј салыр қалқан партком огынан түғыр, — «О, вәлј, қақыс вольд, вјздјп құрметтј «комсомольцы» келдј, көне Қаке қоғары сықырыз, берј келіңіз», — деп сақырды.

Сол минутта Қамалдың бетінен асудың ызқары қайтыр, кылкјпнј јзј көргіне вастады.

Қамал алдықты столдың вјргіне келір отыраға ыңқайланғанда, «қоқ мұнда келіңіз», деп партком секретары өзјпнј қанына сақырды.

Партком секретары қанына отыраған Қамалға әлде нелердј тусјндјргјр айтыр қатыр. Алқасында тосарған Қамалдың көзј де кылмдеп, васып izei вастады. Есјктен кјргеннен қалқыр сесесјнен көз алмай түрған Әсия да сесесјпнј өңј қылып кыткендеі кылр қјбердј.

Баиандамасының сөзј ұзаққа созылған қоқ. Алтайдың кеудесјндегј колхоз даласынан көтерілген ефремовсылардың јс үлгјсјп аитты.

— Қерјміз Алтай өлкесјнен кем емес.

— Қавдық қақынан да қалыспаймыз.

— Мамандарымыз да вар.

— Барлық адамға вайлансты.

— Алтайдың колхозсы қарты көтерген туды Қазақстанының комсомолдары...

— Қоқ, Велақастың комсомолдары, де.

— Қыздары, де.

— Гектарынан кемјнде 40 сентнер астық... деп,— қастардың арасынан көтерілген көңјлдј даустар, вјргіп вјргј сотсіалістјк қағысқа сақырмен тынды.

Қылыс қалысында:

«Велақас ауданы, «Қазпрайда» атындағы колхоздың қа-

пъндакъ komsomol ұйымынан ефремовсылардың екј zvenosъ құғылып. Әйелдер zvenosън Әсия Нұрғанова, екјncј zvenosъ Gatsulla қолдастар басқаратын болып.

Күн сайын оған көмектесіп отыру komsomol ұйымына сүктелсіп. Бұл zvenolarқа ерексе көңіл бөліп, қардемдесіп отыру kolhoz басқармасы мен агрономдardan сұралып...»

Бұл қаулыға қастармен бірге Қамал сецеі де қол көтерді. Ол қылыс соғынан сөз сұрап алып, — қарақтарым, мені де қыздарымның zvenosына қазыр қоюндар, өзім бас-көз болып сүгеіп, — деді.

Қамал сецеідің бұл тілегіп komsomoldардың көрсілігіп қуаныспен қарсы алды.

II

Ақ. bidai, қызы bidai, bidai — bidai,
Тақатып мойныма монсақымдай.
Бавамыз көр қасаған көріп пе еді,
Өнімін дәнді егістің міне, мұндай, —

деп, тервелген қалың егіпіннің ісінен қас қыздың сыңағылар сыққан тәтті уып, алдынан қайы қел ескендеі әсер етеді. Ол даусып сағытата көтеріп, кейде узылтп келіп қайығып, толқындатып вағып тоқтатады. Тақы тыңдайып. Бір емес, бір-песе қыздың әні естіледі. Қансана тесіле қарақанмен көлдің воісаң қоғасындай біткі өскен егіп, өткір көзіңе өткел бермеді. Осы мөлсерде болар деісіп. Қел левімен ығалқан көк торғып егіп, іықсыған теңіздің бұйра толқынып көзіңе елестетеді.

Қас қыздар сол толқыпның суына уып қосқан ерке аққудың балараны сияқты. Бастарып қызы орамалмен байлап тастаған, үстерінде қынала виқан сар костюм, аяқтарында қеңіл құмыс вотінкесі, іықтарында кјккене-кјккене темір кырек, кейіреулерінде қалақса құқа тесе, постыдан қайтқан қызы әскерлердеі егіпіннің ісінен сығып, қатар тызер, алдындағы баларандар қаңа өсіп келе қатқан тоқайға қарай беттеді.

Бұл қыздардың өз zvenosына тісті егіндерінің арам

cəvjn aqıyq ret otar cıqqan betterj edj. Aram cəpten taza egjs, cəçe vas volmaidь degendj vılar çaqsь vjledj, ətkenj, «tauda tuqan qılynyň ekj közj tasta voladь», degen siaqь, vılar ataqtь egjncj Belaqac audanyň, tjptj Qazaqьstanda efremovcьlar zvenosьnyň tuyn tınyqьc kötergen «Qazpravda» atьndaqь kolhozdyň qьzdarь.

Tyrlerj cımьstan qaitqan adam siaqь emes, cызderjnde ecqandai carcaqandyqtьň velgjsj çoq. Aldaryndaqь çaңa ətjр kele çatqan aqacqa çete vere qanattaryň çaidь. Ərqaısьsь aqactardьň tyvjndegj torьraqtardь vosata qopsьtyр, odaqai tırqan vıtaqtaryň qьrqrь, retteuge kjrjstj.

Zveno vastьqь — Əsia Nürçanova. Onь dos qьzdarь Əsə atandyrqan, tjptj keijngj kezde varьq kolhozcьlar da erkelete Əsə, Əsicka desetjn.

Sol ədetjmen Smailova, Əsiaqa taiau vjr aqactьň tyvjndegj torьraqtь qopsьtyр çatьp:

— Əsə, sen aңqarasьn va? Osь çazda vjz, ekj qoian soqtьq vjlem.

— Tysjnveimjn, — dedj Əsia taңdanьp.

Fatima kyregjne syienjр tırьp:

— Elden erekce ətgen egjsjmjz mьnau, vıl vjr decj. Al, mьna aqactar vjrden çerdjň көrkj volsa, ekjncjden qьsta qar ıstauqa da, — dep çьmidь.

Qьzdarьň taqь vjreuj onьň sөzjn jljр əketjр:

— Basqa zvenolardai qьstь kynj qarqа maltьqьp çyremjz ve, onьň ornьna oqımьz, — dedj.

Endj vjreuj:

— 1940 çьль mьna çatqan alqartьň arqь çaqasьnan taqь aqac ornatsaq.

— Oqan deijn sen tırmьsqa cьqьp ketpesen?..

— Kyieuge cьqqan qьz cımьstan qol yzsjn, — degen zaңdь ecqaidan көргенjmjz çoq, — dedj vjreuj tırьp.

— Ia, sonь aitsaңcь, — dep Əsia da çьmьp kyldj.

Qьzu eңbek, qьzьqtь əngjmenjň soңьnda çyгjр, kynnjđ qalai vatqanьn vılar vjmei de qaldь. Tjptj kec qaitь. Vıl,

kyndegj ədletterj edj. Keide çūmьstь olar aidьn çarьqьmen de jsteitjn.

* *

*

Aqsavan kuz, carua çinaqtalqan, dos qьzdar bazarqa varmaq volьp çinalьp çatьr.

Faia, Əsiaьn arqasьnan qaqьr, — sen aqcadaı qanca aldьn, — dedj. Əitkenj, jcterjndegj eñ kjckenesj Əsia volatьn.

Ol dausьn çuandata, — aqca degenjñ çeterljьk, kjcj-gjrijm magazinderjñdj kəcjrijp qaituqa da cama keledj, — dedj.

Faia taqь da qaiьra sьrap, — əitkenmen qanca aldьn? — dedj.

— Segjz mьnnan asьp çatьr, — dedj Əsia.

— Sonьn vərijn əzjñe ūstaisьn va? — dedj çanьndaqь qьzdarьn vjrij.

Əsia onьn sьraqьna taңdanqandai:

— Maqan sonь kəpsjnjp tьrsьn va. Əke-cesemnjñ tavьstarь əzderjnen asьp çatьr. 120 sentner astьqь kece ykmetke ətkjzдж. Eñbekke alqan aqcadan vasqa, ər sentnerjne... esepてi ver...

Būlardьn əngjmesjn sьrəji çənelgen macina volьp çjverdьj.

...Taңqalatьn dənemesj çəq, vūl dos qьzdarьn ərqaisьsь 600 eñbek kynnen kem qarataqan çəq. Sol kyrdelj eñbek, — rekord gektarlagьna 40 sentnerden, çalьp egjsterjnjñ gektarьnan 25 sentnerden ənjm verdьj... Eñbekterjnjñ ystjne audandьq silьqqa jlktj... Qorьtьr aitqanda:

«Eñbek etsen erijnvei,
Toiadь qarьnñ tjlenvei»
(Abai), degen osь.

III

Teatrьn yzjljsj çarialandь. Demalьs zalьnda vartana vasьp, sьnqьldasьp-sьglasьp çyrgen qalq. Kijmderj aluan

tystj... öz aldına ömirdiñ körkj siaqtı... Önderinen qızıqtı tırmasıñ mänenj körinedj.

Мына ыргандар колхоздың еремовсы қыздары. Олар қарғады қелкілдеген ақ қайыңдай, қыбекке бөлген сұлу тұлқалары көз талқайды.

Zveno bastıdy Әsia mylde өзgerip ketipti. Tek, onıñ ыргандар отып сыртына сықарған өtkir көzi, egis dalasında totıqqan ыzi qana сыр bergendei... Сырттан қарағанда intelligent... әielderdi ekj orap alqandai. Қанындады байады еңбек maidанындады dosь syikimdi Fatima. Олар әңgimelесip keledj. Әңgimesj «Aiman-Colpan» operasy туралы.

— Ötken ömirден тарихтыñ vjzge әkelgen sarqıty qoi, eñ aqıdy, өнерli qızдарының овгасы... өз ortасының ermegj retinde qana көrijip tür...

Әsianıñ vül sözj ylken oi tysjrgendei völdь ma qalai, қанындады қыздардың vjzj:

— Әiel, әiel, әiel, — деп yc qaitalap aitыр, — өmir воib kytkenj azattыq edj, kytkenj — erlermen vjzdei erkjn өmir edj, qolь четpei өmirdiñ zынданына сықылқандардың eskertkicsj qoi. «Еңlk-Кевек» tegj Еңlk, «Baian Sұлудады» Baian, «Qыз-Қыбек» tegj Қыбек өз ortасының алдыды қатардадыларының өkijj... Олардың өmirjn көрген сайып көñjl өksidj, aur kursjip eske alamыз... Олардың veinesjп saxnadan көru ermek emes, savaq... Олардың көksegen ceke vas vostандыды tygj, sotsialistjk tırmasıñ igjlgjn көzjmzven көрген vjzde ne arman var, tek... деп bastalqan әңgimelерjn театрдың оғып алуға садыған zvonogь vөлjп қыberdj.

IV

1940 ыдыñ қазы қылдадыдан кес сықты. Mart айында мамырлаған saz товарси qoimady. Vjraq, көktem egjstj qolға алуға асыққан қыздарға ermek tavıdy. Тұқымдары tazalady. Macinalарының оңдалып вадылады. Қерлерjn өңdeuge дайындаған zattарың қайдь. Тады да ақас egetjn қерлерjn qazды...

Кес-кеспен трактор тетггjn yirenetjn yijrmege Әsia da çazылап. Оқытуыларь өздерjмен оинап-кылjр вjрге өскен Ретка. Опың колхоз derevnesjn kyige вөлеген гармонь-ның гуjлj estjлсе, колхоз çастарьның варьлаь çinalады. Тjртj yijnen сырайтын Қаицаның Ләzzаты да қатысатын вольды.

Keide қыздар гармоньның çeldjрме kyijне қосылар өлеңдетjр ала çөнеледj. Колхоз derevnesjn сауық-сайранның вөсjгjне вөлеитjn.

Олардың yirencjктj:

Ақ vidai, қызы vidai, vidai — vidai,
Тақатын мойныма монсақымдай,
Ваватыз көр çасақан көрjр пе edj,
Өнjмjn дәндj egjстjn, mjне, мұндай, —

деп көтерген әндерjне esjктерjнjң алдында отырап колхозсы әielder де, көcede оинап çурген балалар да yn қосады. Өйткенj, вұл Әсияның egjs даласынан көтерген yirencjктj әнj. Efremovсы çас қыздар zvenosының туын көтерген «Қызы vidai» әнj — Қазақстанның ХХ сылдықына tartуы. Ән ырақдың көлеңкесjнде тервелген қалың egjn көңjл kyijn тасытады... Sol кунj çалқыз Әsia емес, Белақас ауданының варьлаь çастарь «Қызы vidai» әнjн қырдан асыра сырап сырады...

Ө. Оспанов.

ИМАНБЕКТИҢ СЕМИАСЫ

Бүбүл-таубу тауып чагыр, айна вѳлақтан сыққан арна-
лы Есїл өзенї — қазақ даласының сыўыстық солтүстїк бетке-
їне қўласып қаїыр, Ертїске қўїады. Есїл маңып еңелден
мекен еткен Андақўл, Малгелдї, Медет, Аїқай-терек аў-
дагы оның вїр ірїмїн қўстайтып. Қоїан сылының қўтымыр
қўсып өткерїр, çer кебе аўдар дақды воїынса, Батрақ-көл
қайлауына көстї. Қайлаудың қўзықўына ватыр, гахатып көре-
тїндер де, Батрақ-көлге саїахаттайтындар да төрт тїлїгї
сайлар. Ал, қўсқа çerвї кыргмеуге келмеїтїн кеделер қаады —
вїл да қўстауда қалды. Оларды — «Қатақтар», — деїдї көк
маїса қайлаудың қўзықўына тїскендер.

Аїқай-терек аўлының 13-14 ылї кеделерї сол ўлу (1916
сылы) сылы да қатақта қалды. Вўл рақырларға қўғуар қанды
асырау оңай воўыр ра. Вїреулерї көрчїлес Іавленка ро-
сөлкесїндегї оғыс кулактарына қалданды. Endї вїреулерї
«Қоїанды» çerменкесїне қора-қора мал аїдақан сәуде-
герлердїң керуенїмен вїрге кеттї. «Ўрлық қўлса өледї, сөр
çесе қақалады» дегендеї, олар үсїн вїрде-вїр кын көрїстїң
қамы осы қана сїақты. Вїл васықа қатақтардаї, қаласырларға

çaldanьr mal aidasuqа İmanbek çaramadь. Altь-çetj ai voйна meңdetken syzekten ol çаңа qana vаsьn көtergen volatьn. Əzjrcе оның kycjnen еrтер çyгjр, vальq aulaudan vаsqa есnərsе keletjн emes.

— Būгьн jstemegen kəsjvjм edj, — deidj İmanbek, — Çəmiləmen ekeuj kyn kərjstjң qamьn əңgjme qьльp оть-гьр. — Оңтай kelse igj. Əkem marqūm vальq aulаqanda, artьnan qalmaucь edjm vаla kezjmde, vальq aulau onca qıьn emes qoi. Kjm vjledj, mьnadai nasarlap tūgqanьmьz-qa kərjпvese... Balalardьң nəsjvj ycjн... Qaitesjн, vūda kəsjр qoi. «Talaptь erge — nūr çauar» degen, talaptanьr kəreijk. Оның көmeijne: «Baidan sūraqanьң ekj көzj сь-қадь», degen mətел keldj — «Өz qоьңda volmasa əkeң de çat», deitjн vūгьнqылар, — деп əielj оqан dem verdj. «Өzen çақalаqanьң өзegj talmas volar», degen mətел var. Būda vjг uаqьt сьqар, tarьньr qaitesjн...

* *
*

İmanbektjң çьlqьsььqpen at qūгьqьн kesjsujne ekj nərsе север voldь. Vjгjncj — ol qьs volsa — nelər tytegen vorandarda, tykjrjk çerge tyspeitjн aiazdarda, çaz — mī qainarььq сьçьqan ьssь kynderde Kөckjнvai men Kөcjmvai-дьң çьlqьsьн vaqumen өmjгj өtjр varadь. Ne kijр kijm-ge, ne jcjр asqa çarьmadь. Osьndai maqnasьz tūrmьsьн uaiьmdar, keijр отьgqanda ol vai yijnen өmjгj esjnen ketpes aur sөz estjgen. Baidan aqьsьн sūraqanda, ol tylkj-се qūгьqьн sьrtqa saldь. Bi, volьstardьң vəгj de Kөckjн-vaidь çaqtaidь. Əljmnen ūiat kycjtj, İmanbekke aur tigen nərsе vaidan aqь alalmaqanь emes, çьlqь vaqa almaidь деп, онь dosqa kylkj, dūspanqа тава еtkenj edj.

Açdahalar çailаqan sūгьqsьz zaman — saxaranьң ūsqь-пьн ketjрjр өte verdj. Ol kezde: көktem — көzdjң çasьna vūlanatьн, çazda çadьrau çоq çьlanatьн; kyz de kyңrene qasjretke malьnatьн. Qьs ta qьsьр, açdahadai tjljн çalaңdatьн.

Qaңtardьң syreңsjz kynderjnjң vjгj. Çapon dyzde çal-

қыз ғылқысы қана сыр. Кесегі тун ұдайымен ысырма боран
boldь. Bygjn de wasьlatьn tyгj қоқ. Borannan jc қиқан
Иманбек сала-сағрь қаузар татақтаньр, ьмырт қабыла теьjn-
degj ғылқыға attандь. Ғылқысыньн atqa отьруьн кytjр тьг-
қандай, кун гаиь вьзыьр, тynere, ьзоқарлана тystj. Ғылқы-
сыньн denesjn қар аралас өtkjр қел осыр кеledj. Көз bailan-
дь. Ғылқынь jzdeu qaida, «vaital tyгjl, was qaiқы» degendei,
қансауқалаудьн өзj қиьн boldь оқан. Қауртынь қара вьлть
сүқсиьр, төне тystj. Әитеуьр, сықрақан қан боран ойна-
қьндақы dalань вақдасыз kezjр вагадь. Ғылқысы қайдан
keljр, qaida вара қатқаньнан да қаңьдь. Әитеуьр wasь ауқан
қаққа ьға берdj. Borан асылар volмадь.

Әгj ас, әгj ysjnген ғылқысы лақы қүгьр, қардь қиьстар
panalадь... Borан tolastai bastадь. Таң atқан mezgjl volu
kerek, borан мен вьлттан қер әлемj айыға bastадь. Ғылқы
онса ұзамарть, тауьр алдь. Des берjsj ғылқы аман екен.

Tūla воиьн суьқ ұстар sansьрақан Иманбектj syzek ау-
руь төсек tartьгьр қатқыздь. Кәsjpten қалдь. Bjr қақынан
вайыға degen ьза оньн ғылқысын вақиға endj бетtedь.
Keudesjnde қүр sylderj қалқан адамньн вил кәsjpке қара-
уь да ekj талай edj.

* *
*

Иманбекке вальқ аулатқан да осы тырткj...

Ау қайьр, өзен қақасында қармақ сальр отьрқан Иман-
бек тунқыьтан мерuert көргendei, суға tesjle қарадь.
Тәuekeldjн қайықына мjnjр, гьзықты sudan jzdegen ol, ұзақ-
тынь сарь кунj өзен wasьнан кете me sjрә? Bygjn de қар-
мақынь вальқ қаррадь. — Azарть өмjрдjн соққысыньн қер,
әвден қақықан Иманбек, keudesjn кере кyгsjnjр: нәр та-
тырмауға ант jcjр pe edjн? Вальқ екеc — вальқыньдь да
aiадынь ва менен! Қан қыр қаратқанда, қорьқпен, веinet-
pen өtsjn деп peн? Сарьлumen өтем ве, сарайьнан dynie-
нjн? Әлде... Қараңқыльқ серпjлjр, алтын таңньн сәулесjn көгер
кунjм volар ма?... Ia, осы қои менjн куньренjр кytetjn
арманьт....

— Aituqa tıljm kelte. Öz sözımdı qana tysjnemjn. Ua veıbaq, maqan nesjne caqasın. Men de özjndeı my-lajmmjn. Men de... Men senderdjñ köz çasınan quralqan qaiqıb suımn, — degendeı volđb özen. Ərine, aqıb serpjldj. Aqıb ekrjnınde əlde vjr sıg varqa üsaidb! Tar ımjrdjñ temjr qırısaıbnıda zar ilep, arqaqa aiazdai vatqan çoqıb-lyqtan qıtıla almaı kynrengen cerlj çandardın qaiqıbına ortaqtasqandai, vılqına tolqıtın sıaqtanadıb özen. Onıñ aqıbında çımbaq var tərjzđj.

O, ne? Çaralıb çannıñ köñljıne quat, çyregjne medet veretjn çaqıb lepes pe, ia volmasa, sorıb çandardın sorqalaqan köz çasın veınelei me eken? Nege vermeidj ol, valıqın qaiıgıbın qarmaqına? Bıl saualdar İmanvektj kör oilandırdıb. Ol özen aqıbına mınqaiıb qılaq tyrdj. Vjraq, çarqa soqır, ɵrcelenjr aqqan asau özen ɵz sıbın oqan aitqan çoq.

Köñljındeğj cerj dəl alqıbnına keljr, keptelgen tərjz-dendj. Bırsır edj, qasjrettj vjr ən auzına tyse qaldıb. Çailar onı aitır körgende, ɵzektj ɵrtegen çalındıb leptj vjr mezgjl volsa da sırtqa sıqarır, köñjl panalaqandai taqıb da suqa tøndj.

Tys əletjnde ɵkpek çel tındıb. Kək çiek vılttan serpj-ljr, alıbn kynnjñ səulesj suqa tögjldj.

— Ia, sət! — Dedj valıqıb, — çeleu volqai-aqta! Manadan verj qarmaqtaqıb cegjrtkege çolamai, irjınde çyrgen valıqtar su vetjne sıqır, oınaq saldıb. Oınaq sır çemge çarmastıb. Qarmaq qıbnıdaqıb qoqaçaidın vylkjldıej-aq mın eken, qolailı kezeñdj kytjr ɵtırqan İmanvek qarmaq-tıb sıbımdar tarttıb. Su vetjne taqalqanda, olçanıñ cortan ekenjn aıdadıb. Vjr qalppen tartqanda kəsikteı cortan tular sıqa keldj... Qırdaqıb alavıqa men cortannıñ sanıb toqıbzqa çettj. Ekj-yc kynnen verj qarmaqıb qarrai çyrgen İmanvek masairar qaldıb.

Qıstau çaqtan çalqıbz qara körjndj. Əlden uaqıtta vjrj-njñ soıbnan vjrj yc adamnıñ çygjıjr kele çatqanıbn közj caldıb. Qoqıbnıctıb ol taqıb da sap ete tystj. Ylken ulıb —

Beisemvai nauqas edj. «Çamanсылық қавар болмаса игі edj». Çyregj tjtjrkendj. Qaiqьпың vül qara vültьна çana vjr oi ūctastь. Ol — syjр qosьлан çarь Çamilə çyktj edj. Vjraq, Imanvek onьң tuььна əlj vjraz kyn var сығар деп çyretjn. Çyregj aьр ūctь. Qorqqanda da aьр ūcraitьп çyrek vola ma, sjrə! Mana көз ūcьnda көrjngen adamdar çaqьндар та qaldь. Bala eken. Kөгсj vala. Arqan voьь qana qaldь. Vəigj atьндаi zamqар keledj. Alqьпыр kele çatqan vala:

— Cy-ijn-cj... cy-ijn-cj, — dedj dausьп yzjр-yzjр. Mez-gegen çerge çetken soң da osь sөzjnen tanqan çoq. — Cyijncj... cyijncj — dei verdj vala alqьпыр. Quanьctь laqар ekenjn vjлgen Imanvektjң vetjne lezde qan çygjre vastadь.

— Əpekem vosandь. Ū! Kjndjgjn өzjm kestjm. Cyijncjsj de өzjmdjkj, — dedj vala quanьctь pьcijnmen.

Balanь kjm çaqсь көrmeidj. Bala degende emjrenveitjn, mejrvandьqьп tөkreitjn ana men ata vola ma! Sonda da, Imanvek balanь erekse çaqсь көretjn.

— «Dyniede malqa çarьльqтан, vasqa çarьльық çaman», — deitjn çan çoldasьна. Quanьctь qavardьң ьctьq levjne vөler, cattandьrqan balanь aidarьnan sipar:

— Cyijncjge ala marqanь al, — dedj Imanvek. Sөitken-се volmadь, cyijncj vəigesjne qosьлан ekj vala da keldj.

— Ənuər, vөljр alamьz cyijncjnj, — dedj onьң vjreuj.

— Yiden, ekeujңe asьq vereijn, çarai ma, --- dedj vala vөгelmei.

Imanvek qaiьqььна oтьrьр, qūrqan aььп qaraqanda kyn eңkeigen edj. Au көzjnjң valьq jljnvegenj kemde-kem. Çonьnan maiь сыққан ьlqi tavap. Zamatta qaiьqьп toltьrьр, çaqьqь aьр сыqtь. Quanьcqa — quanьc qosьldь. Çyregj odan saььп lepjrdj.

— Rьzьqьп ala keldj. Ūьm vaqьttь voladь eken, — dedj Imanvek ekj ezuj qūlaqььна çetjр. Onьң soңqь sөzde-гj qattь сыqtь.

— Ne deisjz? Vaqьt deisjz ve — dedj balanьң vjreuj taңьrқар.

— Ia, waqıt!

— Waqıt degen ne ata? — dep sūradı manaqı syijncj sūraǵan bala.

— Ol kəzjr, vjzdjn aimaqta ƣoq. Onıń ƣaıbn ƣol-ƣonekei aıtaıbn, — dedj Imanbek.

— Ba — ƣıt... ba — ƣıt... dedj bala tamsanır.

Balanıń alǵac ret estjgen bıl sǵılb sızjn Esjl de qaitalar aitqandai boldı...

* *
*

Imanbek ılna — Nūraǵımet dep at ƣoıır edj. Səvi bes ƣastı ƣusǵır, altıǵa aıaǵ basqanda ƣazaqtıń keń baitaǵ dalasında sotsialistjk Ǫlb Oktəvr revolutsiasıbnıń al ƣızıl ƣalaub ƣelvjredj.

Lenin men Stalin ornattan ƣeńjs ƣalaub tańǵaƣaıır kemet ƣeńjsterge ƣılac ıır, ƣanat ƣaqtı. Əlemdj tamsandır, ɵzjnıń alır kucjmen ƣeńjsterden ƣeńjske ƣetkizdj. Sıpaıbn dəujrdjn, eńbektj syigen ƣalqtıń vatır ekj ılb eljnıń waqıt tańın atır. Waqıt tańınıń nırnına maıbnǵan ƣazaǵ eńbektjlerj ɵzderjn el sanatına ƣetkizgen vatır basılab, kemeńger kɵsemderj — Lenin men Stalinen quat alır, ƣandai ƣamal bolsa da ƣeńjr tınatın boldı. El eńsesj kɵtergılr, kɵsegesj kɵgerdj, waqıt ƣısb ƣalqtıń ƣolına ƣonǵanbn vukjl əlem kɵrdj.

...Vjz, «Eńbek» kolhozıbnıń ortalb kɵcesjndegj sulu aǵac yidjn ƣasaub vjr vɵlmesjnde ɵtirtıbz. Bıl osı kolhozdnıń mysesj, Lenin audanındaqı «Eńbek» kolhozıbnıń dańqtı ƣılbısbı Imanbek Dyisenovtıń yij. Əńgımelesjr ɵtirtıbz onımen...

— Sıraǵtarım, əńgımege ƣaıjm ƣoq edj, — deidj ol oqta-tekte. Alaida, ƣaita ƣasarǵan ƣarttıń sız əlpetjnen, əńgımenjn asıbn terjr, ƣızıq ƣılr aıtına ƣaraǵanda naqız seǵre adam eken deisjn. Ol mjne, ƣyregjmjzge ƣılb tietjn, ƣılaqtıń ƣırnıbn ƣandıratın əńgımege vastı...

— Dańqtı Oktəvr kynjne deijngj, kelmeske ketken tynek ɵmjrdj aıtraımbn, — deidj Imanbek, — ƣainaǵan ƣańa

çazымдъ, gyldengen вақытты тұрмысымды әңгімеleimjn. 1929 çыл. Esjl воіындақы үс-төрт аул «Еңбек» колхозъ во-льр ұйымдастыр. Ол kezde мысе санъ аз edj. Әуелгј kezde çұмыс вјrден yдеp кете алмады. Adam кycj де, көлжк кycj де аз edj. Бара-вара ұлқайдъ. Еңбекке çара-тармақай çұмыл-дыр. Сагаа өрлеі вастады. Өгјс кеңі вердж. Кәзјr колхозда 80 тытјn бар. Еңкеіген көрјsj мен еңбектеген çасына деіjn çұмыс јsteidj. Колхозымыз — «Еңбек» қой. Еңбек dese — еңбек. Еңбек çемјsjнјң, тұрмыс қазнасының өзj сол — adal, өнјmdj еңбектен сырақ қой балаларым.

Еңбек — садаман тұрмысымыздың арқауы, құлпырған гүлј қой. Stalin көсемјmjz adal еңбекpen, мол өнјmмен, алуан-алуан çетјstjkpen тұрмысында gyldet, колхозында кyceit dese, еңбекке қалайса çұмылmassың! Әгине, çұмыласың.

Мен колхоз çұмысынан вјr кyп қалған емеспjn. Колхоз ұйымдасқаннан берј қысы-çазы çылқы вақыр keлемjn. Вјреујn сасау сырағданым çоқ. Кәзјr 500 ден аса çылқы бар. Өткен çылы 150 vie саудыр. Был 200 vie құлындады. «Çылқысы ата», deidj колхозсылар менј. El аузы иөлј. Осы атаққа дақ тусј-гјr alam ва, деп кейде қысылып та қаламын...

Төрт тылжк малъ sai, деп мақтар edj бүгын вайдъ дәрјr-теgende. Ал, вјздјң колхоздың малъ 5 тылжк. Тјптј, алты, çетј тылжкке де çеткјземјz-қой деп тұрмыз... Кеcke өрјsten қайтқан мың сан сир, қой, еckj, cocқалар, өгјске беттеген çјбек çалды, вөкен санды ујr-ујr çылқылар колхозды аuldың көркјn кeltјrјr тұр. Çылқыда отырауы esjktei, вүлсыр etј vesjktei, ауздырpen алысатын құр attарды да көзјmjz calды. Бұлар қызы әскерге јrјктелген çелçетpes саңлақтар.

Сауырсы çастардың keckj сырақан әнј, музиканың әсем унј — тыңдаусының құлақ құғысын қандығыр, elјktјrmei қо-ia ма? Çастардың samal çелмен вјrге esken levјzј aul маңындақы ну орманды, Esјldјң өн воіын ағалар, аua тол-қынына ағаласқандай volады. Әнмен вјrге, Imekeңнјң хика-iasын тыңдап вјz отырмаз.

— Ујjмде 7 çан бар, — deidj ол. — Оның veseуј kol-хозда çұмыс јsteidj. Ekj kelјnm, Beisemvai çана Nұрақымет

degen balalarım kolhozдың маңдай алды адамдары, kolhoz-
қа adal еңбек етіп, қарғыста үнемі озып сыйыр сүгі. Өзі
тұндығымды, әркім komsomol мүдесі, kolhozдың малсыз Нұ-
ғарқыметім SSSR Ұлы Советі Президиумының Указы бойынша,
Калинин ақсақалына вағыр: «Еңбектегі ватырлық үсіп» меда-
ліні наградқа алды. Нұғарқымет ватыр атанды, сыйақыға.

Өткен қылы 1300 еңбек күні алды. Әркім еңбек күнге
38 килограммадан астық келді. Үй-қайым тымнау, өздеріңіз
көріп отырсыздар... Мұндай тұрмысқа қолымызды қеткізген
Сталиннен, партиадан айналайын!

— Балалардың алдында тым мақтанар кеткен қорсың ва
салым, өзіндік вйгеу мақтасын, — деді тізеlese отырған
Ғамилә сецеі.

— Мақтан емес, расы қой. Әсіресе, үйге қонақ келгенде
көрілгімді айтп ұйалтатынның-ай осы, сенің — деді Імекең
қалқындар.

— Көрілгімді қасырасың ва салым-ау?

— Түсіміннің көрісің не керек, қырегім қас болқанын.
Қайта тұды деген осы емес пе? Вжз ваіақының қарты емес-
ржз қой. Қасырдың құрдасы Ғамыл ақы:

„Қалқанды қалпақынан васыр өтіп,
Қасары, қайта тұды, алдым еңбекің.
Қаусақан отыз тісім қайта сыйты,
Болқанда қызы іек әлім кетіп“, —

деп, отырған қор па! О кжсі қасарындар, деп күйі сертіп
отырғанда, вжздің көртайдық деуімжз ұйат емес пе, — деді
Іманбек кылмдеп.

Імекең қылының кеңкі кызетіне аттануға әзірленгенде,
ескі алдына қеңіл машина келіп тоқтай қалды. Вжз үйге келген
орта воиль, аққува қыжтпен қол алыр амандастық. Бұл
Нұғарқымет еді. Оның кеудесінде ер атақын берген adal
еңбектің «Еңбектегі ватырлық үсіп» медаль қарқырап
тұрды.

Нұғарқымет қас, қарылез вала екен. Кomsomol ұйымы
қас вольса да оның таланттылығына, адальдығына сеніп вытыр
partia қатарына ұсынырты. Ол көзің вала сияқты емес, жскер,

kjcsjeijl kommunist. Sotsialistjk aul caruacьbьqьbьqь aldьqьqь qatarь qastarbьqь vьrj. Aul caruacьbьqьbьqь Məskeudegь Bьkьlsoiuzdьqь kərmesjne Nūraqьmet vьl da qatьnasть. Qalqьtь qalaulь ũldarbьqь qatarьnda, ətken sailauda Bьrljk aul sovetjne deputat volьp sailandь. Ol deputat degen qūrmettj ataqtь ylgjlj jsjmen aqtauda. Kəzjr, Imanbekov aul caruacьbьqьbьqь vascь qьzmetkerlerjn daiarlaitьn ovьbьstьq mektepte oqidь. Oquqa deijn ol tovarь mal fermasьbьqь menjerucьsj volatьn.

«Сьlqьcь ата» — Imanbek aul caruacьbьqьbьqь 1939 qana 1940 cьlqь Bьkьlsoiuzdьqь kərmesjne qatьnasьp, kərmenjь Kьcь kьmьs medaljn nagradqa aldь. Imekeqьnjь semiasь — qarpai sauattь, mədeniettj semia. Qandai vaqьttь adamdar!..

Būrьn arman etken vaqьtqa Imekeqь de, onьqь semiasь da vələndj. Kəcegь qaiqь-xasjrettjь kuəsь volqan cerlj Esjl bygьn Imekeqьdermen sьrlasьp, valьqьn da, suьn da kolhoz eljne verdj. Kolhoz kərkəidj, kolhozсьlar tūgmьcь qьzьq volьp kettj. Ertəngьsj vūdan da qьzьq!..

Ецбек колхозь,
Soltystjk Qazaqьstan.
Petropavl, 1940 cьl.

A. Qangeldin.

QŪRBĪLAR

Kyn tōvege keljr qalqan kez. Osydan 4-5 saqat vūgyn Qaraqandьdan сыqqan çeңjl macina Nūra øzenjn voilai çiektegj daңqyl çolmen zьmьrap keledj. Jcjn de oтыrqan 3 çjgjttnj әngjmesj alqacqь serpjnjndeі emes, çoldьn ekj çaqьndaqь taviqat kørjnjsjn qana әngjme qььp, saraң sөіlesulj. Öitkenj, olar macinanьn alqacqь qarqьnьmen әngjmenj aqьtьp tolastatqan siaqtь.

Macinanьn aldьnda oтыrqan Әvjken:

— Al çoldastar, әnge vasaььq, çol qьsqarsьn, — dep ainalasьn ūçьmqa saqьrdь. Dalanьn kørkem suretjnep köz aььgmai oтыrqan yc çolaucь әnge vastь.

Macinadan сыqqan «Otan сыгь» auanь tolqьtьp çoldьn ekj çaqьndaqь egjn oгыp çatqan kolhozсылardьn, traktor men kombaindardьn motor kyijne әn qosьp, quat bergendeі voldь. Olar da osь «Otan сыгьn» qosьla aьtьp, vjrnje vjrnj çalqasьp, vьkьl egjn dalasь «Otan сыгьna» vөлendj.

Әn vjrnj-vjrnje çalqasьp ydei tьstj. Ol әr tьlde aьtьlqanьmen vjrnj ynde, vjrnj ьrqaqta tolqidy. Osьlai oтыгьp vjraz çol alqannan keijn, әn aiaqь kyldjrgj sөzderge ainalьp, çastьq

өмірдің қарашымды әзілдері басталды. Отырғандар бірін бірін қашты. Әсіресе көңіл аударған тік көз сары қызықтың «Өркіт саиында» деген өз өміріннің әңгімесі еді.

Нұра ауданының орталығы Киевқа келгенде бұлар Нұра өзенінен бұғыла, «Қарасайға» баратын ұзын қолға тусты. Ендігі бет алғаны «Октябрьдің 17 қылығы» атындағы мал совхозы. Оның орталығынан сұрқандағы құмстары да сол совхозда болатын. Қарым қолдан ауқанда басқа алаңы тастар өз құмсына көңіл аударғандай, ыңыдап айтыр келе қатқан өлеңін тоқтата қойып:

— Іа, оған көр қыл болды, — деді Ақан өзіне өзі.

— Сен ауырмастан сандырақтап келемісің, — деп ергізіп отырған қолдастары ду кылды.

— Іа, бір оқиға есіме тусып кетті, — деді Ақан қай күрсініп. Оның көзінде алысқа ұсқан ұсқындарды сезген қастар кылкылыңы тіа қойып:

— Өткелдерді елетпей, ұзақ қолды ұзартайтын осы секілді әңгіме қой. Қол қысығын, айта отырыңыз, — деді. Ақан оқиға сүңгіді.

* *
*

1918 қылың кызы. Ел әлі қайлауда. «Құлан өтпес» өзенінің бойындағы «Кең қарық» деген қерде. Аудың бетіне таман тігілген қара ласық көзге суық көрinedі. Таңертеннен бері терістіктен соғыр тұрған өкбек, суық қел, сол yiden сығыр тұрған сияқты. Екі кыппен бері қыбыр еткен қан қоқ. Есігі берік, тындығы қавық. Бұдан бір апта бұрын есік алдында уыр-суыр ойнап қыретін Сағыр, Дәулет, Үкіс үсеуі де өз yіппен безіп Дәмеғөйдің yіпін кып суақында қылар отыр. Олардың көңілің қубатар еспәсе айта алмай қырген екі-үс бала, асылы еркіп ойнай алмай ақыры сүңкіл-деседі. Сыртқа сығыр оларға көзі тускөдер бір аз аңырып бастары қайқасады. Бір кезде yiden Дәмеғөі сығыр әлде неге авырыған тырде ауыр күрсініп, балаларды тұрқызыр yіге кыргызып бара қатқанда кенет көзінен қасы мөлт-мөлт тамып кеткен.

Bül ne sьr? Ne çümваq? Sьrttan kelgen volmasa aulqa aian. Өitkenj, өtken çetjnjn jcnде arasьna apta aralamai Tөleuvek pen Çankymjstj çerlegen. Az uaqьt auьgьp apatqa ücьraçan Tөleuvek pen Çankymjstjn lасьqьpьпң көzge cьqçan syieldei көrjnjp tūrçan sevevj de sol. Aldь 11, artь 4 çasar ciettei yc vala auzьп acçan valapandai cьgьldар qaldь da qoidь. Tөleuvektjn mal-myljkten dөneçesj çoç, var vaiьqь yc valasь volatьп. Malь volsa vjr sərj, malsьz yc valaпьпң kjmge keregj var. Dөmegөi qainaçasь men avьsьпь өlgennen berj aqььna keljp, aldaqь kyn qalai өtrek, qalai volmaq, onь oilaçan da çoç. Basь ainalьp, ekj көzj çьlaudan vosamaidь. Qoь çүmьsqa varmai esalaң kjsjce aңьra veredj. Var aitatьпь «qüdaidьпң nesjn alьp edjk osьпca culatçandai» deidj.

Oсьlai çьlau-sьqtaumen çyгjp çailau vasьnda Tөleuvektjn çetjsjn berj, ekj yidj vjr yi qььp altь valaпьпң aldьnda әke de, cecе de Dөmegөi volьp qala verdj. Çetjm vala, çesjr әieldjn kynj ne volmaq? Çaпь acьr tuьs çoç, el artьnan jlesjp qьs qьstauda, çaz çailauda vjreudjn oтьп çaçьp, vjreudjn kyljn cьqarьp, valalarьп asьrap, өlmestjk kynjn көrjp çyre verdj.

Dөmegөi kyieujnen 35 çasьnda qalsa da, ol kyieuge tiem dep oilaçan çoç. Onьң ystjne mьnadai xalge ücьrap kyn көrjp, өmjр syru qibңqa ainalsa da, ol qibпcььqqa tözuge vel vailadь. Altь valaпь asьrap, saçtar adam qьlsam, osьdan artьq ne var, osьlar өsse qor volmasьpьп, dep qattь vekjndj. Auldaqь atqa mjnerlerdjп valalarьңa da, өzjңe de çeңjldjk tьsedj, kyieuge ti degen өsietterjne—«çoç»—degen vjr-aç çauappen voldь. Erden qalçan vjr vie, vjr sьr valalarьпьпң airan-calavьna keide çetjp, keide çetpei oтьrsa da, kyieuge tijp olardь әlde kjmge көz tyrtkj qьludь ьlaibq көrmedj. Өzjne ar saçtadь. Voььna vjtken qairatьna senjp vjreujп arqalar, vjreujп çetektei çyгjp çүmьs jstedj.

Oсьlai çyrgende, vjr kynj Dөmegөidjn yi jçj çau tigen-dei üu-cu voldь. Çamьrai çьlaçan valalarдьпң accь dausь sьrttan estjgenderdjп tula voььп tyrcjktjrdj. Culaçan daus-

pen aralas Dəmegöidjñ de əlde kjmdj qarqai, çylai səilegen dausь estljr çattь. Būlarqa ne voldь, dep çürt Dəmegöidjñ yijne kelse, Dəmegöidj savar çatqan Qosьvaidьñ ystjnen cьqadь. Ol, osь eldjñ jcjnde zorьq-zombььqтьñ iesj, jsteitjnj ūrlьq — kycjne sengen vjlektjsj volatьn. Əiei-djkke timegendjgь ucjn ūgrь-soqьr qorqьtьr çatqanь eken. El volьr araqa tysjр toqtatsa da, arada vjraz kyn өtkenpen keijn vjr kynj Dəmegöidjñ çalqьz viesj men siьgnь ūrlaptь da ketjptj. Vjraq, argnь ardaqtai vjlgen Dəmegöi, namьsьna tьgnьsьr oqan qaçi qoiqan çoq. Çetjmderdj çetekter өmjrnjñ vjr qalьpta өtkjze veredj.

* *
*

1938 çьль көкtem. «Oktəbrdjñ 17 çьldьqь» atьndaqь sovhozьñ 5-fermasь. Sovhoz siьgnьñ çappai būzaular çatqan kezj. Būzau tūratьn yide aqqūva, acañ çuzdj ças keljncek көр būzauдьñ arasьnda vjr qolьnda oramalь, vjr qolьnda syt qūiqan ьдьsь çygjrp çyrjр kezegjmen būzaularqa syt veredj de, auzьn oramalmen syrtjр ala qoiadь. Onan keijn vərnjñ de tūmsьqtarьna keskek kigjzedj. Būzaulardьñ astьn əlsjn-əlsjn tazalar çyr. Yidjñ qavьrqalarь qьzьldь-çasьldь plakattar, kei çerlerde būzauдьñ, qozьnьñ, taubьqтьñ çana vasqa qaiuandardьñ suretj salьnulь. Qavьrqanьñ çoqarqь çaqьnda mal өsjru turalь ūrandar jlulj tūr.

Ol, ər būzauдь atьn atar caqьgrь, adamca səilesedj. Balaca aimalar ystjne tysjр, moиньnan qūcaqtar, tūmsьqьnan ijskeidj. Būzaular da məpelegendj sezjр onьñ soңьnan erjр qalmaidь.

Keljncek moиньna ala çjpten alqa taqqan qьzьl būzauдь moиньnan qūcaqtar, ças baladai əldiler ьңьldar aialar oтьrқanda өmjrnjñ vərnj көz aldьnan çjрke tjzgen marçandai cьlçьdь.

Cecesj Çəmi onьñ vjr çasьnda өljр, өgei cecesjnñ qolьnda tərvielengenj, çetj çasqa kelgende ol da өljр, ərkjmnjñ esjgjnde ketkendjkten Bolqanvai degen cal men

оның кемпјрјнјн қолында тәрбиеленген kezden bastap osь sovhozqa keljsjmen әkesj Smaıyl өлјр, түрмьстың тырткјsjне ұсығандығының барлығы elestep өтјр қатты. Bұл, sovhozдың бұзаушысы Kylәica Bakirova edj.

Ol osь sovhozqa kelјр әkesj өlgennen кейjn kelesj қылы Bәkjrdјн валасы Qasqataıqa kyieuge сыққан. Kelgennen берj sovhozda jsteıdj. Aldьmen mai tartты. Onan кейjn сауыпсы boldь. Mjne, kәzјг бұзаушы. Alqacqь kezde өлтјrјр alady деп senveucјler de boldь. Қоғ, olai volьр сықрады. Kylәica 1938 қылдан 1940 қыла дейjn vјг de бұзау сығын etpesten 333 бұзауды sovhozqa aman өsjrјр berdj.

Partia men ykmettјн osьndai қауарты қымтысын atqарьр, senjmjn aqtар сыққанна өzjne өzj ьгза volqandai қуаныс тұтыр, қарар отьгыр kylјр қjberdj. Sөitјр, қызы бұзауды аialар отьрған kezde daladan тақы vјг қас keljncek kјrјр keldj.

Bұл kelgen keljncek osь ферманың екјncј бұзаушысы Ykјc Әvjldinova — әlgj Tөleuvektјн қызы edj. Mұны да kyieuge сыққанна vјг қыл volqan. Osь sovhozda, bastap ұймдасқаннан jstep keledj. Bұл әuelj mai tartudan bastap мына бұзаушы volьр отьг. Ekj қылдың јcјnde сығынсыз 380 бас бұзауды бұл да өsjrјр берјр отьг. Сондықтан да, olar sovhozдың құрметтј silьғынан қалмай keledj. Bұлар osь sovhozben vјрге өsken, adal еңбектјн ylgјsjн көрсеткен құрдastар, qatar өsken dostар.

Aқанның ойында kele қатқан алдымыздақы көркейген kolhozдың көрнектј адамдарының osьndai өmјrј edj.

Macina қуіқылыр дөңес vасына сыға kelgende:

— Mjne, kelјр te қалырыз, — dedj қуаңқан рјcјnmen Әvjken.

Aıтыр auz қиғандай volqan da қоғ, vesјncј ферманың отьрған қегјне бұлар таianьр qaldь. Ekj қығдың аңғарып ala, қуласы кең алқарға қонған aul соқырланьр көгјndj. Tyskj сауыпнан қаңа vosaқан ферманың көр silьг өгјstep ұзақ қаıyla almaı aul маңындақы көк calқында сызыр қуғ. Macina кең қолмен зығьғар kelјр, қол қiegјnde отьрған

auldın tısnıa kelgende kılıt vıgılyp, cetke taman tıgılgın ylık qońır yige kelip toqtadı. Aqandar macınadan tısjı çatqanda, yiden aqqıba ças äiel cıqıp vılargı qarıs alıp, çaidar çızven kyle amandastı.

— Kılıca, degenimiz osı,—dep Aqan qasındaqlarına kınk ettı.

Aman-esen aıtısqannan keijn vılar kıp kıldırmedı, yige kıldı. Vılar yige kıldırmede yidın vasqa kıldırmeden kızıge erekce tıskın, tırde kerege vısnıa jılıj suretter men plakattardı arasında cınyqa salınqan ramkalı Bykılsoiuzdı aıl carıacılı kıldırmedin gramotası edı. Çırt otırıp çaidısqannan keijn Aqan Kılıcaqa qızıl sorıqpen recattalqan ekı pıketı üsnı. Ol konvertterde — Qazaqıstan Kommunistik Lenincıl Çastar Soiuzın Ortalıq Komitetinın plenumı mycelıgıne kandidat Bıkırova Kılıca çoldısqı, — dep çazılqan edı. Kılıca pıketı alıp oqıp otırıp:

— Komsomoldardı qaita sailauı volqalı çatır eken qoi — dedı kızıq qattan aırmalı kıldırmedep.

Qat, Komsomoldın Ortalıq Komitetinın aldaqı sailaudı otkızu çaidıa çızbergen nısqauı edı.

Vılardın ängımesı vızraqa deijn komsomol nısnın aldaqı qaita sailauı turalı vıldı da, odan keijn sovхозdaqı komsomol mycelerının oqıan daındıqı, egın oqıqı, çıp çavı, mal otırıp çımıstarına olardı qatıs turalı vıldı.

Osılaı otırıp sözden söz cıqı Kılıca otken cılı Bykılsoiuzdı aıl carıacılı kıldırmede qatısqandıqın, ondaqı kıldırmede qızqıtarın, Alma-Atıqa, Qazaqıstan komsomoldarının ekıncı siezıne varqandaqı kıldırmedin aıtı.

Kılıcaqa egıp vız fermanın kıp sıgın kıldırmede. Är çerde sıgı kıldırmedep saıp çatqan äielder. Kıldırmede vırdıqatır, celek-celek sıtterdı macınaqa tartatın yige arıq, ylık vıdıstarqa auıstırıp ersıl-qarıs tıvıai tez qımdıdar çızbergen äielder, maı çaidıstırıp, macınadan cıq-

qan syttj vasqa Ыдыстарға qotarьp çyrgen adamdardьn, saubьncьlardьn çalьp kørjnjsj ylken vjr fabrika tərjzдж.

Ferma çumьsьnьn, øzj jstep çyrgendegjden əlde qaida øzgerjьp ketkendjgjne Aqan taңьrқар qarap tьrdь da, syi-sjnjьp kettj vjlem, qasьnda kele çatqan Kyləicaньn çaubьгь-ньnan qaqtь da:

— Çaraisьn, Kyləica!

— Oнь fermanьn tьtas kollektivjne aityньz, — dedj Kyləica aqьгьn kuljьp.

Bul sөzjn, oгьndь etjьp aita almaqandьqьn sezdjьrmeijn degendei sөzдж vasqa çaқqa audaгьp:

— Ana çьlөqь «Kerbez qasqa», «Botakөz» der var ma, — dedj.

— E, olar qaida ketucj edj, osьnda çyr, olardь sjzge kørseteijn, — der Kyləica «Kerbez qasqa» qa aьp keldj. Oнь vjr əiel kyгьpjldetjьp saubь çatьr edj. «Kerbez qasqa» Aqanньn kөzjne ottai vasььp, kөpke deijn kөzjn aibьmai qarap tьrdь.

— Ie, anau «Botakөz», — dedj Kyləica çynj qundьzdai qulьrьgьqan keveçe qarьn qara sьгrdь nьsqar.

— Mьnau «Aqtamaq», — dedj Kyləica, keljncek saubь oтьrқan sьгrdь nьsqar, — «Botakөzdjн» øzjnьz ketken çьlөqь bьzaubь. Anau da sol sьгrdьn tьqьmь — «Çaidaгь», ekeujnьn de qunarьььqь enesjnen aibьmaidь. Bularдьn ərқaisьsь ekj-yc sьгrdьn veretjн sytjн vjreuj-aq veredj.

Əlgj ekj sьгrdьn tamaqьn qasьp, erkeletjьp tьгьp Kyləica:

— Øzjnьz vjlesjьz, osьlardьn anasь «Kerbez qasqa», «Botakөz» derdj saubь çyrdjьm qoi. Sondaqь øz qolьmnan øsjrgen bьzaulaгьm osь «Aqtamaq», «Çaidaгь». Osь attaгьn da øzjьm qoiьp edjьm.

— Al endj, osь sьгrlardьn kytucjsj kjьmder, — dedj Əvjken, vaqanadan berj sөzge kezek vermei tьrқan Aqandь vөлjьp, Kyləicaqa.

— Bularдьn ərқaisьsьna vekjtjlgен kjsjlerj var. Əгvjr saubьncь øzderjne belgjлengen sьгrlaгьna çauartь. Olar osь sьгrlarqa çem de berjьp oтьradь. Onan keijn bularда da

sezjm kyctj, çaqsъ sөilep, erkeletudjn, sьlap-sipaудьн mөnj өte zor. Çekjrjр keijsең, ol çirenjр tūrady, erkeletsең кө-ñjldj tūrady. Mұnyң syt berujne ylken әserj volady,—dedj Kylәica.

Ось әңгjме ystjnde Kylәicadan: қьsqa mal азьқьп sovhozдың тольқ дайндар алқандьқьп, қоғаларьп сьылар қатқаньп, mal ауғына қарсь kyres сараларьп қьзу қьргjзjр қатқаньп вjldjk. Bұdan Kylәicanьң çai қана staxaнovcь emes, ylken sovhozдың көрнектj қairatkerj ekenjп вjlesjп. Bьlaica aitqanda, ol — sovhozдың вūzaucьcь. Әrine, staxaнovcь!

* *
*

Кун көтерjле «Qұlan өтpes» өзенjнjң воjммен кесегj çеңjл macina çūldьздаi ақьр вағадь. Sovhoz dalasьның ũcь-қьгь çоқ кең алқавьмен зьтьрақан kyij ol, sovhozдың 3-4 фермаларьп васа қьрдj. Çолcьbai çer төsjп emjр сьңсь-қан қальң mal, көldjң көркjп engjzgen yirek пен қаздаi көkorai салқьп, вūлаң атқан сақьмдь таулар мен dalаның сәnjп кeltjрjп tūr. Bұнь dalаның ось сūлу көркjне көңljл lerjрген Ақан вағ даусьмен аiқailap әнге vastь.

«Qұlan өтpestjң» оңtystjk vetjne өtjр альр, өзенмен çарьса тьsken қара çолмен зьтьгар отьгьр өзен воjндақь 7-фермақа тьs kezjnde sap ete tystj.

Fерманьң malь вūl kezde aulқа kele vastaқан edj. Qoldарьнда вjр-вjр celek сауьncь әielder anadaidan көзге tystj. Әвjkender тура сауьп васына қарай вūгьлқанда, mal-дың ағь setjнен қьзы көilektj, қара рūльс қамzol kigen қара тоғь ças әiel отьрауьндақь medalь кьнге сақььса çарқьгар, тоқтақан macinaқа қарай қьрдj. Bұл ось ферманьң mal өsjrucьsj Ykьc Әвjldinova edj. Ақандардың jздеp kele қатқань да ось Ykьc. Dәl uәdeleskendei, алдынан сьқьр вūлардь өзj қарсь алдь. Bұлар вjр-вjрjмен aman-esen айть-сьр сūғьраса tystj.

— Ykьc, malдарьң kyilj me, çūmьstarьң қалаi? — деп Әвjken сūқьлдана сūгар қатьр.

— Mal çaiь oь. Kyilj, kyisjzn aralap körjnzder, — der Ykjc aldynda tırqan sırlardь qaraqat mödjr közmen vjr colьp öttj. Tygjn tartsa maiь cьqatьn, kjlen valьqtai vьlqьldaqan sırlar vjrnen vjrj ötedj. Qaraqan közdjn çauьn çep qьzьqtьra tysedj.

— Dürьs-aq, — dedj Əvjken men Aqan. Sırlarqa көңjlderj tolьp, Ykjetj qütьtqtaqandai railarьn sezdjrdj.

— Ərine dürьs. Baqtacьsь dürьs volqansьn vərj de dürьs, — dedj Ykjc öznen özj masattana.

Ykjetjn oь çerde vül sözdj aituьnьn özj orьndь körjnjr tır. Öitkenj, maqtanuьna siadь, oь dəleldep tırqan omьrauьndaqь Bykjlsouuzdьq aul caruacьlьq көrmesjnjn bergen kumjs medalь. Medaldaqь «Sotsialistjk aul caruacьlьqьnьn aldyqь qatarlьsьna» degen çazudь kyn de qütьtqtar kyle qarap, nürьn төgjr tır.

Qalqьmьzdyь, oь eңbekcjlerdjn ovlьstьq sovettjne deputat etjr sailauь da, Ykjetjn mal ösjru maidanьnda el senmjn aqtaqandьqьnan edj.

Ol, çümьstarьmen tapьstьra keljr:

— Bjr kezde çesjr əieldjn qolьnda ekj yilj çannan qalqan 6 çetjm vala edjk, kəzjr vərjmjz de oь sovhozda jsteimjz. Bjz dj ösjrgen de, tərvielegen de sovhoz, sondьqtan sovhoz çümьsьn—öz çümьsьmьz dep, sovhoz malьn—öz malьmьz dep qaraimьz. Bjz ərj vaimьz, ərj mədeniettjmjz. Mündai vaхьtqa çetkьzgen көsemjmjz Stalin ekenjn çaqьs vjlemjz, — dedj.

Q a r a q a n d ь,
26-aqūs, 1940 çьl.

„Stalinejl qbrandar—
Kuzetcjsj eljmnjñ,
Batyr Klim bastaucb
Syigen ũlb eljmnjñ“.
(Ç a m e ь l).

IIII

X. Seilxanov.

BJZDJN ÇERLES

— Men kəzjr tylqə kjremjn, anau ne, varlaucь ma? Çoq, onьq çolь volmas. Mert qьlatьn... Vercka, fortockanь asьp çjberəj?

Əskeri kijm kigen, sьtьr denelj, sūnqəq voilь, aqqūva çjgjt, ognьnan vjr qozqalьp qoibь gimnastərkasjnjn çəqə tyimesjn aqьttь da:

— Mūnьq utopia, — dedj, — aldьmen ordasьna oiran salmai, vos velveu soldattardь vosqa çairatьp, ne? Men se-njn strategialьq, qolailь qonьsьnə mьnanь qondьramьn. Ə, xanьq qactь ma? Xanьmьn qorcauda qaldь qoi?..

— Ivan Alekseevic, seɡjndjnəz, savuьl çasaimьn, — dedj, vaqanadan verj yndemei, oibьnəq tesjle qarap otьrəqan audan qьzmetəjsj.

— Mūnьm, dūrьs taktika.. Vercka, mьnanь qara, me-njn varlaucьlarьm, onьq çolьn vjter tastadь. Vercka dei-mjn. Sjz tibcsьzdanьp otьrsьz va, men kuctj çinaqtar, fronttь oңdar aldьm, endj dyrse qoiam.

Vera — Ivan Alekseevictjn çanьna kep otьrdь. Ol —

vidəi ɵndj, talдырмаc qana qыз eken. Ekeujnıj osь saltqa macьqtana bastaqanьna vygjn ekjncj kyn.

— Çeñjs qūrmetj ycnj, — dep Ivan Alekseevic atьr tūrды da, Veraньı qoьln aldь. Vera qызарьр ūialqandai edj.

— Bjr ferzjmen qana qaldьı va? — dedj ol.

Audan qызmetcjsj yndemedj. Vera, Ivan Alekseevicke erkelegen pıcnjmen qaradı. Ekeuj qatar tūrqan kresloqa oьrды.

Osь oьrды vasqa bjr nərsenj elestetedj. Ivan Alekseevic Martūqqa kelgen kynj, osь yige vıl aradaqь kərj, ças tygel çinalqan volatьn. Kɵpten kɵrjspegen qūrbylar, tıbyqandar varьqь da Ivan Alekseevicke taңdanqan kɵzben qarar edj.

— Ivandı mūndai vor ɵsedj, dep kjm oilaqan? Сыра-qьm-au, adamньı kelbetj tygjl mjnez-qūlqь da tep-tez ɵzgerjр ketedj eken-au, — desken Martūqtьı qarttarь.

Erteñjnde, kecke osь klubta ekeuj ūzaq əngjmelestj. Ivan Alekseevic, armiaqa ketetjn çyldarda osь Vera voi tyzei qoımaqan oqucь edj, endj mьnau, vıljımdj, voi çetken, tьptj, oңды ɵsjptj.

Ivan Alekseevicke Martūqtaqьlar taңdansa, ol vılarqa qaçar. Kесе qana ɵzjmen vjrge, Martūqtьı kɵcesjnde asьr salьр çyretjn çastar, mylde ɵsjр ketken. Olardь qoıcь, anau, əlgj çetpjske çetken Mitrofandı aitsaicь, Ivan Alekseevicpen vjrge «Krakoviak» ть viler edj, odan qalьspadı. Qataıьр çasarьр alqan! Sondai-aq, Ivan Alekseevic klubqa kjrgende, derevnenjı vıgьnqь ədepsjz, dɵkjr çastarьn emes, «Fokstrot» pen «Tangonь» naqьsьna keltjрjр viler çyrgen sьraıь çastarьmen ɵzjnıj dəstyrjnce, inavattь adamca tьldesuge tura keldj.

* *
*

...Klubtan cьqьr, Ivan men Vera qoltyqtasьr kele çattь. Səz sarьnь vjr volqanmen, onь alьstan colamьn degendei, kɵrke deijn, Ivan aitaıьn degen səzjne çaqьndai almadь.

Баты, өткјrmjn, деп oilaitъn Ivan Alekseevic, vjr uaqъtta, аитуға söz тава алмақандаи edj. Bјraq, аьр-ўсқан қас қурек оқан ьгъқ vermei kele қатқан тәгјzdj.

Veraның terezesjnјn aldъndaқъ вақсапын јсјне кјrdj de, ekeuj vjr skameikaқа qūсаqtasa отьгъсть. Асьқ tynnјn samalъ, kөktem gyljnјn қарьғақьn terbetkendei, zәuljm terek-tjn қас vўtaқъ vјrese еңкеijр, vјrese calқaiқандаи, vykјl аймақ, ekj қастың ләzzәt сьвьгъна qūлақьn тјkkendei edj.

Vera, Ivan Alekseevictjn қалрь қайна vўгъппан-ақ қапық, degenmen, јckj сьгдъ tez tyiu оңаи emes-qoi. Әvden сьгп tyijр, сьпн vјlmei kelecектjn кјltjn ūсьпуқа volar ma!

Veraның tyitkјldenјр отьған nәrsesј ekj-yc kynnen берј көр oilандьгдъ. — «Vјreu асьга, vјreu қасьга аитуь mymkjn, sūrasam, өз аузынан esjtsem қaitedј? Әlde, опын vјzdjn қолға tosқaul volарьқ nesј var? Sūramai-ақ qoiайн ва?» — degen ekj-ўсть oi vјrese vьlai, vјrese olai tarta verdј.

Vera vjr kыrsјndј de, yndemedј. Ivan Alekseevic әгјmesjn yzbedј:

— Al, Vera, мәsele осьлаи. Endј qaitайьқ pa, таңдъ қарась? — dedј.

Vera огпынан vaiau көterјldј de, vasqa vjr tūsqа қарар:

— Ivan Alekseevic, sjz қайнда vjr söz estјр em, gas pa, өtјrјk pe, vјlgjm keledј, — dedј.

— Ol ne, айтсь?

Vera oilапынқьғар, vөгeldј de, аitpadъ, қyrјр kettј.

— «Арьтаи, — dedј Ivan yijne kelјр қатқансоң, — опын аitрақ volқанъ ne eken, қаңа nege vugјр qaldъ. Со-льпсь арьтмдъ».

*

* *

Ivan vjr-ekj komsomolets қoldastарьn ertјр kelјр, әke-sjnјn Ukrainaқа көсијn qoiқьзвақсь volьр edj, ol көпbedј, Ivan mezгјlsјz јрге audарқан көcke ermei, оquьn оqі verdј. Mекteptј vјtјrgen соң komsomol ūиьть опы sovхоздьн IV фермасьна оgnalастьрдъ.

Arada көр uaqъt өттј. Fermanьн bastьқъ ауьсть da,

оньн огньна вјг тьѡгьсьѡ кара келдј. Мўнь Иван, вўгьн вјг кѡрген. Сол ьыдьн ьазьнда, ол Кара-вальѡ ауданьна, техникумге варѡан волатьн. Техникумге тьсуге агьз берген. Вјраѡ, ось қарамен Ивановн тмэмлесј онда ьараспар едј.

— III kurske al, — degen volatьn ol ekj-yc kynnen soѡ.

— Nemene II kurs senjѡ cekeѡe tar ker pe? Oсьlai keledj вўлар...

— III kurske almasaѡ, ekjncjde men oqitьn ecteѡe de ьoѡ, oѡьтаимьн.

— Qoi, ei oѡь!

Соньмен ендј, екеуј вјг фермадан kezdesјr oѡьr. Keijn вјлдј, оньн familiesь Omarov екен. Kele-aѡ ьыльс акть.

— Men, — dedj ol, — тавьндардь аралар келдјм, мас-қара. Сіьгда аусь, qoida topalaѡ, ьыльѡда маѡқа, тьiede дјлвас вар. Сѡр қарѡьн анау, олѡььѡта ьатқань. Tempјnj kyseitu qaida? Kјnѡlj kјm, aitьндар? Aralарьнда aram var ma? Alastандар.

— Сьгаѡьм тьм сьмјreitјr ьјвердјѡ qoi. Тьiede дјлвас var degendj aitasьн, veker qoi тўньн. Тьיעсј men, ѡrkesј ьѡѡьѡан атап тауьр берсј!

— Атьн кјм oѡаѡась, — dedj Omarov.

— Syijndjk, — degen daus ььѡть.

— Au, Syijndjk, тьיעсјмјн deisјѡ, олѡььѡть вьркemek-сјмјsјѡ. Сол qoi, senjѡ kѡmekeiјѡ. Al, kјm sѡleidj таѡь...

— Tьsјnjktj qoi.

— Tьsјnsеѡder sol, ferma tѡrt aiaѡьнан вјrdei aqsар ьатыр екен, men kelgende... Kuѡсј volьндар. Tьzetemјz.

ьыльстан саль суѡа ketkendei volьр qaitqan Syijndjk Qasьm degen тавјlcјkke: «Bўl qalai», — dep edj, ol vasqaca ьauар verdj.

— Ѳzј, вјletјн adam volu kerek. Qьsqa sѡiledj qoi.

Qasьm sѡzјne syisјnbegen Syijndjk Ivandь саѡьрдь.

— ьаѡа vastьѡ маѡан soѡтьѡть qoi. Komsomolsьн, ьѡнјн aitсь. Ѳrkesј qisaiѡан тьie var ma?

— ьаѡа adam qoi, тьsјнvei aitqan ьѡѡар. Ecteѡe de

bolmaıdъ, eckjmnıñ sözjn elemeñjz. Tyieñjzdz vaqa berjñjz.

— Qaidan vjleijn, zekjр tastadъ emes pe?

Ekeuj ekj çaqqa çurdj. Syijndjk tyiesjne vardъ ma, volmasa yijne qaittъ ma onъ vjlgen çoqrъz.

Al, Ivan tura asqanaqa vardъ. Komsomol komitetjnıñ sekretarъ Çaqрvaev ta keckj tamaqqa kelgen eken.

— Traktor keceden berj toqtap tır deimjsjñ? Qai çerdj çыrtatъnъñdъ vjlmeisjñ qoi.

— Brigadir vugjn de egjske varatъn emes. Çaqa vastьq-qa aitър em, gurtopravtarmen, brigadirlermen çeke-çeke әñgjmelespei, çıмъstarъna çjbermeimjn. Mymkjn, tap çauьnъñ qııьrcьqtarъ çyrgen volar aramъzda, vjlu kerek qoi, — dedj.

— Tap çauьn özjmen әñgjmelesjр tappaq pa?.. Çaqa metod eken vıl!

— Olar әñgjmelese versjn, men varър çer çырта bersem qaitedj?

— Mıñnъñ dırgъs. Rıqsatsъz çer çыrttъñ demes. Bәrj de özjmjzdnъ çer. Uaqъt qъmbat.

Asqanadan tamaqtanър aldъ da, kyn acьlqansonъ, tyndeletjр qosqa vardъ. Alañ-eleñnen kәmekcjsj Çaiьq ekeuj traktorъñ çyrgjze çәneldj. Basqa traktoristerge de: «Bos çatраиьq, çырта vereijk», — degendj aitър edj, olar kәnvedj.

Traktordъñ vavъna kelgen kyn voldъ. Kecerj kynj sevelep volda da çauqan çaңvьr, vugjn çerdj tjptj çjpsjtjр, jlezde-aq өзgertjр çjberdj. Traktorqa tjrkelgen vılьqtъñ qos tjsterjnen taspaca tjljnjр tәñkerjlgен çerde qьrtъs qalqan çoq. Çәvj — cәñgj, arьqtъñ tereñdjgjndei vatъra çьrtьlqan çer — aumaqталър, aimaqъ atcартъrьmdai oьgnqa ainaldъ. — Bosqa ketken ekj kynıñ esesjn vugjn alamъz va, — deidj Çaiьq, әredjkte arьqtan celekpen su tasър çyrgjр.

— Сьн tuaitqa kelgende, brigadir de, tasucъ da, tәvjlcjk te, ascъ da kerek emes pe, ne özj? — deidj Ivan oqan.

Traktor тьнvai çurdj. Ымьrt çавьlqan soñ traktordъ toqtatър edj, ekjncj smenaqa keletjn traktorister tystj eske. Әdette, traktordъñ vastъ-vastъ vәlcekterjn — тьqьm va,

vos pa, tygel me, — dep qarap sьqatьn da, tapsьratьn edj. Bygьn olai volmadь. Traktordьn onь-munьsьn tygender alьstь da:

— Ҷайьq, — dedj ol, — vьraz тьньqьp alaiьq ta, tьn ortasь mөлcerjnde qaita kьrjsemjz ve? Qaracь, кьп асьq, ai Ҷарьq, әsem tьn!

— Dürьs-aq, traktor da тьqьrcьp tür. «Temjrdj qьz-qanda soqar volar», ьstьqьn sьtpraibьq.

— Keljstjk pe?

— Keljstjk!

Pьsьq vasьp, ekeuj qosqa keljp edj, traktoristerdьn көvj Ҷoq, ekj-aq kьsj qalqan. Olardь fermaqa саqьrtтьгьp aldь-гьрть. Ekeuj tamaqtandь da, Ҷata kettj. «Ne volьp qaldь, nege саqьrtть», — degen sūraqтьn ornьna, — «onekj tarktor-dьn yc sutke tūrqanь ma, vos. Bül ne өзj», degen volьp edj, qostaqь ekeuj tьs Ҷарьp ecteңe dei qoimadь. Ivannьn oilaқanь: «Bül qalai, Ҷumьstьn varьqьn doқartьp qoip тапьsraq pa, dürьs emes!..».

Oida Ҷatьp uіqtap ketjp edj, qattь дьvьjrmen oіandь.

— Bulax var ma, osьnda?

— Bar!

— Bar volsaң, dereu kьjn, vastьq саqьrtьp Ҷatьp. Kь-djrmеi Ҷonel!

— «Baran va, varmaim va? — dep oilanqan ol Ҷайьqть oіattь. Ҷьr, fermaqa kettjk».

Fermaqa kelgende tьn ortasь volqan kez edj, keңsede qana Ҷltьrap ot sьqadь. Özge yilerden Ҷарьq көrjпveidj.

Kьckene yige kьrjp keldj. Ekj Ҷerden qoіqan onдьq lampьnь qorcai otьrқan Ҷürtтьn tytjnь sөndjruge ainalьrtь. «Kөp kьsj ūzaq uaqьt otьrdь» degjzgendei edj, yidьn pьcjnь. Arь-verlj Ҷьrjp — төrde Ҷаңa vastьq tür eken, саңq ete tьstj.

— Baqana nege kelmedjңder.

— Ҷumьs jstedjk.

— Vьreuge vьreu vaқьnu Ҷoq, neqьlqan veivastaqтьq vül.

— Onekj traktor yc sutke vos tūr̄sa, ol veivastaqt̄q emes!?

— Kjmsjñ ɵzjñ?

— Traktorispjñ — komsomoletspjñ!

— Ə, ɵte ҫaqs̄. Men s̄naib̄n, dep ait̄p t̄r̄m̄b̄n. Ə, senjñ familian̄ Bulax qoi. Vot ҫoldas Bulax, traktor parkj vjzde ҫaman emes eken, senj kak komsomolets dep ҫauart̄ post̄q̄a ҫjveruge ūiҫar̄st̄q̄. Komsomol ɵzjñ proḡiv var ҫerde kɵrsetsjñ.

— D̄r̄gs̄ ait̄as̄z, komsomolets ɵzjñ kyreste kɵrsetsjñ.

— Vot imenno, son̄b̄ ait̄p ɵt̄r̄m̄b̄n. T̄əj̄r, sender ne, os̄b̄ kynde daiar tamaqt̄ñ iesjsjñder. A, vot graҫdanski voinan̄ñ t̄s̄b̄nda, men komsomol vold̄m, vaqt̄ ycjñ kyresken kynderdj aitsaib̄.

— Bjraq, kyres vjtken ҫoq.

— Vot imenno, son̄b̄men ҫoldas Bulax, ə, senjñ insial̄ñ kjm? Vot son̄b̄men ҫauart̄ post̄q̄a ҫjveruge ūiҫar̄q̄anda, kak komsomolets, senjñ qol̄ña eñ v̄b̄nd̄ ҫerdj veremjz. Vidic, larɵkke tovar keledj, on̄b̄ tap ҫaib̄ ūrlap ɵt̄r̄q̄an, ҫ̄m̄bs̄c̄lar qol̄na tyk te timegen... Sond̄q̄tan, vjz ɵz adam̄m̄z̄d̄, os̄b̄ndai stolovoid̄ñ vast̄q̄ña qoib̄r...

— Ҫoldas vast̄q̄, men tysjndjm. Bjzde ҫauaps̄z ҫ̄m̄bs̄ ҫoq. B̄r̄j de q̄r̄mett̄j de, ҫauart̄ da. Bjraq, ərkjmnjñ ɵzjññ vjz ҫ̄m̄bs̄q̄a ь̄q̄aib̄ var qoi. Ҫaҫa vas̄c̄l̄q̄ ҫ̄m̄bs̄ñ os̄lai vastasa, saub̄nc̄ñ traktor̄q̄a, traktoristj sib̄r sauuq̄a aub̄st̄rsa, v̄l̄ taҫq̄alarl̄q̄ n̄r̄se eken. Al, menj larɵk dedjñz ve, asqana dedjñz ve, aub̄st̄r̄maq volq̄an eken-sjz, on̄b̄z̄q̄a raxmet, vola qoimas. Var ҫaҫuaҫ̄z os̄b̄ volsa, men kettjm, k̄əzjz ҫ̄m̄bs̄t̄ vastau kerek.

— Sen nemene, vaq̄ñq̄ñ kelmei me? T̄ərtjpsjzdk qoi, v̄l̄.

— Komandir terjs komanda verse, ҫaungerdjñ oғ̄nda-tauq̄a pravos̄b̄ var.

— Sen nemene, menj yiretkjñ kele me? Poҫaluista, olai volsa menjñ oғ̄n̄ma jste. Men qaitaib̄n. Ҫoq, ҫoldas, toҫmoib̄nd̄q̄a ҫol vermeimjñ, menj ҫoҫar̄q̄ oғ̄ñ ҫjverd̄j.

— Kөптj yiretjñjz, көптен yirenjñjz. Men өз jsjmdj syiemjñ, söñb jstemjñ.

— Sol, aittьm boldь, tañertenь astь senjñ qolьñnan jsetjñ volarmьz. Oсьñb aittь da ketuge daiarlana vastadь.

Erteñjnde Ivan traktorьnda jstep çyr edj, brigadir keldj de, vastьqьtьñ vüigьqьñ oqьdь. Ivan fermaqa qaitьp keldj de, Çaqьpvaevqa çolьqьtь. Ol 2-gurtten çaңa qana keljр otьr eken.

Sol kynj kecte komsomoletster çilyьs ötkjzдж.

«Malda jndet var, ol damьp varadь, ferma vastьqьñbññ әreketj mьnau, ne jstemekcjmjz?». Komsomoletsterdjñ cecpekсj мәselesj osь edj.

* *
*

Sol çьь kuzde çauьñ tьm көp boldь. Aspan vetjñ sürala vült sjrestjрjр, kyn çyzjñ aspai-aq qoidь. Cөp çinau — egjñ vastьrumen qavattastь da, ferma vjр qьsьlcañ kezeңge ducar volqandai, serpje almadь. Mal qoralargь remonttalьp vjtpedj. Qьs taqap qaldь...

Omarovtьñ Çaqьpvaevtь da, Bulaxtь da ferma çümьsьnan sьqarqanьna vjр çümadaı volqan, sovhoz direksiasьnan, saiasat vөлjmjnen brigada keldj. Olarmen Çaqьpvaevpen Bulax qьrman vasьnda çolьqьtь. Ol vьlai boldь:

Çaqьpvaevpen Bulax traktoristerge varьp edj, alьstan vudaqtaqan qocqьl qara tytjñ vudaqtap, aspanqa көterjldj. Kөzdj asьp-çümqanса tytjñ qoiulanьp, aimaqqa taradь. Ot laular, çalьñbñ aspanqa attь. Çaqьpvaevpen Bulax өrtke qarai qüstai üctь.

Çürt ta qaptap ketken, vjraq, söndjruge dәrmen çoqtai, keivjreuler larьldap çanqan vjр maia qьrmandaqь vıdajdjñ vjrese ar çaqьna, vjrese ver çaqьna çygjrdj. Baivalam qaqtadь.

— Au, çaran, sümдьqьtьñ kuәsj vor tьrmaqсьmьsьñ, tavaññmen vas, alaqaññmen su qüi... dedj ekeuj qosarlana, alqьñp.

Ysterjndegj pençekterjn cecjр aldъ da, maianъ çel ça-
qъnan vaгър savalai vastadъ. Basqalar da qosъldъ.

Өрт väsenдеgen kezde Omarovtar çettj.

— Çoldas nacөлnik, vünъ jstegen solar, fermadan ekeujn
de quьр ek, vjг çūmadai voldъ, osъnda çyrdj, tegjn çyгjs
emes-qoi...

Nacөлnik vül sözdj tьndadъ ma, tьndamadъ ma, attan
tysken kyij olar da çygjrdj, vjгеuj sьrtta qalьр qoidъ.

Kenetten Omarovtъn aьna mjndj de, taiauda çana
I-gurtopravtьqqa taqaiьndalqan Vasiliev degen mosqal adam
qьratqa qarai cava çөнeljр edj, brigadirdjн vjгj onь qaitaгър
alьр keldj.

Өрт sөndjrdj. Çürt salь suqа ketkendei, vjгjne vjгj
qarap iьqtarъ tysjңkj, çinala vastap edj, qar-qara volьр
Çaqьрvaev pen Bulax ta cьqtъ ortaqa. Ekeujnjн vjгj sar-
qьc, vjгj qara, cactarъ vūiralanьр ketjptj.

* *
*

Vjг kynj Bulax Martūqqa vaгър, Ukrainadan qaitьр kel-
gen әkesjne çolьqtъ.

— Qoc aitaьn dep keldjm, tato¹⁾. Erteң armiaqа çyre-
mjn...

— Çolьn volsьn, valam, senjн aitqanьn dūгьs eken. «Ol
da, vū da vjzdjн çer. Onda da, mūnda da vaqьt vaг, erkjн-
djк vaг», dep eң. Onda da çürt cat. Çaңa tūгmьs qūгьр
çatьr. Sonda tūгьр qalaьn, dep em, cьльn aitaьn, tuqan
çer Martūqtъ saqьndьm... Senjн aitqanьnа көпvedjm qoi,
qata eken, kec, onьmdъ valam. Anau Tixomirov әlj vastьq
eken, kolhozqа kelgen kynj çazyldьm. Kolhozdьn saiman-
cьcь voldьm, eskjrgen, tozqan saimandarьn çamaimьn. Bәгj
de çaңa volsьn deimjn...

— Bәгj de çaңa: zaң da çaңa, zaman da çaңa, adam
da çaңa, sonь qorqasuoqа Qьzьl Armiaqа vaгamьn, — dedj
Ivan.

¹⁾ Tato—ukrain tьljnde әke degen sөz.

Әkesj оны қатты қысыр, syijp-syijp алды. Бұл 1936-жылдың кызj edj.

Ой, Қызы Армия қатарына алынған соң, вjраз уақыт Ақтөбенjң өзjнде boldь да, әскери uciliccege kettj. Uciliccenj de вjтjрдj.

* *
*

Ças leitenant-tankist, алқасқы адамьнда ұғысқа қатысуға тура keldj. Бұл — вьтығқы жылдың çазьнда Халхин-Голде boldь. Хасан көлjнде оңдар мерт bolsa да, çарон samurai-ларь тақы да вjг вьындь çerjmjzge қол салыр вайқар edj, ecteңe de сықрадь. Мумкjн, Монғол Қалқ Республикасы мен volcevikтерdjң cartь var, ол çәi қағаз қои деп oilady ma ne, әйтеujр sol вjг республиканың өкпе тўсына çарондықтар торьғлай vastady да, kenetten оқ атты қои. Вjрақ, volcevikтерdjң сөзj jsjмен вайланьсты ekenjн, сонда олар тақы да cyвәsjз мойьндауға мәçвур болған edj.

— «Sotsializm eljnjң cegjн қалай кызetsek, dos көрçj-mjздjң cekarасын да сондай кызetemjз», — dedj вjздjң partia, вjздjң ykmet.

...Ivan Alekseevic Bulax, вjг әredjкте partia ұйьтына ағьз çазьр отьр edj, вькjl kazarмань дырлjктjрerлjктеi trevoga берjldj. Ағьзын аiaқтата алмады, вьктер gymnastөкесjnjң төс қалтасына салған кyjj, çүртпен қатар сыртқа сықты.

Polkovnik тjзjле қалған tankистерdj көзjмен вjг сольр өттj de:

— Macinalарьң қалрында ма? — dedj.

— Даиьн тўг, — degen quatty yн сықты.

Tank та, çaiau әскер de, aviatsia да çьлçi çөнeldj. Asпан да, çer de gyrjлдеgen дывjрге елең etkendei edj...

Қалың орман, доль өзен, ватрақты дала çолда қальр отьрды. Вjг mezette өзjмjздjң çaiau әскер kezdesjр қалды. Polkovnik аiқай сальр:

— Tankистерден қальспай çыгjр отьгьңдар, олар senderdj тўйьққа тjremeidj! — dedj.

Barlaucylardan qavar keldj. Sol-aq eken, tankjge qarşy qoıylıqan qarulardan oq qūia bastady.

— Tank alqa! — degen komanda berjldj.

Tanktyñ syrtındaqy volatqa qorqasyn oq vūrgaqa çauyr tūrdy.

— Ogon! (Atyñdar!).

Būl çaron samurailagynñy әreketjne berjilgen sol kynnyñ alqasqy çauavь сыqar. Mymkyn, vūl çauartyñ dämj qandai volatynyn azamat soqьsьynñy kynderjnde de, interventsianynñy mezgjlderjnde de, vertjn kele veivjtcjlyktjn tūsyndaqy ūrgьstarda da vjlgen çarondyqtardyñ jcjnde çyrgender var сыqar.

Bulaxtyñ ekipaçь aldyñqy qatarda kele çattь. Atьp ta keledj, oq ta çauyr tūr, toqtaqan çoq.

Oсь ūrgьs altь kunge sozьldь. Çaungerler kyndjz-tynj tьnym tarqan çoq.

Çau segjnjr edj, onсьz da qıqu salьp, atoilar: — «Otan usjn!», «Stalin usjn!», — dep lar qoıqan qalyñ qoldьñ aldynda tanktar çyitkjr vара çatьp edj, macinada otyrған mexanik Bulaxqa qarap:

— Çoldas leitenant, qolyñьzqa qarañьz, — dedj.

— Uaqa emes.

— Qalaica, taңu kerek!

Tank toqtaqan çoq. Bulaxtyñ oq tigen torсьsьyn, elemegenjne qaramastan, çaңaqy mexanik, көzdj асьp-çūmқанса таңьp tastady. Bulaxtyñ көzj alda, ornyn austrytpai qoidь.

— Vladimir Iljctjn sözj qalai edj, çoldastar?

— Ivan Alekseevic, vьlai otyra tūrğьzсь...

— Söz ve eken! Qalai edj, әlj...Ә, çūmьссь мен сагуа-ның өkjly volьp, kjmde-kjm maidanqa attansa, onьñ ūranь ne өljm, ne çeңjs volu kerek... Solai emes pe, çoldastar... Kөresjñder me ananь! Qara... Dәl tidj emes pe? Mjne, vjzdjn pexota vyjrden dyrse tijstj. Vjrgjр qımyldau — vastь cart emes pe! Bjz de mьqьm, olar da kyctj. Qos kyc vjrgjke çaudьñ çanьñ qoıamьz va?

— Ivan Alekseevic...

— Tьss...

— Aitsam va, Katəqa nege yilenvedjñ?

— Katəqa! Ə... Osь qana ma?

— Ia...

— Men armiaqa alqas aьnqanda Aqtəvede tūrdьm. Oьmen vūgьnnaп tanьs volatьnmьn. Çyretjnvjz, ol tiemjn deitjn, men alamьn deitjnmьn. Vjrmjzdzj vjrmjz çaqьs kərjskendei volьp çyrdjk. Vjr kynj, kecke oьnnaп qaitьp kele çatьp edjk...

— Sen menj syiemjsjñ? — dedj ol.

— Syiemjn.

— Endese armiaqa ketem degenjñ ne?

Men tañ qaldьm da:

— Çeke adamnьñ vjr-vjrnjñ agasьndaqь maqavvattь, otanqa degen maqavvattan artьq qoiuqa vola ma! Otandь qorqau qūgmettj vогьs, al, əiel men erkektjñ vjrnj vjrnj syiuj ekjncj məsele, — dedjm.

— Senj syimeimjn deseñcj!

— Mūnь otan maqavvatьna aьgvastamaimьn.

Ol, qoc aitьspastan ketjr qaldь. Mūndai məsele qoiadь, dep oilaqan çoq edjm, Aqtəveden çyretjn kynj oьnə yijne vaгьp edjm, yijnde çoq eken, keckj roьzvən çyretjnjmdj aitьp qat qaldьгьp kettjm.

Ondaqь oьm vokzalqa keler dep çyrmjn. Oьm ognьnaп cьqradь. Roьz çьlci çənelgende, men vas kijmjmdj aьp vūlqadьm. Vjraq, qoьmdь Katəqa emes, tuqan çerdjñ qalasьna, quanьsren attandьrqaп tuqan-tuьsqaп, qūgьvь-qūrdastarqa vūlqadьm.

— «Əzjrce qoc vol, tuqan çer», — dedjm. — Vjraq, çyrekten cьqqan sөzjme Katənь qosqaп çoqrьn. Mjne osь-aq.

— Tysjndjm.

— Senj syiem, — dep Katəqa da aitьp eñ qoi...

Ivan Alekseevic yndei almadь. Ognьnaп tūrdь da arьberlj çyrdj. Veranьñ çazu stolьnьñ tūsьndaqь ylken suretke ərj-berj qarap tūrdь...

Sodan çartь aidaı uaqьt ɵtkensonьqь ɵtьrьstarь, ɵngjme-
mjzdnь eň vasyndaqь kɵrjnjs edj.

...Сахмат ойынынан çeňljр qalqan audan qьzmetcjsj
сьqьp ketkenoň, Ivan Alekseevic, tyndegj sɵzjn Veraqь
taqь da aittь.

— Bygjn keckjge vilet aьp keleiyn ve?

Tynde qana — «Ketemjz», — dep ɵtьrəqan Vera kymjl-
çjr, kjvjrtjktep qalyrtь.

— Qarsьmьsьň?

— Çoqa!..

Ivan Alekseevic cecesjne bygjn çyretjnjn kece aittь
edj, ol kɵrcjlerdnь varьqьna qavardь taratьp ta ylgjrtj.
Martuqtьň kərj-çasь — Ivan Alekseevictjnь armiadan munda
demalьsqa kelgende çinalqandarьndai, top-tovьmen yige kjre
vastadь. Bjaq, bygjngj kigen kijmderj de, vet əlpetterjn-
degj quanьc ta, taidaua Vera men ɵzjnjn qurmetjne çasal-
qan toidaqь qalyrtarь tərjzdnь.

Bjaq çaňalьq — bygjngj topta Tixomirov ta ɵtьr. Onьň
Məskeuden kelgenjne bygjn ekj-aq kyp voldь. Baiaqь dɵ-
kjr, ũrda-çьq Tixomirov emes. Sьraibь, inavattь çaňa adam.

— Məskeude, Aul saguacьlьq akademiada aьp qalqan
volatьn. Kolhozьmьz Soiuzdьq kɵrmede vəige alqan edj
vьltьg... Respublikamьzdnь kɵrmesjnjn vasy-qasynda volьp,
respublikamьzdnь vūgьc-vūgьcьnan varqan eksponattarьn
qoldan qoibьstьq, — dep Tixomirov vjr kɵterjlgendei, Isa-
qūldьň valasь Tɵlemjske qaradь. Ol 21-22 çastar camasь-
na kelgen, orta voibь, qara toгь çjgjt eken. Kəzjrde
Tixomirov aittь ɵtьrəqan kolhozdnь predsedatelj.

— Tuьsqandar, — dedj Ivan Alekseevic vjr vokal vino-
nь ũstar tūrьp, — men tuqan çerge tɵrt çьldan soň kel-
djm. Tɵrt-aq kyndei edj, tɵrt çyz çьldьň çūmьsь jstel-
gendei. Kolhozьň sovhozdaı, sovhozьň əlde nedei deuge
voladь! Varьqь çaqьnan kemeljne kelgen, ylken vjr audan
voladь-qoi, dəl sondai. Osь vailьqtь qoqьasuqь bygjn qai-
tadan Sьqьsqa çyremjn. Bjz qьraqьmьz, dəuletjn caiqal-
maq emes tuьsqandar!..

Осы saltanattъ, sauыq saqat keckj çetjge deijn sozъldъ.
Stansia — Martūqtъnъ jrgesjnde volatъn. Çürt öleñdetjр
Ivan Alekseevic pen Veranъ stansiaqа ertjр keldj.

Alqъnър роiъz da çettj. Bjraz toqtар tūrđ da, çыlçi
çönelđj.

Ivan Alekseevic pen Vera:

— Таqъ da kelemjz,— деп, qalър vara çatqan çürtqа
çūmsaq vagonnъnъ terezesjnen qarар tūrър, çjvek oramal-
darъmen qoldarъn vūloqalaqtatър vara çattъ...

Iul, 1940 çы.
Alma-Ata.

Ә. Әвјсев.

QAN TAMOQAN ANKET

Gradustyň alrystyşyň alqymdap, açdahadai ыsqыръ, qar qaqьra, mūz tykjıjnıj tūrattyň Sibirdıň qaharly aiazь adam valasьna xater tьge qan qūsqanьna көp boldь.

Qalyň ormandь alasa adьrlar men ūsaq-ūsaq көlderdıň aur tragedialь saxnaqа ainalqanьna da vьrsьryьga kyn өttj. Bül saxnada oinalatьn muzyka aspartarь: artilleria, tank, vombovoz, istrebitel, pulemet, granat pen vintovka, taqьsьn taqьlar...

Bygıngj kynj vül muzykanьň vərij de oinaqandьqtan saxna vūrьnqьsьnan da kedjı-vūdьrlanьr ketken. Öitkenj, osь muzykalarđň ynınen qaisь vıj çerde tas çanьr, tau өrtense, qaisь vıj çerlerde saqьn көlderdıň suь tartьlqan-dai edj...

...Osь oqıqanьň jcınde çyrgen yc çjgjt, vıj denedei tū-tasьr, sol saxnanьň vıj vūrьsьnda tūr. Qoldarьndaqь kynj voıь aıvattana kyrsjlder, taudьň arçaqьnda çatqan çaudьň dəl төvesjnen çai tysjrgen gaubitsa zeñvjregj əlde nenj kytkendei moınьn көkke sozьr tūr.

Kecke qarai dauldata voraqan oq pen snarədtьň ynı de

өсир, екј чақ та көзир аңдысмен қатқан секјлді. Бұл үсеуі ауық-ауық тың тыңдаиды. Бірақ, тырс еткен дыбыс қоқ. Үстіндегі ақ кевінін қаңа қана сілкіп тастаған дylei орман тыңқетер емес. Енді көіту керек? — деген бір сұрау үсеуіне де келген сияқты.

Артиллеристердің біреуі: — Біз фіндандың тылына өтіп кеттік, кейін сегінейік — деп еді, оған қарсыға көзді қас командир көпеді.

— Савығ ет, нені болса да осы арадан кытып аламыз!

Ол осыны айтты да қаң-қақтына көз тастады. Әлде нені кыткендеі аспанға қарап алысқа құлақтың тикті, тырс еткен үн қоқ. Тек, бетті тістеlegen аяз; бүгүгәраған боранның гуілі қана естіледі.

Бір кезде қар сықылды, әлде бір нәрсе сіңылдаған тәрізді. Көп кесіккен қоқ, бір-екі адам ақас арасынан сыға келді де, сүйреткен нәрселері бар, тура осылар тұрған ақасты тыптеі келе қатты.

— Тоқта! — деген командирдің кенеттен саңқ еткен даусың елемегендеі бұлар тура қырді. Қақтыңдар келгенде командир кыліп қыберді.

— Өзіміз екенсіңдер қой, е, қайдан келесіңдер?

— Разведкада қырып қаудың тына бір, екі пулеметің тысіріп алды.

— Оқаларыңызға ортақпыз...

— Бұлар әзілдесе зеңбірек тұрған орманның қаватына кјрді.

— Сөздеріңізді білмейсіздер?

— Бақанақты «ойыңа» қызықтып кетіп байқатарпыз.

Бұлар ақыласа келе осы араға тынеуді мақұл тапты. Қаудың тылы біреуге қауіпсіз, сөздері мен қорқай тұраың дегендеі көгі Сивир тың пердесің ақара қауыр, аймақты қарақтылықпен қыттар салды.

Командир қыггіт қаудың мұндай қақтыда қозқала алмайтынын сезген сеніммен зеңбірекке сүйенді де ойға комды. Оның көз алдында өлім мен өмірдің арасынан маданы

elestep türdъ. Al, çoldastarъ kjsj воiъ qarдъ оiър, паналайтън орън sailap çatъr.

Çer qozqalsa da, tabanъ qozqalmaitъn vül qarсыqa көz-dj komandir, olarda çümьсь çoqtai, qьran көzderjn qiadan tastap төңrektj colъp tür. Menreu tyn өljktei ynsjz çatъr.

Ac qasqьrdai çalaqtaqan dylei voran üльqan ystjne üli tysse de, çauqan oqqa da kjrpjk qaqьp көrmegen ol, onъ eleitjn emes. Onъң qarсы aldьnda aq kevjnge oranqan әr-uaqtai qalьң ormandъ vel çatъr. Çьль сыrai vermesten ty-perjр çatqan dala vüqan el sorьнъң üiasь sekjldj көrjndj. Öitkenj, vül çai qar vasьp çatqan өlke emes, adam valasь-нъң өmjrne üu egjlgен, açaldьң üiasь ekenjn ol vjлucj edj.

Vül өlke, çer carьнъң jcjndegj çaralqalь çainai vjлme-gen, valdai suь üu tatьqan, çaiqalqan qalьң ormanьн өrt calqan, sәndj көrkjnen airьльp, tozqan etjk sekjldj qьrtьсь көcken çer edj. Vüqan ordalь çьlan üia salьp, çьrtqьctar oinaq etkenjne de көp çьldar volqan edj.

Vül өlke, qazjr өmjрге çemjs veruden qalqan өlke. Bjr-raq, açalqa kerektjнjң vәrj de osьnda. Adam valasьn aңca qьrқьсь keletjn, өmjрге өljm egucjler, qaqpаn orьна mina, egjn suaratьn toqan orьна adam valasьнъң өmjrne or qazдъ. Onъң ystjne çauzdьqtьң vәrjn osь өlkege cegelegjsj kelgendei çolvarьstьң azuь forьmdas üzьn tastardъ da (ka-mennы nadolьbы) әкер osь өlkenjң воiьна çaqalai qaqpаn, Çaiqalqan ormandarьnda da sәn çoq, aspanmen tjldesken neler sülü qaraqailar ortasьnan otalьp, sьm arqanmen ma-talьp çatъr.

Soңqь өtken azqana kynnjң jcjnde vaхьt çolьna qūrьl-qan mündai torlardьң talaiьn talqandaqan komandir osь sūrьqsьz çeksūrьn kartinanъ, voranmen çaqalasьp, aiazven aьsa көzjнjң aldьna keltjrdj de:

— Aqfindardьң münьсь vjzdjң çolьmьzqa emes, fin qal-qьнъң vaхьтна qūrьqan torь qoi,—dedj jcjnen.—Keceden bergj soqьstan keijn olardьң Leningrad turalь qialь da çal-qanbastai volьp qibьqan сыqar. Sorдьн vaхьтть çeңgen kezj çoq qoi.

Sol kezde әkesj Çataqбай мархўтпынъ вўл вала kezjnde aita veretjn вахът пен sor туралъ вjг ertegjsj esjne tyse kettj.

El васьна вахът qўсьпынъ qонбай, sordan сьqармайтын себевj мьнадан екен deitjn әkesj:

— Вахът degen qўс, sor degen qоңыз екен, — deitjn ol. Bўl ekeujnjн керемettjgj сонса, ylkendjgj таудай volsa da adam валасьна кәрjнвeидj екен. Вахът, сьгексjз qоғqақ екен de, adam валасьна сьы алмайтын вольть. Al, sor өлермен-өсет, adamдъ вjг салqаннан qaldьрмайтын мьqть вольть. Eldjн «qьгсьq салqан» deitjn de сонан екен.

Kynderde вjг кун, вўл ekeuj sарар сегjр келе çatsa, Adam ата мен Хауана kez вольть. Jсjнен, вахътть сьгетjнен quьр сьверjр, dьniege өзj qоça volqьсь keljр сьрген sor, Adam атапынъ алдына вагьртъ da:

— Sjzderge ne kerek, jzdegenderjн вахът pa, sor ma?— деп сўрапть.

Adam ата мўнъ alladan kelgen әuez екен, деп oilартъ da, quаньр:

— Ei, çaratucь çalqьз хақ! Sor өзjмjзде de çetkijktj, вjздjн qольтьздъ вахътqa çetkize көр, — деп сьрдj qўсаqтай сьqьлqан екен, sor Adam атапынъ astьnda qальр qoьртъ. Сьqьлqан Adam атапынъ astьnda qalqан sor zоғqа qўтыльр, anadaı çerde tўrqан вахътqa keljptj de:

— Мына вәленj көрдjн ве? Sen екен деп менj bassalqаньн, деп еңkjлдеp сьлаi берjртj. Adam атапынъ sordъ bassalqаньн көрjр, оqан ne aitqаньн estjр, yrei j ũсьр tўrqан вахът:

— Dostьm, sen mendei emes, көр ekensjн qoi. Мыналар вjг кун volmasa вjг кун менj qoьна tysjрjр alar da qўrtar. Men сьг сьyzjmen de, senjmen de mәngj qoçtasьр aspanqa keteijn, rўqsat et, — deptj.

— Amal var ma, vara qoi. Bўlardьн өсjккенj мен emes, sen көrjnesjн. Çana mendei emes, senjн qanатын da var, çetem degen сьerjне çete alasьн — деп sor qoc aitьсьр çerde qala берjртj de, вахът aspanqa ũсьр ketjptj.

Вахыт қўс сонан bastap җер ветјнен мәңгј ketkennen keijn, bykjl dynienj җалқыз өзј җана ielengen sor, җара қўрттай җайнар җер җызјне tegjs җайылаҗан eken. Adam valasъпың qaida varsa da vaxыt kore almai, sorҗa ducar vola beretjn sevevj de sol eken — deitjn.

Вјрақ, өлер җарсаңында, вўл сияқты җастайынан җатталлаҗан ertegjsjn Ғатаҗбай җарт аiaqsъз tastap kettj. Tastaiыn degen җоқ edj, вўғын ol mўndai ertektj aita vастаҗанда қўлаҗтағын тыре қалатын Balxас saҗасындағы elder соңғы җыдағы тыңdamaitын voldь. Опың өзј вахыт туралы сьндықтың җайда ekenjn sonau вјг җылы аулына kelgen қызы gvardeisterden estjgen edj de, vaxыттың көк җызјnde emes, қалқтың өз қолында, қалқтың өзј туғызлаҗан ұлы adamdardың қолында ekenjn esti vастаҗан edj. Sol Қызы Armia kelgen kynj өз көзјмен көрдј. Өitkenj, тynjмен auldь қызы җаңа voiar, adam valasън cegjrtkedei өртеp җатқан Dutovтың vandasън таңа җағын quыр kelgen Қызы Armia, қалқа җаудан kegjn альр берген ватыг ұлы җана volыр көрјngen җоқ, тынау атыр kele җатқан таң сәulesjмен вјрге vaxыt қўсы ұсыр kelgendei көрјnjр edj.

Sol kynnen bastap опың көрј җoldasъ ertegj өзјне mazaҗ көрјngen edj de, өзјн җаудың җанды тығнақынан қўтқарғыр, kekpen вјрге vaxыt әpergen Қызы Armia туралы, Қызы Armianь туғызлаҗан ұлы adamdar туралы җаңа ertekter aita vастаҗан edj. Alҗаcқы kezde:

— Ғәке! Вахыт қўсы qaida eken, җавар-осар var ма?— деп mazaҗтаҗандарға җауар җaitара almaitын ol, вјrazдан keijn:

— Ғавар алдым, — deitjn kyljр,—bykjl adam valasъпың aқылындай aқылы вјг өзјне вјtken, bykjl adam valasъпың kycjndeи җairat вјг өзјне вјtken Lenin мен Stalin deitjn dyniege ekj ұл тырты. Menjң vaxыt қўсы aspanda degenjm beker emes eken, sol ekj ұлы adam aidың ystjnde qonaҗтар отыраҗан vaxыt қўсын ұстар алырты да: — Sen вјzdjң erkj mјzdesjn. Bykjl dynie җызјне җанатынды җаағыр nәsjvjңdj

сac! Bykjl dynie çyzjnde vasyна sen çonvaçan vjr eñbekcj adam volmasıп, — deptj.

Adam atadan berj qarai aspan çyzjnde omjr syrgen vaxыt qūsь endj çer vetjne məңgj keljptj. Onьң kelgenjn sezjr, sor ataulьnьң vəgj çorьqqannan əzjn əzj qūrтыр çat-sa kerek. Ia, sөitse kerek. Vaxыt qūsьnьң ertenь bykjl elge sairandaçanьп көresjңder, — dep ol Lenin — Stalin çana vaxыt turalь neler qьзыç çaңa ertekterdj aqьzatьп. Əkesj-njң ças sezjmjne osьндаi səule berjр сарьqtatçanьп, sol kezde esjne tysjrjр tūrçan vjzdjң komandir Baimūçamvet-tjң oıьпа osьdan 5-6 ai vūrьп əz vasyнан өtken mьnadai vjr uaqıça tystj.

* *
*

...Sonau vатыs Belorussia eljnde, Neman əzenjnjң çaqasьп meken etken Baduli deitjn əz əkesj sekjldj ertekcj çart var eken. Ol, Minskidjң oңtystjk çaq tūsьnan keljр vjzdjң cekaraça өtetjn Neman əzenjnjң qūıььsьndaçqь vjr posel-kenjң kedei çaruasь. Onьң da ertegjsj vaxыt turalь volьpты. Bjraq, ekj tyrlj severpen ol vastaçan əңgjmesjn aiaçtai almai talьqsьр ketetjn. Əlsjrep çatçan onьң kyрmelgen tj-ljne: «Sovet ykmetj, Kletski», degen sөzder çana keljр iljnetjn.

Çasь çetpjske çetpese de, tūrçardan qaituьпа север, osь көkjregjndegj armannьң, serdjң vastamasь volьр aıтыла беретjn sөzder çaıьнда edj. Onьң severvj, ol vaxыt qūsьnьң aspanda emes sonau сьqьs çaqta көgerjр tūrçan көkorailь көk veldjң ar çaqьнда ekenjn vjletjn. Ol, ertenđj-kec sol көk çiekten көrjngen көkorailь көk velden көz almai qaraitьп. Əitkenj, sol sūlu veldjң ystjne сьqьр ar çaqьпа көz salsa, qьзыл çūldьзь çarçьrap Minskidjң səulettj çalası көrjnetjnjn ol sezetjn edj.

Ol, qarastaçqь qūstai talьpьп osь көk velge talai ret ūmтыçan da volatьп. Bjraq, çoldaqь vūrçau, aiaçtaçqь kj-sendj yze almai, çaпь çaralь, көңlj qaralь, tynektj kynderde çıьрма çьldь өtkjzjр keledj.

Sondьqtan, onьq vaхьt turalь ertegjsj, sol kьkorailь kьk velden arь qarai sonau Qıy Sьqьstaqь Kamcatkaqь deijn sozьlp ьatqan sovet elj ьaıьnda volatьn.

— Sorь Neman voıьn ьailaqan Belorussianьq sьnar qanattь sьnar qalqь! Qanattьq qasan ьalqanьp, qandai qaiьrь saqatta, sonau vaхьttь vaurlarьqь qarai qanat qaqar ekensjь, — dep kyrsjnetjь de, — vjzge atar taq, sьqar kьp, keletjь vaхьt — sonau kьkorailь kьk veldjь ar ьaqьnda ьarqьrap tьr. Sьqьstan atar taq, sьqьstan sьqar kьp sekjldj vjzge keletjь vaхьttьq da sol ьaqtan keluj anьq. Sonda Neman voıьn ьailaqan sьnar qanattь sьnar qalq sender, vьqaudan vosatьlp vaurlarьqьdь kьrulerjь anьq. Sendermen vjzge men de kьrem, men de olardь qьcaqtar syiem. Dariqь, ьckenjьm ьanqan ystjne laulai tysjь, ьalqьzьmdь kьrsem-au, — dei vere, ol talqьsьp ketetjь.

Onьq vьl tьttj qialь keide azartь ьmjrđjь accь dьmjnen kьrveq tartьp, saqьmdai vьldьrap ketetjь. Bjaq ol, kьrjlk-tjь ystjne qaiqь-qasrettj ege tysken pandardьq taqььqь kьrj ьanьp qaqar kemjse de, sol kьkorailь kьk velden kьzjь alqan da ьoq, ьırtьma ььl voıь saqьndьgьp sarqaitqan ьalqьz valasьnan ymjьt yzgen de ьoq.

Kynderde vjь kьp Neman ьzenj vaıaqьsьndai taqь caiqaldь. Bjaq, vьl ьolь ondaqьdai, vatьstan vasa tysken azartьqь arь salmaqьna tьncьqьp caiqalu emes, sьqьs ьaqtan, Baduli qartca aitqanda, kьkorailь kьk vel ьaqtan ьarqьqtar sьqqan cattьqtьq levjmen caiqalqan edj.

Mezgjь, kьkorailь veldjь ьasyl ьotasь qьzyl nьrqa talьpьp taqьqь ьaqa ata vastaqan kezj edj.

Tьsek tartьp tьnjmen vevu qaqьp ьatqan Baduli qart ьlde neden ьyregj alьp ьcqan soq, tьtjrekter vaгьp terezedep qarap edj, poselkenj anь oınaqь etjь ьyrgen polak soldattarь ьrtten yrjken cegjrtkedei tьm-tьraqai qasьp vara ьatqanьp kьrdj.

— Vьl nendei vaхьt? — dedj qart jcnen, — ьlde tьnau atьp kele ьatqan ьmjr taqь ma?

Ol osьpь aitьp, auzьp ьınaqanca volqan ьoq, poselkenjь

orta tüşnan aısz tynde aspandy çarq etkizgen çıldızdai qızyl çalau çalt etip közjne tyse kettj.

— Арыау, арыау! Мынау қызыл ту не? — dedj ol kyrykyldei tysj, — аı, қызыл ту... өңім бе бүл, tysjм бе! Тys qыла көрме тәңірjм, tys qылаң, vjрге әкете көр тәңірjм... eldjң айтп çyргенj ras volqai da!

Оның иегj кемсендеп кettj. Bjрақ, көне өмjрjнjң көвe-sjн сөге, çegjdei çegen dertj оның cattық kernegen sezj-mjne вөгет vola алмақан сияқты, djrylдеген вuьнып bekjтj, jryңдеген көздерjн qaita-qaita sipai, esjk алдына сықыр edj, өзj аита веретjн анау сықыр çақтақы көкориль көк вел қызыл нұрдан көрjнвeі түр екен. Beine, кун сықырда қызыл нұрға талынан көк çiegjндеi нұрланьр ketken дөң qartтың çyzjн çainатыр çjверdj de, çer мен көктj солқылатыр kele çатқан Qызыл Армянның музикасының çалындь унj оның çyрек kyijн certkendei boldь.

Kele çатқан Qызыл Армянның алдына qarai cūvai çөнелген тоқты көрген qart, өмjр таңының атқанын sezjр yijне qaita kjrdj de, аңғыр түра qaldь. Oйлақанып нан алыр сықы edj. Çоқсылық, — çomart көңjldjң çолып bailady. Çалма-қан vjг tyijг түздь оң алақанына қысты да, qaita сықты.

Bүл kezde eldjң алды ұзар ketken екен. Bykjреigen велjнjң qalai çазылыр ketkenjн de, nece кyппен берj еңsesjн көтeрт-pei kele çатқан dertten qalai tez ағылаңып да, sarsu yielegen вuьндағының qalai beki qalқанып да oйлақан çоқ, çyгjрген воjмен keldj de, orta түстақы тоқтың алдында ketjр вара çатқан tudь ұстай алды.

— Çасасып, vjzdjң qamqоrсымыз Ыль Stalin! Çасасып оның ватыр ұлдары! — degen айқайды vjryncj ret салқан осы qart boldь.

Qartтың қасыр воj васыр kelgen qайқыны serpjр tastар, er көңjмен erkjндеi салқан айқайына алдан да, artтан да айқай qosылыр, ұзып аққан Neman воjып өрlei çөнeldj.

El vjryне vjry qaraitып emes, poselkenjң еңкеigen көрj, еңбектеген çасына deijn qartар keledj. Сақынан degen qandai қып. Ақа jnjсjн, ата мен ана валасып көргендеi.

Adam men adam, tu men tu qūcaqtasa syijsjр çatьr. Bjr қааһнан музиканың унј de аиақтардь ҫерден көтерјр әкеттј. Саттық ҫуз, сарықтақан ун тунек тундј серпјр ҫјбергемдеи.

Zaulap kele ҫатқан tankister eldjң қуаныс дариасына ҫузе қолдарың вұлқар, eldjң қапына валар ұсынқан дәмјн, мақавватына валар ұсынқан vuda-vuda gylderјн qūcaqtap өтјр ҫатьr.

Qara ҫerdjң қавьрқасың қайыстыра volat сауыт kijngen pexota өтјр varady. ҫаудың төвесјн ойьр, қавьрқасың қавьрқаса әзјrlengemдеи tas-tylektei tyijlјр artilleria kele ҫатьr. Būlardь qūrmettegemдеи, ia vūlarқа рухь кустј команда bergemдеи көк ҫузјnde сарықтар, сар тарарқа қаиылаңан саттық уннјң алдында ҫурген — vjr-aq söz: Ol — Stalin!

«Səndj өmjр, sansьz qьzьq aluan-aluan.

Zor tavьs, ūль ҫeңjs ҫerdj ҫarқан.

Атьмен Stalinнјң аталady,

Аль кyc ҫerdj ҫeңgen, aspandy алған!», —

dep ҫәкең айтқандаи, қасыр воиь Stalinнјң атың атаудь аңсар kelgen қалқ:

— ҫасасың ūль Stalin! — degen ун сьққан саиың, тун perdesјн серпкен кун сәулесј sekјldј қасрет қамалың vūзьр, қайыпның қара perdesјн sjlkјр тастақандаи ҫайнаи тустј.

* *
*

...Osь poselkenјң cetјн ala тұрқан Baduli қарттың асты сьz aiadaи ҫer yijne artilleria komandirј Baimūqamvet ҫараланқан vjr ҫas ҫјgјттј альр keldј. Būl, cekaradaқы ҫайқасуда ҫараланқан artillerist edј.

Kөңлј ҫасара, ҫадырай қалқан Baduli қарт vūlardьң vәrјн өзјнјң ҫалқыз ūлындаи көrјр, ҫаралы ҫјgјттјң ҫольна қапың қиатындаи vәiek вольр ҫур. Keide јcјnen tjleu tjlegemдеи кувјr-кувјr etedј. Ol, doktordьң кейн тұра-тұрыңьz degenјн de тыңдаитың emes.

— ҫарасы қауьрсыз, қан тоқтady,—degen doktordьң сөзј, қаиaulана қалқан көңлјне ylken demeу көrјngen қарт, оны qūcaqtai альр syijр-syijр алды. Bјрақ, doktordьң сөзјн ҫаралы

çjgjt estjgen çoq, sũl̂q çat̂r. Ol vjrazdan keijn øljmnen de kjrpjk qaqraim̂n degendei, kyljmsjregen pjcnmen køjn aẑyraq act̂ da, vaŝna tøĵr ot̂r̂qandar̂qa çaqalai qarad̂.

— Çoldas komandir, çau qaida?—dedj ol, aq̂r̂n kuvjrler.

— Çau çoib̂l̂r çat̂r, ølj de çoib̂lad̂. Ol tural̂ oilama, — dedj komandir.

— Men qaida çat̂r̂m̂n?

— Køjten verj køĵspei saq̂n̂sqan m̂nau ataid̂n̂ yijnde ot̂r̂m̂z.

— Qol̂n̂ẑd̂ verĵjẑĉj...

Komandir qol̂n̂ ũstatt̂.

— Mymkĵn, ølmespĵn, — dedj çaral̂ çjgjt aq̂r̂n kyrsĵn̂ĵr.

Øle qalsam sjzge vjr amanat, son̂ ot̂ndarŝz!

— Ot̂ndaib̂n.

— Son̂ ot̂ndasañẑ sjzge de, ømĵrge de rizam̂n. Oŝ tøĵrekte menĵn̂ ças kezĵmde økem qalqan eken. Tĵrj volsa øzj de øtken-ketkennen menĵ sũrar. Eger, kezdesa qalsañẑ, menen sølem ait̂n̂ẑ. Balañ ølgen çoq, ølse sen ycĵn, el ycĵn, ũl̂ otan ycĵn Stalin̂n̂ĵn̂ tapŝr̂nd̂ŝn̂ adal ot̂ndar armanŝz øldj,—degeisjz!..

— Çan̂m Kletŝki, sen mũndai, qorq̂n̂ct̂ søz aitra, çarañ qaupŝz, aman-esen çaẑl̂r, tĵrj volsañ økeñĵn̂ aq didar̂n̂ køĵesĵn̂, — dep on̂n̂ qol̂n̂ sipai vastaqan komandirdĵn̂ îq̂na kelĵr vĵreudĵn̂ qol̂ sart ettj. Çalt qarasa, îq̂nan ũstar tũr̂qan yi iesĵ Baduli qart. Ol tal̂qŝr̂ vara çatqan kjsĵ sekĵldj. Çaq̂ sĵresĵr, køĵ vjr tyrlĵ vol̂r ketĵptj. Køĵeĵne vĵrdeñe t̂q̂l̂qandai søilei almai q̂r-q̂r etedj. Vĵrdeñe ait̂q̂ŝ kelgen sekĵldj, vĵraq ĵĉteñe aita almai ekĵ køĵn̂ çaral̂ çĵgjt̂n̂ çũm̂q çatqan køĵne qadar, qũsaq̂n̂ çaiia tøltĵrekter çaq̂ndai tystĵ de, komandirge qarad̂.

— Ŝyraq̂m, ŝyraq̂m! — dedj ol q̂r̂yldar. Ern̂ĵ dĵrĵl̂dep, køĵnen ças mølt-mølt etedj. — Qaita ait̂ŝ ŝyraq̂m, eŝm̂ ŝq̂r̂ kettĵ qoi. M̂na çoldaŝñn̂n̂ at̂n̂ kĵm̂ dedĵn̂...

— Kletski, sjzdjn münñyz qalai? Əlde...

Komandir sözjn vjtjrmesten oilana toqtap, qarttnı ve-tjne qarai qaldı.

— Kletski deimjsjn çanım-au! Əkesj kjm eken?

Qarttnı ynj əlj çəndj sьqrai tır.

— Sjzdjn atñyz kjm? — dedj komandir vjr çanñstñ kele çatqan çavagın sezgendei.

Kytpegen çerden kuctj sezjmnjn qūcaqña kjrgen qart, komandirdjn sañqıldağan dausın da esti alqan çoq. Onda qazjr tek çalyndağan çyrektjn otь laular tırqan siaqtı.

— Aitсь sьraqım, aitсь! Menjn de valamññ atь Klets-ki edj. Cecesjnen de, özjnen de sonau qara tynek zaman vasyıa qaita tysken kezde adasьr qalьr em...

Sol kezde çaralь çjgjt çantalasqandai közjn asьr çjverdj de, qartqa qarai qaldı.

— Bül çoldastñ əkesj osь Belorussiada qalqan Baduli deitjn kjsj, sjzdjn atñyz kjm?

— Çanım çanььs aita көrme! Çanььs aitьr, çanqan otьmdь өсjre көrme, sol Baduli qart men volarmьn. Çanььs aitrai, dəl aitsaң çольña çanım sadaqa, aldai көrme çanьm, qūььm menjn senvjsjn, tanımьsın sorь əkenđj, — dep talьqsьr varьr çaralь çjgjtñ aiaqñn qūcaqtai çьqıldı.

* *
*

Арсьн қығоған сарь аиздың астында тұғыр, çan-çaqñnan toruьldar çyrgen çaudь elemesten sol kыngj Baduli qarttnı vaхьtqa çetkenjne özjnñ qandai çanqandьqñn eske tysj-rjr tırqan Baimūqamvet vasyн kenet көterjr aldь da, aimaqqa көz tastadь.

— Menjn əkem de sol Baduli qart sekjldj aq көñjl edj-au. Ol, maqan Dutovtnı vandasın qьrğan komandirdei vol dep, menjn sonđai voluьmdь arman etetjn edj, ol armanьna çetkenjn көre almai kettj qoi. Bül çaqñnan qaraqanda, Kletskidjn əkesj vaхьttı. Cjrkjn ol, 15 kыnnen soң valasьna erjr vjz tırqan Vilno qalasьna da keldj-au, qandai vaхьttı cal, çьrғma çьl көre almaqan valasьn көrdj. Ol vy-

g'jngj gazetj oqsa, valasъnъ aqfinderj qalai qausatqanъ kørjр таqъ da vjr çasar edj, — dedj jcjnen.

Bül kezde vült айqыр, vogan vasyqan edj. Vjraq, betj temjrdei qarыр tysjretjn өtkjр aiaz vürьnqъsъnan da qысыdap tūr.

Qulan iektenjр таң çaңa sъzъp kele çatqan kez edj. Aldыqъ tūsta tūrqan toqai sыдыр ete tystj.

— Daiarlanъndar! — dedj ol çoldastarъna.

Çaudың vjr-ekj razvedcikterj eңбектер kele çатыр. Olar-дың соңынан орманды çiekтер vjr top qaraiqan keledj. Būlardың jz өkcesjn vaiqaqan ol, өзderjnjн maidan ortasында tūrqanън анық sezdj de:

— Byg'jngj kyn aituly kyn volar, — dedj jcjnen.

Çaudың razvedcikterj ойсыр keldj de, aqac arasында tūrqan vūlardы көrmesten çaqalar вагыр кейjngj товъна qosыldы.

Bül çer, qatar çatqan ekj өзektj qualai vjtken ekj toqaidың aralyqъ edj. Bjzdjн vатырлар sol өlkenjн сыqъs çaqьndaqъsъnъ tūmsъqьnda tūr da, aqfinder vатыs çaqtaqъ toqaidың tūmsъqьnan сыqъp keledj. Olar da byg'jngj savыш çasaqan Qъzы Armanъ osъ ekj tūmsъqtan vөгemek ой var siaqъ. Öitkenj, razvedcikterj varqannan кейjn top-top volъp berj qarai çyre vastady.

— Öler çerjne çetkence qozqalmanъdar! Granattar da sai tūrсын! — dedj Baimūqamvet qasыndaqъларъna komanda berjр.

Таң сараqъ көтерjлgen сайн çaular айqьн көрjne vastady. Kөртjgne көz çetetjn emes, vөksesjnen oq tigen qasqьrdai qalyң qarumen syiretjлjр kele çатыр.

— Jnge тыqыqan тысқан qūсар, osындаi alaңda kezdespei qor qыp edjн, nese мың volsaң da osъ veseumjzden qūтыp көр endj, — dedj ol jcjnen.

— Çaudың өз оqьmen өзjn attъ degen osъ-au, ә! — деп pulemettjн аузын ыңqайлар çatqan тыndegj ekeudjн vjрj mъrs etjр kyldj.

— Toqaiqa kjrjр keter, çjbere versek qaitedj?

— Kјckene kelјnkјresјn.

— Alъsta kօktј kуnјrentken samolօttјn gyrјlj estјlj-dj. Sol-aq eken, toqaiqa tez kјrmek volqan ҫaular tūra ūmtыlqan kezde qars aldarъnan oq qarca vorap qoia verdj. Bјraq, aldyңqыларъ օrt tigen quraidai qausap ҫatsa da, keijngјlerj oq ҫaudыrъ qarsъ ūmtыldъ. Ҫau oqыпнъ zarda-въ vїlarqa әzjr tigen ҫoq, tek panalar tūrqan toqai ystјn-degj qarъn sjlkјr, sьтыrlap ҫatыr.

Basъ tasqa tigen valыqtai volqan ҫau, ҫantalasъr ҫũls-қаныmen jctеne օndјre almady da, vomvovozdar tօvesјnen vomvanъ vorata bastaqan soң tьm-тыraqai qaca ҫօneldj. Bјraq, asъq ҫatqan alaңпнъ маң ҫaudың օljgјnen kօrјnvei kettј. Sօitkence volqan ҫoq, taңertеngј muzika kօkten de, ҫerden de oinar saxna kyndegj saltыna tyse vastady.

Soңqъ kolonnada kele ҫatqan artilleristerdјn aldynda vїirыqtың verјlujn kytkendei օzјne tura kele ҫatqan vјreu volsa, sonъn vetјne kylјmsјrei qarap tūrqan Kletskidјkօrdj.

— Ҫoldas Ҫataqbaev! — dedj ol Baimūqamvetke, — kelesj kezek menјkj emes pe? — Onъn kօzј kylјmsјrese de, vetјnde ҫalyndaqan ьzanың oты var siaqты.

Baimūqamvet oqan maqũl degendei, yndemesten kylјms-јrep vasъn izedj de, kօk ҫyzјn kуnrente dauыl soqtыrъr vara ҫatqan vomvovozdarqa qarady. Onъn օңјnde: ҫaudы ekј ҫaqtan vјrdei qacan soqamъz degendјk edj.

Onda ekј tyrlj oi var edj. Bјrј ҫаңаақъ aitыlqandai ko-mandanъ kyту volsa, ekјncјsj օzјne oq turalъ sօz verјlgen-ce, saiası օmјrјne ҫemјs veru. Ol, soңqъ oıyna tez ҫetu usјn kјckene sumkasъnan vјr qaqazdy suыrъr aldy da, artill-eriasъna syienјr ҫaza vastady.

Bũl partia mycelјgјnјn anketj edj. Mъnadai ūlъ maı-danda օlse, partianың mycesј degen ūlъ attы ala ketudj ar-man etken ol, osъ ankettј toltыrumen bygјn 5 kyndј օtkјz-dj. Sodan verј ankettјn vetјne ҫazyлqan sօzder tek mъna-lar qana:

1. Әkesјnјn atы — Ҫataqbai.
2. Өz atы — Baimūqamvet.
3. Ҫыпъsъ — erkek.

4. Туған ғылы — 1913 ғы.

5. Сыққан теги — кедей сағуа.

6. Туған җери — Qazaq SSR, Alma-Ata облсы, Агаөз ауданы, «Qызы отау» колхозы.

Бар волҗаны осы җана. Осыны җалғастары — қай ғылдан бері комсомол мүсесі екенін, қай ғылдан партия мүселігіне кандидат екенін җаза бастаған кезде баталіон комиссары җетіп келіп арқасынан қақты да:

— Ғарайсың, җолдас Ғатабаев! Бүгін кекке җылысы. Ал, сөз тақты сендерге берілді. Бүгінгі күн партияға мүсе волатын да күнін, җаудың қамалын алатын да күнін, — деді.

Анкет тақты сала қалды.

Бұл бүіргы осы төңіреkte тұрған барлық артиллеристерге берілген бүіргы еді. Ең алдымен гаубица көкке құлап сермер, күрсілдей бастады.

— Сіркіні, вјздің гаубицаның күсі осындайда көрinedі җой, — деді атқан оқтың җаудың төбесінен дәл тігеніне насаттанған ол ісінен, — җерде тұрса да җауды қавыртасынан ұрмай төбесінен соқпады.

Бұлардың тұрған җері — ұзындығы 120 километр Мангергейм қамалы орнаған Сумма қаласынан тиседі. Бүгін сол қамалды қалай да бүзүр, җаудың өліміне есік асу керек.

Көктем бомбы, җерден снаряд үн қосқан соң тау мен тас биледей тұра алмады. Қара җер қайық виіп билеп, орман да сылдыр қаға бастады. Алдыңғы җақтан көтерілген тозақ вјраздан кейін қалың тұманға айналып, тұман ісінде адасыр җүрген җаралақ секілденіп җаудың сүйегі мен құралдарының сыпығы тозақпен қалықтар аспанда җүр.

Ған беру оңай ма? Алақты қақпаңда җатса да, қасқыр кјсіні тістеуге ұмтылады. Орта белінен кесілген ғылан да кјсіні саққысы келіп, айы тіліні ала-ала ұмтылады. Сол секілді ақfinder де җанталасыр оқты боратыр җатыр.

Вјр кезде бомбовоздардың соңынан наҗақайдай җарқылдап җөnelген истревителдер оқты төгіп-төгіп җберіп еді, җаудың қарғыны басылаын деді. Осы меzgілді күйі тұрған комиссардың:

— Otan usjn, ūl Stalin usjn ūmtŷlŷndar,—degen dausŷ saŷq ettj de, qainaŷan vŷlt sekjldj qaptai onelgen qalŷn qoldŷn dymrujne sŷdai almaŷan qara er solqŷldap sala berdj.

Eŷ alda ketjr vara atqan tankter keide snarədtŷn qoragŷan tozaŷnan kəpke deijn kərjnvei ketedj, keide vŷlttan sŷqqan kyndeŷ arq ete tysedj.

audŷn osŷncalŷq kusteujne qaraŷanda bygjn aalŷnŷn taqalŷanŷn sezgen siaqtŷ. Tankjlerdjŷ soŷnda ketjr vara atqan eŷjstjŷ berjk tŷtqasŷ — pexota, audŷn kəzjne tyspesten, oŷŷna əndj jljnvesten nece tyrlj təsjl, amaldarmen alŷa vasŷr varadŷ. Bərj de: komissardŷn aŷaŷtŷ tastaŷan aŷvŷndŷ ŷranŷn attaŷandai — arttan da, aldan da, oŷnan da, soldan da:—«Stalin usjn, ura!»—degen vjr ŷranŷnŷn astŷnda ketjr varadŷ. Snarəd ren vombaŷa ŷctasŷan vŷl yn, qarŷ alŷnan oq qardai voraŷan saŷn ydei tysken sekjldj.

Aldŷnŷ pozitsiadaŷtŷ tankjler, sŷrmaŷan sŷm toŷna kiljken kezde, audŷn qarŷŷŷtŷ tŷm kyceijr kettj. Qamaldŷ ainala oŷ qazŷr alŷr atqandar da, qamaldŷn ystjnde oŷtŷrŷandarŷ da artilleria men pulemettj qavat ŷmsap atŷr. Bjrəq, «bygjn au qamalŷn almaŷ qoimaimŷz», dep attanŷan tankisterge auŷan oq masanŷn ŷzŷŷn qŷrlŷ kərjngen oq ta, sŷrmaŷan sŷm qorŷandarŷn ərmekejnjŷ toŷndai talqandar ətə sŷqtŷ.

Mŷndai vəgetterdjŷ toqsan tyrljsjn talqandar daŷdŷlanŷan tankjler men artta kele atsa da aldŷn asŷr veretjn artilleriaŷa syiengen pexota audŷn er astŷndaŷŷŷnŷn da, ystjndegjsjnjŷ de tŷnŷŷn tarŷltŷr, alŷtŷnan mŷqtar aldŷ da qamalŷna təne tystj.

aular qŷŷlŷanŷna qaramastan, əlgenjnjŷ ognŷn sŷrttan kelgenderj vasŷr antalasŷr atŷr. Bjrəq, tarix kərmegen mŷndai tasŷndaŷan ŷzalŷ kycke tətəp vere almaŷ, erdjŷn astŷna qarai qactŷ. Kəp kecjken oq er astŷna kjrgenmen, sjrjgen ətjrgj dalbasalŷqqa kəpvedj de, ətderjmen vjrge 36-38-45 qamaldarŷ qorŷauŷa alŷndŷ.

— Çau qamalın qorağında! — degen cattyq levjz sañq ettj.

Çaular vül vüigqıtь оғьndatpauqа тьгьсьр çan-çaqtan çavıyl çasar көгьр edj, «myijz sūraimьn, dep qūlaqьnan айьлqan» toqal eckjnıñ kerjn kiyr qamaldarьn vjrnepen soñ vjrn vosata vastauqа tura keldj.

Çeñjs çeljne çelpjngen çaungerler qavьgqasь vjgçarьm metr sьm temjr aralasqan beton, төvesj qalyndьqь ves eļ çalpaq temjrmep çavьlqan temjr esjktj völmelerdjñ jcjnep çaudьñ syiegjn syirep tastar, qamaldьñ ystjne artillerianь ornata vastadь.

Talqanь сьqqan осьndai vjr qamaldьñ sytjnde anketjn toltьgьr oтьqan Baimūqamvet kenetten çavıyl çasar kele çatqan çaulardь көrdj de, üсьр tyregele anketjne көz çj-verjр edj, qolь qoıymaqan eken. Sol kezde qolь tьz ete tyskendei voldь. Ol qolьna oq tigenjn sezvesten: «Çataq vaev» — dep çaza bergende, sausaqьpьñ vasьnan siamen vjrgе qanь sorqalar anketke tamьp kettj.

* *
*

Kecke partia çıbьsьna kelgen Baimūqamvettj komissar çьbь çuzven qarсь альр, kyndjzgj bergen anketjn qaita üсьndь.

— Bygjnıgь gazetj oqьqan çoq ekensjñ qoi, — dedj ol.

— Gazet oquqа ось ankettj toltьrudan qolьm timedj, — dep Baimūqamvet üialqan pьcjnmen төmen qaradь.

— Menjñ de uaqьm çoq edj. Nagrad alqandardьñ jcjnep vugjn partiaqа өtetjn çaungerlerdjñ atьn qarar сь-quqа qana uaqьt tartьm. Mьnau araqa nagraд alqanьndь çaz.

— Nendei nagraд? — dedj ol taңdanqan pьcjnmeг.

— Çaza ver, men aitaıьn. Mьnau araqa SSSR Übь Sovetjnıñ Prezidiumь dep çaz, mьnau araqa aqfındermen ügьsta çaungerljк mjndettj oidaqьdai оғьndaqandьqьm ycjñ, mьnau araqa «Qьzьl Çüldьz» ordenj degen sözdj çaz.

Endj qoľıńdı әkel, — dep komıssar onь qıttıqtar, qoľıń qattı qıstı...

Kenetten mündai cattıqqa völingen Baimūqamvet ne aitarıń vılmei unısz tūrıp qaldı. Tek, jctegj cattıqtıń belgısj sekjldenıp kjrıgıne ıstıq ças kelıp oraldı.

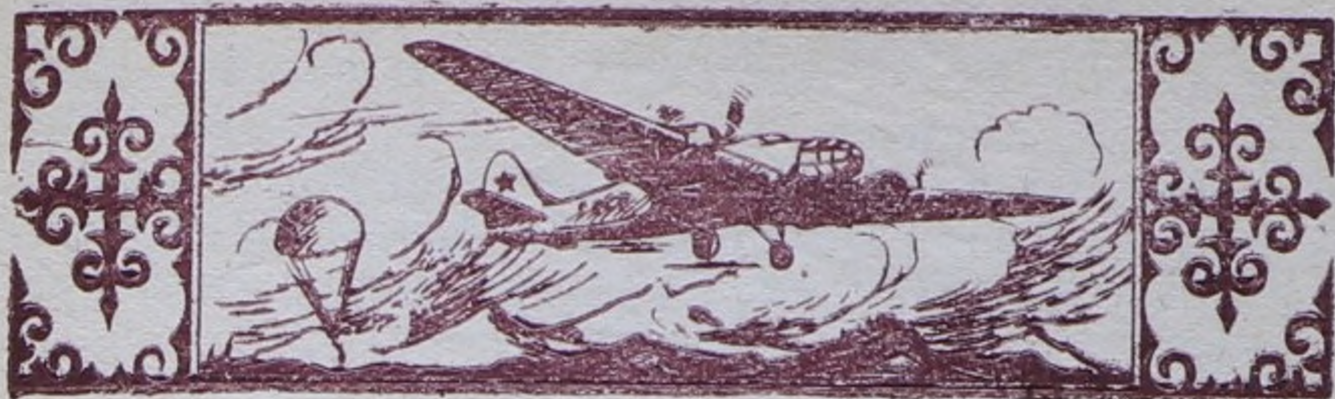
— Sezıp otırмын, — dedj komıssar kılıp, — partia mıcelıgıne ötken anketıń өcrpesteı volıp qanьımen çazыqan eken, vıl sonьı çemısj qoi, — dedj.

Anketke tamqan vır tamcь qan emes, varıq qanьımdı otan usın qııarmьı, qaçet vola qalqan kynde!...

Septabr, 1940 çı.
Alma-Ata.

Ç. Altaibaev.

QANATŤ ADAM

1930 çy. Bjr kynj aspanď ælde-qalai vŭlt torlap, qara dauy ыsqыгъp tŭrdŭ. Çoŋkjle kocken vŭlt qarľ dullyqasъn mŭlyqtai tysken Ala-taudыŋ tосjne oгmelep, aspanmen astasqan qiaqа вагъp ŭialaidŭ. Dauy ыsqыпъp keljp çaqpardŭ syzedj, odan сыгq yirjlp aspanqа koterjlp vŭltqа aralasadŭ da, сыŋ wasъndaqŭ oгkes-oгkes vŭlttardŭ tytken çyndei ыдыратъp tomen aidaidŭ.

Dylei taviqattыŋ eçelgj oinaqъmen сыraldŭ volъp, mŭz qŭrsanqan asqar сыŋ kenet selk etkendei boldŭ. Çer sjlkjntkendei gyrj aspannan asqaqtap çerge sorqaladŭ: oгcesj — Orta Azia, vetj — Kynсыqъs, tорт qъran samqар kele çattŭ. «Vŭlt kovesjn tyre, dauyldŭ ekrjnъmen terber aidap, wasakoktei kele çatqan netken kyc. Bŭl qaidan çyrgen qaiqŭ qanat kezegen edj!?».

Съп-аи, Ala-tau, Ala-tau volqалъ vŭгъp-sonď mŭndai kuctj korgen ve edj, vŭl qai qŭdrettjŋ qolъnan keljp edj. Yc çyz çyldan asa dœuren syrgen sonau patca Romanovtыŋ euletjnъŋ tŭsъnda, tjptj, çer tœjrsj — men! — dep auzъn aiqа vjlegen, tepse temjr yzgen sonau Temjrdjŋ tŭsъnda

vül siaqtъ өktem kuctj көрген kjm var edj? Ala-taudъ, онынъ ать-силь Qordai asuъn elemegenj-au vülardъn, sjrә!..

Motor unj zaңqardъn tas çyregjn qъtъqtар oiattъ. Bjrәq, vül unnen læzzat алып көrmegen qart seңgjr qъmsъnqandai boldъ da vültqa voilai көsjljr çata verdj. Daуы men vült arala-sъp көrjne mjndj: satъrlatъp vürcaqъn savalar төgjp-tөгjp çjverdj.

Qoi taviqat! Qoi qart seңgjr, qъmsъnva! Dyleiljktj tasta Өz qanatъn. Çai qūcaqъndъ!

Taviqattъn mьlqau kucjn elemei, төrt qъran өçet ūcsъren Qordai cъңъnъn vijk asuъ ystjndegj qalъn vültqa keljr kjrdj. A, degence-aq vülttъ çara, qūzđ qъrqlarlai jlgerj asъp ta kettj.

Bular Tәcken men Alma-Ata arasъnda çana Qazaqъstan-ның өз jcjnde тыннан әue çoldarъn асиqа kele çatqan, Qazaqъstan çerjne eң alqac ret qanat qaqqaп qъrandar volatъn.

Alda samqар kele çatqan «Ю-13» samolõtjndegj аcaңdau kelgen, talđrmac sarъ çjgjt kartaqa vjr qarap, çjtj көздеrjmen çer alavъn vjr coldъ da, lөtcikke:

— Çaqъndар qaldъq, vaqъttъ oңqa ūstar, taudъ vөkterlei tartъңыз, — dedj. Bül ças vortmexanik Fedor Mixailovic Korcuнов edj.

Samolөtter sol vetjmen, qaladan çoqаръ, taudъn etegjn-degj, әzjrlengen kjckentai alaңqaiqa keljr qondъ. Ol uaqъtta көzjrgjdei aerodrom var ma! Onda keljr sap tyzei qonatъn qalъn samolөt var ma! Osъ aitъp otъrqaп «Ю-13» өзj de nemjs konstruksiasъnan cъqqaп samolөt edj qoi!

— «Tau vaуrъna әlgj айrplan degen» qonъртъ deidj, — деп tamacaladъ qalanъn vaйrçqъ qalqтаръ. Kеске qarai at çegjp qalaqa kelgen 2-3 adamđ vjr көcenjн qalqъ tamacalar, qorcai qaldъ.

— Osъlar ma?

— Osъlar qoi!

— Bьlqаръ kigen ve, өзderj?

— Kөz әinekterj maңdailarъnda çyredj eken-au!—degen kuvjr sözder estjledj, vülardъ көруге kelgenderdjн jcjnen.

Вошьнь қааыр, jlgerj qarai çyruge oñtailanqan çolaусь-
lardьñ soñnan, qartal caranьñ iьqьna salьp qauqalaqtai
ũmьlqan vjr qart:

— Bostoi tovarьc, bostoi! — lap qalмадь. Løtcikter endj
toqtady. Çürt çinala tystj. Caldьñ sũraçanь: айрplanmen
ũcatьñ sender me? Oньñ øzj qandai nørse? Çань var ma,
çoq pa? — degen sũraular. Sũrauqa ças Fedka çauar verdj,
eñ aqьrьnda ol:

— Kynj ertenj szderdj de mьngjzjр ũcatьñ volamьz, —
dep kyljmsjrei qarady. Cana jlgerj çyrjр kettj.

— Baiaqьda Baçdat degen vjreu aspanqa ũcadь dei-
tjn edj, — dep çaqasьñ ũstadь əlgj qart. — Sol Baçdattь
endj køzjмz de kørdj. Oi tova! Əlmesen talaidь køredj
ekensjñ!..

Aitqanmen eskjlyktjñ adamь emes pe, vũl ũcьp kelgen-
derdjñ: vortmexanik Korcunov, Mazuruk (keijnde Sovetter
Soiuzьññ Geroiь), løtcik Litvinov siaqtь, sotsializm eljnñ
qanattь adamdarь ekenjn, Baçdat-Saçdat degenderjñz
vũlardьñ tovьqьnan da kelmeitjnñ qaidan vjlsjñ. Tjptj erte
kynde, qalqьñ oьnan cьqqan fantaziasь — sol Baçdat
degennjñ atьnan qorqatьñ edj qoi, vũl çürt. Al kəzjr, cal-
dьñ øz sөzjmen aitqanda, sovettjñ «Baçdattarь» oньñ
yijññ jrgesjne ũcьp keljр tũrqañ çoq pa. Endj ne çань
tũr eken, kərj keudenjñ? Ertenj armiadaqь valasьnan, Qiьr
Cьqьstaqь qьzьnan kynve-kyn səlem-sauqat əker bergende
qaiter eken?! Əlmesen ønerdjñ, texnikanьñ aluan keremet-
terjn taqь da talai køresjñ — camañ kelse, calьm, ølmei
vaq, — degennen vasqa ne aitasьñ oçan.

31-çьldan bastap Qazaqьstanda aviatsia qanatьñ çaiа
vastady. Alma-Ataqa Sovettjñ «K-5» samoløtterj keljр
çettj, «Ю-13» ter køzden qaiьp voldь.

Ças løtcikterdjñ aldьnda respublikanьñ øz jcьnde tьñnan
əue çoldarьñ acu məselesjnññ tolqacь kyn sanar, saçat sa-
nar pьse verdj. Qoldaqь var ũcatьñ sostav øzjnññ tøl qьranь
«K-5» qoldarьna emjn-erkjn tigensoñ soçan mьnjр-mьnjр
alьp, ylken mьndettj oьndauqa ũcьp cьqtь. Solardьñ vjrgj

Fedor Mixailovic. Ol taqъ da vortmexaniktjk qъzmetjn atqardъ. Onъq samolotj keң vaitaq respublikanъ carlap әue çoldarъn acu sapaгъna tūnqъc ret qanat qaqтъ. Samolot vetjn Qostanaiqa tyzedj.

Tosъn çermen ūcъp kele çatqan ças vortmexaniktjn çyregjn quanъc sezjmj qъtъqtai tyskendei voladъ. «Kormegen çerdjn oi-cūqъгъ kōp», degen emes pe: çer tanavъn quьra samqaaqan samolot keide sьlq etjp 150-200 metr tōmen qūldъrap ketjp, odan zъp etjp qaita kōterjlp, tervetjle tysedj. Lōtcik mūz valaq qъrandai, kōzjnъq qūqъn keң alarqa salaдъ. Tōmende çerdjn vetj sarala vatsaiъdai çainaidъ. Tyutyude aidъn calqar, onъq çaqasъnda qala kōrjnedj. Būl kōdjmgj mъs ordasъ Balxas. Odan aгъ trivalaгъ qoiu qara tytjnъn aspanqa cirata qūlactap Qaraqandъ çatъ. Qaladan cъqqan ylken sostavтъ poiъz ūzъnnan-ūzaq cūvatъlpъ Sibirge qarai çyitkjp varadъ.

Samolot vūlardan da өttj. Odan aгъ asqar tau, aгъndъ ozen, qara ormandъ qonъs etken, aqtъlp qoi, alalъ çьlqъ alqavъn vasqan, egjn dalasъ veine dariadai calqъp çatqan, catъq-cadъmanъ sudai tasqan qalъq el — kolhozдъ aul...

Baqanadan berj osъlardъn vōrjn vjrtjnder kōz aldъnan өtkjzjp kele çatqan vortmexaniktjn ernj qъvъr ete qalqandai volдъ: «Bailъqъ vasъnan asqan alъp respublika! Tōrt qūvъlaq tygel, kelecegjъ keң-au!..» Çyrek samolottjn motōгъndai soqъp quanъc sezjmjn sьrtqa tevedj, mexaniktjn kōzderj ot casъp, çyzj alvъrap taqъ da keң alarqa tesjle kōz çjberedj.

Respublikada kōmjrlj Qaraqandъ, mъstъ Balxas, qoroqasъndъ Cjmkent, altъndъ Altai, mūnailъ Emva siaqtъ alъptar, әldenese çyzdegen quattъ sovhozdar men mъndaqan kolhozdar var. Būl ūlan-vaitaq eljmjzdjn keң çerjnъq kjckene qana vjr qūqcasъndaqъ keste. Gyldei çainaqan өmjг ūlp otanъmъzдъn çyregj — Mәskeuden, Kremlden quat alъp qūlpъra tysedj. Mūndaida aicъlqтъ altъ attap, ylken respublikanъn өndjrstegj, auldaqъ qairatkerlerjne Kreml qavaгъn çetkizjp ruxtandъгъp otъru, ças aviatsia men onъq Fedka siaqtъ qa-

nattъ adamdarънынъ ylesjne tijp otъrqan çoq pa. Sovet aviat-siasънынъ volat qūstarъ respublika çerjnde calqtai ūcъp kolhozъ auldyñ qotanъna deijn varsa — onan asqan quanъs, onan asqan maqtandy qaidan jzdep tavarsъñ!

Bastamasъ osъ voldъ. Aitqandai-aq samolot respublikanъ çarlar ūca verdj. Bjr kynderj bettj kelesj sapaqqa, Çerkentke tyzedj. Əue çoldarъ acыldъ. Fedor Mixailovic Korcunovtardyñ salqan jzjmen samolotter тыным almai ūctъ. Teñ-teñ çyk, pocta astanadan aulqqa aqыldъ. Sonau Qaraqandъdan mjnjp alqac ret ūcqan adamdar astanaqqa keljp tyskende saqatъna qarap: «Tert saqat-ə? Bül qalai?!» dep öz saqatъna özj senvei qalъp çyrdj.

* *
*

Taңertеңj mezgjl otdelenie nacəlnigjnñ kabinetjne qъp-qъзы vjr komandir kjrjp keldj.

— Rūxsat pa?

Çalqъz otъrqan nacəlnik vasъn çulъp aldъ da:

— Rūxsat, rūxsat, — dedj, komandirge kəzj tysjp.

— Sjzdnъ qaramaqъñъzqa kelgendjgjmdj vjldjrudj rūxsat etjnъz! — dep ces veredj komandir. «Menjnъ qaramaqъma keletjn qandai komandir var edj» degendei nacəlnik səl oilanъp qaldъ da, oqan vaçъraia qarady. Bjr kərgen adamъ siaqtanqan soñ:

— Kelgenjnъz çaqъs, endj... dedj. Sol ekj ortada kabinetke kjrjp kelgen ekj-yc kjsj onъñ səzjn vəljp çjverdj. Bül kelgenderdnъ vjreuj lətcik Sinberg edj, ol nacəlniktjnъ aldъnda tūrqañ komandirdj kele qūcaqtai alъp:

— Fedka! Fediuca! — deidj.

Kabinetke taqъ da çjgjtter keljp kjrdj, olar da qūcaqtarъn çaiъp keledj.—Fedka! Fedka!—degen daus oqtъn-oqtъn estjledj. Nacəlnik añ-tañ: «Bül ne qыlqan Fedka, çanъm-au?» Kelgender qonaqъ oqan tigjzetjn emes. «Mъnalar qaitedj, kabinette», degendei nacəlnik ornъnan tūrды. Fedkamen amandasъp volqan Sinberg nacəlniktjnъ çanъna keljp:

— Qaru etjnъz, — dedj özjnñ kabinetke sūrausъz en-

genj esjne tysjr. — Korcunov keldj degen soñ, æceijn... netjr ketjppjn.

Komandirdjn kjm ekenjn nacəlnik sonda vjr-aq vjldj.

Arada ekj çyl øtken edj. Osy ekj çyldyñ jcinde Korcunov Qyzyl Armia qatarında volbr øzjnjn azamattbq qasiettj vorbryn øtedj. Ol qazaqtbn gyldengen dalasbn, astanasbn, ondaqby çoldastardb eske aldb. Sol dalada qanatymbdb keñ çaisam, dedj. «Qyzyl Armia qatarınan vosaqan soñ Alma-Ataqa qaitbr kelemjn» dep, ondaqylarqa uəde etkendjkten ve, øiteujr qaubrsbn qalyñdar kele çatqan albvt kəñjl aqsadb da türdb. Osy aqsau vara-vara nbybr, øzjne vjtken ør mjnez, sertcjl sezjm vūqan mūrbydbq volbr, Korcunovtb Alma-Ataqa aldb da çənelcj.

Ai-çai volqan soñ:

— Korcunov çoldas, men sjzdj tani almai qaldym-au, — dep, nacəlnik ūialbs tapqandai voldb.

— Uaqa emes, — dedj komandir kyljr. — Ondai-ondai voladb-qoi.

— Ne degenmen de, — deidj nacəlnik. — Esjme kelseicj?!

— Ojaçar emes, sjz mūnda, men armiaqa keterden ekj-yc kyndei-aq vūryn kelgen volatbnsbz.

— Ie, solai da çyqar, — dep nacəlnik qostadb. — Çaqsb keldjn. Macina kəveidj, vjraq, lətcik kerek. Az kyn tbnbq. Sonan soñ søilesermjz. Komandirdjn de søzj kelte voldb:

— Maqūl!

Arada vjr kyn øtjsjmen-aq Korcunov vjr samoləttj derves albr, trenirovkaqa kjrjstj. Būryn rul ūstar, samoləttj vasqarbr ūcbr kərmegenj volmasa, ol samolət çaiyn çaqsb vjletjn. Samal trenirovka çasaqanson ūcbr kete alatbna esvjr cyvəlenvedj. Lətcik ataqbn almaqan adamqa, ədette, samolət verjmeitjn məljm. Vjraq, alqbr talantb Korcunov vūl sektj vūzdb: samoləttj vasqarbr ūcuqa ruxsat aldb.

Bolacaq lətcik asau yiretken çylqbsydai vjrnesə kyn samolətrep albstb da çyrdj. Az kynjn jcinde-aq qbtbq

алынан «асан» қолға тұратын болды. Қорсұнов мұны алып сараңға аттанды.

Сол кыnnen bastap ol ruldj qoldan tastamai Qazaqystandaqь varlyq marcutpen damyl almai ұсть. Кәджмгј ләтсик boldь. Talantь qьrlanьp alqan lәtciktj, vertjn kele, tjk ұсыс, tjk qonьs qanaqattandьrmaдь.—«Қоғарғь pilotaқ өнерjn yiresem, aspanda samolәттj қаңбақтай аунатыр, қалаи bolsa solai igersem, calqalai ұссам, ұрсықтай yirjлjр petlә қасасам!» — degen vjr oi көкеijnen ketpedj. Көкјрекке ұiala-qan vül oi vара-вара арманға айналып әвден векјнјр aldь.

Қорсұнов vül арманьның da ұсықына сықты. Оның талавьна ескјm ара тұрған қоқ. ОI Bataiskidegj aviatsia mektevjне vарьр tysjр, onь vjr қыldьң јсјnde «отлично» оқыр vјtјrјр keldj.

«Talaptь erge nür қауар» degen emes pe. Еңбексјz, talapsьz өмјr — өмјr me eken. Talaptansa, vјzджң elджң қастарь talaptansьn. Өzјnјң даңқын sol talaptьларьның јсјmen әlemnen асырьр отьрған қоқ pa, vјzджң el. Erdj tudь-ratьn, er atandьratьn el emes pe. El qolьnan erjk ketjр тұрған kecegj заманда сан talaptьлар talьна-talьна talьр ketetjn edj qoi. Өr qairattь өндјrлерјңdj valapandai өrgјzјр: vјrјn — суға, vјrјn — көкке, vјrјn — қūzға қairар сальр, varьq ұнтаңды solarға audарьр, көmektesјр, quat-қјger verјр отьратьn Stalindjk дәstјrјңe ne қетedj senјң, tuqan eljm!

Аua raйьның ne қаман mezgјlјnde de, тықь-taiaң ua-қытта da, qaida da bolsa Қорсұнов ұсатын boldь. Ykmet pen partianьң ерекce tapsьrмаларьн vülқытраи оғьндаитьn da Қорсұнов boldь. ОI өzјnјң sasьp-savдыраудь vјlmeitjn mјnezјmen, macınaға vартьқыmen, tar қерде aila tapқыстықыmen, erјnveitјndјggјmen vasqаға ylgј көrsettj. Қас lәtcikter, vortmexanikter, motorister одан кеңes сūrai keletjn boldь.

Қорсұнов 1934 қыldan bastap aур macınaға сықты, қūmьs погmasьn ynemј артықыmen оғьндаи отьрьр, ol есқандаи аварiasьz қана samolәттјң vјrde-vјr vintjn сьндьrmastan 5000 сақattan аsa uaқыт ұсть.

Samolötren 5000 saqat aspanda ücür, vjrdе-vjr vinttjñ vashñ qisairparť deu, aituqa or-oñai-aq tür, vjraq vaivvñna varucylar bolsa, jstjñ çaiñ vasqaca volbr cыqatñ tyrj var. Mññññ özj aviatsiada: samolötren 5000 saqat ücu degennen görj, sol samolöttj 5000 saqat «arqalar» çyru degen üqьmqa veijm nərse siaqť kərjnedj.

Mññññ ecqandai ersjlgj çoq. Öitkenj, sol 5000 saqat ücьsta, ol ecqaida qonbr zapravka çasamaqan bolsa, esep-tei berjñjzder, onda vjz Korcunov çetj aiqa çubq uaqьt aspanda çyrdj der edjk qoi. Nemese çer carñ 12 ret ainalbr cыqť degen volar edjk qoi. Çetj ai toqtausьz aspanda ücqanda nemese çer carñ 12 ret ainalqanda vjr vinttjñ vashñ maivstьrmau, oilañz, or-oñai nərse emes.

* *
*

1935 çyldññ kөktemj. Qar çañada qana ketjr, onñ ystjne çañvyr çauqan. Aerodrom alañ vatraq volbr көpsjr çattь. Ne qonqan, ne ücqan vjrdе-vjr samolöt kərjñveidj. Kөktem kezjnde, әdette, aerodrom әvden kerpence ücuqa ruxsat berjñmeitjn. Aerodromñññ kevuuj 20 kunge, keide tjptj vjr aiqa deijn sozladь.

Aerodromda ücьsqa ruxsat berjñlujne 12-13 kyn qalqan kez. Qolma-qol vjr samolöttj Tөckenge ücьru çөnjnde ykmetten tapsьrma alñndь. — Kjm ücadь? Qandai samolöt ücadь? — degen siaqť әñgjme vastaldь. Qalai degenmen de ücu qibñ edj, qibñ vьlai türсьñ, mymkjn de emes: tyr etse-aq samolöt sazqa kypcektei kjrjr ketedj. Onñ ystjne kyn qara dauyl soqьr tür. Vjraq, qaitkende de ücu kerek...

Örj oilastьrьr, berj oilastьrьr kelgende Korcunov ücuqa tijs voldь. Ol aur macinamen ücatñ edj: vugjn aurь tygjl, çejlj ücsa qalai. Sondьqtan, ekj orьndь çejlj samolöt «Y-2» çavdьqtalьr ücuqa әzjrlendj.

Korcunov qolьna rakettj alьr macinaqa qarai aiañdadь. Osь samolötren ücuqa tijs vjr çolaucь da keljr mjndj.

Samolöttjñ aspança koterjlerde çygjretjñ çerlerj vaiqaldь. Çer savьr. Aspan kыңjrt. Bjraq Kогсuнов vūqan көр қь-сьlqan da çoq. Salqan vette-aq gazdь verjр зьтьrата aidai çoneldj. Sonda da koterjlu qıьnça ainaldь: dөңgelektj çer tјstep airьmaitьn siaqtь. Əlden uaqьtta tekjrekter çygjрjр ketjр vара çatqan samolөt: vјrdeme koterjр ala çonelgen-dei kenet aspança сьrқьradь. Samolөt bettj Täckenge qarai tyzer, aitqanca көzden tasa voldь.

Aspanda. Samolөtte ekj-aq adam — samoqар keledj. Bјraq, dauьl qarсь aldan, samolөttj tūqьrtьр, vьр çјvermeidj. Asa ūqьrtььqren qadaqalar ūcrasa volmaitьn siaqtь.

Samolөt dauьlmen aьsa oтьrьр Lugovoi stansiasьna ta-iadь. Stansianьñ ystјnen de öte verdj. Dəl sol mezet samolөttjñ keudesjne keljр əlde ne sart ete qalqandai voldь! Samolөt vјkte voıьn vilei almai təltjrekter, elvelektei vās-tadь. Alqacta, ne volqanьn tysjne almai qalqan lөtcik, vјr kezde tөmenge көzјn saldь da sūr-sūr volьр kettj: samolөt-tjñ oңçaq dөңgelegjnen çoqarь çјljncjk oрьrььр ketjр, dөңgelek tөmende salaqtар vosар keledj! Ekjncj dөңgelektjñ çјljncjgј de maimьр samolөttjñ alqьtьna qarai көstijр ket-ken — dөңgelek propellerge tiuge 2-3 santimetrdei-aq tūr!

Xal çamança ainaldь. Qonaiьn dese Lugovoida aerodrom çoq. Būl qalьpta qonqanda ne varqadar tappaq: qondь-aq samolөttjñ vaubьr çerge tiedj de, kyl-talqan voladь. Çaqьn çerdeгј aerodromь var qala — Frunze. Onda varaiьn dese vјr vyirekte çatьr.

Endj ne jsteu kerek? Bјraq, lөtcik көр oilanvadь: «volar js voldь, ne volsa da Əulie-ataqa (kөzјrgј Çamvьl) tartaiьn», degen qortьndьqа keldj.

Lөtciktjñ tek əiteujr ekj qolь qana gulde, varььq sezjm qaterden qalai qūtludьñ çaiьn oilauqa cūqciqan. Ol özјnjñ ne jstep oтьrқanьn da sezveitjñ siaqtь. Aspanda kele çatьр jsteitjñ esvјr cara çoq. Qonsa-aq—өлgenj. Kөz aldьna өljm elestep, laç tava almai sasqan lөtcik keijngј çaqta oтьrқan çolaucьqа qarар edj, ol: kyledj!

Aqьldь tauьсьр, tek sylderj qana kele çatqan lөtcik

Çамбылға қалай келіп қалқанын да вилмеді. Аеродромның устмен ол әдеі 20-30 метрдеі төмен ұсты. Самолеттің влр дөңгелегіннн вөлек салығар қургенін, екінсісіннн майсыр көстіп кеткенін көргеннен кейін Çамбыл аеродромның қызметілері тегіс қинала қалды. Бұл шақтың ісінде лөтсик аеродромнан қоғарь алты рет айналып та үлгерді. Қонаын dese оның есевін тава-алмады. Аспанға қараса—ол төмен ітереді. Çерге қараса — ол қойын асады. Çерге қолана — өлдің деп дауы еңрейді. Аеродромдағылар не істерін вилмеі, әлі-бері қығжыр, естері сықыр олар қур. Çедел қардем беретін сестралар әлекеді қалапыр, олар тұр. Неткен қорқынысты минут десеңсі!..

Самолет қонуға оқтаньп төмендеп келді де қайтадан аспанға кетті. Лөтсик өзін өзі қысар қонуға вел вайласа—самолет төмен құлдығайды; қарсы алдында аузын ағанда асыр тұрған ақалды көрген қырек қовалыса — қайтадан аспанға сарсиды. Оң қоқ, сұр қоқ лөтсиктің көзі тақы да қолаусыға тусып еді, ол: тақыда кылып отыр! Влреу влр сыбындай қанды аспан мен қердің ағасынан қойарға қер тарап қыргенде, екінсі влреудің ту сырттан кылып отырғанын — қандай қаман. Влрақ, лөтсик қолаусының не істер отырғанын влген де қоқ. Вллетін не вар: ол қай влр қетісіп отыр деісін, мұның не хикмет екеніне тусіне алмай отыр-қой. Отыра берсін, қорқытыр не керек оны.

«Іары-ау, енді қасанды аспанда қыре беремін? Қыре бергеннен де ақыр влр тусемін-қой, әйтеуір влр өлжм», деген ой қас пен көздің ағасында васы көтерді. Осы оидың келуі-ақ мұң екен, самолет төмен қарай сорқалай қонелді.

Не вольарь велгісіз. Самолет қойан ілген вуркјттеі сүйр келе қатыр. Уайым-қайқысыз, вөтен оидан пак рақыр қолаусы, өлжме васты вайлаған ерқырек лөтсик — құр екпінге ілесіп вұлар да келді: влреуі кыледі. Влреуі қорқады...

Адам васына қып кып туғанда қолынан келгенде қартапыр қалу тавіқі нәрсе емес пе! Лөтсик өлжме оңтайын бермеі, аман қалудың қажәтіне қанталаса кјрјсті. Оның вар артапыр пропеллерге тіуге 2-3 ақ сантметрдеі ілгері қарай

kəstijp çatqan dəngelektj çerге ақьғын қана вјг тигјзјр көтеги boldь. «Огньна келер ме edj, әлде қайтер edj?» Bұл да bolsa қатерdj әдеујг çeңјldeter edj-au!

Samoləttj tūmsьqьn çerге қарай tūqьrta kelјp dəngelektj çerге syiker қальp, қайта көтерgende — dəngelek вūгьnqь огньна keldj! Endj өsem өз овальm өзјme degendei lətcik қатulandь, motordь kjlt toqtata qoidь. Samoləttj ақсақ қақьна қарай аудармай, оның бар салмақьн қалқьз dəngeleкке artьp, tekјrekke сальp keledj. Саpсаңдықты вјртјндеp қојқаннан кейн барьp samolət оң қақ қанатын таiana қисаң etјp қантаia kettj. Күтјp тұрқан құрт қавьльp кер qaldь. Samolət аман-esen qondь!

Қавineden сьqьp вьньпн васа-алмай тұрқан lətcikke sestralар dərјsjn ala қьгјredj, еrlјgјne riza болқан кей-вјreuler оның қи cyberектеi болқан ветјnen syijp te ketјp қатть... Дауы үгьp сьндьрған қјлјncјk сальndь. Samolət вūгьnqь қальна keldj.

«Y-2» қайтадан аспанға көтерјldj. Јstјң қаиьn аеродромға kelgende вјг-ақ вјлген қолаусь да kылкјnj qoidь. Ykmet tapsьrmasь aita қалқандаi оғьndaldь.

Mјne, осьndailьq еrlјk јsterј ycјn ykmetјmјz оған Қьзы Чүлдьз орденјn nagradқа verdj. Bұл 1937 сьль edj.

Orden алуға тез қьгmek болқан lətcik yijne әдеттегјsjndei emes, өзгесе вјг әsermen қайть. Səvi валаса әндете қьгјp yijndegј қазу stolьньң ұialарьн ақтарьp, әлде ненј јздеp сағқ ұрадь. Tamaq јсетјn yide stol қапында отьрған қoldasь Elizaveta оған:

— Fedka tamaқьндь јс, — деп даustadь.

— Кəzјr, — dedj de, lətcik әндете tystj. Oсь «kəzјr» djң аiaқь talai uақьtқа sozьldь. Tјptj болмақан соң Eliza-veta оның қапына kelјp:

-- Fedka, сақан ne болқан, tamaq јсreіsjң ve?

— Јsemјz de, qaida қасар deіsjң.

— Қасрақаньmen mezgјljnde јcu kerek emes pe?

— Mezgјljnde? Bјz оған yirengen қалқ, — dedj lətcik

čas çarına çymia qarar. — Mezgijlј ötkenj vylai türsññ, tјptj sol tamaqtññ özjn... qoia türsa da volar.

— Jzdegenjñ ne edj? Bjr çaqqa ūcatññ va edjñ bygjn, çənjñdj aitsaics? — dep Elizaveta sūraudь qattьraq qoidь.

— Jzdegenjm dokumentterjm. Ūcuqa da ьqtimalmьñ. Özjñ verj kelcј, — dep lətcik çarına kelgen dosьñññ көzj-nen көzjn almai qarar tūrьr, valaca taqь da kyldj. — Nu çaraidь, көzjr.

— Papa! Papa, ou-u! — dep daustaidь, as jcetjn vəl-mede çalqьz oьrəqan kjckentai Valə.

— Kəzjr Valcka, көzjr!..

Fedkanьñ vül mjnezderj Elizavetaqa oqactau көrjñdj. «Kəzjr, məzjr, ьxtimal-сьqtimal degen vјrdemelerdj tauьr alqan eken...».

— Endj aitsь көne, qaida ūcatññ edjñ? — dep sūradь Elizaveta stol çarına oьrəqansonь.

— Moskvaqa!

— Moskvaqa ūcatññ kjsj tamaq jcepi me eken? — dep kyldj Elizaveta.

— Jcpeitjn çənj volqansonь...

— Ne degenmen özjñde vјr əner var-au, çjgjtjm.

— Men qacannan-aq ənersjz çjgjt emespjn, — dep qal-çьñdadь lətcik çymia tysjr. — Al endj, nege ūcatññmьdь aitañññ — vјraq aqь veresjñ.

— Aqьña qarьzdar volarmьz, aita qoi.

— Endese varar çerjm Moskva! Kreml! — dep ol az kjdjrgendei voldь. — Orden aluqa, orden!..

* *
*

Moskvaqa çyretjn keckj poьz: «Al kettjm!»—degendei vјr aiqailar qoьr, çьlçьr çyge verdj. Stansiadan vylai çь-qьr, bettj tyzer aльсьmen-aq arьñqa vastь. Tau, əzen, çazьq dala vülññ vor qalьr çattь. Lətciktjñ көzj terezede...

Tyn. Kupede elektr samь çarñr tūr. Lətcik çalqьz. Çьm-çьrt. Tek, dəñgelekter qana özjnññ vјrkelkj əñjne vasuda. Poьz çyitkjr keledj. Tyn ortasь aua ūiqьqa çatqan

lötçik üiqtamaidь — tönvekcidj. Moskva! Kreml! — der aň-
saqan çyrek alьp ücadь. Çyirjk oi qūlacьn çaiьp poiьzдь
anda-sanda çerden vjr toсьp aladь. Kөkte sairap sap,
çelmen egeske tysjр qalьp alqan өrcjл oi çjrkjndj aiada
kupede üstar oьru oңai ma! Oi poiьzдьn çyrjsjн mje
tūtpai çan serjgj sūnqarьn aňsaidь. Vjr ese әlemdj carlap
өtken kynderdj eske tysjredj.

«1925 çыл esjnde me, Fedka. Sen sonda panasьz çetjm
bala edjн. Kogan qalась. Aksionerljк qoqam «Dovrolet».
Sen sonda motor çuucь çөkjrt edjн. Ças edjн. Sol uaqьtta
qara da taьmaitьn edjн-au, aitraqсь. Al, көzjр kjmsjн!!».

Mjne Moskva. Milliondardьn tjregj, çastьn da, көrjnjн
de jңkөrj — Kreml! Onda adam valасьnьn genij Stalin oьr!

Lötçik mjngen çyirjk macina zьr etjр Kreml qaqrась-
nьn aldьna keldj. Macinadan tysjр aiaqь çerge tigenj sol
edj, oьnь өne voьь cьmьr-cьmьr ete qalьp, quat kernegen-
dei voldь. Aviatsiada talai-talai asulardan asьrьp, sotsializm
eljnьn sūnqarь etjр 170 millionnьn aldьnda ataq әpergen
varьq kyc-quat lötçiktjн көz aldьnda tūrdь.

Lötçiktjн Kremlge kelgendegj bastan kecjrgen quanьc
minutьn sipattap çerjne çetkjzu, qarп etjнjzder, vjzge qıьn
soqь. Ol tek adamnьn sezjmjnde qana qaluqа tijs, asa nө-
zjk nөse siaqь.

Soiuzdьn aqsaqalь Kalininnjн qoьnan orden alьp tūrьp:
— Men ücьs өnerjn būdan da çaqсь meңgeremjn. Mū-
nь kyndeljktj jsjnde көrsetemjn, — der uәde verdj, lötçik.

Әdette uәdenjн aituqа arzan nөse siaqь volьp көrjne-
tjn-ai, keivjreulerge, vjraq ondai arzan uәdenj көldeneң
tartatьn çer vūl ma eken, ondai uәdenj veretjn kjsjн
Korçunov pa. Būl verjk uәde edj. «Uәde etjр oьndama-
qannan da uәde etpegennjн өзj-aq artьq, al uәde etken
ekensjн oьnda, өljр ketseң de oьnda», degen çoq pa edj,
Andreev çoldas çastarqа aitqan vjr sөzjnde.

Mjne, volcevikterdjн дәstjрj oьndai. Būl дәstjrdj Kor-
çunovnьn tysjngen-tysjnbegendjgjn: kelesj, 1938 çьль, yk-
met pen partianьn erekce tapsьrmasьn otlicno oьndaqanь

усјн тақь да сол Кремлге вагьр ҚЪЗЫ Қўлдъз орденјн ал-
қанып айтсақ, соныъ өзј де четјр қатыр.

Қос ordendj лётчиктјн отьрауында тақь да вјр знак бар.
Ordendardың қасында көгер көзге «қорактау» сияқты көрјн-
генјмен оныъ да өзјне сай қатал сертј бар. Оны SSSR дың
Azamattық әуе флотыныъ басқармасы есвјр авариасыз 500000
kilometrден астам ұсқан лётчиктерге қана бередј. Eгерде,
лётчик 500000 kilometrден артық ұсқан bolsa, вјрақ авария
қасар алқан bolsa — оқан вўл знак берјлмедј де.

Мјне, қанатын республиканыъ қас авиатсиясымен вјрге
қаққан қас талант осылай сыпықты. Республиканыъ гылденуј
усјн adal nietјмен аянбай еңбек сјнјрујмен ол қалқыныъ
қалауы ұлы boldы. Қалқ оны QSSR Ұлы Советјне депутат
етјр sailady. Кәргј қойдыъ қасындай қасымыз қалды, вўл уақытқа
дејн көзјмјз көрмеген Бақдатыъ қайтејк, оныъ рўты
вјр тїн, ал выгјн, қарақўлатмыздыъ қақ қатыр сыққан өз
«Бақдатымыз» бар, вјз соқан даус беремјз, деп оқан
еңкеңдеген қарттар даус бердј; қасы қўгвҰлас, қаны тўрқь-
лас, қаны вјр вауыгмыз, таңдауымыз, — деп вақытқа вө-
лengen cat көңјлдј қастар даус бердј. Бўдан да гөргј алысқа,
бўдан да гөргј вјкке, бўдан да гөргј сарсаң ұсатындықына
вјз сенемјз, деп тјлектестјк nietterјн вјлджрдј.

Talantты лётчик қалқтың вўл сенјмјн де ақтady. Arada
вјр қылы отјсјмен-ақ SSSR Azamattық әуе флотыныъ басқар-
масынан «Вјргјнцј класс лётчикј» degen атақ алды. Қердјн
вјк сыңы Elburg bolsa, авиатсиада ұсыс iskusstvosыныъ вјк
сыңы — осы вјргјнцј класс. Осыдан санаулы қылдар вўрып ак-
ционерлјк қоқам «Довголетке» komsomol ұйымы қјберген,
motor tazalaусы бала кәзјр осы сыңыныъ васында отыр.

Alma-ata қаласынан сықыр, кунде тәңертең aerodrom-
қа қарай қўлдыздай ақыр вара қатқан «Емканы» көресјн.
Ol ketјр вара қатқан QSSR Ұлы Советјнјн депутаты қос
ordendj лётчик, Оңтустјк Qazaқьстан azamattық әуе флоты
басқармасы насәлнigјнјн оғынвасары Федор Mixailovic
Қорсунov. Aerodromқа кунјне вјр вагьр тўрғаса, оныъ
көңлј көнcјмедј. Oнда әлденесе ондақан қас лётчиктер бар.

olar Korcunovъ vjr kyn kormese saqьnpьp tьradь. Korcunov olardь ūcьs iskusstvosьn mengeruge vaulidь. Lötciķtermen vjrge ūcadь, keңes veredj, yiretedj, oqьtadь. Nacəlnigj çanьnda vjrge ūcьp kele çatьp yiretjр otьrsa — mūnь çek koretjn lötciķ vola ma.

Korcunov özj vaulьqan lötciķter armiasьnьn vjr çaungerj Muramtsevtj «Vjrijncj klass lötciġj» degen ataq alu ycjn kynj kece, Moskvaqa attandьrdь.

Ənġimesjnj aiaqьnda:

— Арманьm orьndaldь — «Vjrijncj klass lötciġj» degen ataq aldьm. Eңbegjm çandь — eljm vaqaladь; özjm vaulьqan lötciķterdjn aldь «Vjrijncj klass lötciġj» degen ataqqa ie vola vastadь, — deidj ədette sözge saraң lötciķ. — Otanпan, Stalinnen vūirьq vola qalsa, qazaq çerjnen ūcьp cьqьp, qai minutta da volsьn çauqa cyiuge əzjrmjz!

Ol cyie vjledj!

Ol көp!..

Ol qanattь adam!

Alma-Ata. Aqūs, 1940 çьl.

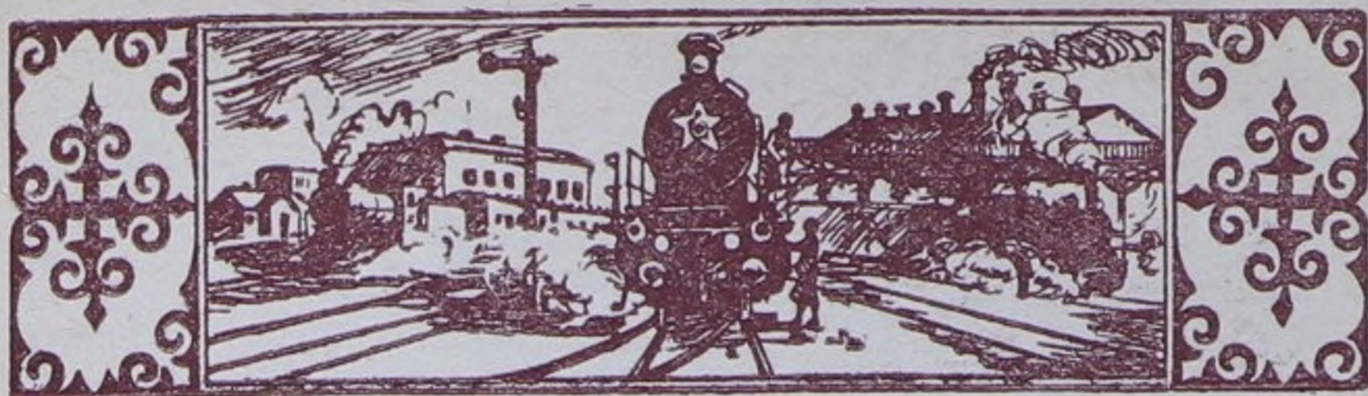

„Qazaqıstan dalasın
Oradñ Tyrksis eeñberj,
Parovozdın tızgıjnı
Qaıjadñ eldjñ erlerj“.
(Ç a m b ı l).

IV

T. Oñarbaev.

NINA

(Macinist əieldjñ auzьnan).

I

— Komsomol çinalьььna varamьz va, — dedj Açar kyljр keljр, iьqьma qolьn salьp tьrьp.

Salva ekeujmьzdjñ Qıьr Sьqьstan keljр qьzmet jstei bastaqanьmьzqə vjр aptadaı qana volqan edj. Deponьñ çaqdaıьmen, adamdarьmen onca tanьsa almaı çyrgen kezjm edj. Tyskj tamaqtanu kezjnde deponьñ jcjn aralap kərjр çyrdjm. Uьzn qara cacьn ɵrgen, qoiu qara qastь, qaraqat kɵzdj, dɵngelek çyzdj, qaratorь qazaq qьzь asьqə çyryр keljр, menjmen amandastь.

— Sjzдж nacəlnik caqьradь, — dedj.

Nacəlniktjñ kabinetjne qarai əngjmelesjр vara çattьq. Ol ɵzjnjñ osьnda remont çümьsьnda jstep çyrgendjgjn, temjр çolda jsteudj çaqсь kɵretjndjgjn aittь.

— Atьñ kjm? — dedjm, vetjne qarap. Oda maçjan qaradь da kyldj:

— Açar. Sjzджñ esjmjñz ce? — dedj.

— Nina.

Sol sol eken, sodan berj Açar ekeujmjdjn aramьzda dostьq ləzzəttjn arqauь ornaqandai voldь, ekeujmьz aralь-sjnлjdei, tjptj vьr kьsjdei volьp kettjk. Ol, keide maqan ҫas valaca erkelep sөileitjn de voldь. Onьq kəzj menjn iьqьma qolьn asьp tьrьuь da osьnьq velgьsj edj.

Qolьmdaqь saqatьma qaragam: saqat keckj segjzge 5 minut qalqan eken. Ekeujmьz komsomol ҫinalьsьna varьdьq.

Ҫinalьsta depodaqь eьvek tərtjvь ҫaьnda əngjme voldь. Komsomoletster eьvek tərtjvьn пьqaitu, eьvek Өnjm-djlgjn artьru turalь sөiler, Өzderjne Өndjrstjk mьndette-meler alьp ҫattь.

Bəj de — ҫastar. Vьr qatarь menjmen qurdas sьqar. Өzderj velsendj kəjnedj. Ia, mündai er ҫyrektjler tьrəqanda vьtpeitjn ҫumьs, alьvaitьn qamal volar ma eken deseicj! Bular — eьvektjn ҫalьndь ҫas armiasь! Men de osь armianьq vьr mьcesjmn. Olai volsa, sөileijn, oьmdь, jsjmdj aitaьn carсь tortьq, qurdastardьq alьnda, dedjm jсjmnen. Qolьmdь kөterjь edjm, maqan sөz verdj Prezidium.

— Ҫoldastar, — dedjm tyregeljь, dausьmdь kөterjьkьger, — menjn aitatьnmь ekj-aq auz sөz: men depoda inҫenermьn. Al, vьqan qanaqat etpeimьn. Men parovozqa mьnemьn. Mьngende, ərine, seruendeu yсjn emes, erjkkendjken de emes. Macinistjn mьndetjn atqaramьn, dep mьnemьn. Bül vьr. Ekjncjden, macinistke vьr ҫərdemсj, vьr koseqar daiarlamьn. Men, mьndetjme — osьnь alamьn.

Munь aitьp tьrəqanьmda tьndar oьtьrəqandardьq kөzderj maqan ҫainar tьrəqan соqtai kəjndj, ҫyregjьm lyp-lyp soqtь.

Vьr ҫaq vьrьcta, vorсьqan qavaq menzes vьr ҫas ҫjgjt oьrьdь. Casьn alьrmarьtь, onьsь qьrqtьrьlmaqan kərpes-tjn ҫavaqь ҫynjndei volьp uьsьp qalьrьtь. Ҫeletkesjnjn de, kөilegjnjn de tyimelerj aqьtьlьp ketjptj, alqa-salqa. Men sөiler tьrəqanda, qavaqьnьq astьnan mьsьq kөzjn qadar

maqan qaradı da otırdı. Men sözimdj aiaqtap, ornıma otıra bergenjimde, ol otırqan ornınan atır tırdı da: «Macinist volu oñai emes, Ucava çoldas. Bıqan qaçırılı, təcıvıelı erkektıñ qana caması keler. Macinist volam deısız, çyregıñızdıñ tygı var eken. Macinist volsañ mırnımdı kesır vereıñ. Macinist volam deuden vırın, әuelı...» dedı ol. Söziñ aiaqtata almadı, çinalıstı basqarıstı onı tәrtıpkе сақır:

— Kezekpen söyleıñdı sıraımın, Mica, tәrtıpkе сақтау керек. Sen ne aitqanındı özıñ аңғармай қалған çоқрısın? Sen aıtın: Nina macina aidai almaidı, dedıñ. Mıılın тек sandıraq, senıñ. Mırnındı qıı kes, qıı kespe, Nina parovozdı çyrgıze aladı, oñan onıñ qıdjetı keledı. Öitkenı, onıñ vılın de var, kysı de var, parovozdıñ tılın de vıledı, — dedı.

Çinalısta otırqandar Micağa qarap du kılır çıberdı. Ol qızар, төмен qaradı. «Ças-qoi, аңғармай söylegen volar. Sanası çetılmegen көрinedı. Degenmen, tez qasında qısıq ақас çatpaıdı», dedım jımnen.

Çıлс tarqanda da Mica ornında otır qaldı. Çastar oñan kılır ketır vara çattı.

Men yıme qarai, çalqız ketır vara çatır edım. Vıraz çerge varır qalqanında, art çaqınнан vıreu aıqailaqandaı voldı. Çalt vırıl qarasam: qarañqıda vıreu qalvalaqtar çygrır keledı eken. Çaqındaqanda vaıqadım — Mica eken. «Bıl nege kele çatır? Çaısılq pa, әlde... çоқ, vırdeme aıtraqstı çоғар», deımın tırır.

— Nina, — dedı ol, çaqındар kelır, entıgrır, — Nina çoldas, көңılge almaңыз әlgı sözimdı... çinalıstaqı sözimdı aıtam. Oilar otırsam, «әiel parovozdı алр çyre алmaidı», degenım qate eken. Mәselen, anau Dıusә, Maria degen әielder parovozdıñ qılaqında oınар, vıtın sostavtı алр çyr qoi. Әrine, sız olardan әlde qaida jlgerı көрнесız. Sızdı çaqstı тапмаустı edım, әlgıсінде komitet sekretarı kelır maqan sızdıñ kım ekendıgıñızdı qılaqıma әvden qııdı. Znacıt... Sızdıñ parovozға mınetınız ras pa?

— Ras, — dedjm men.

— Men vjr söz aitsam, qalai köresjz?

Онъ «вjr sözjne» tysjne qoimadъm, «bül ne degelj tür», dep az mydjrijp türdъm da: «Qandai söz?» — dedjm.

— Oivoi, qorqraңыз, çaman söz emes, qызmet çonjnen әnceijn, — dedj ol, kylgendei volъp.

— Endece aita qoi.

— Menj qasъңызqa alsaңыз deimjn. Parovozqa mjnuge menjn de çanъm qūmar osъ.

— Çaraidъ, vascъlarmen sөileseijn, — dedjm.

Mica көңjldenjп keijn qaitъp kettj.

Yige kelgenjm de sol edj, әçem ekj qattъ qoъma ūstata verdj de: «Menj көrcj yi caqъгъp edj», dep сьqъp kettj. Sөiler türqan yidegj radionъ vasъp qoidъm da, stolqa keljп qatqa көz saldъm. Vjr qat maqan, vjr qat Calvaqa kelgen eken. Özjme kelgen qattъ acъp çjberdjm. Soci audanъnda-qъ Xost posөлkesjnjn qызdarъ çazqan qat eken. Qatta mai-da tjlmen mъnadai söz çazъrtъ:

«Qъmbattъ Nina! Sjzdnъ qaida ekendjgjnъz dj көpten berj vjle almai çyrgen edjk. Qavaгъңызdъ «Gudok» gazetjnen estjп qanъp oтыгъыз. Соңqъ kezde sjz Çамбы stansiasъnda inçener volъp jsteitjn көrjnesjz. Tұrmъs uәdesjn çasadъ dep esjttjk. Сьп volsa, qūtтыqтаймыз! Sjz— inçener, erjnъz Calva — distpetcer-inçener. Baqъttъ semia — deimjz mұnъ.

Bjz de sjzdei inçener volsaq! — deimjz. — Sjz oqъqan, transport inçenerlerjn daiarlaitъn institutqa tyssek, dep çygmjz. Sjz vūqan qalai qarar ekensjz?

Eger, demalъsqa сьqsaңыз, Nina, vjzdnъ aulqa keljп qaitъңыз. Çer tabiqatъ — kurorttai ekenjn өзjnъz de vjlesjz. El volsa, cattъqta. Keljnъz, sjz dj kytēmjz. Sjz dj көruge, didarlasuqa asъqръыз!..»

Qattъ oqъp volъp: «Өmjр qandai көңjldj volsa, çastar da сондай көңjldj, көңjlj çaz çastardъn!» — dedjm. Bül qattъ oqъqanda, qialъm carъqtap, көңljm көterjlgendei voldъ. Ekjncj qatqa көz saldъm: онъ konvertjnjnъ сыртъn-

daşq adreşj qızyl siamen çazylırtı, qat Frunze qalasınan eken. Bül qattı çjbergen adamnıñ familiası tolıq çazylmartı, aiaq çaqıñ irekter çjberjrtı. «Münıñ qalai? Atı-çonıñ tolıq çazuqa erjngenı me? Çoq, münıñ vır kıltipanı volıñ kerek. Aitraqsı, qısta edj-au — casıñ kyzegen, betıñ remonttaqan vır qız: «Frunzege varatırın», der Calvamen poıız ystjnde söilesjı tırqanıñ körjı edjı qoi, sol cūnaqtan volmaqai edj? Çoq, Calva körse-qızarlıq jstemeidj. Sūqanaqtıqıñ sezer edjı, al men sezbesem, vasqalar sezer edj. Ondai sūmdıq seziñgen emes edj qoi. Endj kımnen kelgen qat volın? Frunzede vızge qat çazatın kım var edj? Qoi, mūnda vır sıg var. Acamın!» — dedjı, oıma kydjı alır.

Sol kezde esjkten Calva kırjı keldj. Qattı aldına tastai saldım. Ol, qattı asır oqır kördj de: «Osı qatqa qabaq sıtır otırın qoi tegj, al, oqı», — dedj kıljı, qattı maqan verjı.

Qattı oqıdım. Depoda storoç volır jsteitjñ Dəulet deitjñ qartıñ Frunze qalasındaqı tokar balası Baqıt çazqan qat eken. Ol qatında — «Sızderden de, əkeiden de soñqı kezde qat almadım...» — deptj. Vızdıñ cūmıs çaqdaıymızdı, osında keljı ornalasqanıymızdı endj qana esjtkendjgıñ aitır çazırtı.

Calva cecjıñ, qasıma keljı otırdı da, menıñ cūmısınñ varın sūradı. Çauar verdjı de odan men de sonđai sūrau sūradım. Ol keñjrdegjñ qaqır kyldj, oğınan tırır, ədetj voıncı celektı alır suqa kettj. Münıñ tamaq əzjreıjk degenı edj.

II

Vır kınj tynde körke deıñ üiqım kelmedj. Kəzjmdj acam da cūmam, acam da cūmam, kırjı jıñseicj vır! Calva qoğıdar üıqtar çatır. Men de üqtainıñ dep kəzjmdj cūmam. Kəzjı jıñse tysjme aidar çyrgen macınam kjrđj: keide macınamınñ o çer, bı çerjı körjı çatam,

— Ras, — dedjm men.

— Men vjr söz aitsam, qalai köresjz?

Опың «vjr sözjne» tysjne qoimadym, «bül ne degelj tür», dep az mydjryp türdym da: «Qandai söz?» — dedjm.

— Oivoi, qorqraңыз, çaman söz emes, qызmet çonjnen әnceijn, — dedj ol, kylgendei volьp.

— Endece aita qoi.

— Menj qasъңызqa alsaңыз deimjn. Pагоvоzоqa mjnuge menjn de çaпым qūmar оsъ.

— Çaraidь, vascьlarmen sөileseijn, — dedjm.

Mica көңjldenjп keijn qaitьp kettj.

Yige kelgenjm de sol edj, әçem ekj qattь qoьma ūsta-
ta verdj de: «Menj көrcj yi caqьгьp edj», dep cьqьp kettj.
Sөilep türqan yidegj radionь vascьp qoidьm da, stolqa keljп
qatqa көz saldьm. Vjr qat maqan, vjr qat Calvaqa kelgen
eken. Özjme kelgen qattь acьp çjverdjm. Soci audanьnda-
qь Xost posөлkesjnjn qызdary çazqan qat eken. Qatta mai-
da tjlmen mьnadai söz çazьpь:

«Qьmbattь Nina! Sjzdnь qaida ekendjgjnъzдж көpten
berj vjle almai çyrgen edjk. Qavaгьңыздь «Gudok» gaze-
tjnen estjп qaпьp oтьгьmьz. Соңqь kezde sjz Çамбы
stansiasьnda inçener volьp jsteitjn көrjnesjz. Tүгьmьs
uәdesjn çasadь dep esjttjk. Cьп volsa, qūtьqtaimьz! Sjz—
inçener, erjnъz Calva — distpetcer-inçener. Baqьttь se-
mia — deimjz mūпь.

Bjz de sjzdei inçener volsaq! — deimjz. — Sjz oqьqan,
transport inçenerlerjn daiarlaitьn institutqa tyssek, dep
çygmjz. Sjz vūqan qalai qarar ekensjz?

Eger, demalьsqa cьqsaңыз, Nina, vjzdnь aulqa keljп
qaitьңыз. Çer tabiqatь — kurorttai ekenjn özjnъz de vjle-
sjz. El volsa, cattьqta. Keljnъz, sjzдж kytemjz. Sjzдж көru-
ge, didarlasuqa asьqрьz!..»

Qattь oqьp volьp: «Өmjр qandai көңjldj volsa, çastar
da sondai көңjldj, көңjlj çaz çastardьң!» — dedjm. Bül
qattь oqьqanda, qialьm carьqtap, көңljm көterjlgendei
voldь. Ekjncj qatqa көz saldьm: опың konvertjnjnь sьртьп-

daqъ adresj qъzyl siamen çazыльртъ, qat Frunze qalasyнан eken. Bül qattъ çjbergen adamның familiasъ tolyq çazы-
martъ, aiaq çaqън irekter çjberjrtj. «Münъсь qalai? Atъ-
çonjn tolyq çazuqa erjngenj me? Çoq, münъң vjr kjltipañ
volub kerek. Aitraqъсь, qъsta edj-au — cасын kyzegeñ,
vetjn remonttaqan vjr qъz: «Frunzege varatъgmъñ», dep
Calvamen poıyz ystjnde soilesjр тұrqañн көrjр edjm qoi,
sol cūnaqtañ volmaqai edj? Çoq, Calva көrse-qъzar-
lyq jstemeidj. Sūqanaqtañ sezer edjm, al men sezbesem,
vasqalar sezer edj. Ondai sūmdъqъ sezjлgen emes edj qoi.
Endj kjmnen kelgen qat volsъñ? Frunzede vjzge qat çaza-
tъñ kjm var edj? Qoi, mūnda vjr sьr var. Asamъñ!» —
dedjm, oıyma kydjк alьp.

Sol kezde esjkten Calva kjrjр keldj. Qattъ alдына tastai
saldьm. Ol, qattъ acьp oqьp көrdj de: «Oсь qatqa qabaq
cъtьp oтьrсьñ qoi tegj, al, oqь», — dedj kyljр, qattъ ma-
qan берjр.

Qattъ oqьдыm. Depoda storoç volьp jsteitjn Dәulet
deitjn qarttъñ Frunze qalasyndaqъ tokar valasъ Baqъt
çazqan qat eken. Ol qatьnda — «Sjzderden de, әkeiden
de soñqъ kezde qat almadьm...» — deptj. Bjzdnъ çūmъs
çaqdaıьmъzдь, oсьnda keljр ornalasqanьmъzдь endj qana
esjtkendjgjn aitьp çazьртъ.

Calva cecjnjр, qasьma keljр oтьrdь da, menjñ çūmъ-
сьmның varьсьñ sūradь. Çauap berdjm de odan men de
sondai sūrau sūradьm. Ol keñjrdegjn qaqьp kyldj, orñ-
nan тұrьp, әdetj voıьnca celectj alьp suqа kettj. Münъсь
tamaq әzjrleijk degenj edj.

II

Vjr kynj tynde көpke deijn ūıqьm kelmedj. Kөzjmdj
acam da çūmam, acam da çūmam, kjrpjk jljnseicj vjr!
Calva qorьldap ūıьqtañ çatьp. Men de ūqtaıьnсь dep кө-
zjmdj çūmam. Kөzjm jljnse tysjme aidap çyrgen macınam
kjredj: keide macınamның o çer, bū çerjn көrjр çatam,

keide macinamen çol ystjnde çyrem. «Aur salmaqъ роиъ-
дъ tartъp çyr ekem deimjn. Bjr dөnes çer kezdesedj.
Açar! Mica! Par! deimjn. Parovoz aqъгъp çjberedj». Oianъp
ketem. Tysjm eken deimjn.

Qъsqasъ, ol tynj kөzjm jljnvedj. Taң alakөbenде depo-
qa vardъm. Sөitsem deponъң nacөлnigj de keljp qalqan
eken. Ol aq tjsjn aqsita kyljp keldj de: «Nina çoldas, —
dedj, — saqan aitatъn vjr sөzjm volъp tūr: alqacqъda, «osъ
әiel vasъmen macinanъ alъp çyre alar ma eken», dep men
de saqan cyvөлj volqan edjm. Çoq, sen өzjңdj jspen kөrse-
te aldъң. Özjң aidap çyrgen aldъңdaqъ macina qandai edj:
jsten cъquqa ainalqan, alqa-salqa edj. Men münъ әdeij
saqan tapsъrqaп edjm kәiter eken dep. Sen onъ çaratъp
jske qostъң. Zavodtan çaңa cъqqandai çarqъrap tūrueп qa-
расъ. Bül ycjn saqan alqъs aitamъn. Endj saqan basqa
macina vereijn, berj çyr».

Tykrjrdе tūrqaп vjr macinanъ kөrsetjp, «mjne osъ»,
dedj. Qarasam: kөrjksjz, ьlas, tot vasqan, alqa-salqa volъp
tūrqaп «auru» macina eken. «Tūralar tūrqaп kөteremnjң
өzj ekensjң, çanuar. Örkjmnjң qolъna vjr qarap, çauьr vol-
qaп volarsъң», dedjm, macinanъң üsqъnsъzdъqъп samalar.

— Dokumentjn oformit etu kerek, — dep nacөлnik kon-
topъna qarai ketjp qaldъ. Sol arada Açar men Mica depo-
nъң vasqa adamdarъmen vjrge keljp qaldъ. Açar men Mica
menj vaiqamai, vūrъnqъ macinaqa qarai ketjp vара çatъr
edj, men saqъгъp aldъm. Bjzge vasqa macina berjlgendjgjn
aitqanъmda, ol ekeuj qъncъlqandai voldъ.

— Qъncъльp tūrqanda js vjtpeidj, kөz qorqaq, qol va-
tъr degen emes pe, münъ әlj-aq çaratamъz. Bül parovozdъ
çedel emdeuge kjrjseijk, al, — dedjm.

Açar, Mica, men — yseujmjz «kөterem» macinanъ
çuьp tazalauqa, çөndeuge kjrjstjk.

— Oivoi, vül ne degen sūmdъq! — dedj Mica parovozdъ
ainaldъra qarap volъp, — әi, mal vola qoimas vül paqъr

— Al, Micanъң kjsjljgj üstaidъ endj, — dedj Açar,
cqaп kyljp.

— Kylesjñ, ə! Oı̄ncı̄qñ vardai... Ainaldı̄ğr kər m̄ña zjldj! — dedj Mica aculan̄r.

— Qoı̄c̄ əgj, sen q̄rl̄ kət̄ere almasam, var̄r t̄uraı̄n.

— Qalç̄ñd̄ kət̄ermeıt̄jn senj kərđjm, — dedj Açar t̄tqañ ainaldı̄ğr çjberj̄r.

Mica, ı̄za vold̄ vjlem, q̄ı̄laq cekesjne deı̄jn q̄zagr̄r kettj: — «Vylai t̄r, e! Өzjm...», — dedj t̄tqaqa çarmasa tysj̄r.

— Balle! — dedjm men.

Ekeuj maqan çalt qaradı̄ da kyldj, qaq̄t̄q̄sı̄n qoı̄r, ı̄ld̄m-ç̄ld̄m ç̄m̄st̄ jstei berđj...

III

Aur salmaq̄t̄ roı̄zđ̄ aı̄r çyret̄jn vjzdjñ ucaskemjz — Tylkjvas — Çambyl. Çol aur. Ər çyrjs sarağ̄nda çand̄ cyberikke tyigendei volam̄z.

Sondai çyrjs sarağ̄nñ vjrj edj. Tylkjvastan Çambylqa qarai çol tartraq̄s vold̄q. Ald̄m̄zdan roı̄z kele çatqanđ̄qtan Tylkjvasta vjraz t̄r̄r qald̄q. Açar men Mica tamaq̄tan̄r keleījk dep, vı̄fetke kettj. Men macinede çalq̄z qald̄m. Ainalamda t̄r̄qan vagonderge qarap edjm, vjr q̄zyl vagondegj Qı̄r S̄q̄s degen çazuqa k̄zjm tys-tj. Sonda, oida çoq çerden, ana vjr ç̄lq̄ suret k̄z ald̄ma elestei bergenj qoi:

...Institut̄t̄ vjtjrgen ç̄m̄z. Calva ekeujm̄z roı̄z ystjndemjz: Narkom Kaganovı̄ctjñ v̄ı̄ğ̄q̄ voı̄nca, q̄zmet jsteuge Qı̄r S̄q̄sqa ketj̄r vara çat̄m̄z.

Vjz m̄ngen vagonde or̄s ta, qazaq ta, özvek te, q̄r̄q̄z da, karei de var eken. Qais̄s̄ volsa da ç̄l̄ çyzven vjzge tañr̄qai qaraid̄.

— Qai ı̄lt volas̄ñdar, s̄raq̄tağ̄m? — deı̄dj keı̄vjreuj, qas̄m̄zqa kelj̄r ot̄r̄r.

Vjz ç̄ı̄m̄zđ̄ aitam̄z: gruzinvjz. Mekteptj vjtj̄rj̄, q̄zmet jsteuge ketj̄r vara çat̄m̄z, — deım̄z. Əlj̄jler meı̄rlene qarap: — «Çaq̄s̄, ç̄ı̄ld̄z̄m, çaq̄s̄. Tysterjñ ç̄l̄ eken, volq̄al̄ t̄r̄qan t̄ı̄jr çastar ekensjñder. Çoldar̄ñ

қайғылы болсын, айналайндар!» — деді. Бірақ вјздјң де јсј-
тјз сыыр, ақайындай көрјр, сылы сөйлесјр кеттјк.

Вјз отыраң сол vagonde, отыз қастың самасындақь
вјр қазақ қјгјтј, вјр қазақ келјнегј кеде қатты. Екеуіңің
де отырауында Еңбек Қызы Ту ордені бар екен, қалт-құлт
етеді. Бұлармен тапысым келді.

— Марға, сјздјкј кайда ідет? — дедім, қазақ келјнек-
тјң қасына отыр. Ол менің сөзіме қақсы тусындеді вјлем,
қазақ қјгјтке қарады. Қазақ қјгјтј отыса тјлді ертер вјледі
екен, қайы айтты: — «Вјз — ерлі-заһрты адамбыз. Стансія
қасындақь колхоздың стхановсы-звенолары едік. Вјзді
Мәскеу қаһары. Бары ек, мыналы берді», — деді отыра-
уындақь қарғырап тұраң орденді көрсетіп, кылімдер. —
«FZU да менің Ақар деген қарындасым оқиды. О да сјздер-
деі волды қой, ә! — деді әлгі қазақ қјгјтј, — ол көзі
демалыста, уиде. Вјздјң уиге тусып қонақ волыңыздар, сүт-
тјз, маймыз, јрјмсјгјмјз, тарымыз да бар, дәм татып
кетіңіздер».

Мен асықсы қайтымызды айтып, рахмет дедім. Ол екеуі:
«Қос, вауымы, тақы да көрјсерміз», дер қоқасып, Қам-
бы стансіасында қала берді...

Кесјкреі Қығ Сықсықа қеттјк-ау. Ол қерге барғанда
Calva екеуіміз екі айғылатып волдық: Calva — мыс-Суркін
стансіасына, мен Владивостоктегі Вјрјнсј Река депосына.
Қасынан вјр қерде өсіп, вјр қерде оқып, вауы васып уіреніс-
кен адамдардың мұндай кезде ақырай қойып қып волды екен-
ай; Calva «Ninas, әзірсе қос вол! Ағамыз қақып, қат қазып,
қаварласып тұғармыз. Құтымыңа берік вол!» — дер қолымды
қасында, көзімнен қас ытып кетті. Ол мені вауығына тарты
тусып, ерніме ерніп тақай беріп: «Ninas, көзіңе қас алқаның
қай сасықаның. Мұны қарамайды. Көңіл тузу волса волқаны,
уіленудің ерtesі не, кесі не», деді васымнан сирап тұтыр...

Алдымыздан тјтјңі вудақтақан паровоздың ақыраң асы
даусы, оқымды осы қерінен воліп кетті. Көзді асыр-құм-
қанса вјздјң қарсы алдымыздақь роіыз келіп қалды. «Арыға,
кесјктј-ау», дер артыма қарасам, Ақар мен Миса да масы-

naqa mjnjp ylgergen eken. Qoñğau soqylıqan soñ, Çam-
vılda qarai tartıp verdjk.

Vjraz çyrjp kelgennen keijn çolmız 0r vola bastadı. Tar sol arada, — «Çамвы — Tylkjvas agasъ qıbn ucaske. Parovozьndь ьqtıattar aьp çyrmeseñ qolaisьz çaqdaiqa kez voluьñ ьqtimal. 0rge kelgende asa severljc kerek. Macınaña ьqtıat vol», degen Calvanьñ aqьb oıyma sar ete tystj. Ekj k0zjm çolda edj. Qasьmda tırqan Açar:

— Nina monometrđj qarasъ, — dedj, sūr-sūr volьp.

Monometrđjñ tjlj vjrte-vjrte t0mender vara çatьp eken, çanьm sьqa çazdar:

— Par! Ot! Inçektordь çar! — dedjm. Qolьm regul0tor-
da, ekj k0zjm çol men monometrde voldь. Monometrđjñ tjlj 0p-s0tte çoqarь k0terjlp, parovozьndь çyrjsj carcañdadь. 0 degence çazьq çolqa sьqtьq. Uh! dedjm, k0ñljm çai taуьp. Açar da, Mica da betterj almadaı volьp qьzagьp, terlep ketjptj. Micanьñ kyrekpen tastaqan k0mjrc qolmen qoiqandai volьp, çaqсь çanьp çatьp eken. «Çaraisьñ, Mica, 0ttь osьlai veru kerek», dedjm. Ol: «Men kosegar!» — dep kyldj de, k0kjregjn qaçьp qoidь.

— Qalai, yireneiyn dedjñ ve? — dedjm kyljp, qasьmda tırqan Açarqa qarap.

— Yirenvegende cј. Mıнь yirenvei ne vaçьp çyrmjn sonca. Bere tırğьñzсь, men vasqaraiьn parovozь — dedj ol.

Ornьmdь oqan berjр, 0zjm qasьnda tırdьm. Ol k0p çerge deiyn parovozь menjñ ç0rdemjmsjz-aq çyrgjzjp vardь da: «Çамvılda çaqьndadьq pa, endj 0zjñz ũstañz tјzgjndj», — dedj masattanqan pјcјnmen.

Stansiaqa vjr saqat vıgьn keldjk. Bıl çolь da vjraz k0mjrdj ynemder qaldьrdьq.

Parovozь qaңtarьp, Açar, Mica, men — yseumjz depodan tьsqa sьçьp edjk, kyn ũiasьna vatьp varadь eken.

Sol arada komsomol komitetjññ sekretarь kele qaldь. Qasьnda qara kostiumdj, qьzьl qalpaqtь vjr qazaq çjgjtj var. Sūrastьrsam, ol Açarđñ aqasь eken. Amandastьq.

• — Çaqсь kezdestjñ, Nina, — dedj sekretar, — saqan

salatın aqıl var edj: «stansiada komsomol kycjmen kəl çasaimыз!» — dep initsiativa kətergen sen edjn. Ol kəl salınpır voldь. Al endj, мына kjsjnı kjm ekenjn vjlersjn — Мына Иіе атындағы kolhozдың председателінің отырғасы — ordendь Mıqac Çaңabaev çoldas voladь, мына Аңардың ағасы. Bұл kolhozдың vjz qamqorлыққа алып отырмыз. Su qoımasın çasamaqсы edjk, deidj. Soqan veretjn ne çerdemjnı var, dep keljptj bұл kjsj. Mjne, osь çайында çana temjr çol institutына оқылар дайлаитын vjr çылым kurske adam çjberu çonjnde keckj saqat toqьzda keңesu voladь. Soqan yceujn de keljnder, — dedj.

Kurske oquсы çjberu degendj estjr tırqan Аңар: «Kurske Mica ekeumjzдж çjberjnzder. Nina vjzдж раровожа kədjmgjdei yiretjr отыр, komsomol ұйымының тасырғасы отырдар... Endj, vjz oqıмыз, çoldas sekretar», dedj kyle søiler. Аңардың bұл айтқан сып edj.

— Ras, bularqa oqu, oqu kerek, dedjm men de, çel berjr.

— Maqıl eken: osь ekeujn çjbereijk kurske, — dedj sekretar. Mıqac ekeuj deponь kotonьna qarai kete vardь. Kurske çjbereijk degendj esjtkende Аңар da, Mica da qattь quandь. Micanь qanqanь sonca: kepkesjn kəkke atь, sekjrjr, sekjrjr tystj.

Bjz yceumjz çıvьmьzдың çazvai, deponь vatsь çaqьndağь kək təvege сықтық. Keckj salqьn samalqa təstep, sam-pьldağan radionь тыңдар tırqan vjzge stansianь tılqasь tutas kərijndj.

— Al, qoçайының keledj, — dedj Mica maqan qarar, сықьлqтар kyljr.

Stansia çaqtan Calva kele çatь eken. Bjz sonь kytjr tır edjk. Ol öte kənjldj kərijndj — kyljr keldj. Ədettegьce, vjzджnь bygjnğj jsjmjzдж de sūrар qandь da, Аңар мен Micağa qarar: «Molodets! Çyrjnder, vjzge qonaq volьndar», dedj.

Tərtəumjz qatarlasьp, kəgəl çermen vjzджnь yige qarar əngjmelesjr, əzjldesjr ketjr vara çattьq.

— Qatar çyrıp varamыз-au aqai, — dedj Mica kyle söiler, Calvaqa qarap, — keljspei tūrğan vjr kemcjljk var eken: menjñ tösjmde tyimeden vasqa, çarqьrap tūrğan ne orden, ne medəl çoq. Al, aqai, sjzdjñ tösjñizde Eñbek Qьзы Tu ordenь, Ninanьñ tösjnde Lenin ordenь çalt çült etjr, көz tartьp keledj. Açardьñ tösjnde de «qos alma», көzge tьsedj.

Bjz onьñ sözjne kyljr çjberdj.

— Bjzdei volqanda senjñ tösjnde de orden çarqьrap, — dedj Calva...

Çатбы. 1940 çы.

USMAN

Бмьрт çавыла bastalqan voran, tyn ortasъ auqanda әвден qahaгьна mјndj. Taulъ, qьrlъ çerdjн voranъ qandai ūitqьqьc voladъ, ol çaqтан da, vŭl çaqтан da ūitqьp ker soqadъ, keide vintce vŭgalьp, keide maqtaca oralьp, ūira-tŭira vola qaladъ. Çeldjн qai çaqтан ekenjn de aibru qibn. Aspan men çerdjн arasъ vorannън oinaqь. Voran arqьb aspan men çer midai aralasьp ketjptj.

Qialъ qŭz çartastardьн iьqьnan saiqa qarai pərmenjmen yijrjle soqan vorasьn ūpalaqan qardъ çьlqalarqа qarai susьtp çoneledj. Ūbь, gulei çoneledj voran. Dəl osъ minutta vŭl taulardьн qalьн adьrlarъ өңjrnде qarьb vŭrqasьn vorannън dyvjrnen vasqa esvjr yn estjmeidj. Bŭqan ol өzjmnen qŭdjrettj kyc çoq çьqar, degendei eskekteitjn siaqь.

Bjr mezette aspan men çerdj tas-tabaqtai qaqьstьra aqьrqan vjr zor daus estjldj. Ol daus çьqqanda voran çьm volqandai edj, өitkenj, ainala ūbьqan voran dausьn әlgj daus vasьp kettj.

Саңьрқ таулардъ қақ қарғьp Tyrksivtjн çolь өtedj.

Домбыраның qos сегіндеи қасқыр қатқан волат қол анау-
тынау боранға қызпн қасырта қоимайды. Қолдың екј қақы
сарбақтармен қорсалқан. Боран ағыстандаи ақығыр, қансама
секірсе де, ол сарбақтан қарқыр тысе алмай, мысы қуғыр,
не сарбақ түвінде вұқыр қатыр қалады да, не сарбақ сыр-
тың қақалар, ујдеп ала қонеледј.

Әлгј ақырған даус кеде қатқан роіыздың гудогы edj.
Маңдайында: 710-40 деген нөмірј вар, нән паровоз елу-
алпыстай қызыл вагондарды ысқына тартыр кеде қатыр, боран-
ға: «Влаи түр, қолды восат», дегендеи аиват сегјр, ақығыр-
ақығыр қјбердј. Опың даусынан айнала тау солқ-солқ еттј.

Вұл роіыз Моіынқұм стansasынан Сары-Өзекке кеде
қатыр edj. Паровоздың тјзгјнјнен ұстар, роіызды алыр кеде
қатқан кең маңдайы, қарақат көздј кјкене қана қара
қјгјттјң қарқың қызпне, еркјн қимылына қарақанда, мұндаи
ауыр саралардың талайың васынан өткјзген, боранды-дауды
тындердј қақ қарыр, удере тартыр қол қырген, осындаи қиың-
қыстау сараларда әвден сыпықыр алқан сияқты.

Вјрақ, вугјнгј боранның қаттылықы, опың ои дариасын
вјраз толқытыр келедј. «Боран тым сұғарыл екен, қолдың
вјр қегјн қар васыр қалмаса игј edj» деген ои опың қырегјне
тјкенектеи қадалыр келедј. Егер, боран қолдың вјраз қегјн
волса да васыр қалса қайтпек? Қараңқы дylei тыннјң јсјн-
де опы ағыр ылгјре ала ма? Әлде боран айыққанса тұра
тұру керек пе? Қоқ, олаи волмайды.

Боран өз вјлгенјн јstesјн, вұл қјгјт өз вјлгенјн јстеу-
ге, дегенјне қетуге тјс. Бораннан, даудан іменјр, қас-
қара тартқан қолынан қайту ер қјгјтке өлјммен тең.

Вјздјң вұл кеде қатқан қјгјт, не қылыса да ветјнен қайт-
пақ емес. Алдақы Сары-Өзек стansasына вјр минут ке-
сјктјрмеи роізын алыр варауға тјс. Егер кесјксе, қол
воіының қосылған роіыздары мұны кытыр тұра алмайды, қыре
вередј. Мұның роізы графиктен сықыр қалады. Графиктен
сықыр қалған роіыз, мас адам сияқты тәртјпсјз волады.
Сондықтан, опы ветјмен қјбермедј, қолы вөгеледј. Қыре-

ijn dese çol timeidj, del-sal volьp, ol raziezde vjr, vül rä-ziezde vjr tūrady da qalady. Qьsqasь — роіьzdarьny jсjn-degь vjr sorьsь volady. Өz роіьzьп ondai sorьь роіьz etu vjzdnь macinistьп агьна simaidь. Bül çjgjtтьп роіьzь vjr saparda tygьj, nese çьldardan bergьj saparlarьnda vjr rette kecьgьp kөгgen emes. Toptan ozьp, çylde aьp çьrgen aрьь, namьsьь çjgjtтьп vjr mydьrujnьп Өzь qandai ūiat, çürt kөzьne tyse qalady qoi...

Tau vyjrnь solqьldatьp роіьz çьitkьp keledь. Ūitqi soq-qan voran, çolaucььпь aңdьqan top qasqьgь siaqьь, çan çaq-tan vūrqьratьp keledь. Voran vьrese роіьzдың veljnen attamaq volьp qarqидь. Vьrese çarьsьp ker ketedь. Vьrese qarьsь aьdьnan soqьp, parovozven syzьsken siaqьь volady. Vьraq, vūrqamen syzьsem, dep myijzьnen aigьlqan serke siaqьь, çalt verьp audarььp qala veredь.

Parovozдың pьsьь kьceijp varady. Sьrt vaiqaqan adam bolsa, «mьnai əsьjregen eken, demьgujnь kөгdnь ve», der edь. Vьraq, olai emes. Parovozдың pьsььldau sevevj — macinist pardь vasa verьp keledь. Pardь vasa verьse, kөmьp çaqьsь çanady, əvden taza kyl volqanca çanady, sөitьp, kөmьp ynemdeledь. Ekьncьden — өгge qarai çьrgьp keledь. Parovozдың voььna vьtken quatьп varььnca paidalanvasa volmaidь. Ne dөңgelegь vjr çerde qana ainalьp, pьsььldap tūrьp qalьь mymkьп. Nemese kerь sьrgənanap ketьp, vjr çerге varqanda qūlama saiqə qotarьla salьь mymkьп. Bül Moььnqum — Sarьz-Өzek arasьndaqь Өrden, ьldidan роіьz aьp çьru, əsьjrese, mūndai sūrарьь voranda sapar cegu anau-mьnai macinistьп qoььnan kelmeidь. Parovozды attai vasqaratьп macinist qana mūndai qaterlj saparqə qaimьqrai cьqə alady.

Būrьп vül Moььnqumnan Sarьz-Өzekke qarai çьrgen роіьzdarqə ьlөi көmekсь parovoz verьletьп. «Vьr parovoz syiretьp cьqə almaidь», desetьп çürt. Vьraq, vjzdnь mьnai kele çatqan macinist tūrьp: «Təijrь-ai, parovoz syirei almaitьп çьk volucьь ma edь, parovozdan kьctь ne var! Dynienь

tjrkeseñ de syirep kører edj. Özderjñ parovozdññ tjzgjnññ vos ūstap çyrsjñder de. Əitpese, vjr parovozdññ mjndetjn ekj parovozqa çyktep, cъqьndь molaita veretjn ne çønñ var. Berjñdercñ maqan, ana 710-40 nəmjrñj komsomol parovozññ, aur sostavть өgjn volmaq tygjl, cъñьña da cъqarьp çjverejjn», degen volatьñ. «Pa, cjrkn-ai, Sañьgь-тьñ vjr sañnda qotarььp çataññ dep çyrsjn qoi», dep kənbegender de volqan.

Vjraq, vjzdjn er kəñjl macinist qoiarda-qoimai çyrjp, sūraqan parovozññ aьp, əzjnññ tūstas komsomoletsterjnññ brigada çasaqtap, Моїьñqūmññan Sağ-Əzekke deijnğj өrge çalqьz parovozdь saьp-aq çjvergen volatьñ. Sodan berj, mjne ekj-yc çьl. Būl өrñj sapaqqa qos parovoz saludь өzj de qoidь, vasqalarqa da qoidьrdь. Bygjnğj kele çatqan parovoz vaiaqь sol өzj tjlep alatьñ komsomol parovozь...

Роїьz çyitkjtjp өтьгьp N. raziezjne keljp toqtadь. Qoьña fonar ūstaqan, señseñ toñьññ çaqasьñ çardai qьp qaiьgьp tastaqan, өne voññ qar vasqan «Aiaz-Ata» siaqtь eñgezerdei cal cььm tūtatьp çatqan macinistke keljp:

— Qaraqьm, Usmanвьсьñ, — dedj, qolqap kigen qoьñ kəzjne qalqalar.

— Ia, men ata. Qalai, voran acьlatьñ tyrj var ma? — dedj macinist Usman vet-auzьñññ kyiesjn syrtjp çatьp.

— Əi vjlmeimjn, vūl ağanьñ sьgь maqan məljm qoi, vjr sətke voñ aзыnamasa, yñj өcedj deisjn ve! Qaraqьm, əiteujr saq volqaisьñ. Kelesj raziezdjn ver çaqьndaqь sona vjr ainalma var qoi...

— Əi, atai-ai, ondai ainalma tygjl, cьгcьq atqan çol bolsa da vjzdjn parovozdññ tavanь taia qoimas...

Būira tytjndj vudaq-vudaq atьp, gyrs-gyrs demjn aьp, Usmanññ parovozь tartьp çөнeldj. Voran vūrьñqьсьññ da ydei tyskendei voldь. Ъzqьтьp өтьгьp, çaңaqь cal aitqan ainalmaqa da keljp qaldь. Usman өzjnññ kəmekcjsj men kocegarьña çoldь vaiqattьrdь. Ainalma çol — appaq qarđññ ystjne qocqar myijzdep salqan oiu siaqtь qos rels kərnjñ çatьp. Sol qocqar myijzđj çoldьñ vjraz çerj yzjñp qalqan

siaqıt̄. Çoldastarınñ sözjmen Usman özj vjr qaradı da, parovozdın tormozın vasır ker qaldı. Vagondar saldırsıldır etjr varır, poıız toqtai qaldı.

Sostavtın brigadası 12-13 adam. Bırj de vjr-vjr kyrek alır, tyse qalıstı. Çoldın qar vasqan çerjn keljr kördj. Qar onca qalın tyse qoımaqanmen, çyz metrdei çol voıın çasır çatır eken. Alai-tylei voran köz acqızatın emes. Brigada mycelerjnñ vırjnñ oıında da: «Ne jsteu kerrek?» — degen sūraq... Keıvıreulerjnñ çyzjnde avırçusılqıtın belgısı de vaıqaldı. Bırj de: «Al Usman ne jste deısın?» — degendeı Usmanın tönjregjne qorcala qaldı.

Çoldı qorcaqan carvaqtın vıraz çerjn voran qılatır tastartı. Mın körgen Usman:

— Ectenı etpeıdj, çıgıttır, vırjvjr keçjkpeı çetetjn volamız. Kone, әuelj ana ıqtırman çöndıjk, dedj de brigadasın bastır jske kjrjstj. Qılap qar astında qalqan carvaqtardı arçır alır, brigada sol çerde «plotnikter» dykenjn qırđı. Carvaqtı kötertpeımjn der voran әlek, köteremjz der vılar qoımaıdı. Tavıqat dyleıjnñ kycj men adam kycjnñ vjr egesken çerj völdı. Brigada carvaqtı köterjr çançaqınan tjreu salır çatır. Vıraq, voran ol tjreulerdj orırır, ıqtırman çalır etkızedj. Tjrtj volmaqan soң çır-çuan vörenelerden tjreu salır, әıteıjr voran çolın vögedj-au. Asau voran carvaqtı olai omırauladı, vılai omırauladı, qılata almadı.

ıqtırман çöndegen soң brigada çoldın qarın arçıqır kjrjstj.

Bıl uaqıtta Moıınqım men Sarı-Özektegj telefondar da vezekter sıdırлар çattı. Ekj stansianın tyngj qızmettegj adamlar tınm tappadı. «N. razıznen 2 saqat 30 minutta sıqqan poıız C. razıznıne әlj kelgen çoq. Ne çoldı qar vasır qaldı, ne vjr aratqa ısraması igj edj», degen qavardı Turksıv voıınñ sımdar ızındır ala çöneljstj. Bıl qavar lezde Turksıv voına tarar völdı.

Stansiadaqlar östjr әvjger volır çatqanda, Usmanın brigadası çoldın qarın arçır volır, orın-orındарна çai-

lasqan edj. Usman parovozьның tьzgьnjn qaqьp, ыurgьze berьp edj, qarmen dьmьqqan rels ыьp-ыьp etьp, parovoz-dьn tavapь taiqanaqtap, ɵrge qarai ыьci almai qoidь. Usman dereu carasьn qoldandь. Parovozьның qumьn, qos cymekter sauьldatьp ыolqa septь kelьp. Sol-aq eken qara tьlpar ыele ыortьp ыyre verdь. Aqьrtьp C. raziezjnen de ɵtьp ыonedь.

Manadan ɵvjger volьp, sasqalaqtaqan Sarь-ɵzek stansiasьndaqьlar Usmannьn poьbьzь C. raziezjnen ɵttь degen qavar alqan soq, kɵnjlderь ыailanьp qaldь. Vьraq, «Usman vьr saqat kecьgetьn voldь, qar, mьna vorannьn qьrsьqь Usmanqa tidь-au», desьp keukeulesьp ыyre verdь.

Usman oilь ыerde oqьtьp, qьrlь ыerde qumьqьtьp, qarьsь soqqa vorandь tьmsьqьmen ыarььp, tau vyьrьn soqьtьp, ыer arcьsьn quььp, ыer men kɵktьn arasьn gudogьmen ыaьqьrtьp, vudaq-vudaq tytьndь aspanda vulttai qaptatьp oьtьp, vьr minut kecьkpesten Sarь-ɵzek stansiasьna kelьp tьstь.

* *
*

1938 ыь. Məskeu. Qatьnas ыoldarь Qalq Komissariatь-nyң məcəljьs zalь. Sovetter Soiuzьndaqь temьr ыoldar nacənikterьnjn ыseptь vaiandamalarьn tьndauqa arnalqan Bykjьsoiuzdьq məcəljьs. Prezidium stolьnyң naq ortasьnda volat narkom — L. M. Kaganovic oьr.

Тribunaqa Tyrksiv temьr ыольnyң nacənigь ыьqьp səiler tьrьp:

— Lazar Moiseevic, — dedь ol, — osь məcəljьske qatьsьp, Sьzven didarlasьp oьrqa ыas macinist — Usman Narmurzaev vьzdьn Tyrksivьmьzdьn daьqьn ыьqarucь erlerьmьzdьn vьrь. Onьn ekь parovoz mьndetьn vьr parovozqa atqartьp, vorandь, dauldь tynderde vɵrь ыortpas ɵlerde, kьk taiьp qumьqandai qialarda ыalqьz parovozven qalai ыyitkьtkenьn kɵrsenьz... Onьn Tyrksivke keltьrgen paidasь uman-tenьz vailьq-qoi... dedь nacənik. Osьndai sɵzderь Kaganovic ыoldastьn aldьnda estьp oьrqa Usman, dəl sol minutьnda,

өмірjнjн өткен-кеткенjн салыстырғыр өтjр, мұндай бijk дәре-
сеге қалай көтерілгенjне өзj де аң-таң воһр, вjр қызарғыр,
вjр сұрланғыр отыра бердj.

Usman sol мәңjлjсте воһр, Мәскеудjн қызьқтарғын көрjр,
endj қайтамьз қоi деген кyннjн алдыңқы кесjнде yлкен
гостиницаның тerezесjнен тынгj Мәскеуге, Кремльге қарар
тұрғыр:

— Сjркjн, Мәскеу... Сjркjн, Кремль! Осы Мәскеуге
тақы да келермjн-ау! Ана Кремльдjн jсjне вjр кjрsem-ау!—
деген edj.

* *
*

1939 жыл. Ноiаврдjн 24. Демалыс кyнj Usmanның yjнде
құрғы-құрдастарының бас қосқан мәңjлjсj воһр қатты.
Вjрj ән salsa, екjнсjсj музика ойнайды. Өз jетерjнен, тjптj,
ақыр да сықты. Манадан берj патефонды ойнатыр «Раговоз»
әнjн мақтар отырған аққұба қjгjт, қолына домбыраны алды
да, «Раговоз» әнjн сықар қjбердj. Ол бұл endj айтыр во-
лқанда, оны қолдастары көтере мақтады. Әнсj — достарына
ыргаланғандай, endj ол өлеңдj оидан сықарғыр термеlete қө-
нелдj. Мәңjлjсте отырғандар онан сайын құмарты тыңдасты...

— Әр-вәрекелдj, мынауың өзj қалқ ақыры воһр кетпе-
се игj edj, деп yideгjлер дуылдасыр қатқанда, esjk қақылды.

— Ыльқасат, кjрjнjз.

Ekj бетj Alma-Atаның қызы кyрең алмасындай, көзj
қандыраған postalion қыз қымыр кjрjр келдj де:

— Қолдас Narmūrzaev, Sjзге Мәскеуден telegram-
ma, — dedj.

Usman орнынан дорса ығыр тыregeljр, нақақайдай сар-
саңдырған telegramманы алыр аса бастағанда, қолдастары
да кимелер, мойындары созысыр, telegramманы қарғыса оқи
қөнелjстj. Бәрjнjн де қыздерj әлде неге құбылыр сала бердj.
Көздерjнде jctегj ұсан-теңjз қуаныс толқынының сәулесj
қалт-құлт etjр, вjр секундтай тым-тығыс вола қалды да, вjр-вj-
rjне қарасыр-қарасыр алды. Сол-ақ екен:

— Çasa, Usman!—degen daustar vjrden köterjijp, yidjñ jicjn kernep kettj. Dostar Usmandь qoldarьna köterjip alьp, çoqarь qarai lьqsьta laqtьgьp, qaqьp alьsьp çattь.

Telegrammanь özj әkelgenjmen, onda ne çazyлqanьn vjmeitjn poçtalion qьz ças çjgjtterdjñ mьna dumanьna qarar, tegj osь çattьq tolqьnьna syngjip ketkendei mәz-mәi-ram volьp kylip qarar tūr edj. Çastardьñ duь sәl vәseñsi bastaqan kezde:

— Quanьсқа мен де ортақ, айтыңдарсы, не қавар? — dedj.

— Orden, orden. Vjzdnj Usmanqa orden verjptj. Kәne, voiçetken, otьra qal, vjzven vjrgе toida volьñz, — dep Usmanьñ vjр çoldasь poçtalion qьzдь qapsьra qūcaqtar vilep ketkenjn özj de sezvei qaldь.

— Ә, solai ma, kәne çoldas Narmūrzaev, Sjzdnj qūtтьq-tauqa lūqsat etjñjz, — dep poçtalion qьz Usmanьñ qolьn qattь qьstь.

— Çjgjtter, çyrjñder vjzdnj yige, Usmanьñ toibn özjm çasaimьn, — dedj Usmanьñ çaidaqь dosь, qьzmettegj көmekcjsj Nazarenko.

— Çoq, men çasaimьn, vjzdkjne çyrjñder, — dedj mәçjlstе otьrқan çastьñ vjrgj.

— Çol menjkj, osь yiden qozqalmaisьñdar, — dedj Usmanьñ jnjsj — kocegar Tәçi.

Dumandь toi arnadan asa aqqan seldei lepjrjр qьzқan ystjne qьza tystj...

* * *

Sarь-Өzek deposьnьñ klubь çibлqan çürtqa lьqa toль. Usmanьñ orden alьmen bailanьstь saltanattь mәçjljs volьp çatьp. Prezidium mycelerjnjn dәl ortasьnda Usmanьñ özj, saxnanьñ tәrjnde suretj jlulj tūr. Depo nacәlnigj, partia, komsomol üймдарьnьñ sekretarlarь, depoññ aldyñ-qь qatarль staxanovcьlarь, Usmanьñ dostarь vjrgnen soñ vjrgj çelrjne sәilep çatьp.

— Usman, onьñ әkesj Narmūrza qart, aqьasь Çysjр,

jnjsj Tәci, — vūlardьn aldь 1927 ҫыldan, соңь 1932 ҫыldan Tyrksivte jsteidj. Әkesj Alma-Ata stansiasьnda qарауысь, ақась provodnik, jnjsj osьnda kosegar. Usmanьnь özj 1930 ҫыldan berj, iaqni, Tyrksiv voьnda alqac роиьз ҫyрген ҫыldan bastap jsteidj. Usman strelocnikten nūsqaucь macinistke deijn өstj.

Usman osь on ҫыла ҫақьп еңбегjnjn jсjnde ең ylgjlj komsomolets volьp keledj. Ekj aldьnьqь krivonosь, onьn ekj parovoz tartatьn aur salmaqь sostavь vjr parovozqa tartьru ҫөnjnde vastaqan igjlyktj jsj vykji depomьzdaqь temjrҫolcьlardьn qozqalьsьna ainalqanьn, Usman vastaqan vūl qozqalьstьn arqasьnda Tyrksivtjnьn qьruar qараҫatь, otьnь, macina kycj ynemdelgenjn, vūl igjlyktj jstjn vjzdnь eljmjz ycjn zor mәнj var ekenjn өzderjnьz de vjlesjzder. — Onь sonau Mәskeudegj basьcьlagьmьz da vjledj, — dedj komsomol ūiьmьnьnь sekretarь.

— Men Usmanqa өmjr voиь alqьs aitьp өtuge tijstj-mjn. Menj kosegarьqтан өsjrjp, macinist pomocnigj etjp көtergen, parovozdьn varьq tetjgjn yiretken, menjn ҫақсь adam volьma tuqanьmdai көmektesken Usman edj. Ҫalqьz men emes, Usman cәkjrtj volьp, өsjp ҫetjlgен ҫastar osьnda ondap var. Sөitken Usmanьma ykmetjmjz nagrad vergenjne, sol nagradь өzjm alqandai quanamьn, — dedj komsomolets Nazarenko.

Mәҫjlystjnьn соңьп ala sөz Usmanqa berjldj. Cattьq kyijn ҫelpjntken орkestrdnьn dausь, qьzu qol capalaqtaqan ҫүrtтьn duь vasьlqanca Usman tribunaqa cьqtь da, vjraz kjdjrp tьgьp qaldь. Әlden uaqьtta:

— Ҫoldastar! — dedj, dausь vjr tyrlj qaltьrap-cьqtь. Quanьcь tolqьnь соқьp lepjrjp tьgьqan ҫyregj alqьmьna тьqьla verdj. Oиьп ҫetkjzrp aitarьqтай sөz auьzьna tyspei qaldь. Bөгeljp tьgьp qaldь. Onьn quanьcь jсjne simai, ҫань tolqьp tьgьqanьn sezgen ҫүrt du qol capalaqтай verdj.

— Ҫoldastar! — dedj, taqь da, qairattanьnqьrap, voиьп sergjtjnьkjrep tьgьp. — Ҫoldastar! Menj өsjrgen osь отьqan ҫүrtcььq, өzderjnьzsjzder. Bәrjmjzdnь өsjrjp, mөpele-

gen kösemjnjz, tuşymız syijktj Stalin. Men ol kjsjnñ aldında, otanımız aldında, mña sjzderdñ aldınızda əlj de kör eñvek sñjruge vorğystmñ. Osь vorğystmь saqal-casym aqarğr cal volqanca adal kñljmmen ɵei veruge sert etemjn,—degende, dausñnan əserlj vjr kyi estjlgendei, kɵzj ot casьp  arqğrap kettj.

* *
*

Mai aıñdaşь maqpal dalaqa altyn kynnñ nıgь qũıylıp tır. Alda qızyl kyreñ  artastarь kyngе саqьlsьp, sьqar kynnñ cıqlasındai  ainar Sağьq tauь tır. Kyn astında volat qanaty  arqьldar samolət ıcyр varadь. Asran aıdınında teğedei teñvjl vılt  oq. Tek  yitkjr kele  atqan poıьzдың kɵk-ala tytñj cumaqtalьp asran aıdınında sozylьp qalьp  atьr. Nən parovozдың tımsьqь Sağьq taularınñ sjlemjne syñgjr varadь. Poıьzдың ekrjnñnen tau  asqanьp, qaq  arğьp  ol bergen siaqь.

Parovozдың volat tjzgjnñ qosqoldar ıstap, ɵtkjr qara kɵzderjn  elpi qaqьp, tɵsjndegj ordenj  arq- ırq etjr Usman keledj. Ol ɵznñ parovozınñ savьsna syisjnendei, dɵngelenjr, zьmğrap qalьp  atqan ainalaqa kɵz tastap qoiadь.

Ol osь zaparında parovozьmen vykjl vjr ɵmjrdj alqa syirep vara  atqan siaqь. Osь zaparında qandai vɵget, qandai  au kezdesse de parovozınñ tımsьqьmen  arğьp ɵtetjndei. Qas vatьr ɵznñ tııaqь volat tılparьna qandai syisjnse, vıl ɵznñ parovozьna sonđai syisjnedj. Mıñđai parovoz  asatьp bergen ıly Adamqa syisjnedj. Vıl parovozven ol armanьn da quьp  etken siaqь. Vıl parovoz onь ɵmjrdñ sьñьna da alьp sьqqan siaqь. Vıl parovozven ol  au tygjl taudь tɵñkerjr ketkendei. Parovozьn aqьrtьp qoiьp, ol ən saladь, degen  erjne  etedj!

E. Dyisembek.

АТАҚТЫ АЗАМАТ

I

1932 ғылың ғазы. Саратов облысындағы Bazarno — Qaravūlaq raionь, Ivanovka қыстағы. Қыстақ — бас-айағы ғипаңғы, ықсамды. Үйлерінің биігі аз. Көзреггі ғай салыңған. Қалаңың ар ғағында Alma-Атаның Ala-tauындай вор мектеві тūr. Būdan төменрек ғаңадан салған saltanattь klub. Көцелері tartқан сымдай tyзу, екј ғағы ақас. Ақастың tyvjnde ағық qualар ағыр ғатқан мөлдјг sular. Oсылардың ортасынан қақ ғарыр аққан өзен. Өзен өте ylken volmasa da ғаз война вјг қалырта yzjmei ақадь. Екј ғағы tyie тайь, ортасы астауца kelgen. Būl өзен қыстақтың малына салғар suat. Adamдарь ғаз война ыстық tyskennен vastар valьqtai ғyzedj. Qanca ыстық volsa da, қоңыр салқың қалырынан өзгерmeidj. Өзеннің оң ғағында terezesj ойға қараған вјг қавat yі var. Ertelj-kec terezенj аса судың levj vetke tiedj. Төңреггің қорсаған aspандаған zәuljm ақactар қаз-қатар volьр samsар tūr. Қорасының јеј толған yі қайуандарь көңjldj erjksjz audarадь. Ғөңкijр-ғөңкijр теңсеle basьр ғыр-

gen cocqalar, qūlaqın qalqıtır, tanauın taıvayıtır, kōzjn qısa qarar özjnen özj qorsyldar tūmsyqymen çerdj tjntjr, alcaıdar vasyr vager çata qalyr aunar çatır.

Qanatın çayı, qūıgıqın cocayıtır sekenđer tūra qasır tez toqtar oıdaqı çoq çerden öz-özjnen aıqai salır cōpseı qaqır onı-mūnı terjr çer çyrgeı taıyqtar. Qanatın qısyır, aıaqın vaıgına alır, tōsjn çerge tjger ūılyqır vıqyldar çusar çatqan yirekter.

Çarvaqtıı jcinde gyljn çarır, alaıanın tōseıendeı çarraqın çayı kele çatqan çemjster. Vasyr kōtere almaı moının qısayıtır vūrır tastar tūrıqan kınvaıar. Osyınnı ortasynda aıac tyvjnde maıdaıdan aqqan terjn syrtjr salqyndar vj-reu otyr. Acaıdan kelgen ças vala onves-onaltı mōlcerjnde mūrın ylken, kōzj cıırek, qası sirek, maıdaı çazyq, voıı ortaca. Çyrjs-tūrısı savırı. Qımsı vjr qalyrtı çai, mj-nezj salmaqıtı. Būl Nikolai Ivanovic Kıpsov edj. Bala volsa da oıınoıa az aınalyr oııa kōp cūqyldanıqan, çasyınan Ivannın segjz valasynın eı ylkenj volıandıqtan çūmsıqa erte aralasqan. Kōlxozdın çūmsynın vosaıan kezde qoradadı çaruadan qolı tımeıtjn. Az aıırır kōp jsteu mūrın eçelgj ədetj edj. Orının tez tūrır qolındaqı kyregjn çerge qadar çelkesjnen vasynda saıaqının kōmjlır sala verdj. Torıraqıtı toltırır alır tyıdegjmen laqtırır tysjrdj. Kōrten oıııdan oııdın kjltj tavır tyıjn cecjlgendeı volır, denesjn quanıç vıler kettj. Egjr çatqan altı aıaqıtı tyvjn qalaıca tez qondırır vjtkenjne özj de taı qaldı.

Kyn eıkeıjr vatııca vet tyzedj. Vatıstı aıqızdanıır vj-leulengen qızyı-çasyı qartadı. Kyn kōrjnveı kettj, çarır çasyınır qaraıqılyq oıın ala vastadı. Aı çarırar, çūldız çıvırılar asıandı qartadı. Tau çaqtan ırqalır soqqan samal çei Ivanovkadaqı qalqtı çeljr salqındattı. Omıraıın asır tastar çejn tyrjnır osı çelge qarısı çyrjr keledj. Alır ūııdan çyregj taidai tuladı. Quanıç qoınına sımadı. Çerdj öndjre vasyr kele çatqan Nikolai asıandaqı aııa çonın tōseıen mekteptın yııne keljr toqtadı. Esjktj asıanda jzdj jndetken aıııdai tıanaqtı oııa keldj. Kōrten qu-

qan qacaqandь ūstaqan sekjldj. Bekjngen kyijnde likbez-
derdj oqьtьp çatqan yige endj. Klastьn jrgelerjn qaqlai
ūranqa oraqan, nece tyrlj suretter jljngen tərde taqta, oqan
çalqas karta. Oqьp çatqan oьz samalь adam, olardьn ne
jstep oьrqaпьn tysjngen çoq. Çainap tūrqaп yidjн jсj öte
ūnar kettj. Bül yiden ketkjsj kelmedj. Mūqaljmnjн savaq
volьp çatьr degen sөzjn eleң qьlmai көpten bergj көңljn
tervetken qialьn aqtara vastadь.

— Men gazet oqьqandь çaqсь көrem.

Vjreudjн oqьqanьn tьndaqanda özjm oqьqandai qūmar-
dan сьqamьn. Çazqan adamdardьn qolьna qaraqanda vj-
kence көz айгмаимьн. Bül kunge deijn caruadan qolьm
timei azdap kecjktjm. Endj oqьmasam volatьn emes.

— Būlar oьzьp kettj, qazjr volmaidь.

— Çoq voluqa tijs. Men vül yiden ketpeimjn.

Elden tьndap emjnudj tastaimьn. Özjm oqьp tysjngendj
oiqa saqtaitьn xalge çetujm kerek. Mūqaljм, nietjnjн asa
qūlap ketkenjn sezgen soң maqūldadь. Nikolai zсr tjlek,
ylken ymjtpen partaqa vjrcjнcj ret oьrđь. Sol kynj əlj-
penj alqacqь ret qolьna aldь. Qarьndac, qaçazqa ie voldь.
«A» men «B» nьң egçei-tegçeijne tygel taпьstь. Tūrpatьna
taңva vasьp, tūlqasьn belgjler aldь. Yige qaitqanda
«a» men «B» qa qaita-qaita qarap əljppe kjtavьn va-
гьna qьсьp məz volьp özjne-өzj kyldj. Raqattьn dariasьnda
qaiьqpen qalqьp kele çatqan tərjzdendj.

Kolhozсьlar arasьnda Nikolai kyndjz carua jstep, kecke
oqu oqitьn voldь. Qaltasьnan qaçaz, qarьndac yzjlmedj.
Bos uaqьtь volsa oqьp, çazьp tьnvaitьn edj. Öleң çattap,
əңgjme aitьp, onьң mazmūпьn çazudь ədettendj. Yc ai ö-
kende likbez oquсьларьньң aldьna сьqть. Topьan ozqan
çyirjktei көzge tystj. Kyn sanap örləp ösude voldь. Kjtar,
gazet oqitьn xalge çettj. Puckin, Gogöldjн kjtaptarьn qь-
zьqьp oqьđь. Çūmьs jstep çyrjr osь likbezden ekj qьs
oqьp vjrcjнcj vasqьc mekteptj otlicno vjtjrdj, degen qaçaz
aldь. Būdan soң vjrnece kurstan oqьp öz vetjmen daiarla-
пьp vjljmjn көtere veredj.

Jrj maqsatqa, ũb tjeleкке, ylgij eŋbekke, kɵptjŋ aldında avroıb voluqa beljn bekem bailaidb. Oqan etu ycjn kɵŋjldj qoıbr, tabandb tjrep jske kjrjsedj. Staxanovcblar aıbnda cbrqan maqalalardb qaita-qaita oqidb. r sɵzjn tereŋ oilap aıbna azbq, voıbna quat aladb. Aldında tırqan asqar tje-gjnjn olbn taıbr asu ycjn djs jzdeidj. Məskeu, Kiev siaqtb jrj qalalardb kɵredj. Oralski — İletski temjr olbna qatıbr rtırlj qbzmetter jsteidj. Bes-altb ılb jzdenu olbnda ɵtedj.

1938 ılb tɵrt aılbq ekskavator kursbn vjtjrgennen keijn Voega stansiasında №35 ekskavatordbŋ macinistj voladb. Bũ ekskavator tozqan. Vintterj vosaqan. Bũrŋqı macinist normasbn 20% oındaitbn nacar ekskavator edj.

Nikolai qolqa alqanson bũqan remont yrgjzjr tyzedj. Mũqalqan tjsterjn qairap, tot basqan erlerjn mailap basqa macinalardbŋ castılagbnan alb aŋartbr asar, vetjn tyzer jske kjrjsedj. Osb erde Nikolai jzdegenjn tapqandai, jstjn tyijnjn ceckendei voladb. Nece tyrlj aŋa djster oilanadb. Qialdbŋ teŋzjn terver, tereŋge vastadb. Oıdb carbqtatbr tyn ũıqısbŋ tɵrt vɵlgen kynderj de voladb. rtırlj kezdesken aqdaıdbŋ ecqaisısbna qaımaı eŋjr cıqıbna kɵzj etedj. Qarqıbnan qarqıbn tuadb. Sotsialistjk arıstıŋ dykenj qıbr, eŋbektjn ɵnjmj artadb. Nikolaidbŋ ol ɵlkege ataqı aıbr, avroıb kɵterjledj. Tbŋdb vũbr ol salbr, eŋbektjn aŋa tũlqasbn kɵrsetedj. Partianbŋ XVIII siezjne ylken olamen keledj. as jgjttn jrj eŋbegj aspandaqı aidai kɵzge tusedj. Bjr kynde ıbrma norma oındaıdb. 250 — 300% ke etkjzedj. Basqalarqa ylgj voladb. Mũnb vaqalar ykmet Lenin ordenjn veredj. Tijstj oındardbŋ nısqauımen ordendj Nikolai Ivanovic Kupsov 1939 ıldbŋ aprel aıbnda Qazaqıstandaqı Aqmola — Qaratalb olbna keledj.

II

Bũrŋqı uaqıtta qũlazıqan qu dala edj. Qısta qar, azda sarı el ailap atatbn azbq edj. Ũcqan qısb talbr, carqan

at boldыгъp, kѳljktj adam carcar, әren zоgъja четetjn, çо-
 ль аьs Aqmola men Qartalъnъ arasъ. Bũl kynde tyrlenjр
 tylegen, өзgerjр өңdengen, esjz dalanъ el çailap qala орна-
 қан. Çazsaң çыp, aitsaң әңgjme volarлъq tolъp çatqan çа-
 ñалъq var. Aqmolanъq qalasъ qazjр овльstъq sentrj. Kyn
 sanap gyl çainap өsjр kele çatqan qala. Fontan ornatъp, yi
 salъnъp, көcesj tyzeljр çatъp. Aqac egjljр vaqtar өsjр ke-
 ledj. Kelecekte aңъz qыlarлъqtai ylken qalanъq vjгj volubna
 dau çоq. Vjz osъ овльstъq sentrden сьqъp, Qartalъq
 tartalъq.

Keckj saqat onda Alma-Atada көz bailanъp qarañqъ
 tusedj. Atbasarda kyn vatъp kyңgjrттene vastaidъ. Saqat
 toqъz kezj vjz drizinamen zaulap kelemjz. Egjz tuqandai
 ekj çol qatarlasъp qalmaidъ. Vjгreuj uaqъtca vjtken qazjр
 qъzmet jster çatqan çol, ekjncjsj typkjljktj salъnъp viъl
 vjtetjn çol. Qaicъ аьsъp çyгjр çatqan ersjl-qarsyl poъz.
 Tjркеgen tyiedeі qatar-qatar сиватылqan vagon. Аузь-mũrnъ-
 nan сьqъp toltъгъp salъnqan көmjр. Bolmasa qattalanъp
 çinalъp төbedeі volъp тұrqan taqtai. Nemese çuandъqъna
 qūсаq çetreitjndeі ylken-ylken qaraqai — qъsqasъ tartъp
 çatqan әrtырlj zattar. Әn salqan parovoz — көregj кө-
 mjр, susъnъ su, qūsqanъ vu. Altъ ai çyrse arъmaitъn
 dijrmennjң canaqъndai dөңgelek. Tұлqasъ тұtas, kelbetj
 kesek, çyrse çyirjk, тұrsa çuas naqъz аьp. Mũnъ vөige
 attai vartар qūstai qairъp parovozcъlar çyr. Kijmderj keң,
 ystj-vasъ mai, çyzderj çarqъn, çyrjsterj ekrjndj, jsterj
 өnjmdj, qimъldarъ çыdam, uәdesj verjk, uaqъtъ өlceulj ke-
 ljр çatъp, ketjр çatъp. Bũdan көzjң vosasa, salъnъp çatqan
 stansialarqа tusedj. Qavat-qavat, zәuljm-zәuljm yiler. Olar-
 dъñ mañaiъ qainap çatqan çimъsker. Kөz jlespeitjn tez
 qimъl. Keivjр yiler çaңa formamen asa әdemj salъnъp vjt-
 ken. Qarap çjbersеñ әser alasъn. Әdemjlgjne taң qalasъn.
 Keivjр yiler vjtuge taiaqan. Çaңadan vastalъp, keudesj кө-
 terjljр, etj ketjр, syiegj qalqandai arsa-arsa volъp aiqъcta-
 лъp aqactarъ көгjnjр тұrқandarъ da var. Osъlardъñ орта-
 сьnda өte көrnektj saltanattъ salъnqan zalдар. Aqmoladan

Qartalьqа çetkence çol война simai çatqan aqtagьlqan adam. Çьвьг qaqьp qũmьгьsqadaı qainaqan çanuар. Esevј çoq ersjл-qarsьl тьпвай çyгјp bezek qaqqan macina. Caңdarь vudaqtар maiaçon vor artьnda qalьp oqtai zular тьпваидь. Top-top volьp topraq tartьp çyрген at-arvalar. Jstep çyгgenderdјң jcјnde tolьp çatqan ũlttar var: әrmән, gruzin, өзбек, ũiçьг, qazaq, orьs varьqь kycтј qosqan, jske ũiьm-dasьp velsene kјrјsken. Bјrјң vјгј sotsialistјk çarьsqa ca-qьgqan. Js vәigede, qımyl vәsekeде, eңvektјң өnjmj sanaluda, sondьqtan çũmьstь qьzu çyргјzуге vәгј de ьntasьп qoıqan. Bũlardьң ortasьnda атаqть staxanovcьlar, ylgј vol-qan komsomoletster de көp. Olar igјlјktј jstјң ystјnde өskender. Әncј, artis, doktor, әr aluan көrнеktј mamandьqь var adamdar çeterlјk. Bũlar qolьna kyrek alьp qauьmмен vјrge çũmьsqa velsenјp tysken. Bũrьп qara çũmьs jsteme-se de cьп ьqlasьп vergendјkten az uaqьttьң jcјnde çattь-qьp, aldьңqь qatarqа cьqqandarь da az emes. Bũl çolqа çastardan qana onçetј mьң adam qatьstь. Osьlardь aralar өtјp atьna aңsar, көrgence qũmartqan, Çaqсь stansiasьna çettјk.

Aspanda cөkјmdei vũlt çoq. Ai kyndјzgјdei çarьq. Ainalasьnda marçandai çьвьг qaqqan çũldьzdar. Tyn qoңьr salqьп. Azdaqan qana çeldјң levј keledј. Qovdilanьp yijl-gen çoldьң topraqь ũзыппан ũзақ sozьlp çatьp. Ortasь ke-sјlјp qasqaiqan vel. Ar çaqь aңqal өzek. Osь өzekke qũm tolьp tegjske teңelgen. Sьrt çaqьппан qaraqanda yijlgen topraq kјcј-gјrјm taudai volьp көrјnedј. Sudan өtken soң vјг kilometrge sozьlp çaңadan salьпьp çatqan oipaңньң topraqьna kezdesesјң. Topraqтьң ystјn macina tapтар qas-qaitьp salqan çol. Çoldьң toqtaqan çerјnen jlgerј qarata sozьlp vара çatqan topraq yietјn velгј. Arvаньң döngele-gјndeı ainalьp tysken çolmen тьпвай zuьldар çyгјp çatqan altь avtomobil. Tau çaqьnda çolmenen çarьsьp çanasa tys-ken sai. Bũl sai тьңдь vũзьp, en dalaqа en salqandai eks-kavatorдьң oıqan çerј. Aldь-artьппан qaraqаньңda jcјп alqan astaudai көrјnedј. Sonьң jcјnde төbedei volьp aqьrьп qoz-

qalır jıgerj qarai ketır bara çatır. Mıñıñ tereñdjgı kjsj voıñ qol üsñymnan vıjk. Basqan jzj çerdjñ vetjn cıvarlar belgj qaldıradı. Soraiqan moıñ etj çoq oñectei, keudesj coıymnan qııqan tai qazan tystes, tımşoyna jlgen qovdicası çovjsendj valaqandai. Əg tjsj soqanıñ qalaqındaı vıñvıñ, çjk-çjk volır döñkır tır. Bül komsomoldardıñ mexanikalanaqan №3 kolonında jsteitjn ataqtı Nikolai Ivanovic Kırsovtıñ №204 cı ekskavatorı.

El üiqıqa əvden vatqan, ainala tıñs, tyngj smenada jstep çyrgen özj. Kərgen çerde-aq közñe çıñ üsıradı. Asqaqtı çoq, varlıq qımyñ çatıq. Artıq çoq, aitqan sözdegj oğındı. Brigadası ves-altı adam, vərnjnı de tjlegj vır. Auz vırlıgj asa kuctj. Ekskavatorqa çan verır qozqaltır, çaisa alaqañna qondırır, çımsa ıñsna sıqızır kıltipanıñ cecır, kıltnı qolna alır vasqarır otırqan Nikolai Ivanovic Kırsov. Qımyñ salmaqı vır qalırta, artıqır, alqır, sasır, saldırmaidı. Əg qozqalısında alatın maqna var. Kere qarıs mañdaıymnan azdaqan ter tamcılar tır. Otı köznjnı nıgı val vıldai çanadı. Gyldei çainar tır. Ekskavatordıñ moıymnan tartsa, çırır kötere sozadı. Oğındıqqa çalqas qatar tjzılgen ıç metr taiaqpen varlıqın vasqarır otır. Altı avtomobil vırjnıen soñ vırj kelır torpaqtı toltırır alır zaular çyır çatır. Ekskavator da sırtıdar vır tıñvadı. Tıljn vılgen jrj master vartar kıljne keltırır qoıqan. Oñıñ voıında qanca vıntj varına cejn ves sausaqındaı çaqıs vıledj. Bül Nikolai Ivanovıctjn vır kyngj jsteitjn jsj emes, vırnese çıdan bergj daqdıñ ədetj edj. Çoldas Kırsov Qazaqstanda jstegen kərnektj eñbegj ıçjn vıl silıqqa çoldıñ qırmettj znacogjn alqan. Oqan qosa atı çazılqan Narkom nəmjnıen qımbattı saqtat alqan. Bıdan vasqa aqcadai, zattai alqan vırnese silıq var. Çol voıındaı auıspalı qızıl tu körtıen bergj qolında. Vılqı çıñ Çaqıs stansiasında çımsın toqızıncı maıdan vastaqan. Maı vıtkende özjne bergılgen çıldıq plannıñ 56 % jn oğındar çıqqan. Çoldas Kırsov menjnı tömendegj süraıma tolıq qanaqattanarlıq etır öte qıanıtı çauar bergj.

— Sız ғылдыq планьңызды қасап оғындар вјтесјз?

— Мен ғылдыq планьмды май мен июп айында тыgel оғындаймьп, сонан соң рекордтың қаңа тырјп қаралаймьп.

Бұл уәдесјп ол авьроимен оғындар сықты. Adal еңбегјмен ұль наград Lenin орденьп алқан N. I. Қурсов Қазақьстан ЛКҚС ның III сиезјнде Қазақьстан Комсомольның Орталық Комитетјне тусе воьр sailандь.

1940 ғыл.

X. Saqabaev.

РОИЪЗ КЕЛЕ ÇАТЬР

Роиъз талай қырга, талай вельдердъ васыр өтър, вайтақ çазьқ, çым-çырт далален келе çатты. Вър кун өттъ, әлж сол ала-савьр қарға вөлengen кең аймақ edj, кесе Қызы-Ordadan өткен соң, çарап даланың тақы да вър қилъ суретън көре вастақан, вьздъң çолауцылар. Çыиткьген çыирьк роиъздың қасқайған вettj тьсында сөккен пардай сұлап, алыстан мұнартақан тау көрinedj.

Adam çаңааға қандай таңсық, қўctар кeledj. Aldыңқы кунъ Ақтөведен сыққан роиъздақы çолауцылар тerezeden қарар отьрғанда midai çазьқ даланы, одан соң мұзы çарьльр, вьрjne вьрj соқыльр аққан Сыр-Dарияны өңьрjn de көзден өtkьzьр, вьрақ, кьлең midai çазьқты көре-көре çальққан çолауцылар алыстан мұнарлана вастақан тау соқтықына қадала қарайдь.

Роиъз endj сол таудь алыстан вөктерlei çortты. Keide вайау, кеиде қатты емес, вұлаң қўиғы çыгьs degendei, вьр қальрты, maida савьs. Oсь ūзыннан ūзақ созылған ақвас таудың вөктерьmen келе çатқанда кеиде қўс çетpes зәулъm çоталар қасқыр дәл алда тўрғандай вольса, jlezde қана, қо-

пъсьп аудагър, екјнсј тѹсқа кѳсјр кеткендеи кѳрјнедж. Қи-
қиқа елјрген вѳиге атындаи дѳнеске тақақанда удеи сава-
тып роиъз тереzesјнен сыртқъ дyniege кѳз ѳјберген адам,
таи јсјне, мјне кјрјр вагады деп оиласа, ендј вјр ѳредјкте,
таудан ѳырақ сыѳыр, оиқастар, таѳъ да ѳазықпен кетјр вага
ѳатқанъп кѳгер едж.

Кѳктемнјнъ «май тоңѳысыз» асық кynderјнјнъ ѳыль леви,
ѳyitkјgen роиъздънъ қарталъп сирақандаи, кѳгјлѳјм аспаннынъ
дѳл ортасында тѳргѳандаи вѳр кѳрјнетјн, ѳайнақан кyп мѳ-
нынъ јсјнде кјм ваг дегендеи, роиъздънъ вјр есе ана ѳақтаѳъ,
вјр есе мына ѳақтаѳъ тереzesјнен сықалақандаи едж.

Роиъз тереzesјнен дала кѳркјне syisјне қарар тѳргѳан
орта воиль қара ѳјгјтке, сыртқъ есјктен кјрјр кеде ѳатқан
аққyва ѳiel:

— Айтыңызсы, — дедј, — вyгјн ѳетемјз ве?

Тѳргјзј, мына қара торъ ѳјгјттј, темјрѳолсы кјмјн ки-
ген соң, осы роиъздънъ адамъ деп оилақан сияқты.

— Қонақа ѳетемјз.

— Бѳл нендеи кең алап! — дедј ѳiel. Соиттј де ѳyрјр
кettј.

— «Іа, — дедј Бисеқали јсјнен, — кең дала! Мѳнаиль
Каспи, алтындъ Алтай, мақталъ Мырза, астықты Сивир, осыпса-
ма вайтақ аймақтың иесј Қазастан ѳерјн — ѳрј кең, ѳрј
сѳгailъ, демеген вјзде ѳан ваг ма? Вјр кезде о сетј мен
вѳ сетј алты аисылық ѳол волқан сар далақа апасы вјр, мына-
сы вјр қызықыр, вјгесе Балхастъ, вјр есе Алтайдъ сѳқыласа,
ендј ѳои, сол ѳлан-вайтақ кең дала волат ѳoldarmen айѳыс-
ѳiѳыс кестелендј. Қарақандъ — Балхас, Гурiev пен Қан-
дақас, Қандақас пен Орски, Орал мен Elek, Ақмолa мен
Қарталъ, Рубсовка — Ridder — мјне аспанда ѳyрјр осы
ѳлан-вайтақ кең далақа кѳз ѳјбергегенде кѳретјн ѳер кестесј.
Бѳл осы аймақтың кyге тамығы. Вуындъ ѳерј».

Роиъз аѳыр кеде ѳатыр, кјлт тоқтай қалды. Вагондар вј-
ргјне вјргј соѳылыр едж:

— Қар, — дедј Бисеқали, — мынау роиъздъ мѳдениетсјз
тоқтатты-ау!

Çolaucylar esjkke topırlap, sırtqa sıqraq volıp edj, esjk közinde tırqan konduktor daustadı:

— Bül stansia emes, çoldastar, kəzjr çyremjz.

Aitqandai-aq, ves minutten soñ poıyz çylçı çoneldj. Bızdıñ Biseqali, vagon restorannya varqanda, men de so-nyñ stolına otırdım.

— Qalai, jc pısqan çoq pa? Çalırpadıñız va?

— «Анань» vıtruge taqadım. Uaqıt ta poıyz çyrısj tərjzdj qoi.

— Bıj Sıjven qalai söileser ekemjz?

— Men aittım qoi vaqana, ylken adam emespjz, aitar-lyq əngjme samal der... 35 çyl qoi deimjn, aqıstıñ vas cenjnde «Gudok» tıñ redaksiasınan maqan telegramma keldj. Men añ-tañtım. Demals kyn edj, depo çürtсылық subbotnik çasar, çıms jstep çyrgen volatınyız. Çıgıttar vıjnen soñ vıj «qıttıqtaimız» der qoisıncı. Partkom men komsomol komitetjnjñ sekretarları:—«Sen kəzjr yijne qait», — dedj, «nege» deimjn,—«erten Məskeuge çyresjñ»,—deidj.

Men qaitpadım. Kecke çürtpen vıjge yige kelsem, vıj çastau çıgıt otır, — «gazettenmjñ», — deidj.

Çaqıç ıcarat vıjdrıj, — «qoc keldjñız», — dedjm.

— Sıjven əngjmelespekj edjm, Ykmettjñ qaulıscı sıqtı, Sıjge «Еңбек Қызы Ту» ordenı verjlmek volıptı, erтен Məskeuge çyrmekj ekensjz, maqan keregj Sızdıñ kərsetkjetjñız, — dedj.

— «Kərsetkjc, — der otırqan sıfırlar qoi», — der oiladı. Çana bül qıyn da sıraq emes, jrkılmesten onı aıtır ta verdjm...

— Çaqıç. Poıyzdı avariadan saqtadıñız va? Ziankestermen qalai kyrestjñız? Ömjıjñızde mertıjıj ıa çagal volıp kerdjñız ve? Bırın kımjñ malın vaqtıñız, ol sızdı qalai savaucı edj, — dedj əlgj çıgıt.

— Bülardan ecteñe aita-almaitın sıqartım, eskjımjñ qoiyn vaqan çoqrın, men dıniege osı çañ zamanmen vıjge kelgem.

— Чақсы, соньмен протсентнъздъ айтъңыз, ал, эндъ не деисъз...

— Basqa ne aitam, aitatъn ecteңe de çoq... Sondai-aq, sьzge de aitatъn ecteңe de çoq qoi deimъn...

Ofitsiant tamaq aлып keldъ de, sөzъmъздъ vөлъp çъberdъ.

Sъz oïqa qalasъz. Maqtana aitatъn jstъj jstegen, vъraq onъ aйтqъsъ kelmeitъn adamqa ne dersъz. Cûqылар sûrauqa mәçvug volqan vъz:

— Ia, соньмен Mәskeuge vardъңыз, sonan sonъ?

— Bardъm, Kremldе voldъm, Kalinin orden tapsъrdъ... Vъraq, mündaidъ çazvaqan çazusъ var ma eken? Odan da sьzge mъnanъ aitaыn, Krivonos var, өңkei temъrçolcылар Lazar Moiseevictъn priomъnan sonъ suretke tyspekъj voldъq. Temъrçol transportъ Qalq Komissariatъnъ vъr yijne varъqъmъz torъrlar, vъrъmъzge vъrъmъz qъsълып, tûgъp çatъ edъk...

— Çoldastar, — dedъ Lazar Moiseevic, varъqъmъz vъr kъsjdei, ol kъsjnъn аузына qarai qaldъq, — mъna yidъn tarlau ekenъn көrъp tûrsъzdar qoi, çyrъnъzder Narkomnъn kabinettъne varайq, ol vûdan keң volu kerek.

Qaraңызcъ, — «Menъnъ kabinetъme», — demeidъ ol.

Bûl sөzdъ syisъne aittъ. Kөsem serъgъnъn vъr sөzъn qaitalai otъgъp, soqan әserlengendei, көterjлъp qoidъ.

Vъz vagon-restoranda tamaq çei otъgъp, әңgъmenъj soqъp otъgъmъz. Vъr rette ol osъ poйъzдыnъ stansiаqa toqtatqanda vъr-ekъj ret olaq toqtatъlqandъqъnan, vagonlardъnъ vъr-vъrъne saqъr-sûqъr soqъqъp qalqanъna ylken mән berъp, көp әңgъme aittъ.

— Lazar Moiseevictъn sөzъmen aйтqanda, — deidъ ol, — temъr çolda иборcitsadan vastap, Narkomge deijн, әrqaisъsъ vъrъne vъrъ qandai bailanъstъ volsa, sondai-aq, ia parovozдыnъ, ia vagonnъnъ, ia relstъnъ vъr vintъj, ia vъr cegesъ sъnatъn, ia vosaitъn volsa, ol kъmъnъnъ volsa da çûmъsъna nûqsan keltъr-mek. Dөңestъ, eңjstъ, vûgъlъstъ çoldar qauptъ kelmek, ondaida өte ûqъrtъ volmasa, xater tumaq.

Әrkъm өз jsъnъnъ egçei-tegçeiъn ves sausaqъndai vъl-

sjn, dep kynde aityladь qoi, macinis te parovoz, vagon, taqь vasqalagьnyь vaqaisaqьna deijn vjlgendei, coldьn da (cerdьn) oib-qьgьn aldьn-ala vjlp oьrgratьndaи volub kerek.

Çalьpьqа kettj demenьjz, oz jsjmdj aityp oьrmyьn. Men kəvjnese Skalov pen Aqtəvenjьn arasьnda çyremjьn... Mūnyьn teogiasьnan çaqьsь oьttjьm. Jsjmьnjьn osь kyngj təçrivesjne kəceijn. Parovozqа çərdemcijnj, kətermecijnj tjlettjrmes usjьn, poibzдыnь carcaңдыqьn, coldьn profiljьn, sondai-aq aua raibьn aldьn-ala volçai vjlgem çən. Kyn vūlttanьp, çer dьm-qьldansa, poibzдыnь çyru qarqьnyь da vəseң volsa, aldьnda vjrdənes kezdesetjьn volsa, onda qūmdь paidalanamьn. Səitjьp, toqtausьz çyre veremjьz.

Caralarьm tolp çatьp, ərkjьm-aq jstetjьn cьqar. Būlai səileudj çek kərucj edjьm, vjraq, aitaibьn, oьtyndь da ynemdedjьm, grafikke de qaiau keltjrgem çoqrьn, parovozьmьz da tьn, saqatьna 55-60 kilometr çer albьp, 75 ke tarta vagondь, 1700 dei tonna çyktj tartьp çyrdjьm. Mjne, vjzdnj səzjьmьz osьndaи qūrqaqtau keledjь...

* *
*

Poibz toqtai qaldь. Cjmkent eken. Būl arada çaz cьqqan. Topьrlap sьrtqa cьqьtьq. Biseqalidjьn əngjmesjne qьzьqsam da, menjьn oibmdь vjrdəkeisəq kezdesken uaqiqа voljьp çjverdjь.

15 minuttan soң poibz çūrtqa çar saldь, — «Çyrem», — degenjь. Vjzdnjьn vagonnyьn aldьndaqь terezegə sьraibь kijngem vjrdə çastau çjgjt qolьn sjlter qarap tūr eken. Onьn qaracqan terezesjne men de qarap edjьm, terezənj asьp qoibьp, qaracqat kəzdnj, qьzьl cьraibь qьz, qol çauibьqьn vūlqar tūr eken. Men çjgjtjьn çanьna çetjьp vardьm.

— Ol kjmьnjьz voladь, qaida ketjьp varadь?

Çjgjt çalt qaradь, səzjьmdj tysjьnbegen adamca, yndemedj de, — «Sjz ne dedjьnjьz», — dedjь. Men sūraqьmdь qaitaldьm. Çjgjt ne derjьn vjlməi qaldь da, kyljmsjrep, — «qarьndasьm», — dedjь. Səitkence volmadь, parovoz ekjьncj gudokьtь verdjь. Mūnyь qьz da, çjgjt te soңqь gudok dep oilasa kerek.

Ekeuj kōzven şana atşыр, vjraz tēttj minuttarъn ūttъr aldъ.

Lerjrp tūrşan ças çjgjtke orъnsъz çerde ьзындаqandai:

— Sonъmen «qarъndasъъz» qaida varmaq? — dei verjр edjm, роiъz çьlçi çōneldj. Çjgjt çauavъn esti almai, Biseqalidъ jzder kele çatъr em, әlgj qъz çaңaqъ keipjmen qolъn әlj vūlşar tūr eken. Jlezde-aq qaladan ūzar съşa vergende, qъz ainalasъndaqъ adamdarşa qaradъ.

Men qъzven tjldeseijn der oqtalsam da, ūсъşьna çetpegen Beseşjali taqъgъvъ zъqъmdъ съşardъ, ol turalъ oiqa kettjm.

Men oşan yijnde çolъqqam. Dәljrek aitqanda onъŋ yijnde tosşam. Ekj vōlmelj keŋ yij var eken. Men onъŋ yijnen Saltikov-Cedrinnjŋ ōmjrnj çana tvorcestvosъn kōrsetetjn ylken portrettj, çer, таu, su, ormannъŋ kōrkjn kōrsetetjn çivoris suretterjn kōrgem. Men tekcelep çinar tastaşan kōp kjtartъ, onъŋ jcjnen kōrkem әdeviet kjtartarъn kōrgem. Kjcjpeiļ, съраiъ Katiuca çeŋgeiden:

— Ol qaida kettj, — der sūraşanmъn.

— Eŋbekcjler deputattarъnъŋ qalalъq sovetj prezidiumjnjn mycesj qoi ol, vugjn prezidium volatъn kyn. Vjraq, qaitatъn mezgjlj de taqadъ. Әitse de, men zvonit eteijn, — degen edj ol.

Çeŋgei qaitъr kelgence, men sol kynj Aqtōvenjŋ архивjnen тауър alşan mъna çazudъ oqъşan volatъnmъn:

«Mal dәrjgerj Kerbak Aqtōvege kelgen kynnjŋ ertenjnde сәijt voldъ. Ol orta çasqa kelgen, съmъr denelj adam edj, tьneitjn çer tappai sonda... varъr qondъ da, aqъьnan adasъr, aqъr opat voldъ. Būl ara, zialъlar ycjn ziarat deitjn edj ol... sondai-aq әskerі vгac Arafiev te ōzjnŋ mъqъm, sergek, съmъr denesjne qaramastan sonda varъr ūiьqtar, aqъr opat voldъ». («Aqtōvenjŋ qalalъq vestnigj». 1914 çьl).

Aqtōve — vūrъn «zialъlar ycjn ziarat» volşan! Onъŋ sebevj de tysjnktj. Endj qoi, çūmъscъnъŋ da, сaruanъŋ da, intelligentsianъŋ da qainaşan ordasъ, kōrkeigen ylken qala. Onъŋ tjzgjnjn ōzjmjzdjn Biseqalilar ūstar oşъr. Ol parovozdъŋ tjzgjnjn qalai ūstasa, qalanъŋ tjzgjnjn de solai ūstar keledj.

Əldən son Beiseqali da keldj. Таньстық. Əngjmelestjk. Bıraq, sonda da ecteñe aita qoiqan çoq edj, bygjn de sol tərjzđj volьp oьr.

Осындай ойда түгьр, кенеттен вақанаоьр қызвен тјлdestjk. Асық, җағқьн қыз екен.

— Промакademiaның ақырқы курснде оқимыз. Біл gos-ekzamen. Ordendj CjmKent zavodьna praktikaqa keljp edjk, maqan Ridderge var degen telegramma keldj de, soqan ketjp vara җатырмын.

Қыздың аты Хатира екен, вақанаоьр җыгjt eкеuj vjрге оқидь екен. Eкеuj de erteңgj кyпнjн iнҗenerlerj!

Хатирaмен сөilesjп түрқанда, vjздjн җанымызға Biseqalilar keldj.

— Ақтөвенjн алдыңқы қатарлы адамдары. Qazaqьstan kompartiasьның III siezjne kele җатыр, құлпырған eljmjздjн алдақы җыldarda jsteitjn jsjne programma җасamaq, — деп таньстыгыр җатыр em, Biseqali менjн назарымды басқаға аударып җберdj.

Ol terezeden сыртқа қарап түр екен, алдымыздан көрjн-ген vjк, уңгjr қүздь көсеттj. Sөitkence volmadь, əlgj zəuljm таудың астынан роиыз дьз etjp өте сықты.

Ғолаусьлардың варлықы да мұндай алыр таудың қалай те-сјlгенjне, җолдың қалай салынаына таңданған қалыппен,— Asqarca aitqanda:

«Таудь вүзьр, тасть җагыр,

.....

Ғолды салған қандай er?» — degendei edj.

Ақтөве депосьның ordendj macinisj Biseqali Mamvetov solардың сүрақыпн сеze qoiqandai:

— Ғолды салған да өzjmjz, оны җыргjzetjn de өzjmjz, онымен җыретjn de өzjmjz, оны қорқайтын да өzjmjz, — dedj.

Мұны мақтанған рjсjнмен аитты. Мұнысы оғьнды edj. Оның даустар aitқан сөzj җыitkjген җыirjk роиыздың mexanizm motivjne yn qosqandai volds. Роиыз җыitkjp, җыrjp keledj.

D. Erkjmbekov.

DƏULET SOPIEV

Ana asa ardaqtb: ol ьstьqta kolenke, suьqta pana, qьsy-
qanda aqьl, qinaloqanda qardemcьj, sasqanda savьr verjьr,
adasqanda qolqa saladь. Ol aspanmen talasqan qerj vai, qe-
mьsj kьp, suь tьnьq, sьvьj syigьj, auasь salqьn nulь asqar
tau sekьldьj. Bala qemьsjn qer qerjн qailar raqattьn vesj-
gьnde terveljьr, ademьj aqactardьn saiasьnda ən salьr saigar
osken vьlvьl tektes. Aq sytьmen asьrap, adal nietьmen ana-
lьq tьrgvie veredьj. Qastainnan alьdna əldiler alьr otьgьr aqьl
aitadь. Balanьn varlьq aurlьqьn kьteredьj. Tynde uьiqьsьn,
kьndьz kьlkьsjn vьledьj, avroilь volьr uzaq emьr qasauьndь
tьleidьj. Er volьr eljne qaq, qara qьldь qaq qarqan ədjl vol,
ala qьptь attama, «uьrlьqтьn tyvь qorlьq». Aramьdqтьn adьmь
vьr-aq qarьs. Ekь aitsaң olgenьj, eңvek etsen emesьj, vьljmь
men mьndь, vьlekpen vьrdь qьqasьn, qaudь qeңetьn kьctь
vatьr vol. Qьrtьna qaqatьn ote aqьldь vol, deidь ana vala-
sьna. Bytьndьj vьljьr, qartьdan qarьr veredьj. Qanь qalmai,
qavaqьna qarar, alaqaпьna salьr, əldiler osьredьj.

Osьndai ardaqtb ananьn vьrj, qazьr qasь alььsqa kelgen
Təkьc; ol oqьmaqan adam volsa da, accь menen tьssьnь,

albs penen çaqındь, çaqсь men çamandı айга vjletjn, tәçri-
vesj kәp, toqьqan adam. Qara torь tūlqasь onca ylken vol-
masa da, qūgьctan qūiqandai сьmьr ekenj kәrjnjr tūratьn.
Alpьsqa kelse de әlj тьң, qairatь taimaqan, caruanь çanьn-
dai syiedj, eңbek etpei әmjrdj vosqa әtkjzudj çaqьrmaidь.

Ol çasьnan eңbekke aralastь, өз eңbegjmen kyn kәrdj.
Ekj er valasьn çaqсь tәrbieledj. Oгьnsьz erke qьlmai, vetj-
men çjbermei dūgьstar әsjrdj. Balasь әte colçaq, asa tentek
voluьn çaqьrmaidьn әdetj edj.

Dәulet Sopiev çoldas osь kjsjnjң kjcj valasь. Dәulet
1913 çьbь, Aqtөve ovьsь, Temjr audanь, Laqqьrқan aulьnda
tudь. Dәulet kolhozдың vjгjncj vasqьc mektevjnde oqьdь.
1931 çьbь әkesj әlgen soң cecesj men tuqan aqasьnьң qa-
raulьnda voldь.

Tәkjc kemprj valasьnьң mektepten çaqсь oquьna asa
zer saldь. Savaqьn çaqсьlar oqu çaqьn qadaqalar çurdj.
Kijmjn taza, tamaqьn toq etjr, uaqьtьnьң kәvjn savaqqa
qana vәljr, kezjnde vaqьlar otьrdь. Sondьqtan, Dәulet mek-
ter valasьnьң jcjndegj tәrtjptj balanьң vjгj volьp sanaldь.
Bala vetjmen çaiьlmai, өзjne tijstj çūmьstardь atqardь.
Oqьqan kezde uaqьtьn vosqa çjbermedj.

Osь qalьpta Dәulet vjгjncj vasqьc mekteptj vjtjгjр сь-
qadь. Az uaqьt kolhozдың çūmьsьna aralasadь, vjraq, vūl
ūzamaidь. Tәkjc valasьnьң oqьqanьn çaqсь kәredj. Balanьң
da oqьqьsь keledj. Būdan keijn, FZU qa varьp tysedj.
Onda da тьңqьbьqtь oqidь. Otlicno vjtjredj. «Tәrtjncj kate-
goriadaqь slesar» degen qaқaz aladь. Vjraq, vūl qьzmettj
jstemeidj. Әitkenj, ças çjgjt өзjnjң oqu vjlmjne qanaqat-
tanvaidь, qūlasьn keңnen sermeidj, kәzdj alьsqa çjberedj,
vjlmjn artьrқьsь keledj. Çalьndaqan ças saqьn әner, vjlm
çolьna paidalanqandь dūgьs dep tavadь. Az vjlm әnjmdj
qьzmet etuge mymkjndjk vermes, degen tereң oiqa vatadь.

Asьqrai oilar, ainalasьn vaiqar, asa ūzamai cestj. Beldj
vekem bailar vjlmjnjң çolьna tystj. Ylgjlj esjkerdj, ylken
qalalardь kәrmek voldь. 1934 çьbь oqu jzdep Alma-Ataqa
keldj.

Oqan Alma-Ata qalasynny silu kocesj, aspanmen tidesj, qar çamyqan asqar Ala-tau, taza auas, möldjrep aqqan tüpq su, zəulm, ədemj aqactar, vijk-vijk yilerj, kesedei qyr-qyzyl almalar, oqan kör astyqtar, çer vailqy ylken əser ettj. Bjrnece meiram kynderjn kördj. Bjlmdj adamdarmen tapys, olardy çyqarmalaryn oqdy. Kino-teatrlarqa vard. Muzeige kjrj tarixi mūralardy qar, kör çaçalqtar kördj. Būl uaqyttarda kölj tas, qoin, çuansqa told. Çapna azq ald, oıqa oi çalqady; çialn ərjstettj, ərjsjn keñjttj. Əzjn qalauymen sol çyl selxoztexnikumqa kjrj. Aldna jrj maqsat qoid. Ylgjlj student voludy çoln jzdedj. Mektepke kjrjgennen vastar savaqqa ūqyrt çarady.

Tek savaq qana emes, Dəulettjn kölj vasqa çaqqa da audaryld. Ər nərsəmen çete tapysud ədettendj. Bjlgen nərsesjn ūzaq uaqyt ūmytraud çarastard. Mekteptjn çaqdaymen tez tapyst. Oquqa ıntasyn qoid. Oquçylar men çedel aralasyr kettj. Mūny köljln tətence audarqan savaqpen qatar qoqam çūmys bold. Mektep arasyndaqy çūmys ony qyzyqtyrd. Qoqam jsjndegj velsendjnjn vjrj volqys keldj. Ol tjlegj kör ūzamai qavyl bold. Qoqam çūmysna aralast. Oqan at salys çolma-qol jsteuge kömek testj.

Çolqa alqan jsjnjn nətiçesj çyqa vastady. Ərvjr çūmys tereŋ oilar ylken çauarkercjlkpen atqaratyn bold. Mūny ylgjsjn özgeler qoldandy. Dəulet çoldas velgjlj, mьqy jsker aktivterdjjn vjrjnen sanald. Ovkomol, Gorkomol, Raikomolqa əzjn tapyst. Selxoztexnikumny komsomol komitetjnjn sekretar bold. Būl qyzzmettj Dəulet çaqsy atqardy. Vasqarqan ūym ylgjlj ūymny vjrj volp esepeldj, tərtp kyceitjldj; komsomolester — ūymda çoq çastarqa ylgj volp otyrd. Mektep jsjndegj tərtp te çolqa qoilyd. Ərvjr oquçy əzjnjn mjndetjn tysjnetjn xalge çettj.

Sondqtan oqu çūmys tyzeldj. Oqu plan çaqsy oryndald. Oquçylar arasynan otlicnikter san köveidj. Osyndai eņbegj usjn Dəulet Qazaqystanny XV çyldy znacogjn ald. Ol

mektepte oqumen qandai cūqıldansa, ылојі komsomol cūmь-
sьmen vjte qainap, vjrge ɵsjp kele  atьr.

D ulet  oldastь 1939  ыль mai айнда Aqmola — Qartalь
 olьnda k rdjk.

Aqmolanьn stansiasь kynnen kynge ɵzgerude; m denietj,
saltanatь ɵsude, k rgen adamnьn k nljn audarьp, k zjn
tartarьbь  a alьqtar onda k p.  a adan salьnqan  demj yi-
ler k zdnь  auьn aladь.

Aqmola toqьz  oldьnь togavь. Onьn vjreuj Qartalьda
tartadь. E bektjn tasьqan v laqь, qainaqan  erj osьnda.
Uzьn-uzьn tjrkelgen vagondar, m nda yi jcymen t rqan
qьzmetker,  mьskerler, ke se, dykender, asqanalar. Adam
k p:  olausь,  mьscьlar vjr-vjrjmen k vjnese osь  erden
kezdesedj. In ener, doktor, staxanovcьlardьnь talaiь var. E -
begj ɵnjmdj, s zj ɵnegelj,  mьstь qalai jsteudjn nece qilь
ylgjlj  djsjn osь  erden tavasьn. T  rivesj k p staxanov-
cьlardьnь ylgjlj jsterjn k rgende raxattьnь tenjzjne q lac
 rьp kele  atqandai volasьn.

Vjrjncj ret, D ulet Sopievke osь aradan  olьqtьq. Va-
gonnьn aldь: aqьlp  mьsqa ketjp  atqan adamdar.

Ertengj saqat altьnьn m lcerj.  uede c kjmdei v lt
 oq, t nqan sudai k kre bek m ldjrep t rqan aspan. Kyn sal-
qьn. Kyn  oqarь k terjlp, k kte qalqьp ɵrlep keledj. Er-
sijl-qarsьь  yrjp  atqan poibz. Mjne, osьlardьnь ortasьnda
D ulet.  ala vas, qolьnda sumkesj var,  r toptь  mьsqa
 yrgjzjsjp, ekrjndei vasьp  mьstan qolь timei  yrgen qara
 jgjtke k zjn tyse keter edj. Ol D ulet komsomolets.

Sipatьna vaqsa : casь qalьn, qasь  jnьkeleu, k zj ottь,
vyirek vet, cekelj, ke  ma dailь, orta voilь, ekrjnь kystj,
 yrjsj  ydam, s ileuj tez, adamqa  namdь. S ilese ketken
adamdь vauryna tartьp  ketetjn kysj var ekendjgь qimь-
nan,  yrjs-t rьsьnan k rjnjp t r.

Ol 1939  ыль, igjlkьtj jstjn vasьnan bastar jske kjrjsken
adamnьn vjrj. Aqmola—Qartalь  olьn saluda komsomolets-
terdj alqacьqь vastaucьlardьnь vjrj.  ol q rььsь bastalqan
alqacьqь kezde-aq komsomoldьnь qalьn qolь jske lap qoidь.

Aldaǵы қойылап јрј мјндettј atqaru ycjн vјr çerden söz, vјr çerpen qol сыqaru kerek etken. Çeke komsomoletster arasynda vјrlј-çarǵm tysјnvestјk boldы.

Осындай салақайлықты тез қою мықты ұйымдастырушыны јsj. Осындай kezde Dәulet komsomoletsterdj vastai vјldј. Çol qūǵылышыны №7 ucaskesјndegј 150 komsomoletstј Dәulet basqardы. Bұл komsomoletster өзгелerge, sonың јcjnde soіuzda çoq çastardың arasynda da avroіly boldы. Ұйымдастыру јsj қаqsы çolqa qойldы. 150 komsomoletstјң 100 staxanovcy атақна ie boldы.

Sovet elј ycjн, otanы ycjн qызmet etudј, ұлы јste partiaның сын komekcјsj vola vјlgen өnegelј komsomolets az emes. Sonың vјrlј Dәulet Sopiev çoldas.

„Ән марқаньн сасқндай,
Қуи теңізј тасқандай,
Айлар одақ өсјрген,
Мыңдаған қыз, ұлым бар“.

(Ғ а м б ы л).

V

S. Xasen.

ÇYZ ALPŪSTYŇ BJRJ

— Ūlmeken!..

Qazaq wıgyn, qyzdan ūldy artyq koretjn. — «Çalqyz ūlym bolsa, çalqyz oğyzjm bolsa»,—dep talai çan «təñjrinjn» marqabatyn tjeitjn. Əke de, cece de qyzyn: «Az kynnjn meimanь», dep sanaityn. Tjrtj wulai da emes. Qyz tovar edj. Narqy belgij, qūnya keljsse satatyn da çjberetjn. «Kynədən pak, ças arudь» qyzyl iek appaq cal, «pəlen» degen malqa aıgıvastar alatyn. Ol kynde qyz volu qyzlyq emes, torqa tysken torqaidai, kyieujjn tepkjsjnde oñjrn eksjkpen, eñjreumen otkjzetjn qazaq əielj.

Argı ana vosanьr, ças nəreste çaryq dynienj korgen minutjnde, kijz yidjn sьrtynan daus sьqьr edj: «Ūlmeken?», «Qyz emes, ūl edj qoi sūraqanьmьz!». Sonьmen «Ūlmeken» atanudьn sevevj de osьdan edj.

Qūrsaqtay vala sьrydap çerge tyse qalqanda — «Ūlmeken?» — dep alqьnьr sūraqan Amanbai, «qyz» degen çauartь estjgende vjr keijgen edj.

Taisoiqannьn qalьn qūmьnьn eleusjz vjr çyrasьnda otyr-

qan ekj yi, sol kynj dyniege kelgen nærestenjn qürmetjne, vjr tyndj көзben атырды да: «Вјрақ, — destj ertenjn-de, — ūl volьp өssjn!».

Аманвай sol kezde, Taisoiqанның құмын ūсығьp тұр-
qan dauldь көрjр edj, вјрақ, çeldjn оңнан соққаньп, ia sol-
dan соққаньп вjлген çоқ edj. Мьнау ydei соққан даул,
тньнау çer qaisqan qальң qoldьң дувjрjn, қūлақьмен ойна-
qan аттың савьсьп көргенде, вўгьп tolarsaqtatьp çyrgjz-
veitjn қūмоя даңқыл çol сальпқаньпа таң qaldь da, sol
çolqа tysjр, Ақтөвеге keldj. Qala qalqьньң өңj, saltь, сәnj
вўгьпқьдан өзгерjр ketjptj. Көcede ақьльp çyрген çарқьп
çyзdj çūrtтың вјr алаңа тортала qалқаньп, вјr сūңақ
voily оғьs çoldастьң вjкке сьқьp саңқылар сөileгенjn:
«çasasьп çаңа zaman», degenjn estj dj.

Onan keijn, вјr әiel сьqtь da, сөiledj: «Endj әiel men
erkekte айрма çоқ. Тең pravоль sovet azamatьmьz!»

Аманвай yijne qaitьp kele çatьp: — «Būl qalai, әiel men
erkek qaidan тең kelsjn?» — dedj.

Būl ertegj emes, сьндьq edj.

* *
*

Ось аймақтың атақты адамдары бас қосқан тоқтың ал-
дына сьқьp, вјr қьz сөz сөiledj.

Аққұва, кең маңдай, талдырмастау kelgen қьz екен.
Ol овльs deputattарьньң назарьп, budçettj оғьндаудьң
qандаi мәнj бар ekendjgjne audardь. El caruasьньң çайьп
dәmdj қьp aitqan қьzqа, çūrt qol соqtь. Ol vaiau vasьp
оғьна отьрды.

Sessia da aiaqtaldь, ol audanqа qaitqan çоқ. Instituttьң
zaocnigj edj, ekzamen өtkjzuge Ақтөве қаласьньң өзjnде
qaldь. Вјрақ, овльстьq оқи вөлjмj, одан мектевjnjn çайьп
сūғар, олар сақьradь. Овкомол да вјr çақьнан мектепте,
audanda komsomol çūмьсьньң çайь ne kyide екенjn сū-
raidь. Еңбексjлер deputattарьньң овльстьq sovetj bolsa,

sailaucьlardьñ tapsьrmasьn qalai oғьndaisьñ dep, vūlar da sūraidь. Js te kəp, çauap veretjn çer de kəp. Çauapsьz çūmьs ta çoq...

Mjne, klas. Oqucьlar çьm-çьrt. Bərnjn kəzj oqьtucьpьñ auzьna qadalqandai. Ol kecegj kьnnjn savaqьn oqucьlardьñ qalai tysjngenjn vaiqamaqсь volьp, ekj-yc valadan sūradь da, taqьda vərn çibьstьgьp, qoғьta ker, tьñ taqьgьpqa kəctj. Taqьda vjr uaqiqaqa qūgьlqan, tjlj çatьq, qьzьqtь əngjmege kjrjstj...

Cekspir degen əlemge belgjlj ūlь çazucьpьñ mьnadai vjr səzj var:

— Bykjl əlem — teatr.

Ondaqь varlьq əiel de, erkek te aktərlər.

Vjreuj keledj, vjreuj ketedj.

«Ərqaisьsьpьñ atqaratьn rəlj de ərtьrlj». Ças nəreste anasьpьñ aq sytjn qūlcьna sorьp emvei me! Sonan soñ qoltьqьna kjtar qūsaqtar mекterke kelmei me! Çaqсь oqьp, inavattь adam volьp er çetpei me! Əz qalqь, əz otaпь ucjn çapьn aiamai, eңbek etpei me! Sondai-aq, sjz ven vjz səz qьp otyrqaп Mixail Coloxovtьñ «Tьmьq Donyп» daqь qatьsatьndar vjzdjn eljmjzdjn alqacqь qūralu kezjn-de, çaңa zaman ucjn kyresjr, tartьsьp çatqan vūl kynde vaqьt ielerjnjn vasьnan kecjrgen eleulj kynderj kərsətjl-gen.

Balalar sūraq qoidь. Oqьtucь təptectep, taqьda tysjndjrdj.

Savaq aiaqtaluqa taqadь. Sanaulь minut... Vjr de sekund vos ketpesjn. Oqьtucьmьz əzjn osьqan yiretken.

Saqatьna qaradь da, balalarqa tapsьrma verdj. Qoңьrau cьldьrladь. Koridorqa cьqtь.

Ūzьnпan-ūzaq sozьlqan koridorдьñ ekj çaqьnпan vjrdei, sьglь esjкterden oqucьlar topьrlap cьqьp çatьg. Çoңarqь klastardьkj volu kerek, vjr top eresekteu balalar onьñ aldьnпan cьqtь.

— Bygjn komsomol çinalьсь voladь qoi?

— Ia, voladь. Əzjrlenjр keljnder!

Əz klasьның vjг valasьn көге qoidь da:

— Sen ketpecj, al, sender çinalьsqа kecjkpei keljnder... çyr, ekeumjz vjгraz səileseijk.

Таңқы мұғын қара бала сараң васыр, оған ердj. Ol klas-қа kjrgenson, balаның vetjne қарап kyldj. Əitkenj, бала vjг нәрсеге таңданған қалыпта edj.

Оқытуць өзjнjң савақьн қақсь ylgjre almai çyрген сә-кjртjne көмекtesjр отьрдь. Bұл бала klasta отьрқанда са-вақты çөндj тыңдамаидь, yijne қaitқан соң kjтар vetjn ас-раидь, мұқалjm сұрай қалса, yndemeidj, sazaradь da тұра-дь. Ne jsteu kerek? Кеce balаның yijne вағыр edj, ol çоқ eken, əke-cecesj:

— Сығақьм, мұның дұғыс qoi. Bjгraq, vjздjң бала ze-ijnsjz бала emes. Kjkene erkeljgj demeseңjz, савақьна оқта-теkte, yige kelgende қараидь...

Balаның əke-cecesj, osьndai maida sөzden vasqаны ait-радь. Ақығы: «Dұғыс qoi, aitaйқ», degen boldь. Bjгraq vos sөz edj.

Ol, — «Кеce мен вағқанда қайда кettjң?» — degen sөzden bastар, сыг mjnezdj оқыссььның ьңқайьна қарай səiledj. Keide çūmsaq, keide қатты айтыр, балаға endj қан-дай көмек kerek ekenjн vjldj.

Bалаға өткен кyпнjң савақьн еçjктеп tysjndjrdj de:

— Мьнаньң jcjнде, — dedj portfeljnen çurnaldь альр, — Stalin əkemjздjң ең қағын serjктерjнjң çасында қалай оқы-қаны çазьлған. Osь əңгjменj оқыр сыққан соң vjzге vaian-даисьң. Mұны оқықанда өзjң de vjlersjң, olар қандай қып-сььқтардь көгjр çyгjр, ьлқи otlicно оқыған, ал vjzге ва-ғыр қағдай çасалса да, otlicно оқымаимьз.

Bала оiға қалқандай boldь да, çurnaldь қолына алдь.

— Оқысьң да, vjzге aitasьң, қарай ма?

— Çараидь.

Ülmecken yijne kelj, tamaşın jctj de, Leninnjn «Ne jsteu kerek?» degen cıqarmasın alyp oquqa kjrjsj edj, çasъ egde tartıñqıraqan vjr әiel yige kjrdj.

— Çoqarъ cыqıñыз.

— Boladı, osъ ara da. Osъ-aq kele veredj eken, dep, rençjme, cыraqım! Aidıñ aıaqъ volqan soñ...

— Ço — çoq. Men aıtrap pa edjm: keregjimde kelj tıgıñыз dep, sailaucыларım kelj tırsa, qaita men quana-тım.

— Raхmet onьña cыraqım!

Bül pensioner әiel edj, aqca alatın qaqazın Ülmekenge toltırtıp alatın. Bygjn de soqan keljptj.

— Qaidaqъ vjr kemjrdjn qamın ümьтраqan ykmetjmen ainalaıyn, ykmetjmnjn qъzъ senen ainalaıyn...

— Bjzdjn elde eckjmdj de ümьтраidъ, cесе!

Әiel yiden cыqtъ. Ol, çaqaqъ kjtavın taqъda oquqa kjrjstj. Yide vasqa eckjm de çoq. Çым-çыrt. Tap-taza, çар-çарыq, caqın qana vөлme...

Qolındaqъ kjtaptj tastamastan ol mektepke keldj.

Ülmekennjn mjnezjndegj erekeljkterdjn vjrj — onьñ kjtaptj qolnan tysjrmeytjn sıaqтъ. Çastайnan kjtappen dostasqan sekjldj көrjnedj. Ol kjtapsjz өmjр syre almaı-тındaı көredj. Ertengj kynge qaracъ, aul men qaladan orta ia ortalau vjlmj çoq adamъ tavarmъsın...

Bjreuge vjlm, tәlm-tәrbie veretjn adam vjr minutın vos ketjrse, ne volqanъ? Bjzdjn Ülmekenge qarañdarcъ, аудан, овьста çıbьs volsa — onь caqъradъ, ol — ylgjly oqьtusъ da, propagandist te, mekteptegj komsomol ümьт-ның komandirj de, osыlardıñ varьqьның çümьsın da jsteı çyrjр, өз vjlmjn de yzdjksjz көterjр keledj. Anada, vjr qart müqaljm, Ülmekenge vьlai dedj:

— Osъ sjz Aristotel volaıyn, dep çyrgennen saumъsыз?..

— Aristotel өzjmen... Ras, ol jrj filosof... Aranъ acы-қан, әlemge tлjn çalañdata qaraqan Aleksandr Makidonski-

djn çasýndaqý ũstazý. Çaqsy ũstazdýñ cəkjrtj vasqaný eljn, çerjn vasýr alqýc boldý, vül çaqsy emes. Aristotel-djn memleket turalý qatasýn özjñz de vjlesjz qoi!

— Tūra tūrñýz, onýñ oqýmýstýlýqý çaiýn aitam...

— Olai bolsa, qarý etjñz, Aristoteldjn əkesjndeý oqýmýstýlar vjzdjn zamanýmýzda tolyp çatýr. Ras, Aristotel-dj arxivke tastau kerek demeimjn. Aristotel-dj oqu kerek. Soqan tūrarlýq adam. Býraq, Aleksandr Sergeevictjn Derçavin turalý mýna sözjn esjñzge tysjrñjzsj: «Onýñ vasý Suvorovca jsteidj, výraq keide qorazca qýcýgradý». Ol da sonday. Məsele Aristotel voluda emes, zamanýmýzqa ылайq pedagog voluda.

* *
*

...Komsomol çinalýsýnñ kyn tərtjvj vjr-aq məsele: IX-X klastaqý oqucý komsomoletsterdjñ tarixi qýlymdý ylgeruj çaiýnda.

Tamaca taqýr! Baiandamaný qýsqa, dəmdj, qýzýqý etjr çasaqandýqtan va, çastar vjrñen soñ vjrj səiledj. Aiaqý diskussiaqa ainalýp vара çatýr edj. Ūlmeken tūrýr:

— Çoldastar, çañ men, baiandamamda vül taqýrpta diskussia acaýq degen çoqrýn qoi. Ras, sөz sender turalý volýp otyr. Qalai ylgjrgenderjñdj vjlu kerek te. Filosofia-dan gөrj faktýqa qarai, ertəñgj kynde ne jsteitjndjkerjñe qarai vūrýlyñdar, qortýndýqa keleijk, — dedj.

Býreu tūrđ da:

— «Qaulý etjlsjn: tarixi qýlymdý 100% yirensjn», — dedj.

Çürt du kyldj. Sөittj de, varlýq kөz vjr çerге qadalýp edj, mýnau sөzdjn avtorý qalçýñ ycjn aittý ma, əlde cýn aittý ma, əiteujr ũialýp qaldý...

* *
*

Çilyb aiaqталýp, ol yijne kele çattý. Tyn edj. Aspan acýq. Kөktemnjñ kөrkem tynj...

Ülmekennijñ esjne vjr söz tyse qaldь. 1932 çyldьñ çazьnda Taisoiqannьñ dalasьmen osь Ülmeken әkesj ekeuj vjr tyiege mьngesjьr kele çattь. Üсь-qıьrь çoq, keñ dala, mañ-mañ vasqan tyienjñ çyrjsjne tausьlar emes. Vjr kyn өttj, ekj kyn өttj, әlj sol vjr çyrjspen kele çatьr.

— Aqа, qalaqа endj nese kynсjlk çol qaldь?

— Kөp qalqan çoq, çetemjz qoi, valam.

— Çetsek eken tezejrek!

Ia, tez çetu kerek! Gurievtjñ texnikumjne, oquqа kele çatqan ças, soqan çetuge asьqadь. Lerjredj. «O, vosqа ketken kynder-ai! Osьnса keñ-baitaq çerdj osь savan çyrjspen qana araladьñ-au, qazaq. Zaia ketken uaqьt!» — degendei edj ol.

«Çoq, endj olai emes. Aspanda samolөt, tenjzde paroxod, çerde poıьz, qazaq balalarьñ qalaqа çoqarь oqu ordasьna tasьp çatьr emes pe! Oqan da talai kyn volьp vара çatьr qoi. Nege men üсraimьñ!...».

* *
*

— Aqа, çyrgjzсj tyienđj, tezejrek!

— Çyrgjzeijn valam... Mjne, qalaqа da çettjk.

— Çettjk pe! Әne, anau zәuljm yidjñ mañьna qara-ñьzсь. Qartaqan çastar. Men сонда oqimьñ.

— Oqь valam, oqь! Bül kynde qьz ven ũlda aıьrma çoq qoi. Ceseñ senj tapqanda «ũl ma eken», dep çyrgjrp edjm, «әiel vala» degende keijp edjm. Oñьmьñ qata ekenjñ sen eñбекter çyrgende vjlgem.

Osьнь eske tysjrgen Ülmeken өз өзjnen kyldj de, көcede әrj-berj çyrdj. Kөktemnjñ тамыцьqan tynjnde, vjzdjñ qьzdьñ qara сәсjn sipaqandai, salqьñ samal vaiau esedj, көcede kyi certken çastar, әñ salqan qьzdar ynj estjledj, Ülmeken sol topqa varьp vjraz çyrdj de, yijne qaitь. Taqьda çazu stolьньñ çañьna otьrdь.

— «Krupсkaia atьndaqь vjzdjñ mektep Aqtөve ovlьsьndaqь aldьñqь mekteptjñ vjrgj. Būqan mastanuqа vol-

maidь. Əlj de damьta tysu kerek», — degendei ol ertengj kунj 7-klastarqa veretjn ana tjlj çana ədəviet pen algebra pənderjnjң konspektjn çasai bastadь...

Ось Ūmeken Amanbaeva var, Qazaqьstannьң 160 mūqaljmnje SSSR Ūbь Sovetjnjң Prezidiumь nagrađqa ordendar, medaldar bergende Çəkeң:

—«Bjzdjn eldei el var ma,
Mūqaljmdj silađan,
Çan var ma, sjrə, vasqa elde
Eңbegj vjzdei silanđan»,—

dep edj. Sol çyz alpьstьң vjrj osь Ūmeken Amanbai qьzь.

1940-ç.

S. Omarov.

ÇAZUCЬ

1934 ғылдығы қысы. Ол кезде мен қазыргі Ақмола облысындағы Сталин ауданының «Lenin қолы» газетінде істейтін едім. Әлқашпаймен алғашқы рет Алма-Ата қаласында кездестім. Қон сұрасып танысқансоң-ақ маған қылы ұсығар:

— Бұл майданның адамы екенбіз, бұдан былай қат қазысып тұрамыз, — деді.

— Мақұл, — дедім, — мен оның қылы іерінен білдірген қолдастық сезімне ісімнен алды айтыр.

Ол менімен көптен таныс адамға сүйіске сөйлесті.

— «Таларты ерге нұр қауар», — деп еді қой қалы. Сондай-ақ, білім сағын, қазысыпқы тәсіліне аз болса да әдебиетке беіімделіп қырген қаіым бар еді, — деді ол қырегіндегі сығып ақтарып. Бұдан оның совет елі қазысысының аса білімді болып қақеттігін, «қазысы, адам қапының іңенері» екенін, қазысыпқы өте ардақты, әркі нәзік құмыс екенін толық танығандық көрініп тұрды.

Мен оның қазыған азды-көпті осерк, әңгімелеріне «Қарақанды пролетариаты», «Lenin туы» газеттері арқылы қапы едім.

— Meniñ de әдебиетке talaptanьp ырген ыайm бар edj,— dedim men сыr sandьqьmньñ аузын асыр.

— Ҙазqан әңгjmelerjmdj Alma-Ataqа ala keljр edjm,— dep qolьndaqь eskj portfeljnen vjr vuda qaqazdь aьp ma-qan kьrsettj.

— Oсьнь gazetke bereijn desem, ыyреksjnjр tьrqa-ньm... Qaidam, vaspai ыyrmese...

— Uialatьn ne бар oqan, берjр kьr, vasylnasa tonьñ su volьp vара ma, — dedim men ыyрегjne ыel берjр.

— Bьl, kьp eңбекpen tapqan ken rudasьньñ tyjр tasь se-kjldj qoi, endj onь айьгьp, qorьтьp, jcjndegj altьньñ tazartьp сыqaratьn vaiьtu fabrikasь kerek. Endece sol fabrika gazet volmaqqa kerek, — dedj Әлqappar sьzden sьz asqan saйn kestelei sөiler.

Ekeumjz «Sotsialistjk Qazaqьstan» gazetjnñ redaksia-сьna keldjk. Salqan ыerden redaksianьñ sekretarьna kjrdjk. Әлqappar sekretardьñ aldьna vагьp, өзjnñ eылgj kjcjpeijl-djgьmen amandasьp edj, ol: «Sensjz de ыumьсьm vasylnan asьp ыatьp», degendei аузын vьrtitьp, kөzjn vjr kjrvjñdet-tj de, aldьnda ыatqan qaqazdarьn audarьstьgьp oьra verdj.

Baiqaimьn, Әлqappardь kьsj qўrlь kьretjn sekretar ыoq. Onьmen tjl qatьsuqа ыeleu jzdep, ynsjz Әлqappar oьr.

— Bjr minuttjk qana caruam бар edj,—dedj ol taqьda kjcjlk ыyзven.

— Aita бер caruаңдь, — dep sekretar kьңk ete tьstj...

— Gazetke vasyла ma degen ymjtpen әkelgen vjr сы-qарmam бар edj, — dedj ol vьrьnqьсьnan ciraңqьrai sөiler.

— Qat-qavar vөлjmjne бар, — dep sekretar esjktj nўs-qadь...

— Ҙoldas-au, vьl qat-qavar emes, сыqарma qoi,—dedj Әлqappar aculь pьcjnmen.

— Men aittьm qoi sjzge, qat-qavar vөлjmjne арагьp бер dep... Qazaq tьljne tьsjnetjn volsaңьz...

— Ҙoldas-au, mўньñьz qalai, men de aitьp tьrмьñ qoi sjzge, vьl qavar emes, сыqарma dep...

Sekretar uialdь ma, volmasa tez qўtьludьñ carasьn jste-

dj me, kjm vjlsjn, Əlçappardıñ qolınan sıǵarmasıñ aldı da, tıǵrañdar qıǵactama soqtı: «Qattar sektorı. Mıña çoldastıñ qavaǵıñ qarap, çarasa çartı kolonkaǵa sıarlıq etip dıarlar sıñdar...»

Sekretardıñ mıña sızne ızı volıp kuyıp-pjsken Əlçappardıñ mañdaıınan suıq ter vırq ete tystı.

Kölemj çartı vaspı taıaǵ sıǵarmasıñ «qavaǵ», dep ızasıñ keltırgen topas sekretar sol kuyımen sazavıp qala verdı. Əlçappar laçsızdan sıǵarmasıñ qat-qavaǵ sektorına aravıp tapsırdı.

Bıl Əlçappardıñ tırnaq aldı sıǵarmasıñ «Zaval» degen atpen çazılqan serialı añgımesjıñ vır völegj edı.

* *
*

Əlçappar endı özj eñbekren tarqan rudasıñıñ altıñıñ aıǵratıñ «vaıtu fabrikasıñ» jzdedı. Ədebiet asqavına qaralı aıp ısqan çyrek, qırandalı qıaǵa qanat sermegen örcıl tılek, ças çanıñ talavıñ çetekter Alma-Atadaǵ talalı redaksianıñ vosavasıñ attattı oqan.

— Oız eñbegjıñ vır tıanaqıñ jstemeı, Qaravandıǵa qaitraımsıñ, — dedı ol maqan vır kuyı. Mıñ aıtqanda onıñ közjnde senjı ısqıñ oınar tırdı.

Təuekel darıasıña qalıq salqan ças çjgjtıñ vıl oıñ men de qostadı.

Ças çazusı sıǵarmasıñ vastıruǵa qandalı əıes keledı. Vır kuyı ol «Sotsialistjık Qazaqıstan» redaksiasıña taqı da tartıp otırdı.

Topas sekretardan vetı qaitıp, taıv saqılqan Əlçappar vıl çolı tıra redaktorǵa vardı. Sıǵarmasıñ redaktorǵa tısjptı. — «Əngjmeñ tolıq vasuǵa çaraitıñ. Vıraǵ, gazetke vasuǵa kölemj ılken eken. Sondıqtan, «Ədebiet maidanıñ» çıǵnalıñ redaksiasıña çıberuge ıııqardıq. Redaksiamen vıdan vılaı vailanıñ çasar, gazetke ocerk, qısqı añgjmeler berıp tır», — dep redaktor oıñdı keçesjı aıtıp, ças çazusıñ köñjıñ aılaqandalı völdı.

Redaktordıń ńıń sızjne kóńlj tasır, eńsesj kóterjlgен Әлсарпар салр ıńр ńurnaldıń redaksiyasına vardı. Ondaqlar әңgimesjn dereu oqlр, — «Әңgimeń ńaqсь eken, basamыз», — degendj aıttı.

Әлсарпарdıń kóńlj onan saıbn kóterjldj...

«Qaraqandı ńımsьларының arasınan сыққан ńas ńazuсь Әvicevtjnı «Zaval» deitjn әңgimesj öte ńaqсь ńazyлған сықарма eken», degen laқар ńazucьлар arasına tez tarар, ńürt аузына tyse vastadı.

Alқacқь еңbegjnen өndjrlgen rudаны алтын mol volқаны көрjр, қуаныс қойына simаған ńas ńazucь қалатын odan saıbn өtkjр қairар қaitты Alma-Atadan.

Qaraqандықа varқansonı maқan ńazған vjr қатында: «At сарпаидь, var савадь», degen қoi. Bızge var kerek. «Zaval» ńurnalda vасыр сықты. Alқacқь еңbegjmnjnı ńағырға сықуь keudemdegj kennjnı көzjn acқандаı voldı. Endj samam kelgence sjlteimjnı қалатымды...»

Bıdan vylai ovьстық, respublikalyқ gazetterde Әлсарпардыń ocerk, әңgimelerj қавьндар көbeie vastadı.

Talantьmen top ńarған, әdebiet maidанында ńylde алған ordendь Әлсарпардыń алқacқь қadamь osьlai vastalyр edj.

* *
*

Qazaқ совет әdebietjnjnı ńolьmen қasқaia tartқан Әлсарпар tvorcestvonьı алқacқь ńырқасынан asьр ta ketjр edj. Bıl 1935 ńылдыń vas kezj.

— «Әdebietj men tau-ken mamandarьn daiarлар сықаратын институтқа valaimьn. Onda aluan-aluan fakultetter volmaq. Әrkjm өзjnjnı taңдаған fakultetjne tьsedj қoi. Әdebiet ńanларь sol instituttıń fakultetterjne ısaidь. Men ńımsьлар өmjrnı ńazuқа қılсьна kjrjstjм», — dep ńazған edj oi, 1935 ńыль Alma-Atadaql vjr ńoldasьna.

Qazaқ proletariatyның алтын vesjgj volған Qaraqандь basseinj talai taңdaulь adamdardь мәpelep өsjrjр, қiaқа

исърған қоқ па? Көк қанат бала қаздай талпынп, ұиadan
қаңа ұсқан қас қазусь өзjнjн творчествосна Қарақандь-
нън әiгjлj адамдарън арқau еттj.

«Кунделjк кун көрjстjн көсjне ерjр» қyре берудj қоыр,
talant kenjнjн алъндь рудасън волат қалатъмен қазуқа
құлсна кjрjскен қалъндь қас қjгjттjн есjмj выкjl Қазакъс-
тан қерjне мөлjм волa bastadь.

Онън газет, қурналқа васылқан әңгjмелерjн оқықан
құрт syijнjр: «Мынау вjр волайън деп тұрқан қjгjt екен»,
— деп edj.

«Әсепраз волма әнеге
Өнерпаз болсаң арқалан,
Sen de вjр кjрjс dyniege
Ketjгjn tap ta бар қалан», —

deidj qazaq қалқының poezia asqарь Авай. Әлқарардың өзе-
гjн қарър сыққан кестелj сөздерj совет әдебиетjнjн алън
сарайна кjрjс vor қаланқанъ вjр kezde дость syijндjрjр,
дүсрандъ кyijндjрген edj.

Өмjр керуенj вjр кун тыпвай ydere көттj. Tarix арвасъ-
нън дөңгелегj зьгьлар, замана асуынан асыр, қаңа дyне-
нjн алън сыңна бетtedj.

— Арқанън ерке өскен аруындай сылаңдақан әсем Қар-
қаралының сұлу тавиқатъ менj қасымнан-ақ eljктjрjр, қyре-
гjме poezianън ұғықън серкендей волатън да тұратън, —
deidj Әлқарар.

Сұлу Қарқаралының тepsjнjр аққан tentek өзenderj,
қоңьр вұира тауларъ, алън тегенеge қуиқан қьмьздai то-
льқсықан салқар көлдерj poeziaқа арналър қаралқан сияқты.
Әлқарарқа ақ syтjн берjр аialар өсjрген, көңjне көрjктj
oi tysjрген ось өлке, ось қер.

Қарақандь proletariatънън қайнақан өмjрj, озьр сықьр
вәйге алқан өген адамдардың өрнектj jстерj — қас talantқа
oi tysjрдj... Онън көңjне ұialақан қазусьльқ кyc вұлқы-
нър сыртқа сықты.

«Zaval» дь қазу ideiasъ осылай туыр edj.

* * *

Bjzdnj eldnj veinesj ertegjdegj Gylstanqa ūqsaidь. Gylstanqa meken tepken, çer çannatьn sairana etken erkjn eldnj adamdarь val komekei sanduqactardьn əserlj ənjn qūmarlana tьndaidь. Əlçappardьn asqaqtь ənj de estjldj Gylstan vaqcasьnan.

Alqacqь eņbegj səttj volьp çana vaspasəz çūmьsьnda cьnьqьp qalqan Əlçappar 1935 çьldьn çazьnda Alma-Ata qalasьna keldj. Sol kezde vascьbьqta oтьrqa dūspandar onь qavaqьn tyjьp, ūnatraqan pьcьnmen qarсь aldь.

— Çurnalister institutьna oquqa ornalastьrsaņ eken, — dep tьlek qoidь, ol, sol kezdegj vastьqtardьn vьreujne varьp...

— Qandai mektep vьtjьp edjņ? — dep sūradь ol qavaqьn qarс çauьp.

— Vьljmьm caqьn, vьraq oqьn degen talavьm varь, gazette ekj-yc çьl jstegen təçrivem... — dedj, taisalmai.

— Mektepke tysuge vьljmьn kətermeidj. Əz çaiьna çyre verь, — dedj vastьq keltesjnen qaiьgьp.

Oquqa tysem degen ymьtj dalaqa ketkensəņ Əlçappar ьzalanьp, qattь rençjldj. Vьraq, qaçьmadь. Bьl volmasa, daiarlanьp kelesj çьb tysermьn, degen oidь jcьne tyjьp kete vardь...

Kəp ūzamai-aq ol «Lenincjл ças» gazetjne qьzmetke ornalastь. Astana əmьrj onьn oi ərjsjн calqьtьp, voьndaqь talantьn odan saьn kərkeitkendei völdь.

Talartьn çel çetpesjne mьngen ças çazucь endj tьn ūiqьsьn tərt vəljьp, kyrdelj eņvekter çazuqa oтьrdь. Aldьna kese-kəldeneņ tūgьp, qolьna çarьmasqan qibncьbьqtardь serpьp tastap vəigjly topqa tьstj.

— Çatsam da, tūrsam da oilaitьnьm çazu, oqu völdь, — deidj ol.

* * *

Alma-Ata qalasьnьn cət çaqьnan yь tauьp ornalasqanda, Əlçappar qattь quandь. Ol, Alma-Atada qalqanьna, ədeviet arьmiasьnьn tovьmen aralastьnьna quandь.

Әдебиетке алаңсыз берілген Әлқарпандың алдында әлж де
талай асұлар бар едж. Вйлжмсыз, оқусыз алыса бара алмайтын
да қақсы вллетжн едж ол.

«Қуиржкпжн деп топқа тусжр, қавь воьр даллада қалам
ва», деп те қауптенетжн. Өмжрджн алуан-алуан сығлағына те-
рең воилай алмайтын кезж қои онда. Қорқа соқу, өзjne өзj
сенбеу, ұйалсақтық деитжн екжнцж «дерттер» де бар едж оның
васында.

Қиындықты қыпқымай қарсы алатын вольд ол. Сынартай
сұсылдар, маиса тоьқситын үмжт қортқан волаттай нықайа
тустж.

Қызметке орналасуын орналасса да, оның үй түгмьсы ой-
лақандай волмады. Газет редаксиясындағы қалқ қаулағы оны
«Өгеі вала» қатарында ұстады. «Осыдан не сықады деисжн
тәирж» деп осыға қарайтын вольд қаулар оған.

Тым құрмаса электр саты да қоқ, құрыны үйде сықай-
ған керосин сатымен, тесжле дамы көрмеі кжтар оқыр,
қазу қазған Әлқарпар талай таңдарды көзден атқызған едж.

Творчествосының осы кезеңжн, Әлқарпар осы күнж вьлай
сүretteидж:

— Сыны аиту керек, ол кезде өз күсжме сенжкжремеі-
тжн еджм. Алайда, партианың, комсомол ұйымының көмегж-
не сенджм. Тау сықатын тәуекелдж медеу қыр, қазусьық
өнерjne бержле қимьддадым...

Ол, 1935 жылдың аяқ сенжнде «Әдебиет майданы» құрна-
лының редаксиясына қызметке аусты. Қарыстар алақа васытын,
талант вұлақынның көзжн еркжн асатын қерге ендж келдж Әл-
қарпар. Осы күнгж қазақ совет әдебиетжнжн қаймақты вөр
қурген қатар құрғылағы, қасы үлкен ақялағы оны құсақ қа-
ыр қарсы алды.

«Драматургиямен айналысам», деген оі оның васына
көртеп-ақ орнаулы едж. Ендж сол оіын, сол талаын оғындауға
құлысына кжржстж.

1937 жыл вьлы колхоз-совхоз театрының сахнасына арнар
«Совет қызы» пьесасын қазды. Қарқын қыздж, сат көңждж ва-
хьтты совет қызының овғазын қасады. «Совет қызы» — вүкжл

Qazaqstan eljn aralap, ças dramaturgtj vykjl respublika-
mъzqa tanьstьrdь.

Ylgjly eңbek vjzdjñ eljmjzde er atandьratьn, asqan атақ,
ũль avroiqa ie etetjn ardaqть js-qoi. Әлçappar өз çũmьсьn
çanьndai syijp jsteitjn. Redaksianьñ çauaptь sekretarь volьp
qьzmet jsteuj onь vũgьnqьdan da ьsьldьgьp, jsker qьzmetcь
volьbьna çaqđai çasadь. Çar qũlaqь çastьqqa timei, vjr ça-
qьnan qьzmet, vjr çaqьnan çazu çũmьсьmen cũqьldanqan
Әлçappar çaz gyljndei qũlrьgьp ɵse verđj.

— Komsomol ũmьmьnьñ tapsьrqañ çũmьstarьn myltjksjz
orьndaũmь, nese aluan çũrtcьlьq çũmьсьna aralasũmь, me-
njn tvorcestvolьq ɵsujme zor sever volđь, — deidj ol oсь
kynj.

Aitsa aitqandai edj. Çũrtcьlьq çũmьсь men tvorcestvonь
vjr arnaqa qũirь, Lenin — Stalin komsomolь tapsьr-
qañ ardaqть mjndetjn çan-tənjmen orьndaqan Әлçappar
endj aktiv komsomolets-çazucь volьp kɵzge tьstj.

Çaңa çaza vastaqañ temjr qanat valqьn çastardьñ talaiь
aqьl sũrap, qat çazatьn edj oqañ. Çurnalqa tysken çyzde-
gen cьqarmalardь qarap, konsultatsia veru de sonьñ
moиньnda edj. Eңbektj syigen, ɵzjne tapsьrqlan jstj syi-
gen Әлçappar qibndьqqa vas imei, oсьnьñ vəgjn ylgerjр
otьratьn.

...Әdebiet tərjne attaqañ altьn vosaqam oсь çurnal...
Adamnьñ ɵmjrnjnde nese aluan kezeңder voladь. Menjñ
ɵmjrnjnjnñ vijk velesj, tyvegeilj caqь oсь çurnaldan vastal-
dь. «Aluan-aluan çyirjk var, əljne qarai çygjrer», deidj qalq.
Əljme qarai qarьstar, tvorcestvonьñ vijk cьñьna qarai qũlac
ũrdьm. Sondaqь menjñ kɵñljme medeu volqan, çyregjme
ũль senjmnjnñ ũgьqьn sepken Lenin — Stalin partiasь. Men
ərqacan da ɵtken çolьmdь, tvorcestvolьq sapaгьmdaqь alqac-
qь qadamьmdь zor maqtanьcpen eske tysjremjn. Voimь
ɵsjp, vũqanam qatьp, ɵz otanьmnьñ igjlygь ucjn qьzmet
jstep kommunizmjnñ altьn saraibьnьñ kjrpjсjn qalasuqa ça-
raqañьma maqtanamьn.

Вакьт torqasьna vɵlengen sovet adamdarьnьñ çarqьn

овразън çасаи менјн еçелгј арманьм edj. Ось оиьмдъ çу-
zege асьрам деп көр оқыр, көр јзденудемјн. Өмјрдјн несе
алуан саласын зерттеуге çан сала кјрјстјм. «Армансьздар»
povestj менјн çазусьльқ еңбегјмнјн тырнақ алдъ сияқты...

«Бақпен асқан патцадан, ақылмен асқан қара артық,
сақалып satқан көрјден, еңбегјн satқан бала артық»,—деген
Абай сөзјн Әлçарпар esјнен ekj elj сьқармайтън. Өзјнјн
алқасқы кырделј еңбегј «Армансьздар» оның атақып вүгьн-
қыдан да өсјрјр, авроиьн асьрқандаи boldь.

«Армансьздар» дь çазқанда да талаи қиьнсьльқтар kez-
destj оқан.

— Қиьндьқ degenјн менјн оиьма да kelmeidj, еңбегјм
çemјstj volьp сьқса, вјг кынгјдеи de volmas, — deitјn edj
ol sol kezde.

Talартың тұлрағына мјнјр, өмјрдјн ои мен қығып агала-
саң, тарқаньндъ таразьқа tartьp salмақтар, јске çарата вјл-
сең, овраз qol çetreitјn нәрсе emes qoi.

* *
*

Qacanda yijne vара qalsaң, кјтар оқыр, ia volmasa çazu
çазьp отьрқан Әлçарпардъ көresјn.

— Ылқи ось, оқидъ, çazадъ. Вјг дамы көгmeidj. Нау-
qasqa calдьқа ма, деп qorqam, — deitјn оның çан çoldasь
Qauia.

— Вјг mezgјl дүгьс тыньқыр, dem alsaңсь, — degen me-
нјн сөзјме kyle çauap беретјн:

— Ось, алдымнан kes-kester көлбеңдеи беретјн қиьндьқтар-
дъ serпјр tastap, tybegeilj овраз çasaqanca дамы көгүјм
çoq, sender ne deseңder o de, onda менјн qanca јsjm
вар, — deitјn ol.

«Армансьздар» дақы вахьттъ адамдардың овразып Әлçар-
пар осьндаи çақдаида çasaqan edj.

Осьнь айтқанда, Maksim Gorkidјн вјг сөзј erјksјz esјңe
tysedj. «Вјздјн elde вүгьн esuaқытта, ecçerde volмақан
protses volьp çатыр. Әdebietke çызdegen çаңа адамдар so-
qadan, stanokтан kelјr çатыр. Çызdegen ças çазусьлардың

сығуы вјг ҫуз елу million қалқы бар елге көр емес. Сол ҫастардың көвјнјн ар-айқын талант бар, вәрјнјн де тұрмыстан алқан тәҫривесј көр» (М. Горки, «Әдебиет туралы», 12-бет).

Даньсран ҫазусьның осы сөзј Әлҫарпарға да дәл келеді. Ол өмірден алқан тәҫривесјн ҫазусьлық талантмен ұстастығыр, өз елјнј, өз тавьның вельдј ҫығсысь вольдъ. Бүгән, оның төсјндегј «Құрмет белгјсј» орденъ айғақ.

Әлҫарпар Ленин — Сталин партиясьның мүсесј. Соңғы ҫылдарда «Отан үсјн» атты пьесасын ҫазыр, қазақ совет драматургиясына вјг асыл вүйым қосты. Қарағанды ҫұмысьлағының өмірјнен ҫазыр ҫурген «Достар» деген романының вјрјнсј кјтавын ҫазыр вјтјрдј. Әденесе әңгјмелер, осерктер ҫазды.

Асыр-таспайтын, тавьсқа масаттаныр кеуде қағуды вјлмеітјн, кјсјреіл ҫазусьның ҫазған еңбектерј республиканың XX ҫы ҫасаған тамаса өмірјндегј ауз тольтыр айтарлық тавьстардың вјрј.

ҫерј ҫаннат, елј вай, төрт құбыласы тыгел сай, адамь гыл ҫайнаған, сандуғасы сайраған — Советтјк қазақ қалқының бел вальасы, орденды Әлҫарпардың ҫазусьлық өмірј осындай!

Алға қарай ұмтыла бер, вәісесектеі құлпыра бер, Ыль Отанның ана сүтјн ақтай вјлјр, вүдан да зор авьроіға іе воль, деген тјлекпен сөз айақын тәмәм еттјк.

M. Sərsembaev.

ӘНСІ ҚЫЗ

Қыдырлының үйі бетін көрмегеніне көп уақыт болды. Әйелі Сәйнә әлі үстінде қатыр. Балаларының ісінде естіары Бәтін қана...

Бүгәз ыңқы қарып, үйдің ісіне, қап-қарына қарап қатыр, Сәйнә ысына даус сығарды.

— Әй қыздар, қыздар, — деді ол, адам сосынарлық іс-ісімен қатты айқайлап; балалар қорқып бір қерге қыла қалды.

— Құлындарым-ау, Бәтін-ау... сүйт көреймін Зәбірамы-ау, бері келің...

Бәтіден басқа бала су етіп қылар қоия берді. Сәйнә сұлқ түйсіп, азырақ тістелгендей болды. Бір меңгерілде көзіне асыр еді, қапында отырған Бәтін көрді. Бәтінді маңдайынан бір сипап — құлындарым-ай, қайтейін... қайтейін!.. — деп қыламыраса да, көзінен қас сықарды. Үміттыңқырап қозғалып:

— Әй Сәтін, Кәтін, Зәбіра қандарым-ау... бері келіңдерсің құлындарым, араң сорлы кетеді қой... келіңдер қапыма, — деп түйсірде бүгәз қылар отырған үс қызын сақарды. Қыздарының бәріне көз қырып салып қатыр айтқаны:

— Бәтін, сен естіарың қой. Ана Зәбірама көзіңді сал.

Kөрейм edj qoi, onь сылатпаңдар... Bar aitqanь sol — Cә-
ijn vjr get ьqыьq attь da yzljьp kettj.

Bәti qana vül қақдаидь vjldj, vasqa valalar sol kyijnde
отьга verdj. Qancama сыдақанымен volmadь, Bәti de eң-
ger qoia verdj. Bәtidjң сылауь mүн-aq eken, qalqan yseuj
de cular сылар çjverdj. Sol сылаумен төрт vala таң атьрдь.

Yige қағьq sәule kjre bergende, vai malьnan қаңа қait-
қан Qьдырль yige kjrdj. Esjktj асыр tavaldьгьqqa aiaqьn
sala bergende-aq, Cәijnjң o dynieljk volqanьn vjlyp, esjk
қақта qalсыр tūrьp qaldь. Vjraz meңjрейр tūrьp, esjn
çiqanьnan соң, Qьдырль қьzdarьn qūсақтар, өkjьp-өkjьp
vozdar qoia verdj...

* *

*

Arada talai сыldar өттj, Qьдырль әielj өlgen соң ekj
сыldan keijn Maisa degen әiel aldь. Vül ekj arada Қаңьl
siaqть ala aiaqtar Qьдырльнь talai әurege salдь, ақыр-sөi-
tjь çyrьp, Bәtidj өзj syimegen vjreuge bergjzьp тьndь. Әlti
vaidьң esjgьne 12 çasьnan engen Qьдырль 35 ke kelgende
vагьp өз aldьna tytjn tytettj. Özjnjң ата kәsjvj valьq au-
lauqа kjrjstj. Osь kezde oqan vjr at, ekj сыr vjttj. Yi iesj
volatьn әiel aldь, valalarь erçete vastadь. Eң kjcj қьzь
Zәvira da 6-7 çasqa kelьp qaldь.

Balanьң kjcsjь ата-anaqа qandai syikjmdj. Qьдырль, Zә-
viranь vasqa қьzdarьna теңgermei, onь erekce қаqsь көre-
dj, çūmьstan qolь vosар yijne kelse-aq volqanь, Zәvirasьn
ças sәvidei oinatьp erkeletedj.

— Ainalaьn Zәviram, vūrьnqь arasьnьң syijktjьsь emes
pe? Menjң Zәviram қаqsь adam voladь, qacan 20 çasqa
tolqanса qolьmьnan сыqarmasьp, — dep қьzьn maңdaьn-
nan isker, syijьp-syijьp qoiatьn...

Çaz, aul «Çaltьrса» men «Vьlqьldaқ» kәljnjң aralьqьn-
da отьr. Vül ekj kәldjң vjrnen vjry өtken. Malqа da,
çanqа da çailь, kurort deseң volmas pa! Çürt çazdьң қь-
zьqьn çailau vasьnda alьp, әsjrese vailar қьmьz ven etke
kekjьp, jckenge mas, çegenge toq vөгjьp çatqanda Qьдыр-

льнън қытызь да, етj де осы кәлдjн құсы, вальшь волатын. Одан қолъ восар уйне кельсе, өзjнjн валаларън ермек етjр уақыт оздырадъ. ОI зерjккенде Зәвiрасьна өлең айтқызадъ, ән салқызадъ. Зәвiра кjккентайынан өлеңге, әнге аса қылы boldъ. Өзjнjн алдындақы араларыны оiып-toидан yirenjр kelgen өлеңjн тез yirenjр алатын boldъ. Çetjм валанын воiы тез өсе қоia ма, тjптj 8 çасқа толқан kezджн өзjнде де Зәвiра талдырмаç 6-7 çастақы балдай қана edj. Qandai әндj сырқатанда да оны әнjне кjм bolsa да құлақып салмай қоимайтын, ketjр вара çатқан adam тiра қалатын...

1928 çылдын çазы. Aul çailauda. Aulқа «Qызы отау» keljптj. Oсы аulдақы әiel вjткennjн вәрjн çинар альр, оқытады deidj, оқытақан вjр de әiel volmaidъ, degen қаварды estjмеген çан çоқ, вiл қавар — Зәвiраның құлақына çақытды tidj. Oны оқи, өнер jздеp талрынан қiаль, çyirjk oы onан сайып аспанға өrledj. «Endj ne bolsaq ta oqытпн сықармыз», degen oi әвден kernedj.

Çалқыз ol emes, Зәвiра сияқты қалыпты çас әielder, қыз-keljncekter de өз jcjnen қуанысқа вәленулj. Eskj әдеттjн сылауынан сықа алмай çyрген қыз-keljncekterdjн қуанысы қоiындағына simaidъ. Oқытақан әiel volуқа тjстj emes, әsjrese çас әielder оқиға mjндettj degen қавар ras bolsa, вjз ең алдымен оқытпн сықармыз, — desedj, вjр-вjрjмен kezдесе ketken çерде çора-çoldas әielder.

«Qызы отаудың» аulқа kelgenjне вjр кyп өтjр, ekjncj кyпj таң ертең Qыдырлы yi jcjмен cai jcjр отырданда, esjk асыр вjр аul çjгjtj кjрjр keldj. Maisаға қарар: çеңгеi Зәвiра ekeujндj çinalьсқа сақырадъ. «Qызы отау» қа keljндер, kecjkpeңдер, — dedj de çjгjt nan auz тjр сықыр kettj.

Appaq kымbezdei çetj қанат yi аulдан 200 қadamдай вәлек тjгjлген, yidjн алдында қызы ту çелвjrep тiр, jcj — çinalқан әielge лық толқан. Maisa мен Зәвiра yige кjре bergende, төрде вjк stulde отырдан қара торы қыз вiларға қарар — çоқары сықындар, çақысы keldjндер, sjzderdj қана кytjр оты edjk, — деп ekeujнjн қолып альр amandасты. Maisalar ystelge çақып çерге отырысты. Maisa çан-çақына,

yidjñ jcjne qaraidь. Kerege bastarьna jljngen nece tyrlj qьzьq suretter, ūrandar, osь tamacanьñ vərjne Maisa au-zьñ actь da qaldь.

Qaraqat көzdj, pьste mūrьn, qolañ cactь qara toғь qьz vjr mezgjlde ornьnan tyregeljр, — sjzder qarсь volmasaңz-dar çinalьstь vastaiьq, — dedj. Oтырqañ әielder onьñ ūсь-пьсьn vjr auьzdan maqūldadь, çinalьs acьldь. Çinalьs vas-тырьna көрсjlk Zәviranь sailadь, qatсьсь «Qьzьl otauдьñ» ekjncj mūqaljmj voldь.

— ...Еñ aldьmen, men өзjmdj sjzderge tanьstьra keteijn, — dedj әlgj qьz көрсjlkke çьmьñ qaқьр, çaidarь tyрmen qarар, menjñ atьm Raxima, әkem atь Ramazan. Мьna çoldas ekeumjzдж (qasьndaқь qьzдь көрsetjр) osьnda sjzderdj oқь-тыңdar dep çjberdj. Bұл turasьnda tijstj orьndardьñ qaulь-сь voldь. Kәzjrdе еңбекjlerge, onьñ jcjnde әiелдерге qat tanьtu, olardь oқьtu mjndetjñ partia men ykmet aldьmьz-qa qoiьр oтыр. Sondьqтан, sjzder vjr-ekj ai oquqa tegjs çazььр, qat tanuqa ūmtьlu kerek. Qart adamdardь qьsta-maimьz, çastar çaқьn oқьtuqa çana oquqa qatьstьruqa mjndettjmjz, endjgь sөz sjzderde, — dedj de Raxima sөzjn toqtattь.

Çalрь çinalьs qaulь aldь. Әielder «Qьzьl otau» dan oqityn volьр uәde bailadь. Igjlkьtj js qьza çөнeldj. Әielder kьn saibn «Qьzьl otau» qa, oquqa dep lek-legjmen aқьladь.

«Qьzьl otau» oquьn vastaqalь ai voldь, oqu meiljnce qьzдь. Çastardьñ initsiativasь tamaca көterjldj. Zәvira oquсьlardьñ еñ aldь... Zәviranьñ әnge-өlenge ikemj var ekenjñ Raxima da әvden сьnar vjлjр aldь. Соңқь kezde xordь vastau Zәviraqa çykteldj. Oquсь әielder kynde kecke çinalьр xor aitadь, vūrьn çөndj өлең vjлmeitjñ keivjr qьz-keljncekter endj әncj volьр aldь. Соnьñ varььқьnan da Zәviranьñ ynj өзgece voldь.

Tek, oquda qana emes, өлең-ән yirenu çөнjnde de Raxima Zәviraқь ūstaz vola vjldj, ol Zәviraqa çaңa әnderdj qalai aitatьпьn çaқьslар yirettj. Zәvira sol kezde «Qos

ørjk», «Maqpal» siaqt̄ ǝnderdj t̄m̄ñ v̄ũral̄t̄p̄ salat̄p̄n edj. Raxima ǝncj vola t̄ũrsa da, odan Zǝvira as̄p̄ tystj.

— Os̄ sende vjr tamaca yn var, v̄ũdan v̄ũḡp̄n naq̄p̄r kǝzge kǝrj̄nvei qald̄ñ. Tamaca ǝncj volas̄p̄n, v̄ũl ǝnerdj tastamau kerek, — dedj vjr kynj Raxima Zǝviramen ǝngj-melese ot̄ḡp̄r.

— Oĩvoi, Raxima-ai, — dedj Zǝvira, — menj̄ñ tarix̄m̄-d̄b̄ qozqasañ ol vjr ǝatqan ǝr̄ emes pe. ǝneukynj ǝzj̄ñe vjraz̄p̄n aitt̄m̄ qoi...V̄ũl kynge deijn qarañq̄b̄lyq̄pen kǝrj̄ñe almad̄m̄. ǝzj̄ñ siaqt̄ ǝaq̄s̄ q̄ũḡv̄b̄ volmad̄. Al, ǝleñge men sonđai q̄ũmarm̄p̄n. Cecem ǝlj̄p̄ ǝetjm̄ qalq̄anda, 5-6 ǝasqa tolqan kezdj̄ñ ǝzj̄nde-aq, men ǝleñ aita vastad̄m̄. ǝleñ aita vastasam, ne volmasa vjreudj̄ñ ǝleñ aitqan̄p̄n estjsem t̄ũra almaid̄m̄p̄n. Mjne, vaq̄t̄ma ǝzj̄ñ keldj̄ñ. Endj maqan ǝon sj̄lte, — dep Zǝvira sǝz aiaq̄p̄n Raximaqa tastad̄.

Qos v̄ũḡm̄dap ǝrgen qolañ ǝas̄p̄n art̄na qarai qaĩḡp̄r salđ da, aitylqan sǝzdj̄ñ or̄ñd̄b̄ ekendjḡj̄ñe rizal̄q̄p̄n vjldj̄rj̄p̄, ǝm̄ia kylj̄p̄ Raxima: — d̄ũr̄b̄s̄ aitas̄p̄n, «ǝncj q̄b̄z»; men qol̄m̄nan kelgendj aiamas̄p̄n, yij̄ñ vosatsa vjzven vjrḡe ǝyr. Qalaqa varqan soñ 6 ailyq m̄ũqalj̄m̄der kurs̄-na engjzeijn, qaitkenmen de saqan endj oqu kerek, — dedj.

— Sjz menj as̄ra maqtap ǝjverd̄j̄ñjz, «ǝncj q̄b̄z», dep at alu maqan t̄m̄ erte volar, tjptj, laĩq̄b̄ da volmas. Al, oquqa ornalast̄ḡrat̄p̄n volsañz, qacan ǝyr deseñjz de men daĩp̄n. Endj ǝke-cesenj̄ñ qarañq̄b̄lyq̄p̄na vast̄ bailauqa volmas. Men endj tavan jzj̄mdj vjletj̄ñ vold̄m̄, Zǝvira ǝetj̄m̄-dj̄kten q̄ũt̄lyqa tijstj emes pe? — dep Zǝvira daus̄p̄n qatt̄ḡraq ǝyqar̄p̄r ǝjverd̄j̄.

— Taq̄b̄da aitam̄p̄n, «ǝncj q̄b̄z», aitqan sǝzj̄ñj̄ñ vǝrj or̄ñd̄b̄. Senj̄ñ ǝncj ekendjḡj̄ñe, kelecekte os̄ ǝnmen at̄ñ ǝyqat̄p̄n̄na men senem. Vjraq, os̄ ǝnerdj ǝvden men̄ge-rj̄p̄ alu kerek. ǝleñ aitqanda ūialma, ǝasqanva, ǝz voĩñd̄b̄ ǝzj̄ñ teǝer, salmaq̄t̄ vol. ǝñ ỹr̄q̄aq̄p̄na keltj̄rj̄p̄ ǝleñdj ǝaq̄-s̄ aituqa t̄r̄b̄s̄, er̄teñ qalaqa oquqa varsañ, ǝññj̄ñ talaīp̄n yirenesj̄ñ ǝana muz̄yikamen de tan̄sas̄p̄n, — dedj Raxima.

Онъ «qalaqa varsañ» degenjn estjgende, Zəviranjñ vetj qь-
zarьp qandai quanьp qaldь deisjn.

...«Qьзыl otau» ekj aidan keijn oquьn aiaqtadь. Oquqa
tartьloqan 60 əieldjñ kərcjlgj qat tanьdь. Sonьñ jcjnde
Zəvira da oqudь çaqьsь vjtjrj, qat tanьp cьqtь. Endjgj ar-
manь — taqь da oqu...

Raximalarmen vjrge Zəvira da oquqa çyrj kettj. Qala-
qa varqanнан keijn mūqaljmder daiarlaitьn 6 ailьq kurs-
qa tystj. Oqu ətə qьzьqtь voldь. Būl oquqa əzjndei əielder
de çinalqan, olarmen Zəvira cyjrkəlesj kettj. Oquda çy-
rj, ol komsomol qatarьna kjrdj. Oqudan qolь vosaqan
kezde, Raximalar oqьp çyrgen pedtexnikumge varьp, çaqə
ənderdj yirenj tūrđ. Zəvira kurstegj oqucьlardьñ aldь
voldь. Əsjrese, əndj ətə severljken salatьn voldь. Okrug-
tjk oqu vəljmj Zəviranь əzjnñ auьna mūqalima qьzme-
tjne velgjler çjberdj.

Aulda 6-7 ai mūqalima volьp vjrtalai adamdь oqьttь.
Əsjrese, ol, əzjndei ças əielder men mektep valalarьna ən,
xorđ çasqь yirettj, oibn, çibn volsa, ətəndj Zəvira vastai-
dь. Aqan-serjnñ «Sьgьmvetjn», Avaidьñ «Segjz aiaqьn»,
Çaiiau-Mūsanьñ ənderjn aitьp vūlvūldai sairaqanda, onьñ
əjnə qūlaqьn salmaitьn adam volmadь. «Əncj qьz» ataq
çaiьla verdj. Vjlm alu, oqьqan ystjne oqi veru degen maq-
sat Zəviranьñ tiьcьn ala verdj. Ol taqь da oqudь oilandь.
Osь oimen çyrj 1930 çьbь, Qьзыl-Çardaqь qūrьbьs texni-
kumьna oquqa tystj...

* *
*

Eңbektjñ qainaqan çerj. Ycjcj kəmjг альвь Qaraqan-
dьda qūrьbьstьñ vastalqan uaqть. Ūlь otannьñ əг taravьna
qara altьn tieljр çəneltjлр çatьr.

1932 çьldьñ çazqь mausьmь. Būrьn adam kərmegen
midai dalada mədeniet ocaqь çaqə qala ornar, qalada zəu-
ljm vijk yiler salьnp çatьr. Vjrnece çerden saxta, mek-
ter, klubtar salьna vastaqan. Osь kezde Qaraqandьda radio

komitetjnjn de çaңadan қана ұйымдастырылған мақсат болатын.

Қарақандының radio komitetjne әншілер, домбырасылар керек деген қаварды естіген соң, бүгінді-соңды аulда ән салып сүрген адамдар әр сәриден Қарақандыға келіп қатты. Құр бекер, мен әншімні деп айқайла бергеннің бәрі artist вола бере ме? Дәмеленіп келгендердің кейбіреулері сыңа тускенде қарамай қалды.

Басқалардай емес, Зәвiра алдында топта, artist қатарына алынаын болды. Оның, а дегеннен-ақ, бік дәспен қуіқылытыр салған тамаса әндері, кең өгісті уні айқын көгінді. Әншілердің ісінде ең біріңсіз вола оғын алған Байсанов Қалі болса, оның ізіні баса сын бәігесінен Зәвiра озық келді.

Өлең-әннің несе түрлі аталары біз арнаға қуілыр, көрсілік толық пайдалана алатын қазна болды. Өзі қаңадан қана ұйымдасса да, қас труппа сәке әндерді де, хорды да аластық сылардың өзінде-ақ қақсы алатын болды.

Әгіне, ән салу оңай емес, өіткені салатын әнді ығаратымен, өлеңнің салмақты сүйесімен тыңдаушыға ұнамды, қайлы етіп аіту керек. Егер, бүл талаптар өз орнына құмсал-маса, сен күні воіы айқайлап өнес қызартқанмен өзін сарқайсын, тыңдаушы қалытыр қолы біз-ақ сермеіді. Сондытан, іздени керек!

Осы мақсат, осы оі Зәвiраның таңдаулы талабы болды. Оі өлеңді қақсы алатынды да, қаман алатынды да тыңдап безбеге салды. Осының екеуін де салыстырып қарады. Әнді қалы ұнататындай етіп салу керек, оның мақсаты осы еді. Бұдан бүгін да сырттан естіп қақсы білетін, ал радиоға келгенсоң тіпті қақсы білді. Оған атақты әнші Қалидың көкеі кесті уні, өлеңді ән өлсеуінен біз тымсалын да аустырмай, бітыратпай алатыны өте ұнады. Біз күні концерт дайылыты сүгіп қатқанда, Зәвiра Қалидың қасына бағып түрды да әдеппен қана: — Қалай аға, сізге мен оқысы болдым келді, әнді ығаратына келтіріп салуды үйретпес пе

ekensjz,—dedj. Qali qarq-qarq kyldj de, domьbrasьn certjр-certjр çjberjр vjг vijk әnge saldь.

— Mjne, сьрақьт өлеңdj osьlai aitu kerek... әnjә — vjг auz aitsaң da dәmdj volsьn, men өз vjлjmjmdj aiamaimьn, vjлgenjмce yireteijn, — dedj qart әncj.

Vjг çьldan keijn Zәviranьң atь çaiьla vastadь. Ol çeke әn aitsьn, xorqа qosььp aitsьn dausьn kjm de volsa aibra aladь. Zәvira әnjә roialqа, domьbraqа qosььp ta çaqсь aitatьn voldь. Teatr, klubtarda konsert volqanda көpcjлk Zәviranь әlsjn-әlsjn сақьгьp өлең aitqьzadь. Ainalasь ekj çьldьң jcjnde Zәvira өлең-әндj tamaca meңgerjр aldь. notaqа tysjndj, muзьkаqа qosьlatьn voldь.

Zәvira әндj tek өзj vjлjр qana qoiqan çоq, ol ças artisterge de өз vjлgenjn aitьp: — Sender өлеңdj vьlai aitu kerek, salqan әnderjңdj çүrt ünatqandai volsьn, — degen aqььn aitьp çyrdj.

— Sjzderdei çoldastardь yiretu, көmektesu menjң komsomoldьq mjndetjm, — deidj Zәvira, — endjgь sert sol volsьn — sjzder de talaptanьp, ümtььp çaqсь artisterdjң qatarьna qosьlatьn volьңzdar, sjzderdj yiretudj өзjmnjң vorьсьm dep vjlem...

Kөр üzaqan çоq, ainalasь ekj-yc çьldьң jcjnde radio komitetjnjң daңqь Qazaқьstanqа çaiьldь. Onьң jcjnde әsjrese Zәviranьң daңqь сьqtь. Ol radio komitetjnjң vas artistj dep sol uaqьttьң өзjnde-aq çүrt onь syisjnjр атаqan volatьn.

Zәviranьң өmjгjnde esten qalmaitьn tarixi oqiqа onьң 1935 çьь mai aibnda, qьzьl astanamьz — Mәskeuge varьp, qazaқ iskusstvosььnjң dekadasьna qatьsqanь voldь. Bül dekada tek Zәviraqа qana emes, sol dekadaqа qatьnasqan өnerpazdardьң qaisьсьna volsьn ylken әser verdj, olar tamaca mektepten өttj. Qazaқ artisterj Mәskeudegь Ylken teatrda tyгь üлттьq, mazmünь sotsialistjk qazaқ әn-xorlarьn tamaca etjр aitьp verdj. Dekada Mәskeu еңбекcjlerjn syisjndjгjр, qazaқ өnerpazdarь alqььsqа keneldj... Bül saparda Zәvira da mektepten өttj. Qaitpas kyc, müqalmas çjger

қосыр алып қайтты. Ол өз коллективіне келіп қосылған соң қолдастарына өзіннің көрген қызық тамаларын айта отырып, радио комитетінің құттықтамасын, оның репертуарын бағалап сайып оңдауға белсене кірісті.

Микрофонда қалың құлағына қақымды әп, хорларды беруге тырысты. Өзіндегі бірнеше артистерді қанат астына алып, оларға үлкен көмек көрсетіп, әнді қақсы етіп айтуға йиретті.

— Біз Зәбірадан йирендік, соның сәкіртіміз, — дейді Алтын, Құлжан, Мүкек сияқты қас артисткілер.

— Зәбіра апай бізге де талай рет келіп, тамаса қақсы әндерді йиретті, бізді хорға қосыр әрдайым басылып беріп тұрады, — дейді, Қарақандыдағы № 22 қана № 9 орта мектептің оқығандары.

Оның сағат сайып өсіп келе қатқан талантын, іскusstвоға сүйсірген тамаса еңбектері, сotsializm заманының бүлбүлі екенін бағалай келіп, Қаззақ ССР Ұлы Советінің Президиумы оған — «Қаззақ ССР на еңбегі сүйсіген артистка» деген ардақты ат берді. Мұны естігенде Зәбіра қуанып, — Отан үшін, ұлы Stalin үшін керек десе қанымды да айтамын, — деп серт берді. Зәбіраның даңқы бір қана Қарақанды облысының еңбекшілеріне емес, бүкіл Қаззақстанға қайыды. Оны Қарақанды бассейнінің бес қасар баласына дейін біледі.

Қолхоздан, совхоздан, тіпті Қоңырат сияқты алыс қатқан аудандардан радио комитетіне өтініштер түсіп қатады. Сол өтініштердің көрсілігі: — Құбатова Зәбіра қолдастың радиода бір қақсы әп салып сұраймыз, әсіресе, «Раговоз», «Сүліко», «Құлгер» сияқты әндерді салып сұраймыз, — деп қазанды. Қолхозшыларға қазған арналы қаттарында Құбатова мұндай сұрақтардың талайна қауар қайтарып, бірнеше әндерді құлақ құғысып қандырып айтып береді, көрсілік-қоғам құттықтарына да ол белсенді қатысады. Екі қыл комсомол комитетінің секретары болып, өз коллективіндегі таңдаулы қастарды комсомол қатарына тартты. Қас артистер арасында тәрбие құттықтамасын қолға қойды. Сонымен бірге облыстық, қалалық комсо-

mol komitetjnıjı mycesj volıp, özjne tapsyğyğan qandai mjndettj volmasıñ adal nietpen atqaruda.

* *
*

Sailau nauqanpınyı qyzı cıgır çatqan kezj. Qarqaralı eñbekcilerj Zəvira Çıvatova çoldastı eñbekciler deputattınyı Qaraqandı oblastıq sovetjne kandidat etır üsıñır, senjmjn vjldjrdj.

Qıs, aqrapnyı aqyır tırqan kezj, tez kynnjı jcinde sailaucyların kezdesu kerek degen qavardı estjgen soñ, Zəvira Qarqaralıda, sailaucylarına vavıqa asyqtı. Kynnjı suıqna qaramastan, Çıvatova arıqa vjr qonır, özjnı dausqa tysetjn sailau okrugjne vardı, sailaucyların kezdestj. Qai kolhozqa varsa da, sailaucylar onı qol caralaqtar qarsı aladı. Çinalıs asyır vaıandama vjtjsjmen-aq, sailaucylar Zəviraınyı öleñ aıtıñ tjeıdj, tjelek orındaladı. Vjrnesce çaqıs әnderdj qııqylıqtır salır veredj. Sailaucylar öz kandidattarına rıza ekendjkerjn qocemetter vjldjredj.

Dekavrdjnı 24 kynj oblastıq qalaulı adamdardıñ vjrj volıp, Zəvira da oblastıq sovetjnı deputattınyına sailandı. Bıdan 23 çıl vıgır çetjmdjktjnı, çocılyqtı, qoqansızdıqtı azavın kergen Zəvira, vıgjn el ardaqtı, zamanımyzdıñ cecen vılvı, saıraqan sandıqası voldı. Eldjn «әncj qyzı» atandı. Sarı aızda qarmen vetjn çıır, vıdıñ malın vaqtır, talai azartı vasyñan kecjrgen vatyraq Qıdırlı vıl kynde auqattı kolhozı. Dəulettj kolhoz çailaitın «Çaltırca» kəljnı keñ alqavı kör tyljktj mıñqyğın malqa toldı. Saxra әnge toldı. Zəviradai el qyzı özjnı cattyq өmjrn әnmen qarsı alır, qalqına әnmen qyzmet etır çır.

D. Əvjlov.

ALQJA BASQAN ADYM

«Sūlu su Sьr.dəria sьrəji aqqan.
Nūr təgjr aidylna çarçratqan
Kel verj, öleñjme ənjndj qos
Ças tolqьn, çaqə tolqьn tulap çatqan!», —

der Sьrdьn suьmen sьrlasьr, sūlu öleñ aityr otyrqan aqqū-
va, voicañ çjgjt, vūdan 25 çyl vūgьn tap osь Sьr voibndaqь
Baioçanьn Aqqūmьnda tuqan edj. Onda Sьrdьn suь sьrəji
aqьr sьdьramaitьn, sьvьzqьdai sьñsitьn, qaiqьlnьn qaiqь-
sьna, kyñjrengen kyige, kyijnjctj ynge ynjn qosa, zarьnьn
kəz çasьndai çylçьr, çьlap aqatьn edj. Būl çjgjtjñ tuqan
kezj qandai kez edj? Ol kez Evropanьn vatьsь men sьqь-
sьnda oqьn otyna çarьlmaqan el, adam qanь aqraqan çer
çoq edj. Soqьs seljnñ señj de kjmdj soqpadь deisjz. Talai
qьgьn vozdaqtar, ata-anasьnьn, aqa-jnjsjnñ aqьq didarьn
kəre-almaj, kjndjk kesjр kjrjn çuqan çerlerjne qaita aina-
lyp kele-almaj, oqqa ūsьr, qьlsqa qilyьr, paiza ycjne çan-
sьlyp, vomvьqa talqandalьp əmjrmən doctastь emes pe!

Mjne, ol sonдай vjr qara vūlttь kez edj.

Кең-тувек тоқайының төңірегі ол маңдағы қердің сұлу. Әсіресе, суси ақпан Сырдың суы, ондағы қаз бен қудың сұңқылдат салқан әндері, ығаттыр сығатын үндері қандай әсем. Қазытұғы қас тал, қасы дала, қыбек қелкөңілге күй, қырекке қығ қүйі қандай болатын. 1921 қылың осындай көктемінде қеті қасар баласын қасына ерті, Есмәмбет қарт егін айдаса, әйелі Сөкер тозығы қеті, мұқалқан тесемен ағы сабатын.

Ол екеуі де құтыс үстінде ығысыр қана ән сар қойады. Томраңдақан қас бала құтыста да, әнде де ата-анасына серік сияқты.

Сөкер — ағын адам болатын. Қоқсылық қанса қысраққа ала да:—«Балалар тірі болсын, солардың дөндеріне саулық берсін, сенің-ақ терің тағыла береді екен!» — деп Есекеңді басыр, тоқтау сар, ағы айтты күс беретін де Сөкер еді. Оқудағы балалары сақтыр аңсақанда:

«Оқудан менің қалқан Мaida келер.
Қаз сығыр, күн қылықан аida келер!
Сақтырға қарғастарым, ата-анаңды,
Оқығар, вjлjм түвj, paida берер!», —

деп анасы Сөкердің апрел, март айларында айтатын әнін Әлі әлдеқасап-ақ қаттар алыр, өз бетімен де, арасына қосылыр та айтатын болған.

— Мен қасап оқимын әке! — дегенді де сығарған бала әкесіне.

— Бәріңді вjрдеі оқыта алмаймын. Ақаларың оқыр вjтірсін, сен өзjр цесең екеумjзге қәдемсjсін.

Есекең осы сөзjн екj етпей, 1928 қыла деjн Әліjн көзjнен таса қылмады. Вjрақ, Әлі оқиға құмар.

«Ана — балаға сынсы», Сөкер де ұлының талабына сүйсінетін. Бар вjлетjн ертегjн, әңгjмесjн, өлең, қығын баласынан айтмады. Кеңjлjкте маздап қанқан қазандық отындай лаулата әңгjме айтты, ұланьн ұйыта тыңдататын еді. Құрт «естjмеген ертеқ» айтты, елді емjрендjрудj қас Әлідjн өзj де арман

etedj. Çanьnan çanа ertekter tuqьzuqа talьnьp, vjgenjnce vashьn aitsa, aiaqьn ьz çanьnan qosa aiaqtatatyьn ьdetke yijr-
lendj. Sekerdei ceceden çьr, ьleң yirengen, ьngjme-ertek
yirengen valasь qana emes, sol maңdaqьlarđьn vьrj de,
onyь jcjnde Naucadaı sьlu nьzjk, qьzdar da volatyьn.

* *
*

Baiqoçanьn Aqqumьnan Qazalyьqа tartqan qalacьlarđьn
jcjnde çydeu kijmdj, ontьrt-onvester camasьndaqь ças va-
la da ketjь varadь. 28-çьldьn kuzgj salqьnь — kjrecjlerdjь
tyiesjne mьngen aqqubaca valanьn iegjn iegjne tigjzveidj,
bala toңьr, mьzdar varadь.

— «Toңqan çoqsьn va cьraqьm! Toңsaң azьraq tyie-
den tysjь çaiau çyrgjьr alsan, voьnь çьlnadь», — dese,
bala onьsьn çasьradь:

— Çoq, toңqanьm çoq! — deidj oqan tyieden tysse
qalacьlardan qalьr qoiatyьndai, Qazalyьnьn qalacьna vara-
mai qalatyьndai kьrjnedj. Nemese: «Tez çetsek eken, çaiau
çyrsek çyrgьs ьnveidj qoi, sьitjь çyrgende oqudan qalьr
qoiarmьn... Yige qaitьr varsam ьkem menj endj oquqа
çjvermes!» — dep oilaidь.

— Oquqа almasa qaitem. Qьs jcjnde elge qalai çetem!
Qalacьlar tez qaitьr ketedj, sonda cь!

— Ūiьqtar kelemjsjn, cьraqьm.

— Qalqьr otyьrған çoq pa, tyieden qulap qar çyrmesjn!

— Vjreudjь çol çyrgjь kьrmegen ças valasьn ertjь cь-
qьr ьiteujьr!..

— E, vjz ertjppjz ve! ьkesj emes pe, volmaqan.

— Ekj vjьrdei aqasь oqidь, so da çetpei me eken. Aq-
panda oqu jzder, osьqan, qarcadaı vor ne çoq eken!

— Olai demenjz, qaidan vjlesjz, kelecек osь ças vьnь
çetkjncekterdjьkь emes pe, «qььm tappai maqtanva» degen
çoq pa Avai!..

Qalacьlar arasьnda valanьn sarağьn, talavьn çaqtaucьlar
çaqь kьp siaqь. Vjraq, onь çaqьtmaqandardьn sьzj de
valanьn cьmvaьna vatьr varadь. Sonda da ol sьzder lepj-

gen çyregjnjñ soquýn solqýndatar emes. Qarsъ vjrdeme aitaýn dese, taqъ vata-almaidъ, — «sapaгъта keseljn tidj-re me!» — dep çyреksjnedj. Çol ystj oi tolqъnъ tenjzge çyzjr, qialъ әr nәrsenj vjr colъr, carcaqandъqqa da, subq-qa da kәnjr, съdap keledj.

— «Oquda qalsam, oqъsam, apam maqan da öleñ съ-qarar ma eken, әlde:

—«Oqudan menjñ qalqam Maida keler,
Çer çjvjr kyn çыbъqan aida keler»,—

dei me», — degendj de oiladъ.

— Әne, Qazalъnъñ qalasy! — degen qalasylardъñ vjrgj-njnñ 'dausy estjlgende, quanqannan toñqan denesj kenet du etjr çыbъqandai voldъ.

— Yc auz öleñ aitpasa, qalaqja kjrgjzveidj eken! — dedj valasъñ soncalъq quanqanъñ vjlgән qalasyнъñ vjrgj, oinar.

— Ras!

— Qoibъñdar әurelemei, öleñ vjlmeytjn съqar!

— Cecesj aqъñ Ceker emes pe?

— Tuqan apasъ Nauca qandai aqъñ edj, carcъ topta, oibъn-toida jrkjlmesten surъr sap aitъr qoia veretjn! Sol Nau-canъñ Qoqamvaimen aitъsъr, çeñjr ketkenjn de vjlemjz.

— Osъnъñ özj de qūr alaqañ emes, Çysjprek Taираq valasъna öleñ съqarъrtъ degen...

— Sonъñdъ ait, aitъr çjver, aita qoi qaraqъm, üialma!

— Ia, «üialmaqan öleñçj voladъ».

— Bol qaraqъm, aita qoi.

Bala, aitar-aitpasъñ vjlmey az vөгelse de, qalasy çoldas-tarъnъñ qalaуñ jsteuge vel vailar, Taираq valasъna съqar-qan yc ауыз öleñjnñ vjr аузын qana aittъ. Onъsъ vailardъ konfiskelep çer audaruqja aidar vara çatqan Tai-raqov degen vatъraqtъ madaqtau öleñçj edj.

— Aiaq alsъñ kәrdjñder me, qalai-qalai tastaidъ!

— Çaqсъ ekenjn, çaman ekenjn sen qaidan vjlesjn, özjn aqъñ emessjn, — dedj ekjncj vjreu anaqan.

Sonъmen, Әli Qazalъnъñ esjgjn öleñmen actъ...

«Qani Mūrattvaev atъndaqъ» degen 7 çыldъq mекteptjn

esjgjnēn kjre bergende aqqūvasa valanñy çyregj dyrs-dyrs soqt̄. Ol: — Men de c̄yn kjrer me ekem, oq̄r ma ekem os̄nda, — dep oilad̄.

Qazalñyñ oqu v̄olmj bergen, sol mektepke oquqa or-nalasuqa çjbergen qaçaz̄n sala t̄urat̄n vytn qaltas̄ var ma, çoq pa, əlde qaltaqa salsam tysj qalar, dep oilad̄ ma, kjm vjlsjn, alaqañna q̄sqan vet̄nde t̄urqanda oqan vjrsaḡ kjsjnñ k̄ozj tystj. B̄ul mekteptegj vala emes, tysj tan̄s emes, kjm ekenjn vjleijn̄c̄j dep: — «Kjmsjn qara-q̄m, saqan kjm kerek edj!?» — dedj valanñy qas̄na kelj. S̄oilesuge, ç̄on s̄uraqu sever tava-almaqandai vor t̄urqan vala: — Os̄nda oquqa çjberj̄ edj, Baiqoça Aqqūm̄ndaq̄ auldan kelj em, — dedj.

— At̄ñ kjm?

— Əli.

— Əkeñ at̄?..

— Esm̄m̄vet.

— E, ças vala ekensjn, çyre qoi, menjmen vjrḡe...

— Qaçaz̄ñ var ma edj?

— Var, mjne, — dep alaqañnan manaq̄ qaçaz̄n ūs̄nqanda, Əli ol kjsjnñ qat tan̄maid̄ dep, iaki kyzet̄c̄j dep oilaqan da çoq c̄yqar.

— Oḡn vjtregeñmen oqu çyrj̄ kettj qoi c̄yraq̄m, özjñe aur tiedj qoi, qai klastan oqim̄n deseñ de... M̄uqa-ljmnñ ç̄ȳ c̄ygañn, maida s̄ozjn k̄orgende, Əli: «Nedegen meij̄mand̄ adam edj, mektevjne almañ qoisa da m̄na s̄ozjnñ özj vjrsat̄q̄ eken», dep j̄c̄jnēn oilai qoid̄ da jle-cala:

— Tek, alsañz volar edj aqai, oq̄r edjm, qal̄spas em v̄uḡnq̄ oq̄r çyrgen valalar̄ñzdan! — degen s̄ozder-djñ auz̄nan qalai c̄yq̄r ketkenjn özj de aq̄armañ qald̄...

Bala v̄ul sertjn js çyz̄nde aqtad̄. 1932 ç̄ȳ 7 ç̄ld̄q̄ mekteptj vjtrj̄ Alma-Atadaq̄ qazaq pedagogika institu-t̄ñyñ t̄j-ədeviet fakultetjne kep tystj, m̄deniet̄ñ qainar çatqan v̄ilaq̄na com̄ld̄ da kettj, k̄ormegen tamacalar̄men tan̄st̄. Q̄ucaq ç̄aia qars̄ alqan astanaqa, ças vala q̄umarta, syisjne qarad̄.

«Өлең қазсам сырқисып, сырлы қалам,
 Қосыласың екрінде әп сырқасам,
 Сыр алысыр, сенімен сөйлескенде,
 Күс билейді воіымды ақындаған.
 «Тандай талант тасыған ақыным» деп
 Маңдайымнан сыиді нұрлы заман,
 Қалам бердің қолыма комсомолым
 «Горки вол», деп қараиды кылж маған.
 Өмір сөзін оқумен оғьндаимын.
 Том-том кјтар алдымда көр роман
 Таң сақыпқан ватыстың даулпазы,
 Оқыпсы Барвустан, Ролланан
 Көркем сөздің теңізін кесіп өткен,
 Үлгі алаын Горкидің қаламынан,
 Өлеңіме өмірлік қуат болсын,
 Оқып да Маркстік философиадан», —

деген қол қазба өлеңі бар қас қығит астанاداғы Совет кө-
 cesj № 9 yiden сақат үстер самасында сықты да, Алма-
 Атапың алтын аспанына вјр, ақвасты Ala-tauқа вјр қарап
 қоыр кеде қатты.

Вјрақ, өлең деп қазқаны рас болса да, қолындағысының
 өлең екеніне, қоқ әңсеіні вјрдеңе екеніне оның көзі
 қетпеді.

Өзімді өзім осымен вјр сарапқа сalsam-au, деген
 үмјт дүніесі оны алға тартты. Осы үмјттің етегінен ұста-
 қан Әлі «Lenincjл қас» газетінің редаксиясына вадды.

Erteңінде «Үмтылу» атты өлеңі «Lenincjл қас» газеті-
 де васыр сықты. Сонда қана ол қуанды, қазқанының өлең
 екеніне көзі қетті.

Бұл, қастың талабын вүргьнқысынан да таста, өлеңге де-
 ген үмјтін үдете тискендеі вольды.

Sol кyнде ол оқыр қyрдj, қастық өмір қазына қаздай
 қалқыр, yіреkteі қyздj. Әsjrese, алқасқы «Үмтылу» қарық
 дүніе көрген кyннен вастар, өлең өмірj оында өгјстеі
 тystj. Ол вyгjn өмірдjң көлjне қyзе, алдақы өмірге көз қjбер-
 ді. Қас ақыпның, — вольасақ ақыпның қыалы қыақа қанат қақты.

«Qūmartьp saqan qaraimьn,
 Kөz aldьmda çastьq saq.
 Syiemjn sūlu өmjrdj,
 Çyregjimde maqavbat», — dep çazdь.
 «Ças өmjrm, ças saqm,
 Qūcaqtaimьn kel berj,
 Sender ycjn saqtalqan,
 Çjger, kyc, өleñ mendegj», — dep çazdь.

Alma-Ataqa keljr, institutqa tyskenjnen vьlaiqь onьñ өmjrmen vjz çaqсь tanьspьz. Bjr kynj «Sotsialistjk Qaza-
 qьstan» ньñ redaksiasynda ol «Komsomol» attь өleñjn oqьdь:

«Cacaq atqan sen qьzьl gyl.
 Öleñjme ekkenjm,
 Senjñ sūlu ças өmjrnjñ,
 Öleñdetjr төkkenjm,
 Çazam əlj, өmjr alda,
 Qьzьq dala tamaca,
 Men riza өleñjme,
 Keregjñe çarasa,
 . . . . .
 . . . . .
 Çalьndь kyc komsomolmьn,
 Çьrcь volam toвьña.
 Tasqьndaqan өleñjmdj —
 Berdjm senjñ qolьña».

Vjzdjñ «Ças aqьnvьz» dep atanucьlardьñ keivjrnj osьn-
 dai ataqqa məz volьp, oqularьn tastap cьqьp ketjstj, aqьrь
 ne aqьn volmadь, ne oqьmadь. Əli өitken çoq. Ol QazPI
 dj vjtjrnj cьqtь. Mūqaljñ volьp, Öskemenge attanadь.

Semei pristanyñan paroxodqa ker alqac mjnjr çailas-
 qan soñ vloknotьna ol:

«Asdaqtaqan tolqьnnьñ,
 Kycpen cьqьp vasyña;
 Kememjzven keudelep,
 Barsam kynjnñ qasyña.
 Qimь emes vül vjzge,
 Ömjrmjme senem men.
 Okeandь çasaimьz,
 Tasqьndaqan өleñmen», — dep çazdь.

Ekprjndj, erke Ertjstjñ ekj erneuj aqьнь qattь asau sudьñ sūlu tolqьньmen tervetjlr qala verdj.

— Paroxod «5-oktəvr» edj qoi. Jcj toль çan. Kərj-ças, ylken-kjcsj. Өzen tasi su aqьдь, tolqьñ tulaidь. Ertjstjñ ekj erneujnen vūrqьraçan aq kəvjь kərjlr çatьrlanьr tyngj ai səulesjmen talasçan siaçtanadь.

Paroxodtaqь kərtjñ jcsjnde ças pedagog, çaңa çana institut vjtjrgeñ, aqьñ Əli de var. Ol, vjraz seruender çyrjr, Ertjs Өzenjññ ystjndegj əsem aspanmen, tulaçan tolqьñmen, atqьçan aqьñmen əserlendj de, paroxodtьñ proçektorьньñ su ystjñ səulesjne malçan, aidьñ su tyvjne syñgjen sipatьna qarar, Өleñ aittь:

«Oilanьr aq qaçazça vjraz tənjr,
Arьndar asau qairat, qial keljr,
Çainaçan ças qūgvьньñ əlvomьna,
Eskertkjcs Өleñjmnen kettjm təgjr.

Өsemjz gyldei çainar, Өmjz alda,
Zor belgj Өleñjnde aldaçьça,
Aqьñньñ sjzge bergen eskertkjcsjn,
Sanama vūgnqьньñ valdaçьna

Өsermjñ çьrlaumenen çazqь taңдь,
Çailançan taң çūldьзь sjzdei çandь,
Būl emes, sol kynde de eskertkjcske
Berermjñ talai sūlu romandь.

Sonda sen əlvomьña kəzjñ salьr,
Aqьñньñ az Өleñjñ çazçan anьq
Oqьrsьñ kəz aldьña elestetjr,
Өmjzge çastьq degen altьñ qazьq».

Çanь tolqьndь dariaça çaqьñ, sūlu sьr Өzenjññ çaça-sьnda Өsken ças aqьñ, ai səulesjmen çaçььsçan qoңьr vūira Ertjstj kərgende, tjptj, arqalanьr, delevesj qozьr kettj. Osь Өzenjññ ystjnde onьñ Өleñjññ tьqьнь aqьtььr ketken sьçьldandь. Ol çazdь:

«Erke Ertjs, ekprjndj Ertjs, eldj Ertjs, —
Voььna ças aqьñньñ vermei me kyc, —
Qarsь aldь, sьr voььньñ sūlu çasьñ
Өñ verjr çьль çьrai çainaçan tys».

edj. Qazaqstan sovet çazucylarınnyñ II siezjne ol «Colpan» attı roemamen keldj.

* *
*

Otanın qorqau sovet azamatınnyñ ılb xasiettj bogıscı ekenjn kɵnıljne toqıqan Əli: «Əskeri qızmetke men de barsam-au, otan cegjn kyzetsem-au, əskeri ɵmırmen tapıssam-au, ɵleńjmnıń teması əskeri ɵmır turalı bolsa», dep arman etetjn... Mjne, elımjzdnı er ıldarınnyñ arasında vızdnı Əli de boldı. Ol, qızıl əskerlerdnı qatarında. Ol ɵzjnıń alqan qanıctı əserlerjn aıtır çoldastarına qat çazır tırđı.

Çaz. Orta Azianın çası çarıraqtı nu orman, qalın toqailı zəulım bıjk aqactı ɵlkesj. Almal, ɵrjktj, çyzımdj, çemjstj çerj. Dala kɵkmaisa — veine parsınnyñ kjlemj. Aspan tıldesken təkavvar taudın qızınan qılai, tulap aq-qan kımjs sulı mɵldır vılaqtar oınaq sap, tastan tasqa sekjre carcır, sılq-sılq kylgen sıludai vırala aqır çatır.

Aıl tyndegj vıltscı aspanın aidınında çımnıdaqan çıldızdar kɵktjn kɵrkj sıaqtı. Bıjk taudın ıqınan sıqalaqan aidın səulesj postıda tırqan ızn voıl aqqıva çjgıttjn mańdaınan sipar, vıtovkasın syigen sıaqtı. Kyzettegj çjgıttj çazır tynjnı kɵrkem kɵrjnısj erkeletjr, balçıtqandai.

Sovet çerj men kɵgjnı çazır tyndegj kɵrkem kesknj kyzettegj aqınny çyrek çrgın tasıtpai qoısın va? Ol ɵleńmen sol tyndj sıpattadı. Oqan «Aidın nazı» dep at qoidı, ɵleń vılaıca edj:

«Çazdın vır sılu tynjnde,
Kyzette tırđım sailanır,
Tıruıldaimın postın,
Tyn tamaca, ai çarır.
Kɵk çyzjnde vılt çoq,
Çel de tınır vasyqan.
Tek aspanda kɵr çıldız,
Qora-qora casyqan.

Tırqanında osılai,
Tyn ortası volırtı.

Tөwendegj altyn ai
Çorqalar төмен төnjptj.
Уиқысь keljp süludьн
Қазақьн тауға syieptj.

Тау құсьрть aimalar,
Ақ tamaq, altyn iektj.

Ei kyzetcj, ças qūгвьт
Умьтра, menj esjңe al,
Уиьқтаиьн camаль,
Çüldьzdarға көzjң sal,

Der çьтiьр qaradь,
Erke sūlu aq maңdai,
Tәçjm ettj vas ijp,
Kөk sūluь altyn ai.

Osь bolsa çan qūгвьт,
Maqan qoiqan tjlegjң,
Uaiьmdama, uиьқта,
Lovьmasьн çyregjң!

Әlsjreu, qalqı men de çoq,
Kөterjңkj көңljm,
Kyzetcjmjң qьraqь,
Çaunger menjң өmjrjm, —

Degenjmde altyn ai,
Qaradь maqan elçjrep,
Erke sūlu aq maңdai
Kөrpege kjrdj көk çjvek».

Erteңne osь өлеңjн qaqazqа tysjrdj, sondaqь qaby-
qа gazetjнjң redaksiasyна арагьр verdj, өлең vasyьp сыqtь.

Әli armiadan qaitqasьн Alma-Ataqа keljp көrkem әde-
biet vaspasьnda redaktor vor qьzmet jstedj. Otan qorqau-
әskeri temalarға çana azamat soqьсь çaiьnda, çastьq turalь
lirikаль өлеңder, poemalar çazdь. Ol өзjнjң qūndь сыqar-
malarьmen Qazaqьstannьң ças aqьн-çazucьlarьньң aldьңqь
qatardaqь өskelenđerjнjң vjrij vor, көpcjljktjң көzjne tystj.

Әlidjң adьть — alqа vasqan өrjstj, өrelj ças aqьпньң
adьть. Ol qazjr Qazaq pedagogika institutьньң aspirantu-
gasьnda әdebiet-tarix vөлjmjnde oqьp çyr.

Q. Syleimenov.

ZAMANDAS

I.

Alqacqь adьm

Әkesj, odan kьcj de balalarь vola tўrsa da, tўnqьcь
Ҷamalqa olardьn vьrjn de teңemeitjn.

— Sovettjn aulda alqac ornacьan cьbь, eljmnjn kьzj
acьlqan cьbь tudь, Ҷamal cаньm вахьтть. Ol sovettjn qalaulь
adamь voladь. Tek qalqam oqьcьn, tьrj volcьn, — deitjn
әkesj Ҷalmūqamvet qart.

Әkenjn armanь oqьtu. Vьrjncj vasqьc mektepten Carua
Ҷastarь mektevjne kьcьr, 1931-cьbь vьtьrgende Ҷamaldь
mūqaljmdjkke cьberdj. Sen әlj oqi tys, qьzmet jsteuge
asьqpa, — dedj ata-ana. Ontөrttegj cас vala өзj de vala
oqьtudan gөrj өзj oqьqanьn cаqsь kөrdj. Ol Kөkcetau keldj.
Ol aradan razverska альр Alma-Atadaqь ekj cьldьq zaң kurь
cьna cьberjldj. Ҷamal Alma-Atada.

Ҷась tolmaqандьqtan ol vїl oquqa альпvadь.

Ҷamaldьn es vьlgenjnen arman etetjn, atьn estьgende
qūmartatьnь — Mәskeu volatьn. Mjne endj Ҷamal osь 1933-

қылы Мәскеудегі мемлекеттік театр искусствосының институтына қызылмекең болды. Документ алып, роһызға билет алған-са сенбеген оның көңілі, Алма-Атадан роһыз Мәскеуге қырығе бастағанда қана оғнықты.

Мәскеу. Қамалға бүл қала да, ондағы оқи да қаңа, қаңа қызықты. Оның бес қылы өмірлі бес кыңгидеі волмай өте сықты.

Оқушы өзінің студенттік өміріннің өте қауапты кезеңіне келді. Институттың сахнасы. Көзің Қамал «Pamela Қыро» спектаклінің бас геһойнасы — Pamelаның рөлің ойнағалы тұр. Әне, сымылдыр асылды.

Оның қырығе аттай тұлалар, алып ұсыр әкетіп барады, қандай қылы. Ой, қандай қылы! Бүл Мәскеу сахнасы. Мұнда искусствоның қырығе қызыңе даңғы сыққан мастерлері отыр. Олар бар зеіңдерің сала қарады. Қай қарап қана қоимайды, сынайды. Сымылдыр асылыр еді, XVIII қасындағы Париж көгіңді. Азыр-тозыр кызылген қарлы қалының веінесі мен вайыққа, қызыққа вөлөңген аристократтардың өмірлі. Сегіңе қете сыіген меһірванды, таза, адал махавват пен алдамсы, сүрөһлі, сүрөһлі өмірдің вүзық веінесі.

Згітелдер: сырайы қатыр міңезді, махавват дүнісіңе сың берілген әділетсің қызы Pamelаның қырығе-түғысың, қимылың, вет қүвөһсың зеің аудара қарап отырды.

Вөлзактың терең мағналы сыңарғасындағы образды қасану ғасында да қылы еді. Оны ойнау да қылыға соқты. Спектаклі айақталды. Көгіңлер қол соқты. Қырма қасар қас оқушының ойнағанына таң қалысты.

Көгіңлер ржіңлерің аузса да айтты. Соны көрген Мәскеу сыңсылағының вжің:

— «Artistka Қалмұхамбетова Pamelаны сың беріле қайсылықтағдай емің-еркің менгеріп, қатыр міңезвен тамаса сырайы етіп оғындағандықтан тіпті қазақ тілің вјлмесең де тусінесің. Қазақ театры осы кысіңің алу арқылы қырығе қызылкі репертуарларды ойнай алатын талантты «геһойна» тауыр алатын влады», — деп қазды.

Қамал сол қылы кыңсуақты, несе алуан мұвалы, гылдеі қайнаған Қазақстанның астанасы Алма-Атаға қайты.

теуј кучјмен, вјреуј маљмен алмақ. Endj Baian осылақа вјг сөзјн аитуь керек. Ia вјреујне sendjkrjn деп берјлјр, ia вәрјн de туңјлтуж керек. Bұл вјг өте кыцтј кызелудјң, қарь-льстьң кеzeңј. Çamal вұл arada piesadaқь сөздј çai çattap алқан қалрында аита салмай, yлкен себерлјкpen нақьз Baian-ның өзј volьp сөileidj.

«Al, ardaқть ақа, қūrвь замандастар! Көр қаладь degen соң алдагыңа keldjm, әlsjzдж қақтар, әdjldjктј aracalar,—деp keldjm. Tysjнер, çарға çьpрас, Baianның çyрегјне daқ salmas,—деp keldjm. Çапыңдь aқтар, çyрегјңdj ортақа sal demes,—деp keldjm. Zamanь вјг, тјлеуј вјг тең қūrвь зор-льқ etpes, көкpарға tys деп қолқаламас,—деp keldjm. Өз vасьмдь өзјме vileter деп keldjm», — deidj.

Samsaқan сағь qoldьң јсјнде оның сахнаға or kijктеi ойнаp сьға kelјр, мьна сөздј sazьна keltјrјр, ьғақьмен сьндыққа çetkjze аитуь çұрттың көңјлјн audaradь. Ol endj varльқ kartinalarda da қатынасьр çyрек çарьларльқtai қуаньс-қа, қанға voialarльқtai қорқыньсқа kez volқанда leзде өз-gerјр ekјncј tyрге tysјр sol uaqиaның әсерјн сьндықьнса vere вјledj. Ças aktrisanьң aur qaiқь kezјндегј көз çара-сьн çasқа toltьryь, қуаньсь kezјнде syikјmdene tysјр çьmia кyлуј masterлјк қальpқа daқдылана vастақаньн көрsetedj. Instituttan алқан теорияльқ вјлјмдж тәçrивege асьrudьң ал-қасқь tvorcestvolьқ адымдарь осьдан аиқы көрјnedj.

Ol ertegјде çьг volьp өткен Baian сьнды сұлудьң овга-зын qazaқ сахнасьнда терең dramальқ masterлјкpen оғындар сьқты. Baian сьнды сұлудьң çyрегјнјң tyвјндегј сьғын, оның өмјrјндегј арманьның ne ekenјн тауьр tysјне вјldj.

— Мен, — deidj Çamal өз сөзјнде, — qazaқ қалқының қалқтық сьқармаларьн, epos çьрларьн, ватырлар çьрларьн көр оқыдым. Oндақь атақты geroinalардың өмјrјмен, армань-мен тапыстым. Sol арқыль мен Baian овразьна аиқы tysјнд-дж. Teatрдың өткен сезоньнда ol «Аққайың» piesасында — Altьncac рөлјн оинадь. Oнда ol revolutsia toлықь kezјндегј qazaқ қалқының азаттыққа çetјр yлgermegен syigenј ycјн azap cekкен қьзының овразьн çasadь.

Çamal komsomolka. Оның kelecegı mol, сағыптар өсетпн талантты җас artistka. Ол қуанысты мерекемпз Қазақ ССР ның XX җылдығына сыйыққа деп дайарланған, қазақтың атақты классық Авай Құнанбаевтың өмірпнен җазылан Авай піесасындағы Аҗар гөлпн дайарлады. Республикамыздың мындаған алдыңғы қатарлы җастары сияқты, Çamal да өз өндірпсінде өз іспнпн техникасын меңгере бастаған әйел җастарымыздың брп.

Бұл сияқты өркендеу тек творчестволық өсудпн, сағыптаудың кең өрпс алған kezп — Stalin заманында қана мүмкпн болып отыр. Өздерпнпз қараңыздар, бүгпн қазақ қыздары осы сияқты сахна себерп болу ылай тұрсын, җай адам санатына қосыла алмай өткенп мәлім.

Бүгпнп заман мен брздпн заманымызды салыстыруға вола ма? Әрине болмайды. Ағасы җер мен көктеі. Өйткенп, бүгпн әйелдер, әспреге қыздар қоқамдық җүмысы арқылы емес, тек сұлуды арқылы махавват ырдпнпн әсерпмен қана җыг болып келген. Онда ыкпн брп қасырдың воына брп-ақ сұлу җүрт аузында сөз волатын. Мисалы:

«Дауысы құстай тырленп,
Қоңыраудай, алтын кыңыренп,
Ертелп-кек серуенге,
Сықанды майлар сасына.
Ғаннattan сыққан қорлардай,
Ғоғмына қарасаң,
Қызырпастай қай адам,
Ол Назымның пасына», —

деп Қамбар ватырдағы Назым сұлуды мақтағанын брлестіреп.

«Сасын талдап тараған,
.....
Вауығынан җараған.
Бет аҗарын қарасаң —
Ғазды тускен сақымдай,
Ет аҗарын қарасаң:
Қавығынан айыған —
Ағра, ыдай, ақ ұндай...
Қолаң састы, қой көздж —
Ақсунпс атты қыз едж», —

деп Ер-Тардындағы Ақсунпстп мақтағанын брлемпз.

«Qыз-Çjбектjн didəj:
Qоqаль kəldjн qūraшь,
Kəz sipatьн qarasaң —
Xor qызыньн сырашь
Dyrғj çəuhar сығашьн
Kətere almai tūr qūlaшь», —

deр Qыз-Çjбектj maqtaqanьн vjlemjz. Mjne, ondaqь əiel-
derdj çetkjze maqtaqanь, qatarqа qosqanь, daңqьн сығар-
qanь osь edj.

Al, vjz сыrtqь tyrj emes, jckj сығьн çana jsjn suretteimjz.
Сыrtqь sūlulьqьн emes, jckj sūlulьqьн, eңbek syigjctjgjn,
otan syigjctjgjn, vjlmjn, talantьн, qairatьн suretteimjz.

Vjzdjн qasьrda sūlular men атаqьлар vjr-vjrden qana
сығьр qoimaidь. Vjzde ondailar qasьrlap emes, kyn sanap
əsjr, qaulap, ərcjр тьндар əгvi beredj.

Çoqarьda Aqçynjs, Nazьm, Çjбекter əг qasьrda attarь
əreң atalqan sūlular bolsa, vjzde vjr qasьrдың vjr çылыңьн
əzjnde atь сыqqan: Salixa, Nūripa, Kyləc, Ūlmeken, Dina,
Cəгə, taqь vasqa çyzdegen-тьндаqan çaңa zamanьнн daңq-
tьларь var. Olar əlj de əse beredj, əse beredj!

Osь aitьlqan Çamal da sonьн vjrj. Çamal da sovet
ykmətjmen qūrdas, 1917 çьldьн təlj — sovet qызы!

Būl sovet zamanьnda tuьp, əsjр, oqьp talpьньp kele
çatqan sotsialistjk saxnanьн ças severlerjnjn vjrj. Ol Stalin
qasьrьnda tudь, ol vaхьttь ças. Sovet saxnasьnda carьqtap
əsetjn, Çamal — vjzdjн zamandas.

M A Z M Ū N ʼ

Baspadan 3

I.

A. Temjrcanov. — Ədjlvai	7
Q. Mysjgerov. — Əlcan Mũgũvav	15
P. Telski. — Taŋdauylarđn vjrj	26
N. Bulin. — Edjl qʼzʼ	34
A. Mũzđvav. — Bũrŋqʼsʼlar	41
Ç. Tjlekov. — Onʼn emjrj	53

II.

Ç. Çũtaqanov. — Maŋzũm	63
A. Lekerov. — „Qʼzʼyl vidai“	73
Ə. Osranov. — İmanvektjn semasʼ	81
A. Qangeldin. — Qũrʼylar	90

III.

X. Seilxanov. — Bjzdjn çerles	101
Ə. Əvjsev. — Qan tamŋan anket	116
Ç. Altaivav. — Qanattʼ adam	133

IV.

T. Onŋarvav. — Nina	151
Usman	162
E. Dyisemvek. — Ataqtʼ azamat	172
Q. Saqavav. — Roiz kele çatʼr	180
D. Erkjmvkov. — Dœulet Soviev	187

V.

S. Xasen. — Çyzalrʼstʼn vjrj	195
S. Otarov. — Çazusʼ	203
M. Sarsenvav. — Əncj qʼzʼ	213
D. Əvilov. — Aloŋa vasqan adʼm	223
Q. Syleimenov. — Zamandas	234

